

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecná antropologie – integrální studium člověka

Anna Hořejší, Bc.

Starý dům – ruina nebo domov?

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Radovan Haluzík**

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 5. května 2008

Anna Hořejší

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat vedoucímu diplomové práce, panu Mgr. Radovanu Haluzíkovi, za to, že mi poskytoval dostatečnou volnost i podporu při práci a zároveň k ní směřoval řadu vhodných doporučení a kritických připomínek.

Velmi zavázána jsem jednotlivým lidem, se kterými jsem se seznámila během výzkumu: děkuji jim za jejich ochotu i za otevření nových náhledů (nejen) na dané téma. Nejen přímým respondentům, ale i dalším lidem - ze sledovaných obcí, z fakulty, z odborných pracovišť - jsem pak vděčná za řadu zdánlivě drobných rad a informací.

Samostatné poděkování patří mým blízkým.

Starý dům - ruina nebo domov?

OBSAH

ABSTRAKT	8
ABSTRACT	8
SLOVO ÚVODEM	9
I. ÚVOD.....	10
1. TÉMA.....	10
2. OSOBNÍ VÝCHODISKA	10
3. KONTEXT TÉMATU A DOSAVADNÍ ZDROJE	11
4. MÍSTO – VÝBĚR A CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉ LOKALITY	12
5. POSTUP PRÁCE A METODIKA TERÉNNÍHO VÝZKUMU	13
• Výzkumná pozice a její vývoj.....	14
• Přístup k respondentům, struktura otázek	15
• Lokální mezilidské vztahy a otázka „zástupného tématu“	16
• Postoje nevyslovené, skryté ve věcech	17
6. STRUKTURA PRÁCE.....	17
II. KONTRAST STARÉHO A NOVÉHO VE SPOLEČNOSTI	19
1. ZDÁNlivá BANALITA PROBLÉMU	19
1.1 Dostupné řešení?	19
1.2 Odlišné způsoby, jak vnímat dům.....	20
2. DVA ODLIŠNÍ HERCI NA TRŽNÍ SCÉNĚ - UNIKAJÍCÍ STÁŘÍ A	20
UCHOPITELNÁ NOVOTA.....	20
2.1 Nový dům - zboží nebo sen?.....	21
• Síla peněz a zranitelnost ekonomicky nevyjádřitelného.....	23
• Individualizace věci	24
• Rovnováha obojího?.....	25
2.2 „Nový dům je jenom můj“	25
• Mlčení znamená souhlas	27
• „Jiný“ dům.....	28
• Moderní individualismus spojený s „návratem ke kořenům“	28
• Nezávislá předvídatelnost versus neuchopitelná kontinuita	30
• Otázky nebo odpovědi	30
• Ideologie modernismu	32
2.3 Vlastní dům – potvrzení nebo vyvrácení spotřebních tlaků?.....	33
• Čas a měnící se prostor. Sen, který realizací sám sebe likviduje.....	33

• Baumanův konzument	36
• Je dům ještě útočištěm?	36
3. AMBIVALENTNÍ VZTAHY - KONEČNÁ PROMĚNA NEBO PŘECHODNÝ STAV?	38
3.1 <i>Strach a posvátno „domova“</i>	38
• Obraz strašidelného sídla	38
• Staré objekty v minulosti versus „obecná ambivalence“	39
3.2 <i>Zemědělská „prehistorie“?</i>	40
3.3 <i>Dům v krajině jako staré album – a jako symbol</i>	42
4. SHRNUTÍ	43
STARÝ DŮM – „MRTVÁ HMOTA“?	45
1. STARÝ DŮM: ODPADIŠTĚ I ZDROJ	46
1.1 <i>Úvod</i>	46
1.2 <i>Všech a ničí</i>	47
1.4 <i>Různé hodnoty – různí lidé</i>	52
1.5 <i>Ruce a čas</i>	53
1.6 <i>„Stejně“ věci?</i>	54
2. ODPSTUPŇOVANÁ SETKÁNÍ STARÉHO A NOVÉHO	55
IV. JAK SE Z „RUINY“ STÁVÁ „DOMOV“	58
<i>Orientace</i>	59
<i>Pojmy</i>	60
<i>Formální podoba textu</i>	60
1. OCHOČOVÁNÍ	61
• Vývoj vztahu	61
• Procesualita	62
2. MOTIVACE A HLEDÁNÍ: VÝZVA A PŘEDSTAVIVOST	63
• Provázanost motivů a jejich vývoj	64
• Předchozí bydlení a zkušenosti	65
• „Předtucha před revolucí“	67
• Touha „mít dům a hlínu“	68
• „Moderní dům, to je bez duše“	69
• „Začít od hlíny, to je takový studený...“	70
• „Mám ráda starý věci“	71
• Hodnocení druhých	72
• Vztah ke starým věcem jako vývoj	72
• Představivost a změna. Potenciál staršího domu	73
• Svého druhu nutnost – pragmatické aspekty	75
• Běh na dlouhou trať	77
• Rozhodující okamžik: „To bylo na svatého Václava...“	78
3. ZAČÁTKY: „NAŠE RUINA“	80

<i>Na hraně</i>	80
<i>Ruinovitost</i>	81
<i>Elán i deziluze</i>	81
• <i>Všude bahno... dětem zůstávaly botičky v jílu!</i>	85
<i>„Proč to radši nezbouráš celý?!“</i>	87
<i>„Prostě sme jim dělali takový představení...“</i>	89
4. REALIZACE - VZÁJEMNÉ „OCHOČOVÁNÍ“	93
<i>Ztráty a nálezy</i>	93
<i>Osobní zapojení</i>	94
<i>Začátky: holé zdi a střecha... to zvládnem</i>	94
<i>Kdo to vymyslí?</i>	95
<i>Ochočování jako vývoj</i>	99
• <i>Nezbouráme to?</i>	99
• <i>Postup rekonstrukce - vyvíjející se respekt</i>	99
• <i>Kompromisy: „nouzová řešení“ i nové ohledy</i>	100
• <i>„Nic tu není rovný...“</i>	103
<i>Způsob reflexe a odůvodňování zvoleného řešení</i>	104
5. SEBEREALIZACE NEBO BŘEMENO?	108
<i>Vlastní fyzická angažovanost</i>	110
<i>Vložený čas: „ta práce byla nekonečná“</i>	112
<i>Peníze: neporovnatelnost „starého“ a „nového“</i>	114
<i>Seberealizace a posouvání možností</i>	117
<i>Únava a představa odchodu</i>	119
V. VÝZNAM PROMĚNY - VZTAHY	121
1. VZTAH K „OCHOČENÉMU“ DOMU	122
1.1 <i>Aktivní vztah k obydlí</i>	123
1.2 <i>Práce a vazba</i>	125
1.3 <i>Domov vzniká mezi lidmi</i>	127
1.4 <i>Symbolizace domu: útočiště nebo modla</i>	129
2. POTŘEBA „DVOU SVĚTŮ“ ANEBO JEDINÉHO DOMOVA,	132
ÚNIKY DO TEPLÁKŮ A PŘECHODOVÉ RITUÁLY	132
2.1 <i>Kontrasty</i>	133
2.2 <i>Přechody a změny rolí</i>	135
2.3 <i>Když je dům hotov, přichází smrt</i>	137
2.4 <i>Anebo je domov jenom jeden?</i>	138
3. STARÉ A NOVÉ – „DUCH“ A „NEOSOBNOST“?	138
3.1 <i>Vztah respondentů k novostavbám</i>	138
• <i>„Nemohla bych tam bydlet!“</i>	139
• <i>„Žij a nechej žít...“</i>	142
3.2 <i>Hledání kontinuity a autenticity</i>	143

3.3	<i>Minulost a představivost</i>	145
3.4	<i>Konkrétní přítomnost a abstraktní minulost</i>	147
3.5	<i>Vztah starého a nového</i>	148
3.6	<i>Nenahraditelnost a čas</i>	149
3.7	<i>Celoživotní díla a nesmrtelnost?</i>	151
4.	NEDOKONALOST A SVOBODA	153
4.1	<i>Relativita (ne)dokonalosti</i>	153
4.2	<i>Přímá tvořivost a dobový paradox svobody</i>	156
5.	CO S TÍM? ŽIVOTNOST MÍSTA A DOMU	158
5.1	<i>Staré a nové – vztah ve věčném pohybu</i>	158
5.2	<i>Sociální udržitelnost domu</i>	159
5.3	<i>Adaptabilita a místní vztahy</i>	160
VI.	ZÁVĚRY	163
1.	REKAPITULACE TEXTU	163
2.	CO Z TOHO VYPLÝVÁ?.....	167
3.	NÁVRHY DALŠÍHO VÝZKUMU	167
	SLOVO ZÁVĚREM	169
	SEZNAM FOTOGRAFIÍ	172
PŘÍLOHY	174

Abstrakt

Hlavním tématem této diplomové práce je rekonstrukce starého domu. Ta je pojata v rámci „*material culture studies*“, kdy je hmotný objekt (dům) východiskem pro studium lidských hodnot, vztahů, pocitů a postojů. Byly zkoumány v rámci kvalitativního výzkumu, v lokalitě nedaleko Prahy, která svou současnou dynamikou odpovídá kontextu zvoleného tématu – to se odehrává na pozadí širší úvahy o vztahu „*starého a/ versus nového*“ a vztahu „*města a/ versus venkova*“.

Práce je uvedena teoretickou částí, věnovanou současným fenoménům suburbanizace a snu o rodinném domě a vymezení protikladu „starého“ a „nového“ domu. Následuje exkurz o „ruině“ a jejích sociálních signálech a souvislostech. Těžištěm práce je pak empirická část, zaměřená na příběhy konkrétních rekonstrukcí a na analýzu významů, které zde vyplouvají na povrch. Sledujeme zvláštní „*proměnu ruiny v domov*“, vzájemné ochočování mezi člověkem a starým domem, a vnitřní dynamiku tohoto procesu. V ní dochází nejen k adaptaci objektu, ale i k vývoji jeho obyvatel – v překonávání překážek, učení se, seberealizaci, pocitu společného díla, zájmu o „paměť“ místa, určité svobodě a bezprostřednímu vztahu k svému domu (a domovu). Je kontrastována vůči anonymitě produkovaných novostaveb – je alternativou, která zároveň vypovídá o tom, zda a co mohou současní lidé postrádat, hledat a nacházet.

Abstract

The main topic of this diploma thesis is the reconstruction of an old house. This is conceptualized in the perspective of „*material culture studies*“, where the material object (a house) works as a starting point for the understanding of the human values, relationships, feelings and attitudes. These characteristics were studied in the qualitative research (the fieldwork), in the area near Prague. The dynamics of this area corresponds to the context of my work which is based on the background of the relationship between „*the Old and/ versus the New*“ and the relationship between „*Town and/versus Country*“.

The work starts with the theoretical part, which is orientated on the actual phenomenons of „*suburbanization*“ and „*dream about the family house*“ and on the contrast of an old and a new house. Then a study of the „ruin“ (and its social signals and contexts) follows. The „core“ of the work can be found in the practical part. It describes the stories of the concrete reconstructions and with the analyses of the meanings that have emerged on the surface. We observe a specific „*transformation of the ruin in the home*“, a mutual „*taming*“ between the man and the old house and the inner dynamics of this process. There is not only an adaptation of the building, but also the changes of its occupants – overcoming of the obstacles, learning, self-fulfilment, feeling of the joint work, interest in the „memory“ of the place, freedom and immediate connection with their house (and home). It is in contrast with an anonymity of mass-produced new buildings – it offers an alternative choice and deals with the question, if and what modern people might be missing, searching and discovering.

Slovo úvodem

Následující text je pokusem ukázat příběh staveb, v nichž se žilo, které přetrvaly napříč společenskými změnami a které nyní často zůstávají vytržené ze smysluplných kontextů (praktických, estetických i sociálních). Zatímco se svět okolo mění, ony se ocitají v jakési „zemi nikoho“.

Staré domy jsou „všech a ničích“. Jsou to jedny z těch nejasných rezervoárů, kterých v moderní krajině ubývá. Ty objekty, pro něž se nenajde nové uplatnění, budou v obcích ještě nějakou dobu kazit vyhlídku svými opadanými fasádami, vylámanými okny a propadající se střechou, dokud nedojde na posudek statika (v určité fázi prakticky už zbytečný) a nerozhodne se o demolici nebezpečné stavby. Ve volné krajině se stavba každým podzimem pomyslně zanoří o kousek níž do terénu, až se v něm postupně rozpustí, splyne s hnědým okolním polem a zbytky zdiva zarostou bezinkami.

S trochou nadsázky můžeme podobná stavení přirovnat k vymírajícímu živočišnému druhu. Daný alternativní směr (zájem bydlet ve starých domech nebo vyhledávání dílčích „starožitností“) bude zřejmě vždycky vytvářet protiváhu masovějším trendům. Potenciál starých domů nepředstavuje nějaké obecně žádoucí nebo správné řešení (pro každého člověka, pro každou životní fázi, pro všechny podmínky,...). Každopádně je to ale mizející vrstva, s níž se z našeho světa vytrácí jistá diverzita a kontinuita.

Zájem o ně, který vyústí až v rozhodnutí takový objekt rekonstruovat a obývat, s sebou nutně nese jak kompromisy, tak objevení nových rozměrů, „nových“ věcí, které má cenu uchovat a které nám něco přinášejí. Tehdy se „ruina“ mění v „domov“ a „země nikoho“ se opětovně stává „něčí zemí“.

Musíme tedy úvodní sdělení upřesnit: nejedná se o samoučelný „příběh starých domů“, ale o příběhy lidí, kteří v nich žijí. To je totiž jádro, které je na celém tématu nejzajímavější: rekonstrukce starého domu je (kromě jiného) určitým snem, během jehož realizace člověk mnohé ztrácí a mnohé nachází. Snad se podařilo jej v tomto dílčím, lokálně zaměřeném výzkumu ukázat.

I. Úvod

1. Téma

Hlavním tématem následujícího textu je rekonstrukce starého domu – „obyčejná“ (amatérsky realizovaná, památkovým úřadem nekrytá) oprava a adaptace staršího, venkovského objektu k současnému, trvalému bydlení, kombinace „starého“ a „nového“ – starých, odplynulých společenských kontextů objektu a nových, přítomnými aktéry prožívaných potřeb a priorit.

Konkrétní příběhy se odehrávají na obecnější úrovni o vztahu ke starým a k novým věcem (o vztahu k přítomnosti a minulosti) a o aktuálních tématech vztahu venkova, předměstí a města (suburbanizace). Zatímco nový dům je zde zhmotněním určité nezávislosti (či touhy po ní), starý dům je zároveň i určitou adaptací na něco už existujícího, čemu se přizpůsobujeme a co dále rozvíjíme.

Smyslem práce je tuto variantu ukázat jako pozitivní alternativu, která je v práci často kontrastována proti masové produkci novostaveb, na základě kvalitativního výzkumu pak prozkoumat některé z možných motivů, které za ní stojí a poodhalit, jak je prožívána a interpretována, jakou má vnitřní procesualitu a k jakým hodnotám a postojům se váže.

2. Osobní východiska

Tuto práci je třeba uvést přiznáním, které se plně vyjasnilo až v jejím průběhu. Následující téma v mém osobním životě figuruje už od dětství (a sice dlouho nepozorovaně, ale výrazně ho také spoluutváří), kdy rodiče koupili venkovskou usedlost v dezolátním stavu, která je od té doby nedílnou součástí rodinné historie i přítomnosti. Tento vliv – byť bez výraznějších reflexí – před několika lety přeplynul do fotografického zájmu, v jehož hledáčku se podezřele často objevovaly opuštěné, chátrající objekty, které, jak se později ukázalo, měly mnoho společného. S výjimkou občasných hovorů s místními obyvateli, kteří o minulosti toho kterého statku něco věděli, jsem tuto svou „fascinaci“ vnímala v rovině zcela amatérské a zachycovací, bez cíleného zájmu o její sociální rozměr.

Postupem času - a především s nástupem a postupem studia - ale jednotlivé střípky opadávajících omítek a opuštěných okenic začaly zapadat do jiného, promyšleného kontextu: kontextu poměrně různorodé literatury a konečně do (již zacílené) komunikace s lidmi, kteří měli nebo mají s problematikou „ruin“ něco společného. Z fáze naprosté roztříštěnosti a šířky tématu postupně začaly vycházet jasnější kontury – hlavně zásluhou cíleného kvalitativního výzkumu. Na základě rozhovorů a soustředěnějšího pozorování ve vybraném terénu pak dostalo téma „život starého domu“ uchopitelný rámec.

Původní subjektivní a estetický zájem o materiální objekty tak přešel k dotazování se po lidské paměti, postojích a preferencích. Samotný metodologický vývoj jde proto ruku v ruce s jedním z cílů této práce: ukázat, že „staré domy“ (obzvlášť v jejich konkrétním koloběhu „domov-ruina-domov“) lze vnímat jako zvláštní značky, které nás ve své kamenné nehybnosti navádí k porozumění některým

společenským pohybům a proměnám. A v konkrétní, dílčí sondě se jejich prostřednictvím můžeme dostat k barevným lidským příběhům.

3. Kontext tématu a dosavadní zdroje

Dané téma se nepřímo odráží v literatuře a v diskusích nejrůznějšího druhu (a oboru) – a také se o ně v této práci zčásti opíráme. Jedná se především o studie suburbanizace a architektury (pro nás zajímavá byla především literatura, pojednávající o tzv. lidové architektuře), sociologie (téma postmoderní společnost, spotřeby i „hledání kořenů“) i o práce, které nějakým způsobem přesahovaly do více takových oblastí (např. ekologicky orientovaná architektonická koncepce Ch. Daye, která je úzce zapojena i do sociologických a urbanistických otázek). Toto spektrum je poměrně široké a lze jej v obecnější, teoretické rovině vztáhnout i na naše téma.

Tématem „starých domů“ se však výzkumy a studie zabývaly spíše z hlediska čistě architektonického či památkářského, orientované na jejich vývoj, styly, případně na jejich (památkovou) hodnotu. Rekonstrukcemi – tj. stavebními postupy – se přirozeně také zabývá určitý žánr: škála příruček, technických návodů a podobných knih pro odborníky i pro tzv. kutily.

Tato práce se ale nesoustřeďuje ani na praktickou podstatu stavebních postupů, ani na „historickou cenu“ objektů (v odborné rovině). Většina domů, o nichž bude řeč, totiž nespadá do oficiálního památkového fondu. Nebudeme mluvit o záchraně zámků či hradů, o grantech na jejich rekonstrukci ani o jejich veřejně-kulturní (např. turistické) hodnotě¹. Budeme sice mluvit převážně o skutečně starších a často i „velkých“ objektech (často s nespornou architektonickou hodnotou). Aktéry výzkumu jsou bývalé zemědělské usedlosti nebo jejich části (někdy staré kolem 200 let) – ale námi sledovaná rovina je mnohem „obyčejnější“. Zajímají nás „obyčejní“ lidé, kteří některé z takových objektů koupí, opraví (s bezprostředním osobním zapojením) a dále využívají. Zajímá nás, co všechno může „ruina“ znamenat, a jak lidé realizují a prožívají její „proměnu v domov“.

K takto postavenému tématu nebylo možné navázat konkrétně zaměřenou literaturu nebo již uskutečněný výzkum. Proto jsem zvolila zpracování širší související literatury, čímž vznikl výchozí teoretický kontext, a jádrem práce se pak stal samotný terénní výzkum. Ten si následně podmiňoval další, upřesňující literaturu a jiné zdroje.

Postup práce byl tedy přibližně následující: první fází bylo poměrně dlouhé, zatím spíše vágně formulované seznamování se s terénem (částečně se překrývající s osobní známostí), průběžná fotografická dokumentace a postupně „skládaný“ přehled alespoň částečně relevantní (související) literatury. Po rozproštění tohoto prvního teoretického horizontu následoval cílený výzkum: sled rozhovorů, intenzivnější sledování lokality, snaha ucelovat výchozí poznatky. Zároveň s tím probíhalo ujasňování či vyvrácení prvních dojmů i hypotéz a odhalování nových souvislostí. V této fázi také docházelo k provázání některých důležitých motivů – díky tomu jsou

¹ Něco jiného je fotografická dokumentace zvolené lokality, do níž spadá i pár zchátralých bývalých zámečků.

pak (v II. části nastíněné, v dalším textu rozvíjené a hodnocené) teze obvykle založeny na více zdrojích².

Související literatury a studií je tedy dostatek (problémem bylo právě usměrnit její výběr, což naplno umožnil až praktický výzkum), není však orientována přímo na naše téma. Jak jsme naznačili výše, „starý dům“ nebyl nikdy přímo pojednán v antropologické perspektivě. Ta přitom odhaluje jeho hlubší souvislosti a zároveň umožňuje propojit zmíněné roztržité, rozdílné pohledy ostatních disciplín.

Tento „antropologický hledáček“ se uplatnil jak v rovině praktické (tj. v konkretizaci širokého tématu na základě dílčího terénního vhledu), tak teoretické. Z hlediska antropologických teorií se ukázala velmi podnětná a výstižná orientace tzv. „*material culture studies*“, která odpovídala pohledu na lidské postoje prostřednictvím (s pomocí a v provázanosti) hmotných věcí – věcí, které mají tzv. „sociální život“ a svou specifickou „*social agency*“.

Drobný náhled vznikl také pro téma „přechodových rituálů“ (spojených se změnami role mezi „stavebním víkendem“ a „všedním zaměstnáním“ – umývání od vápna, převlékání do pracovních montérek apod.). Další antropologickou teorií byla teorie liminality (Victor Turner). Její použití na zdánlivě nesourodé téma vzešlo během výzkumu: ukázalo se, že jí lze zastřešit pojednávaná téma nejasnosti a dvojakosti „ruiny“, i prožívané postoje k ní, a konečně i některé procesy, které jsou součástí dané proměny. Je to však teoretická orientace, která je prací spíše otevřena (navržena pro další výzkum), nikoli hlouběji aplikována.

4. Místo – výběr a charakteristika zkoumané lokality

Téma bylo sledováno v rámci konkrétní lokality: několika vesnic severozápadně od Prahy, nedaleko Kralup nad Vltavou. Jmenovitě se jednalo o obce Blevice, Neuměřice, Olovnice, Zeměchy, zmiňovány jsou dále (při pozorování změn v blízkém okolí apod.) Lešany, Slatina, Zvoleněves. Teritorium lze v podstatě vymezit tímto základním okruhem – důvodem byla blízkost daných obcí, obdobné prvky a problémy a obecná provázanost (vztahová, ekonomická, historická³, a v neposlední řadě prostorová). Ve srovnávacích exkurzech napříč textem pak figurují další místa, jejichž spojujícím rysem je skutečnost, že vytvářejí jakýsi koridor při cestě z Prahy do zvolené lokality. Další poznatky tedy pochází ze zmíněných suburbálních lokalit, které zasazují klíčové místo do nezanedbatelného kontextu měnicího se okolí, v souvislosti s blízkostí hlavního města a dalších center (Velké Přílepy, pozorování vznikající zástavby západně od Kralup – mezi Kralupami a Zeměchami, u Lešan atd.).

Lokalita byla zvolena z několika důvodů. Prvním byla osobní vazba, s ní spojená jistá obeznámenost a také dobrá dostupnost místa (viz. dále, o „výzkumné pozici“). Druhým důvodem – pro dané téma zásadním – byla výstižnost a rozmanitost

² Například zpočátku jen nejasně uvažovaná teze „nového domu coby zboží“ byla explicitněji podchycena díky konkrétní respondentově výpovědi („*kdybych si koupil bydlení, to je jako bych si koupil auto,*“ PZ), a zároveň se sešla s titulkem úvodníku Jana Ryby ke sborníku *Domy, české bydlení*, kde používá právě pojem „*dům jako zboží*“. Rozvíjíme jej však vlastním způsobem.

³ historický pohled na lokalitu viz. příloha č. 2

zvoleného prostoru. Jmenované obce představují poměrně široký rozptyl různých (stavebních, estetických,...) řešení. Výraznou složkou jsou právě „ruiny“ - starší, chátrající objekty, které ztratily své původní hospodářské funkce. Zároveň zde v posledních několika letech dochází ke zvýšené stavební aktivitě, vznikají zde jak solitérní novostavby, tak (především) zástavby satelitního typu a lokalita se začíná stávat atraktivní pro nově příchozí. I tato rovina se proto ukázala ve výzkumu významná. Představovala jak součást běžné zkušenosti respondentů, tak (díky tomu) i určitý protipól pro obecnější, teoretické úvahy, pro navázání tématu do širšího kontextu.

5. Postup práce a metodika terénního výzkumu

Jak už zaznělo výše, kontext zrealizovaného výzkumu se vyvíjel poměrně dlouho. Cílenému výzkumu tedy již v předchozích letech (přibližně od roku 2005, nepočítáme-li starší fotografie apod.) předcházela některá pozorování, fotografická dokumentace i drobné rozhovory.

Z hlediska upřesňování tématu i získávání dalších informací a nových úvah byly podstatné semináře oboru Sociální a kulturní antropologie Univerzity Karlovy v Praze. V rovině metodologické to byly především kurzy „*Etnografie – metoda a žánr*“, „*Metody kvalitativního antropologického výzkumu*“, „*Seminář ze sociální a kulturní antropologie*“ a „*Interview jako antropologická metoda: technika a analýza mluveného slova*“. Tematicky blízké a podnětné se staly kurzy „*Každodennost socialismu a postsocialismu*“, „*Hledání antropologie krajiny*“ a „*Sociální život věcí*“. V jejich rámci jsem také orientovala seminární práce, pojaté jako dílčí přípravy k diplomové práci, které byly zároveň podnětem pro zahájení některých informačních kontaktů ve sledované lokalitě (např. při shánění materiálů o obecní historii).

Cílený kvalitativní výzkum, tedy sběr dat prostřednictvím polo-strukturovaných rozhovorů⁴, lze následně počítat od srpna 2007. Většina rozhovorů vznikala na podzim 2007, některé byly doplňovány až na jaře 2008 (v souvislosti s nově získanými kontakty a také s potřebou dále rozvinout text, který vznikl na základě podzimních setkání).

Technika zaznamenávání rozhovorů nebyla jednotná. Od počátečních snah je striktně zaznamenávat jako hlasový záznam jsem přešla k volnému způsobu, většinou založenému na ručním písemném zápisu. To bylo do značné míry podmíněno dohodou s respondentem, případně odhadem situace, a také často živými, a proto lehce improvizovanými podmínkami rozhovoru (například v hlučném prostředí, při pohybu po domě atp.). Ideální se pak ukázala kombinace nahrávání na diktafon a souběžného, co nejpodrobnějšího ručního zápisu, který následně napomáhal rychlé orientaci v nahrávce i zdůraznění některých motivů, a zachycení i mimoslovních postřehů.

Nezbytnou součástí zaznamenávání dat byl pak vždy „čerstvý“ záznam bezprostředně po osobním setkání – dodatečný (byť třeba částečně se opakující) zápis

⁴ Tato metoda se ukázala jako nevhodnější. Rozhovor byl orientován na základě klíčových otázek (viz. dále, Struktura otázek), respondentům ale byla ponechávána velká volnost v toku jejich vyprávění. Od první, otázkami více řízené části, se rozhovor obvykle přesouval k volné respondentově naraci, a zakončen byl (různě dlouhou) neformální diskusí.

zachycených informací, včetně doprovodných, neverbálních projevů a kontextu (gestikulace, atmosféra, souběžnost s prohlídkou navštíveného objektu, poznámky ke konkrétním stavebním úpravám apod.).

Takto komplexní materiál (v zápisnicích obvykle s přidávanými poznámkami, barevnými zvýrazněními apod.) jsem pak následně přepisovala do elektronické podoby, z důvodu větší přehlednosti a rychlejší práce s vznikajícím cílovým textem.

Analýza dat probíhala ve dvou rovinách – v rámci spíše chronologického výkladu, v závislosti na rozhovorech (k jejich sledu viz. dále), a poté jako průřezové vyhodnocování a argumentace (napříč jednotlivými fázemi rekonstrukce, vyzdvižení zajímavých či klíčových „detailů“).

• **Výzkumná pozice a její vývoj**

Má osobní vazba k danému místu měla přirozeně své výhody i nevýhody. Z praktického hlediska převládaly výhody (dostupnost místa, možnost delších pobytů apod.). Obeznamnost s místem mi také dávala dlouhodobější kontext toho, co se v posledních letech v dané lokalitě děje (které objekty byly strženy, které nově osídleny nebo jak se vlivem nové zástavby proměnila důvěrně známá místa) – neměla sice statisticky přesný charakter, ale celková představa byla důležitá. Nezanedbatelná byla možnost určitým způsobem se vymezit při úvodním seznámení s potenciálními respondenty. Nemohu generalizovat, nicméně osobní zkušenost byla pozitivní – při představování svého záměru jsem obvykle uváděla i svůj osobní vztah k dané lokalitě, nebyla jsem kýmsi „podezřelým“ (tedy alespoň ně zcela), kdo se, odněkud z vakua, vyloupl u dveří⁵. Podobně byla přímější i cesta k jiným zdrojům, např. k materiálům o obecní historii – důvody, o něž jsem se při podobné žádosti mohla opřít, byly dvojího druhu: studijního zájmu i osobního vztahu k lokalitě. Zároveň musím ale dodat, že nemenší roli ve všech takových situacích hrála ochota a laskavost oslovených lidí (ať přímo k rozhovoru nebo pro radu či materiály).

Druhou stranou práce s „důvěrně blízkým“ terénem byla ale pochopitelně i rozporuplná možnost odstupů a vývoj perspektivy „všedního“. Je třeba podotknout, že to však zdaleka nebyla pozice každodennosti. Zažitý přístup k lokalitě byl silně vymezen zážitkem volného času, víkendu, prázdnin. I to je ovšem aspekt, s nímž jsem se určitým způsobem v průběhu výzkumu vyrovnávala (a je také jedním z pod-témat u otázky „potřeby duality“). Zatímco mí respondenti obvykle prožívali každodenní, trvalé bydlení, můj postoj se zpočátku jen nelehce vymaňoval z lehce idealizované, romantizující perspektivy úniku před všedním dnem. Tento zásadní kontrast se totiž odráží jak v rozdílných požadavcích, které člověk klade na vybavení a vzhled obývaného objektu, tak v odlišných emocích a celkovém vnímání fenoménu „domova“. V textu se k těmto rozdílným budeme nejdříve vracet, zde jsou reflektovány vzhledem k mé vlastní „badatelské pozici“. Nemyslím si tedy, že bych byla v zajetí

⁵ Tato skutečnost většinou nezabírala v následném rozhovoru mnoho prostoru, přesto někdy humorně vystoupila na povrch. V některých rozhovorech, především pokud se jednalo o užší vztah (např. ze stejné obce), byla ale součástí jakési „volné konverzace“, obvykle následující po strukturovanější formě kladených a rozvíjených otázek. V takový okamžik se situace výzkumného rozhovoru posouvala do neformální roviny společně sdílených situací – role antropologa tak někdy v závěru ustoupila do pozadí a stala jsem se buď „jen“ vrstevníkem, zvažujícím, zda žít ve městě či na venkově, civilistou, s nímž lze debatovat o problému kanalizace nebo jedním ze sousedů, jejichž bortící se zeď stodoly ohrožuje dům „respondentů“.

„každodennosti“, v tom směru, že by mě vedla k většímu opomíjení či banalizování detailů. Dané prostředí mi vždy připadalo fascinující, zajímavé, oslovující k prozkoumání. Přesto je i tento pohled ovlivněný subjektivní pozicí a nemůže být všezahrnující.

Vliv osobního vztahu se odrážel také v mém konzervatismu a někdy jednostranně orientovaném přístupu. Změnu míst (např. kácení lesa ve prospěch novostaveb) jsem vnímala jako jednoznačně negativní, narušující můj vlastní, třebaže neuvědomovaný ideál čehosi nedotčeného, kontrastního, únikového (ve srovnání s všedním fungováním, prožívaném v hlavním městě)⁶, řadu stavebních úprav jsem považovala za nepochopitelnou. Poznávání lidských motivací a postojů mi umožnilo větší toleranci vůči některým jevům, a vůči těm, které jsem přesto osobně nepřijala, mi rozšířilo povědomí (např. toho, jak je odsuzují či ignorují jiní lidé, což byl častý jev). Co se týče „starého versus nového“, velký vliv na mě bezpochyby měla – a v jistých směrech stále má – rodinná zkušenost a vazba ke konkrétnímu „starému domu“. Nejenže však byla do značné míry nereflektovaná, byla (a přiznejme, stále je) výlučná, osobní, „jiná“.

Zahájení cíleného výzkum znamenalo velký přelom. Téma se náhle stalo ještě zajímavější, mnohem výraznější, „nové“. Zjistila jsem, že jsem sice už předtím „znala“ místní krajinu a věděla, které statky chátrají a ve kterých se objevila plastová okna, a že jsem měla svou osobní zkušenost s vůní mokré malty, ale že je to jenom zlomek. Teprve postupné setkávání se a dotazování se jiných lidí dovedlo dané téma k jeho širší a vnitřní rozmanitosti. A neopominutelnou rovínou bylo objevení komplexnosti místních mezilidských vztahů a sociálních procesů.

• **Přístup k respondentům, struktura otázek**

Východiskem k výběru respondentů byla většinou samotná nemovitost, zpozorování probíhajících změn a oprav, případně odhadování směru, kterým se ubírají. Počátečním signálem byl tedy obvykle konkrétní dům, jehož obyvatelé byli osloveni k rozhovoru. Velmi povzbudivá byla převládající ochota a otevřenost, s níž lidé k tomuto setkání přistupovali.

Několikrát jsem byla na potenciálního respondenta upozorněna přímo od jiného „zповídaného“, který mi ho buď přímo doporučil (ačkoli následný kontakt již nezprostředkoval) nebo jsme se k němu dostali v rámci širší diskuse o místních poměrech, nově příchozích, vztazích v obci apod. V tomto směru se pak díky postupu výzkumu otevírala škála zповídaných osob i výpovědí, začínaly na sebe postupně narážet i navazovat a do značné míry mi můj přístup - byť nepřímý - umožňovaly. Díky postupující obeznamenosti s terénem bylo tedy snazší do něj pronikat a jeho „stopy“ začínaly být srozumitelnější a zároveň se tónovaly již získanými souvislostmi. Tento ucelenější kontext (např. vazby mezi jednotlivými respondenty, podobné osudy, jejich stejní známí atd.) byl na jedné straně pozitivní, na druhé straně jsem se snažila uchovávat při setkáních s jednotlivými lidmi perspektivu jedinečnosti jejich vyprávění. K tomuto aspektu, který úzce souvisí i s výzkumníkovou pozicí jako takovou, se ještě vrátím.

⁶ Neuvědomovaný proto, že jsem jej začala reflektovat až v průběhu výzkumu, až v reakcích na výroky a úvahy respondentů. To je zřejmě starý princip bádání, kdy respondent nastavuje zrcadlo výzkumníkovi.

Způsob vedení rozhovoru se přirozeně také vyvíjel. S postupem rozhovorů, cílenějšího pohybu v prostředí a v neposlední řadě s upřesňováním teorie se ustálila poměrně pevná struktura základních otázek. Zaměřovaly se na vývoj představ o vlastním bydlení, na výchozí pozice respondentů (např. zda vyrůstali ve městě či na venkově, v bytě nebo v rodinném domě), na hledání „ideálního“ objektu i prožívané kompromisy, na přípustnost opačné alternativy (starého versus nového domu), na první pocity a plány při vstupu do „svého“ domu, na postup rekonstrukce (po stránce stavební i emocionální), aktuální prožívání „domova“ i výhledy do budoucna. Nedílnou součástí pak byl zájem o širší zabydlení se v daném místě, o praktické aspekty fungování v dané lokalitě (dojíždění za prací atd.) i mezilidské vztahy, názory na proměny kraje a na vztahy starousedlíků a nově příchozích. K této obecné kostře pak v individuálních případech přistupovaly otázky orientované na konkrétní zájem či zaměstnání respondenta (např. provozování řemesla či založení výtvarného ateliéru).

Další logickou rovinou bylo přizpůsobování rozhovoru podle daného typu či místa bydlení (jiná specifika byla nasnadě v případě adaptovaného hospodářského stavení, jiná u malého vesnického domku a zcela jiná u domu v satelitní zástavbě). V tomto směru bylo někdy obtížné takto různorodý materiál následně promítnout do teoretického výkladu, nicméně toto srovnávací nastavení bylo i mým původním cílem, a bylo zajímavé s ním pracovat. Důraznější pozornost je ovšem jednoznačně - coby hlavnímu tématu - věnována rekonstrukcím starších objektů. Pro porozumění tomuto fenoménu bylo ale nutné zahrnout i odlišné volby, spojené „pouze“ odchodem z města. Pojítkem mezi těmito různými variantami byl důraz na bezprostřední, někdy až fyzický vztah k obývanému domu a na více či méně přímou snahu jej vlastní aktivní snahou opravit, uzpůsobit, ovlivnit (u většiny respondentů, což bylo dáno i jejich vědomým výběrem, to byla skutečně vlastní fyzická práce, jakkoli byl její rozsah a charakter individuální). Tento proces je zde vnímán jako důležitý způsob, jímž se upevňuje a zabarvuje vazba mezi člověkem a jeho domem, a v konečném důsledku i mezi člověkem a širším prostředím. Většina otázek proto souvisela právě s ním.

• **Lokální mezilidské vztahy a otázka „zástupného tématu“**

Rozšiřování okruhu respondentů s sebou nutně přinášelo i lepší obeznámenost s lokalitou jako takovou, nejen s jediným motivem, který tu lze sledovat. Postupně se mi tak odkrývaly i některé lokální vnitřní vztahy – kdo s kým ve vesnici mluví, kterým rodinám kdysi patřily rozsáhlé polnosti (což v povědomí zůstává dodnes, napříč jednotlivými obcemi), kteří sousedé na sebe donášejí atd. Tato zvláštní, neodlučitelná vrstva pro mě primárně nebyla důležitá, mým cílem nebylo analyzovat klubka místních sociálních vztahů, ale zaměřit se na konkrétní, specifický případ – využívání starších objektů, příkladově bývalých usedlostí či toho, co z nich zbylo. Dané vrstvě se ale pochopitelně nedalo vyhnout a konečně se prolínala i s porozuměním zvolenému tématu.

Platilo tedy, že ačkoli je to „téma samo pro sebe“ - odhalení a rozpletení složité sítě příbuzenských, sousedských a mezi-obecních vztahů by vyžadovalo zaměřený výzkum - , přesto jsem si tento poloskrytý kontext během výzkumu uvědomovala a nemohla jsem ho ignorovat. Jeho reflektování bylo nedílnou součástí samotných rozhovorů, někdy i napomáhalo navázání lepšího kontaktu a v každém případě se

odráželo v určité obezřetnosti či naopak otevřenosti při vymezování vlastní pozice (nebo i při „ořukávání“ ze strany respondenta).

Výsledkem takto souběžných motivů (vztah k domu – vztah k místu – mezilidské vztahy) byla neplánovaná „výhoda“ při získávání dalších informací. Zatímco mým zájmem bylo dozvědět se co nejvíce o tom, „jak a proč lidé opravují zchátralé domy“, někdy se přitom nepřímo (přímou pozornost pohlcovalo deklarované téma) vynořily jiné kontexty, související s životem dané rodiny, komunity, obce, oblasti. „Staré baráky“ zde rozhodně nebyly nějakým zástupným, krycím tématem. Hovorem o nich jsme se ale často přiblížili aspektům, které by možná při cíleném výzkumu (např. explicitně orientovaném na „sousedské vztahy“) odolávaly.

Touto souvislostí se zároveň dostáváme k jednomu z výchozích motivů celé práce, totiž že „dům“ znamená mimo jiné určité východisko, stopu, signál, vstupní uzel pro poznávání dalších významů.

• **Postoje nevyslovené, skryté ve věcech**

K výše uvedenému dodejme poslední důležitý komentář (úzce souvisí i s dále naznačenou pointou „*material culture studies*“). Záchytnými a zároveň dynamickými body, které většinou bezpečně rozproudily pozastavený nebo křečovitý dialog, byly konkrétní hmotné věci. Součástí řady rozhovorů byl úsměvný kontrast mezi někdy rozpačitým souhlasem a prvním přístupem k danému tématu („Co že to zkoumáte?“) na jedné straně a velmi otevřenou, ochotnou reakcí na otázky, směřující k tomu či onomu stavebnímu detailu, k volbě materiálu či osudu konkrétního předmětu, na straně druhé. A tyto odpovědi pak velmi často vedly k výrokům s mnohem širší výpovědní hodnotou (více či méně explicitní).

Tento aspekt byl v průběhu výzkumu reflektován i v souvislosti s různou „mluvností“ jednotlivých lidí a s jejich různě odstupňovanými vědomými „filosofiemi“. Zatímco můj počáteční badatelský postoj neměl daleko k očekávání jakýchsi hlubokých výkladů, skrytých přímo pod povrchem věcí, realita rozhovorů a procházení daných objektů ukázala něco jiného: skutečnost většinou „jen“ podvědomě vnímaných postojů, které málokdo shrnul do úhledných sociologií sebe sama nebo do romantických filosofii typu „Proč jsem se rozhodl zachránit tuto rozpadlou usedlost“.

Sdělované motivace, volby a přístupy se někdy – alespoň zdánlivě - pohybovaly po pragmatické, stručně vyjadřované rovině. Upuštěním od tlaku na přímé zodpovězení výše parafrázované otázky zůstal velký prostor pro zkoumání drobných hmatatelných věcí, odkazujících ale k něčemu dalšímu. Významy a postoje nebyly ukryty „pod“ věcmi, ale „v nich“. A nebyly prožívány a realizovány o nic méně, ani pokud byly verbalizovány jednoduchým způsobem.

6. Struktura práce

Uspořádání textu bylo zpočátku poměrně složité. Postupně jsem jednotlivé linie úvah i sbíraného kvalitativního materiálu rozdělila do několika přehlednějších podcelků. Přestože jsou některé z nich svébytné (prázdný objekt ruiny, současná suburbanizace), jsou navzájem propojeny, a to nejen „pouze“ faktem, že zde

z různých stran pojednávají o tomtéž: o osudu chátrajícího staršího domu. Snad se mi podařilo tuto vnitřní logiku uchovat a jednotlivé „exkurzy“ opětovně provázat.

Po této čistě úvodní, metodologicky orientované části následuje II. část, nazvaná **Kontrast „starého“ a „nového“ ve společnosti**, která je spíše teoretického rázu. Téma je vedeno přes aktuální společenské trendy, případně jejich kritiku. Je tu nastíněna širší problematika coby současného tématu bydlení, v kontextu probíhajících diskusí a teorií moderní, resp. postmoderní společnosti. Pozornost je zde věnována oběma alternativním volbám: pořízení nového nebo starého domu, a to především z perspektivy, proč je „starý dům“ často přijímán negativně, s jakými mimoekonomickými motivy může tento přístup souviset a čím je případně vyvažován.

Cílem je téma „otevřít“, na základě již (v literatuře či v médiích) diskutovaných aspektů, upřesnit vlastní pozici a především vnést některé důležité teze a pojmy, rozvíjené a upřesňované dále.

V III. části, **Starý dům – mrtvá hmota?**, se od úvodního otevření horizontu vracíme k původnímu východisku celé práce: k „hmotě“, k domu jako takovému. Hlavní výklad se soustřeďuje na „staré domy“, přesněji na chátrající venkovské, resp. mimo-městské, objekty, které i poté, co se staly „ruinami“, mají spektrum „sociálního života“. Cílem je zaměřit pozornost na bezprostřední materiální stránku tématu a zároveň poukázat na jeho výpovědní hodnotu – ukázat „dům“ jako určitého aktéra, který ovšem funguje pouze v lidském, sociálním kontextu. Protože je ale tento vliv oboustranný, je dům zároveň možným signálem, zhmotněním či stopou, vedoucí k lidským postojům a hodnotám.

Zatímco druhá část pracovala spíše s teoretickými zdroji a třetí „pozorovala hmotu“, teprve IV. část, **Jak se z ruiny stává domov**, proniká v *praktické* rovině (tj. sběru a analýzy dat) k jádru práce. Je založena na terénním výzkumu, tedy na zúčastněném pozorování a rozhovorech. Odkazuje na některé už zmíněné motivy (teze z II. části), snaží se odhalit východiska, motivace i vývoje respondentů při „zakládání rodinného hnízda“, ve specifiku oprav starého objektu, a zároveň se snaží téma posunout dále. Na rozdíl od II. části tedy sleduje téma starých domů pozitivně, tj. nikoli z hlediska, proč nebývají lákavou volbou, ale naopak proč – pro někoho – jsou. Popisuje (a částečně již i analyzuje) průběh rekonstrukce.

V. část, **Význam proměny**, navazuje plynule na předchozí. Není už založena na chronologickém popisu, ale na vyzdvižení průběžných témat, která dále analyzuje a zasazuje do širších úvah. Spolu s předešlou částí by tedy měla být těžištěm práce.

VI. část je věnována **Závěrům**, tedy rekapitulaci klíčových tezí a hodnocením jejich „úspěšnosti“ (zda mezi nimi a materiálem fungovala souvislost a nakolik jím byly podepřeny) a opětovným propojením jednotlivých užitých úhlů pohledu.

Zároveň se pokouší o výhled do budoucna, za první v rovině „reálné“ (tj. jakési prognóze možného dalšího vývoje), za druhé badatelské – navrhuje potenciální pokračování výzkumu či alternativní, další otázky, které by v souvislosti se zvoleným tématem stály za pozornost.

II. Kontrast starého a nového ve společnosti

1. Zdánlivá banalita problému

1.1 Dostupné řešení?

Nejprve je třeba naše téma „starého versus nového“, konkrétně *starého domu versus nového domu*, vymezit vůči perspektivě, v níž je nejednou zplošťováno na základě tzv. praktických a ekonomických činitelů, případně určité povrchní „módní vlny“, současných „trendů“ v bydlení atp. Že hrají nezanedbatelnou roli, nelze popřít. Mezi těmito aspekty se ale tento výzkum snaží dopátrat další roviny, která se promítá do reflexe vlastního bydlení (především toho, jež je v jistém smyslu alternativní), roviny prožívaného vztahu k domu.

Velkou část zde diskutovaných aspektů skutečně můžeme vysvětlovat prostřednictvím základních ekonomických, sociálních a „kulturních“ (tj. rekreačních, zábavních) možností dneška. Mnohé zaznívaly i během samotného výzkumu a jejich často rozporuplnou reflexi lze shrnout následovně:

Situace, kdy řada lidí dává přednost novostavbě před využitím staršího objektu, zřejmě do značné míry vychází z prostého fenoménu současnosti, kdy se nám nabízí bohaté spektrum zájmů, seberealizací a zábav (zjednodušeně těch služeb, které byly za minulého politického režimu nedostupné, což je často pojímáno i jako jeden z důvodů, proč byly tak rozšířeným jevem chalupy a chaty, kontrastující s omezenými všedními dny⁷). Zároveň je dostupnější nechat si dům postavit, a to i v kontextu současných časových nároků a charakteru zaměstnání, díky němuž si úspěšný představitel střední třídy nejen může dovolit nový dům nechat vyprojektovat a postavit, ale v jistém smyslu mu dokonce nic jiného ani nezbyvá. Vrhát čas, energii a tvůrčí zápal do stavby nebo rekonstrukce objektu je velký luxus, který se často kříží s individuálními prioritami⁸.

Neopomenutelným, historicky mnohem starším faktorem je také samotné oddělení pracoviště a domova. Je logické, že pokud lidé tráví většinu svého bdělého času v zaměstnání, coby prostoru většinou striktně odděleného od domova, stavební práce a úpravy předávají kompetentním firmám. Protože „*mohou*“ (mohou k tomu získat finanční prostředky a na trhu je dostupná nabídka příslušných služeb⁹) i protože „*musí*“. Obvykle k vlastní, fyzicky angažované aktivitě nedisponují dostatkem času, sil, schopností (či zkušeností). Nabízejí se jiné, jednodušší metody, umožněné

⁷ Proto byla jednou z otázek ona potřeba polarity, dvou světů (dvojího bydlení) – u někoho zavrhaná, u jiného naopak velmi žádaná, přestože i u zastánců někdy zaznělo vědomí určité rozpolcenosti.

⁸ Takto situaci komentovali i někteří respondenti - např. se zdůvodněním, že než se ponořit do samostatné stavby objektu, to raději dají přednost času stráveného s rodinou apod.

⁹ Bez ohledu na to, že řada respondentů zmiňovala nespokojenost s kvalitou provedené práce, dohadování a „popotahování“ se s firmou atd., což lze propojit s problémem zprůmyslněného stavebnictví a někdy sporné kvality, reflektované i odbornou literaturou. Navzdory tomu za prvé nelze zevšeobecňovat, za druhé zůstává faktem, že nabídka služeb i materiálu je nesrovnatelně širší a rozmanitější.

zprostředkovanou cestou financí. A zároveň s tím existuje široké spektrum stovek jiných činností, kterými se můžeme tzv. realizovat. Představa úmorných stavebních prací je pro většinu (především v terciálním sektoru pracujících) lidí nepřijatelná, stejně tak vázanost takových aktivit k jedinému místu.

1.2 Odlišné způsoby, jak vnímat dům

Na druhé straně ale nelze onu „alternativní“ stránku věci z aktuální mozaiky přístupů úplně vymazat, protože řada lidí takovou variantu více či méně dobrovolně volí. Navíc je to přístup, který má řadu významových vazeb. Ukázalo se například, že existuje jistá *souvislost mezi „prací“ na domě a vytvářeným vztahem k němu a k celému danému místu*. Přinejmenším ve vzorku zpovídaných respondentů se tato vazba projevovala. Všichni, přes individuálně odlišné osudy a odlišná řešení bydlení, hovořili o postupně utvářeném vztahu k obývanému domu a prostředí. Zatímco ale výpovědi těch, kteří se - přinejmenším částečně - vrhali do oprav svého objektu „vlastnoručně“, více inklinovaly k náznakům fixace na konkrétní dům, přístup těch, kteří si jej „dali postavit“, vyzníval o poznání „svobodomyšlněji“, v tom smyslu, že nevylučovali možnost případného stěhování. Aniž by snižovali hodnotu „domova“ pro svou rodinu a aniž by byli k místu, kde se usadili, lhostejní, *dům byl prostě dům – nic víc, nic míň*, jakkoli se za ním skrýval určitý dosažený sen. Opačný přístup se naopak někdy schyloval k *personalizovanějšímu vnímání „domu“*, u někoho pojímaného s nádechem něčeho „živého“.

K tomuto různému vnímání se budeme neustále vracet a podrobněji jej pak doložíme v kapitolách, věnovaných postupům rekonstrukcí a jejich významům (v části III. a IV.). Naznačený kontrast šel dále ruku v ruce s dalšími odlišnými postoji, které vedly práci k úvahám o jiných motivech, než jsou pouze finance, stávající nabídka ve stavebnictví nebo současně populární stavební styl (jehož specifikem je ovšem neuvěřitelný mix nejrůznějších prvků a importovaných vlivů).

Mezi tyto méně zjevné motivy patřila ochota či naopak neochota (čemukoli) se přizpůsobovat, strach z neznáma, složitě propojené postoje stability (potřeby pevného východiska, usazení se) a problematické touhy po nezávislosti, vztahu k obývanému prostoru (v širším smyslu) i mezilidské otevřenosti. Najít jednoznačné rozluštění takových postojů pochopitelně nelze. Přesto se prostřednictvím konkrétního tématu (starý versus nový dům – proč ano, proč ne) některé z jejich možných souvislostí poodhalily.

2. Dva odlišní herci na tržní scéně - unikající stáří a uchopitelná novota

V následující kapitole se budeme věnovat dvěma rozdílným aktérům: „starému“ a „novému“ a jejich různým rolím na současné společensko-ekonomické scéně. Opřeme se nejprve o některé z teorií, které k danému tématu přímo či nepřímo vypovídají (obecný sociologický přístup, teorie suburbanizace, někteří teoretici „posmodernismu“ a studie tzv. materiality) a vztáhneme se k probíhající diskusi o fenoménu bydlení (v rodinném domě).

Vedle toho se soustředíme na odlišný charakter vztahů vůči zmíněnému protikladu tak, jak se rýsuje v tomto výzkumu a jak by tedy mohl k uvedeným teoriím přispět, rozvinout je, případně se na věc podívat z odlišné perspektivy. Klíčová je přitom otázka, zda se za fenoménem touhy po novém domě neskrývá obecnější snaha „osamostnění“, které (byť pozitivně laděno) neguje řadu prostorových, časových i obsahových návazností – zjednodušeně řečeno, „*co je nové, to je jenom moje*“. Zda je toto „*začínání od nuly*“ něčím historicky novým, je ovšem sporné. Je totiž – stejně jako tisíce jiných jevů – fenoménem starým (či „věčným“) a zároveň novým, protože souvisí s novými, jedinečnými společenskými situacemi a jejich konstelacemi. V každém případě to bude jedna z tezí, které nastíníme.

V případě novostaveb, zasazených do kontextu tzv. postmoderní společnosti, je to otázka velmi zajímavá a specifická. Přestože se totiž ve výzkumu ostřeji zabýváme naopak starými domy, nemůžeme jejich protipól pominout, protože za prvé obě tyto volby mají svou podstatnou „klientelu“, a za druhé, a to především, jedna bez druhé se zdá neúplná. Hovoříme-li s majitelem novostavby, nevyhneme se diskusím o výhodách a nevýhodách staršího objektu. A naopak, obyvatelé opraveného starého domu jako součást svých motivací a názorů nevynechají určitou opozici vůči novému domu. Vzájemné reakce bývají někdy tolerantní až „na hraně“ (přístupné oběma variantám), jindy radikální a negativní. Pokaždé je to ale přístup, který více či méně vědomě reflektuje oba protipóly – někdy je staví jako neslučitelné („*to bych snad umřela*“), jindy jako vzájemně se doplňující (v duchu: kdyby se všem líbilo totéž, byla by to nuda, nebo: ještě že o to nemají zájem všichni, aspoň „zbylo“ na mě)¹⁰.

Nový a starý dům, a volby žít v tom či onom, jsou tedy protichůdné, ale neoddělitelné stránky téže mince – touhy mít domov – a každá z těchto stran má svá specifika. To, co se tu snažíme ukázat, je skutečnost, že jsou složitější, než by se mohlo zdát, a že možná souvisejí i s našimi širšími, dalekosáhlejšími postoji ke světu okolo sebe.

2.1 Nový dům - zboží nebo sen?

Fenomén rodinného domu je dnes jasným tématem, jakkoli není – zvláště ve spojení se suburbanizací – historickou novinkou, ale již od 19. století je jakýmsi „ideálem“, nejlepším možným bydlením (vlastní dům se zahradou, představa o spojení výhod města a venkova), symbolem nezávislosti, jistoty a osobní svobody¹¹.

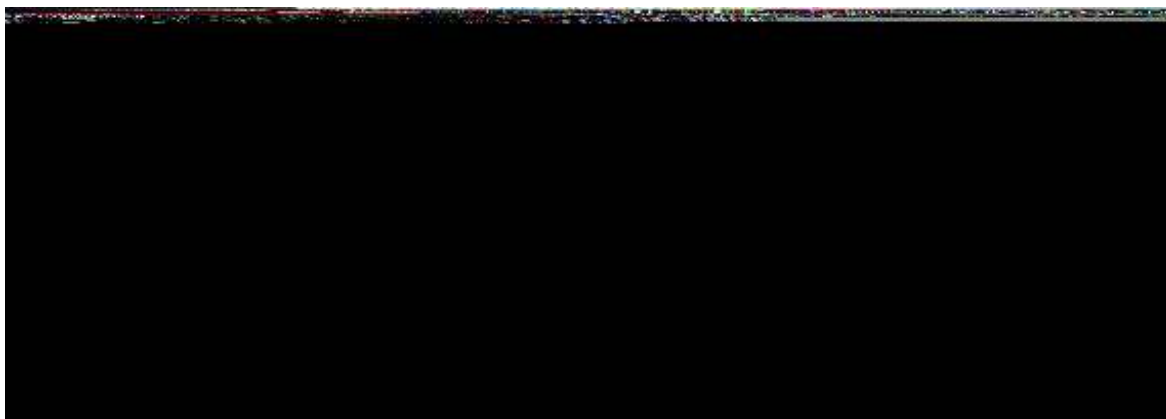
Nový dům představuje pro své majitele i pro vnější kritiky a zastánce mnoho různých věcí. Jedním z jeho možných významů je význam socio-ekonomický, kdy představuje určitý privilegovaný typ zboží. Podíváme se tedy nejprve na tento důležitý moment, který vystupoval na povrch i během výzkumu. Následně se zaměříme na dva vzájemně se doplňující proti-pohyby ve vztahování se k věci: nejprve na negativní

¹⁰ Na základě rozhovorů provedených během výzkumu. Podrobněji viz. V. část, „Význam proměny“, v podkapitole, věnované vztahu k opačné variantě bydlení.

¹¹ Srov. Pavel Hnilička, *Sídelní kaše*. Na tento fenomén, ať prostřednictvím stávající odborné literatury, nebo některých motivů, jež zazněly i v našem výzkumu, budeme ještě narážet. Suburbanizace je velmi zásadním jevem, ačkoli zde netvoří ústřední téma naší práce. Podrobnější exkurz do této problematiky, v souvislosti s námi sledovanou lokalitou, nabízí text „*Sídelní kaše u Kralup*“ – z důvodu rozsahu zařazen jako Příloha č.3.

proces, v Simmelově pojetí znehodnocování věcí prostřednictvím peněz, a potom na pozitivní „vyrovnávání“, na tzv. individualizující konkretizaci věci, jak se jí zabývají teoretikové „*material culture*“.

Aktuální „hodnota“ nového domu, jakkoli je svým způsobem relativní (tj. závislá na řadě tržních a ekonomických faktorů) je vyčíslitelná. Jeho získání odpovídá současnému trendu „*instantnosti*“: získat věc okamžitě, pokud možno bez prodlení, a často i bez ohledu na momentální stav účtu. A zároveň i potenciální „hotovosti“ - *můj budoucí dům může být hotov dříve, než jsem o něm začal „snít“*. Při určitém zjednodušení – příkladově v situaci hotových typových domů, nikoli tehdy, kdy majitel dlouhá léta shání ideální parcelu a aktivně se podílí na originálním projektu - lze říci, že nový dům je vždy připraven, vždy dostupný. Stačí „zalistovat katalogem a vzít si hypotéku“ (aspoň to může být výchozí představa, kontrastovaná se stereotypem „doživotního makání“ na starším objektu). Zároveň je i výrazem finanční úspěšnosti, byť i ta je samozřejmě velmi relativní, už z prostého faktu, že majitel domu ho bude třeba celý život splácet. Je (kromě jiného) sebe-prezentací, hmatatelným důkazem dosaženého životního standardu. Psycho-sociálních přívlastků, které s sebou realizace touhy vlastnit rodinný dům nese, je mnoho a řada z nich je i široce diskutovaná, přinejmenším v odborné literatuře. Samozřejmě je nemůžeme redukovat jen na ty negativní a záladné (jako je případná deziluze ze „soukromí“ a „kontaktu s přírodou“ v satelitním městečku či rizika hypotéky, související s možnou krizí platební schopnosti), protože sen o „vlastním bydlení“ má mnoho podob a žádnou z nich nelze úplně generalizovat - i dům v satelitu ostatně může mít svou osobitost.

*2/ Vznikající zástavba řadových domků v „anglickém stylu“, Lešany.
„Sport není jistota, domov a bydlení ano!“*

Odpovídá přitom konceptu spotřebního zboží mnohem lépe než dům starý, a to všech ohledech - praktických, ekonomických a především hodnotových, přístupových – a to jak díky způsobu, jakým vzniká (coby výsledek zprůmyslněného stavebnictví, často jako „na běžícím pásu“), tak způsobem, jakým je potenciálně dostupný, a následně, jakým se projevuje v širším měřítku.

Je však třeba dodat, že zmíněný „hodnotový pohled“ je zároveň nutně relativní, podmíněný tím, kdo ho zastává. Zaměřujeme-li se na nabídku rodinných domů (nebo i bytů) na trhu, situace se zdá jasná: vlastní dům je silným komerčním produktem.

V praxi tu přirozeně tu opět funguje rozptyl přístupů. Jako „zboží“ byla novostavba explicitně nazvána logicky především těmi lidmi, kteří volili opačnou variantu.

„Kdybych si koupil bydlení, to je jako bych si koupil auto! Není k tomu vztah. To je jako nějaký normální zboží v krámě... Ale jasně, zas vidím, že ty nové baráky mají udělanou izolaci.. proti vodě, zateplený, má to záruky, jo... to je dobrý...“¹²

Naopak pojetí jeho příznivců takové vůbec být nemusí anebo se projevuje jen nepřímo - „usvědčovat“ tedy majitele novostavby z toho, že si vědomě „pořídil“ dům tak, jako by si koupil mikrovlnku, je nejenom obtížnější, ale především to vůbec nemusí být na místě, protože tomu tak není.

To, jak je nový dům prezentován stranou nabídky, však většinou funguje jako prostý vzorec vydávání „zboží“ za „sen“, za životní cíl, který lze prostřednictvím té které realitní kanceláře velmi snadno realizovat. Trh nabízí, my kupujeme. Nebezpečně se blížíme představě, že všechno, i „ráj domova“, lze v zásadě koupit za peníze.

• **Síla peněz a zranitelnost ekonomicky nevyjádřitelného**

Silně se tu o slovo hlásí sociolog Simmel se svou - v mnohém velmi aktuální - analýzou hrozícího *znehodnocování věcí prostřednictvím peněz*. Podle něj totiž peněžní hospodářství kromě svých nesporných výhod vede k tomu, že jsou „do“ peněz vtahovány další a další (nejen hmotné) věci, což je nezbytně nivelizuje a tzv. vulgarizuje. Vedle pozitivních důsledků peněžního systému, který nám umožňuje mnohem větší flexibilitu a nezávislost, jsou tu i nemalá rizika.

Mezi ta klíčová patří určitá neosobnost (není-li překonána, o čemž budeme mluvit dále), překrytí účelu prostředky (peníze se stávají jakýmsi absolutním cílem a měřítkem všeho), nebezpečí nivelizace hodnot a také potenciální labilita. Ta souvisí s tím, o čem Simmel hovoří v drobném historickém exkurzu: *„... časté odkupování půdy od rolníků v minulém století jim sice dalo momentální svobodu, vzalo jim však něco, co nelze penězi vyvážit, co svobodě teprve dává její cenu – pevný objekt osobní aktivity.“¹³* Co konkrétního je tímto objektem, už je ponecháno širokému výběru. Pochopitelně to nemusí být pouze půda či něco hmotného a nemovitého (a dala by se o tom vést dlouhá diskuse). Tento motiv nicméně zazněl i ve výpovědích respondentů, nevyčerpává se tedy jen tímto teoretickým úvodem.

Zásadní problém, který Simmel v souvislosti s „nivelizací“ zdůrazňuje, je proces, který bychom mohli popsat jako postupné znečitlivování, otupování našich rozlišovacích schopností mimo hranice peněžní změřitelnosti. *„Vytrácí se jemný cit pro specifické a zcela individuální půvaby věcí... Pomíjíme onen specifický, ekonomicky nevyjádřitelný význam věcí.“¹⁴* V případě našeho tématu, i vize domova se stává

¹² RH. Citace je charakteristická pro řadu skutečněných rozhovorů: jasný odklon od volby novostavby, reflexe její spotřební, resp. komerční povahy. A zároveň uznání některých praktických výhod, které šly ruku v ruce s reflexí stinných stránek vlastní volby – starý dům má ducha, ale s odvlhčením byl problém, apod.

¹³ Georg Simmel, *Peníze v moderní společnosti*, str. 15

¹⁴ tamtéž, str. 15-20

potenciálním zbožím. Nemusí, ale může přitom dojít i k znehodnocení její komplexnosti, intuitivní báze a nespočítatelných významů. Zatímco novostavba má po určitou dobu technickou „záruku“, tu rovnu, která je vlastně skutečným cílem, tedy „štěstí“, nám nikdo nezaručí.

Právě citovaný problém, výstižně vyložený Simmelem, je protipólem toho, co koupit nelze: onen „specifický, ekonomicky nevyjádřitelný význam“ a „individuální půvab“. V případě našeho tématu se od počátku hlásilo o pozornost jedno jasné specifikum: nevyčíslitelná rovina, v níž nás mohou oslovovat (některé) staré stavby. *Nemůžeme totiž koupit uplynulý čas, který je neoddělitelnou součástí starého domu a jeho genia loci.* K tomu, zda je však vůbec žádaný, se dostaneme za chvíli.

• **Individualizace věcí**

Ze strany poptávky je situace komplikovanější. Většinou vybíráme z masy velmi podobných, sériově zhotovených věcí. Obvykle jednou za život (pokud vůbec, samozřejmě) pak pořizujeme „velkou věc“: dům, který můžeme naplnit dalšími věcmi. Aktu koupě však předchází určitý výběr a především podvědomý kontext, o němž většinou ani „nevíme“, směsice nejrůznějších životních i společenských vlivů (přímá reklama je jen vrcholkem ledovce). Co je ale důležitější, samotnou koupí tento vztah, či spíše „poměr“ k věci nekončí – naopak, teprve začíná. Vyjímáme danou věc z anonymní masy výrobků a postupně z ní vytváříme „naši“ věc – věc, která bude začleněna do kontextu našeho osobního, autenticky prožívaného života, „obalí“ se konkrétními, subjektivními významy, vzpomínkami a asociacemi.

Tento proces je jedním z výrazných témat studií tzv. materiality („*material culture studies*“), „sociálního života“ materiálních věcí a jejich úzkého propojení s lidskými aktéry. Jmenovitě se mu věnuje Daniel Miller¹⁵, který dává do kontrastu vůči tématu „*odcizení*“ (blízce Marxovu pojetí) opačný jev: *přibližování se předmětu*, ke kterému dochází během jeho „spotřeby“ – jednotlivec si vybírá konkrétní realitu, začleňuje ji nějak do svého života, dává jí významy a zároveň jejím prostřednictvím vstupuje do dalších sociálních vztahů¹⁶. Miller tak „neguje odcizení“, které se zdá být všudypřítomným rysem moderní (resp. industrializované) společnosti. Věc sice vznikla „na běžícím pásu“, ale *přestává být anonymní tím, že se stává „něčí“*.

Pokud tedy Millerův přístup aplikujeme na vztah k novostavbám i k novým věcem obecně, lze říci, že i konzumace „nového“ v sobě nese potenciální individualizaci daného poměru - nemusí nutně vést k odosobnění vztahu mezi člověkem a jeho věcmi, dochází tu k procesu určitého vzájemného sblížení, navázání mezi hmotnou věcí a jejím držitelem. Věci, uprostřed kterých žijeme, mohou mít pro nás desítky významů, často velmi „obyčejných“, každodenních, mnohdy přímo nereflektovaných. Jejich „individualizující konkretizaci“ dáváme „život“ nejen jim samotným, ale zároveň i sami sebe nějakým způsobem *zakotvujeme v čase a prostoru*. I věc, která byla „navlas stejná“, jako tisíce jiných, pro nás pak má nezaměnitelný význam, *stává se „naší“ věcí*, postupem času nesoucí stopy (rýhy,

¹⁵ Daniel Miller, *Material Culture and Mass Consumption*

¹⁶ V případě nemovitosti bychom mohli uvést jak právní závazky, které vyplývají z vlastnictví domu, tak škálu mezilidských, např. sousedských vztahů.

barevné šmouhy,...) našich nejrůznějších zkušeností. A zároveň, jejich uchováváním, sebevíc jsou oprýskané, „materializujeme“ svou paměť.

Tento zásadní motiv rozpracovali i další autoři „material culture studies“¹⁷. Klíčovou myšlenkou je, že materiální věci pomáhají lidem udržovat kontinuitu jejich života, spojují je s konkrétní časovou a prostorovou perspektivou. Příkladem může být byla situace proměny, stěhování, kdy se lidé rozhodují, které věci si ponechají a které ne – v přeneseném (ale přece hmatatelně jasném) smyslu tím zároveň vyjadřovali i zájem „zachovat“ či „nezachovat“ určitý úsek života. Extrémem, k němuž by neměl tento přístup vést, je fetišizace věcí (i když i k té nejednou dochází). Dále nelze tvrdit, že by byla naše paměť či naše prožívání kontinuity na věcech absolutně závislá. Pochopitelně opět záleží na konkrétní situaci: můžeme se obklopit jakýmsi soukromým muzeem, a nemusí nám to napomáhat k pocitu vnitřní životní návaznosti, nebo si naopak snadno vystačíme s minimem a nečiní nám problém věci se zbavovat, aniž bychom tím oslabovali potenciál své paměti. Neexistuje tu absolutní zákonitost. Jasná vazba tu nicméně funguje. Člověk a jeho věci spolu úzce souvisí a vzájemně se potvrzují.

• **Rovnováha obojího?**

Jedná se tedy o dynamiku mezi oběma pohyby, a poměr jejich sil se může v konkrétních případech měnit: život v moderní spotřební společnosti je neustálým vyvažováním mezi „odcizením“ a „přiblížením“, mezi silnou hrozbou „vulgarizace“ (ve smyslu „ztrácení smyslu pro jedinečné půvaby věcí“) a zároveň přirozenou „individualizací“ (ve smyslu jedinečně zakoušeného, vyvíjejícího se vztahu ke „svým“ věcem).

Zčásti je to proces obecný: vždy provádíme určitý výběr a konkretizujeme na základě subjektivních, individuálních zkušeností. Zčásti je to však proces specifický – vázaný podmínkami konzumní společnosti a výstižně charakterizovaný Simmelovým konceptem, který se v případě masové produkce a spotřeby stává přímo ukázkovým.

Moderní společnost není fatálně odsouzena k znivelizování všech hodnot, pokud zmíněné dva procesy zastávají vyrovnané pozice, a pokud je naděje, že zůstane zachována určitá chráněná zóna „ekonomicky nevyjádřitelného“. Otázkou však je, kolik prostoru jí bude ponecháno¹⁸.

2.2 „Nový dům je jenom můj“

Nyní se dostáváme k dalšímu rozměru. Problematika moderní spotřeby a s ní souvisejících rizik je poměrně ustáleným, aktuálním tématem. Méně je však reflektována ta stránka hodnot, která na povrch vyplouvá právě ve srovnání s rozhodnutím bydlet ve „starém domě“, a právě na tu se zde chceme soustředit.

¹⁷ Například J. Sebastian Marceaux či David Parkin a další autoři, jejichž závěry (z různých děl či článků) velmi podnětně shrnoval a rozvíjel kurz Sociální a kulturní antropologie, *Sociální život věcí* (léto 2007), vedený Mgr. Radovanem Haluzíkem a Mgr. Zuzanou Bůrikovou, Ph.D.

¹⁸ Tento aspekt souvisí i s diskutovaným rysem moderní a postmoderní společnosti – měnícím se vztahem k rozlišování „posvátného“ a „profánního“.

Navážeme-li nejprve k výše řešenému „přisvojování“, resp. konkretizaci původně anonymní věci, je třeba dodat, že *v případě nových věcí vždy schází jeden aspekt: přibližování se něčemu, co předcházelo aktu mé koupě*. Pořízením věci jako by teprve zahajují její „sociální život“. Je osvojována mým vlastním životem, a má následně schopnost materializovat i mé životní události a etapy, „prorůstá“ do života. Tento oboustranný vliv je ovšem výlučný: začíná až okamžikem „setkání“ věci a majitele. Nic zásadního (aspoň ne pro vlastníka) mu nepředchází. Tento poměr se bude vytvářet jen přítomností a budoucností – začínáme od bodu nula. Nekupujeme si přece „minulost“ svého nového auta (právě proto, že po minulosti – v podobě najetých kilometrů a možných poškození – netoužíme).

Vraťme se ale k našim konkrétním aktérům. Kromě řady praktických a estetických rozdílů mezi novostavbou na jedné straně (zde příkladově příměstský „rodinný dům“, který v sobě spojuje většinu podstatných rysů oné „novosti“ a zároveň je výrazným aktuálním fenoménem), a chátrajícím starším objektem na straně druhé, je tu velký rozdíl v jejich vnitřní povaze. Ten netřeba pojímat nijak mysticky – ačkoli pro někoho, ať kritika či naopak nadšence, nemá tento postoj, z velké míry emocionální a instinktivní, k „duchům“ daleko. Na každodenní úrovni běžného života v sobě totiž propojuje jak individuální „citové záležitosti“, tak aspekty tržních a mediálních tlaků, a odkazuje k hlubšímu, společensky rozšířenému fenoménu.

Tento fenomén spočívá v otázce, co lidi vede k *touze „začínat od nuly“* – a to v materiální rovině, která je ale mnohem těsněji (a občas i děsněji) provázána s rovinou názorovou a hodnotovou.

Je to „jen“ tržní masáží vytvářený a utvrzovaný postoj, že toužíme po nových věcech a zahazujeme ty staré? V případě běžných mobilních předmětů se odpověď hledá možná snáze, ačkoli není ani navzdory zdánlivé banalitě nepodstatná ani jednoduchá. Jakmile ale přistoupíme k něčemu „většímu“, jako je dům, v němž budeme bydlet, otázka „nového“ dostává další rozměry. Přes rozmanitost, která v postojích vůči „domu“ mezi lidmi panuje, v drtivé většině platí, že dům – tj. v konečném důsledku „domov“ – znamená něco výjimečného a důležitého. *Dům není jen jedna z věcí – ačkoli se jí částečně v tržním koloběhu stává*. Dům je určitý symbol a základní východisko¹⁹. V následujících pasážích bychom se měli alespoň dotknout některých méně „samozřejmých“ rozměrů domu a jeho potenciální lákavosti či naopak odpudivosti, spočívající i na jiné než ekonomické nebo čistě estetické bázi. Podrobněji se pak na ně zaměříme v III. části.

¹⁹ V tomto místě není specifičnost domu jako takového zatím rozvedena v potřebné šíři. Dodejme ale slova Emanuela Lévinase (významem ovšem nijak poznámková): *„Bydlení je možné interpretovat jako užívání jednoho „nástroje“ mezi jinými „nástroji“. Dům by pak sloužil k bydlení stejně jako kladivo k zatlukání hřebíků nebo pero na psaní. Slouží mu jako úkryt před nepohodou, skrývá ho před nepřáteli a dotěravci. Přesto však zaujímá dům v systému účelů, v nichž je situován lidský život, privilegované místo. Nikoli místo nějakého posledního účelu...Obydlí nemá své místo v objektivním světě, nýbrž objektivní svět je situován ve vztahu k mému obydlí.“* (E.L., *Totalita a nekonečno*, str. 132 – 133)

Tento aspekt domu jako základního východiska lidského života ve světě (což platí pro chatrč z rohoží i prvorepublikovou vilu) ale dostává v typických satelitních „kaších“ absurdní scénáře (z domu, symbolu soukromí a zároveň svobody, za jehož plot ale raději nevyhlížet, obyvatelé provádí přesun automobilem za zaměstnáním i za sociálním životem, aby se navečer vrátili zase tu „přespat“).

• **Mlčení znamená souhlas**

Nový dům je nedotčený, „panenský“, neposkvrněný žádnými „kořeny“ - žádnými předchozími obyvateli, žádnou minulostí, žádnou špínou nebo opotřebením, žádnými prasklinami, vzniklými časem, žádnými skvrnami ani pachy, s výjimkou sterilních vůní čerstvého stavebního materiálu.

Pointa jeho novosti nespočívá v jeho tzv. objektivní dokonalosti nebo čistotě, ale v tom, že vstupujícím hrdým majitelům nic nevypráví, nic nenaznačuje ani neradí (kromě samozřejmých úvah typu: kolik centimetrů musí mít jídelní stůl, aby se „vešel“). Nic nepodsouvá ani nezakazuje. Je totiž celý „jejich“ a není se v něm čemu přizpůsobovat.

Naproti tomu, jakkoli je i rekonstrukce staršího objektu tvůrčím procesem, kdy záleží na cílech a možnostech majitele, nakolik jej přestaví a promění – není tedy pasivním příjemcem nedotknutelného „skanzenu“ – přesto je jeho aktivita nutně omezena, ovlivněna stávajícím stavem domu. Musí počítat s tím, že pracuje s předem daným objektem, jehož zásadní půdorysové a dispoziční obrisy nemůže úplně „vymazat“²⁰. Může zvažovat různá kompromisní řešení, experimentovat s propojením existující dispozice s novými estetickými i funkčními prvky – nemá ale „volné ruce“. *„Ve starým baráku se musíte přizpůsobovat vy tomu baráku, ne naopak.“*²¹

3/4/5/ Každá věc a každý materiál ale brzy získává své „stopy času“, ať chceme nebo ne. Zbrusu nový dům ale přinejmenším chvíli žádné takové známky nenese. Trojí „značky“ na různých materiálech: červotočvy v prkenné podlaze rekonstruovaného špejcharu, vandalovy na izolačním plášti novostavby, kameníkovy ve zdi chléva. Každá stopa má svou výpovědní hodnotu, není obsahově neutrální – sděluje nám (ať vágní či přesnější) informaci o daném objektu a jeho souvislostech: časových, přírodních i sociálních.

V tomto smyslu „nový“ znamená „jenom můj“. Nový dům je nejen důkazem jakési realizace samostatnosti, vlastnictví, možná i svobody, v tom směru, že jsme si ho mohli pořídit. Pořídit bychom si – tedy aspoň hypoteticky – mohli pořídit třeba reprezentativní zámeček. Finanční dostupnost je ale jen jednou z mnoha stránek, které lidi vedou k tomu, aby bydleli v tom a ne v onom.

A ač jsou jejich motivace mnohovrstevnaté a určitě je nelze smést do jediné kategorie, přesto se tu podezřele často vynořuje zvláštní, nevyčíslitelný parametr: *fascinace novotou jakožto podmínkou „úplného“ přivlastnění*. Což je zároveň často vnímáno jako podmínka určité svobody a nezávislosti.

²⁰ Že se míra tohoto „mazání“ různí, naznačíme ve III. části, kde je nastíněna škála „setkávání starého a nového“.

²¹ Z rozhovoru s ČM, která zvolila variantu opravy staršího domu.

• „Jiný“ dům

Ještě jasněji je to opět patrné v opačném případě. Starý dům má svou historii – sociální, s lidmi spojenou minulost. Lidé ji mohou vnímat rozdílně. Je přitom něco jiného uznávat „hodnotu“ starému objektu, jímž procházíme při turistické prohlídce (tam je „*genius loci*“ naopak žádaným a požadovaným artiklem, ačkoli i tady je samozřejmě škála vnímání velmi individuální a různorodá), a něco jiného je přijmout skutečnost, že dům, v němž bych měl žít, má třikrát starší „život“ než já sám. Tato „tolerance“ (a u některých lidí záměrná volba) nemusí být tak banální, jak se zdá. Ačkoli se rozhodování mezi starým versus novým dá překrýt mnoha (více či méně soudnými) „objektivními“ důvody, otázka „Proč lidé nechtějí žít v něčem, co je přesahuje?“ zůstává.

Starý dům nemohu nikdy úplně uchopit a pochopit, vždycky v něm bude něco, co jsem nezažil, co neznám, co je jiné. Skrývá v sobě (jak pocitově, tak fyzicky) více vrstev, a s těmi se nově příchozí musí nějak vypořádat. Starý dům je JINÝ.

Do jaké míry tuto „jinakost“ chceme (a můžeme) zachovat či naopak zahladit, vychází z mnoha vlivů a faktorů, od těch nejindividuálnějších až po ty, které souvisejí s celospolečenskými trendy. Zároveň platí, že vztah, který se rozvíjí vůči starému, postupně rekonstruovanému domu, představuje jiný typ investice – v nejširším slova smyslu – než je akt koupě a zabydlení domu nového. Bylo by bláhové tvrdit, že zatímco novostavba je jen a pouze výplodem komerčních procesů a vztah jejích obyvatel se z tohoto přízemního osudu nevymaní, starý dům finančními aspekty zatížen ani hodnocen není. Přesto lze v přístupech, které se k těmto dvěma pólům váží, vysledovat zásadní rozdíly. Satelitní rodinný domek totiž JE lákavým obchodním artiklem, je druhem momentálně velmi „módního“ spotřebního zboží, jehož síla souvisí s obecnějšími společenskými postoji.

Naopak postup přibližování se a adaptace, „ochočování“ starého domu - což je jeden z klíčových pojmů, které chceme vytyčit - probíhá v odlišné rovině, než je ta finanční. A uvidíme, že pro někoho je ono „přesahování“ (podvědomě vnímané, v domě „zhmotněné“) minulosti naopak žádoucí a vyhledávané.

• **Moderní individualismus spojený s „návrtem ke kořenům“**

Zmínili jsme souvislost mezi novotou, vlastnictvím a svobodou. Nadšení sterilně novými příbytky souvisí i s specifickým typem individualismu, k němuž se utíkáme v onom tolik diskutovaném „chaosu globalizující se, tržní, masové společnosti“, a částečně i s novým ekonomickým liberalismem a s pronikáním neo-lokálních, flexibilnějších modelů osídlení (pohyb rodiny za prací, menší vázanost na konkrétní místo). Nicméně tím, zda má rodina v plánu na místě zůstat nebo se časem stěhovat jinam, do paralelního domku, nyní situaci nekomplikujme. Ostatně současný trend v české společnosti je bližší spíše vizi „*Postav dům, zasad' strom, zplod' syna.*“ - nový dům je spojen s představou pevného „usazení se“.

Je to zároveň zvláštní kombinace konzervatismu a moderní nezávislosti. V prvním případě se jedná o pokus „zakořenit“ - založit rodinné hnízdo, vnímaného jakožto „tradiční hodnota“ a komentovaného jako snaha najít v moderní společnosti

svůj pevný záchytný bod. A druhou stranou mince je realizace moderního postoje, který si žádá svou nezávislost, oproštění se od dosavadních možností (např. staršího domku po babičce) a – jsou-li k tomu prostředky – založení nového sídla.

Obecně přijímaným faktem je, že zatímco tzv. tradiční společnost stála na pospolitosti a kontinuitě, ta dnešní si naopak zakládá na individualismu a samostatnosti. Pokud tento předpoklad přijmeme, zdá se, že přinejmenším jeden z důvodů preferencí „nového“ je jasný – přestali jsme žít v kolektivní vzájemnosti a nejsme už závislí na tradicích, tj. respektované a aktualizované minulosti (aspoň to často propagujeme), a volba nového příbytku je tedy logická. Rodina si hledá neo-lokální jednotku rodinného domu, „své“ bydlení, v němž zakládá „hnízdo“ bez minulých omezení. Reálné požadavky na bydlení se změnily.

Jiným, ale souvisejícím rozměrem nezávislosti, o němž se často mluví, je emancipace (což je klamně pozitivní pojem) ekologická. Je podložena technologickým pokrokem, který kromě jiného umožňuje stavět bez většího zohledňování přírodních podmínek. „Zájem o mikroklimatické podmínky zajistil starým stavbám sounáležitost s okolím. Technologie – například levné topení – nás této nutnosti zbavila.“²² Odlišné zacházení s prostorem, odpoutávání se do přírodních podmínek, větší „nezávislost“ v tomto směru – všechny tyto aspekty hrají dnes důležitou roli (a právě tak jsou v opačném případě reflektovány tehdy, když někdo volí „jinou“ variantu a vymezuje se vůči „domu jako zboží“ tím, že pořizuje a adaptuje starý²³). Podobně jako emancipace „časová“, o níž budeme mluvit dále, i tato „ekologická“ probíhá v řadě aspektů skrytě a neuvědomovaně, významně se promítá do urbanistických řešení a stavitelského boomu a je neoddelitelnou součástí celého snažení dosáhnout „svobody“.

To samozřejmě neznamená, že by „krásné okolí“ nebylo žádanou stránkou věci. Ostatně toto vědomí zaznívalo i v u lidí, kteří nakonec (z různých důvodů) zvolili novostavbu: „U staršího domu si kupuješ polohu, to místo...“²⁴. Za všechno se ovšem platí, a proto jsou ostatně dnešní nevzhledné plošné zástavby mnohem dostupnějším řešením. Provázanost stavby s jejím okolím bývá bohužel hodnotou, která musí při zvažování velmi často ustoupit. Pokud to ovšem jde, je „rodinný dům u lesa“ samozřejmě lákavou variantou, která má svou jasnou atraktivitu. O problému relativity takového snu se ale ještě zmíníme.

6/ „Ideální sídlo“: nijak extravagantní rodinný domek se dvěma garážemi, postavený na malebné mýtině na okraji obce, nedaleko Prahy.

²² Christopher Day, *Duch a místo*, str. 37

²³ viz. dále, V. část, explicitně kap. „Vztah k opačným variantám“.

²⁴ NC

• **Nezávislá předvídatelnost versus neuchopitelná kontinuita**

Je to ale nejen touha oddělit se prostorově, v tzv. vlastním rodinném domě, za dostatečně vysokým plotem a hradbou z tují, ale i časově. Jako v pohádce o Marušce a medvědích, nechceme „sedět na židličce, na níž už předtím někdo seděl“. *Chceme novou, nedotčenou, výhradně svou „židličku“. Tedy nový dům, který je přehledný a jasný: vstupujeme do prostoru „tabula rasa“, který by nás neměl ničím překvapit²⁵.*

Naproti tomu, starý dům je mnohem nevyzpytatelnější. Fyzicky už se nenadějeme velkých záruk (vyvalené zdivo není komu reklamovat a pít se, kdo rozkradl prkennou podlahu, také nemá smysl). Kromě toho nás ale může překvapovat nebo znepokojoval z hlediska své „sociální historie“ a celkové atmosféry (přestože citlivost vůči ní je opět individuální). Je to dům, který má už určitý, lety existence ustálený charakter, a vyvstává tu mnoho praktických otázek, jak se s ním vyrovnat. V rovině „vlastnění“ je to pak tvrdší oříšek, než jaký představuje nový, emocionálně nás ničím neomezující objekt. Jak už zaznělo, pochopitelně, že i starý dům lze „ovládnout“ pevnou rukou, vnuknout mu svou představu a překrýt ho „rekonstrukcí“ k nepoznání. Takových případů není málo, a většinou je s podivem, proč si noví majitelé nepostavili tu zářivou „bedýnku“ zpola obloženou plastem, rovnou, a proč do ní (většinou poměrně pracně a s nemalými finančními vklady) „schovali“ původní venkovský dům. Tomu se ostatně budeme dále věnovat.

• **Otázky nebo odpovědi**

Z předchozích úvah jsme se dostali k podstatné otázce: *Proč dává většina lidí přednost „tabule rase“, dostupné v masově produkováných novostavbách, před jedinečnými místy?* Odpovědí na ni může být bezpočet, řada z nich přitom vzájemně souvisí.

Je to „automatické“ (dlouhodobým a všudypřítomným vlivem „před-pracované“) přitakání stávající tržní nabídce (která ovšem, nutno dodat, reaguje na neutuchající poptávku)? Je to prostě „jen“ aktuálně jakýsi módní trend, který dělí společnost na většinu, preferující možnosti „nového“ a na menšinu, kterou (z různých důvodů) okouzlují spíše „staré“? Je to obyčejná pohodlnost, která volí mnohem snazší a rychlejší variantu, celkem přirozená a logická potřeba zvolit cestu menšího odporu (nelze popřít, že hledání i rekonstrukce staršího objektu vyžaduje notnou dávku trpělivosti a odhodlání, a je-li dům neobyvatelný, i možnost mít útočiště, kde zatím bydlet a fungovat v běžném životě)? Je to lhostejnost vůči kvalitě širšího okolí? Únik před rychle se pohybujícím vnějším světem „kamkoliv“ do jasně ohraničené, vlastní soukromé jednotky? Jsme přitom ovlivněni předešlými zkušenostmi, které proměnily vztah k formě bydlení: uvyklí panelákovým bytům vidíme vznikající „sídliště naležato“ jako o skok lepší variantu?

Anebo je to strach vstupovat do něčeho, co nejsme s to plně obsáhnout, co nás přesahuje, i kdyby „jen“ svou minulostí? Je to strach ze všeho starého a pokud ano,

²⁵ Tedy aspoň teoreticky, protože v praxi to přirozeně může být kontrast proklamovaných kvalit a reality a nikdy není vyloučena nějaká nenadálá událost jako je vada materiálu, prasklé potrubí apod. – dům je koneckonců vždy větším zdrojem potenciálních starostí, oprav atd. než byt.

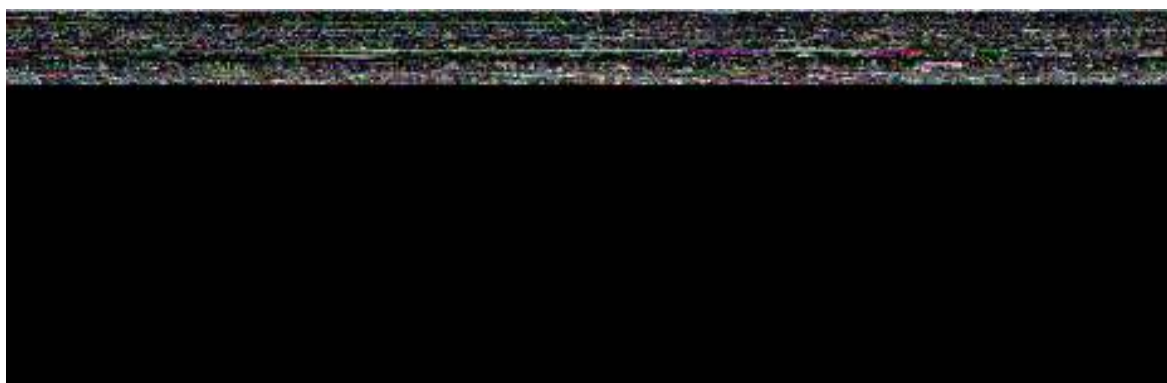
čím je způsoben? Obyčejným odporem vůči opadaným omítkám nebo i obavami z neznámých rozměrů a zároveň z připomínky vlastní konečnosti?

Je to věčný cyklus „odmítání starého ve jménu revoluce“? Souvisí preference nových věcí oproti starým s obecnou snahou odpoutat se od určité uplynulé etapy? Pokud ano, je to „etapa“ v politickém slova smyslu, v konkrétní podobě socialistického režimu, jemuž teď zpětně oponují široké ekonomické možnosti, tržní nabídka a globálnější kontext možných výběrů (ať už v případě cestování nebo volby stavebního materiálu či slohového prvku)? Je to určitého druhu post-socialistická „reakce“?

Je to generační záležitost? Zdá se (bez přesných statistických údajů), že existuje vazba mezi věkem a preferencemi stran bydlení a že „typičtější“ reakcí mladého člověka je inklinace k novostavbě nebo novému bytu, zatímco starší respondent reaguje obvykle opačně ²⁶.

Je to celková nepřizpůsobivost (intolerance vůči stávající architektuře, která jde často ruku v ruce s uzavřeností vůči danému sociálnímu prostředí, tj. tzv. starousedlíkům)? Individualistické „uzavírání se“ před světem, jakkoli je spojeno s tzv. aktivním životem? Je to slabá představitivost, ukolébanost hotovými výrobky i stavbami, která pak nedovede odhlédnout od stávajících povrchností typu zmíněných omítek a od větších závad typu protékající střecha? Pokud ano, není to zvláštní, když přitom sedíme v příjemné představě (jistě v mnoha ohledech oprávněné), že žijeme a uvažujeme mnohem svobodněji než nevolníci feudálního systému? Jsme natolik přesyceni pohodlím, rychlými technologiemi a širokou nabídkou nejrůznějších produktů, že je pro nás tak obtížné namísto jednoduchého odepsání objektu raději rozvinout svoji fantazii?

Řadu naznačených otázek bychom mohli redukovat na finanční (ne)dostupnosti (například zmíněného „krásného okolí“, jež - na rozdíl od stavebního materiálu a „jakékoli“ parcely - není masově dostupné). Červenou nití této práce je ale tvrzení, že naše volby nejsou determinovány tímto ekonomickým faktorem. Ten je „pouze“ tím prvním, racionálně obhajitelným „prvním pohledem“, za nímž skrýváme další, mnohem složitější a zásadnější motivace (a de-motivace).

7/ Kontrasty: řadová zástavba tvoří zvláštní paralelu jen o pár metrů vzdálené linii chátrajícího kravína. Výstižný obraz současných stavebních aktivit – budování „na zelené louce“ a idyla rodinných domků obklopená rozbahněnou ornici, s výhledem na zanedbané hospodářské objekty.

²⁶ V rámci rozhovorů zazněly různé úvahy, ale jednoznačný závěr přirozeně nepodaly. Zmiňována byla jak preference mladých, pořídit si nové bydlení („Možná, že jo, že mladej člověk chce spíš to nový, čistý...“, OM), tak opačná zkušenost („...všem se tu líbí.... A spíš ty mladší, zatímco ty starý se spíš děšej: co je ještě práce před váma!“ JF).

• **Ideologie modernismu**

Anebo – což s tím úzce souvisí - jsme obětmi „ideologie modernismu“ jako takové? Podívejme se na tuto jednu z možných „odpovědí“ podrobněji. Dané slovní spojení použil architekt Léon Krier²⁷ ve spojení s degradací architektonických postupů a s úpadkem používaných typologií. „Ideologii modernismu“ (někdy používá dokonce pojem „teologie“) považuje za mechanismus, který v rámci architektury a stavitelství obhájí vše „moderní“ (příkladově má Krier na mysli řadu experimentálních moderních návrhů, ale také používané technologie a materiály) tím, že dehonestuje vše „tradiční“. *„Moderna skoncovala s tradicí také tím, že ji zhistorizovala.“*²⁸

Je to tedy masově rozšířený postup, který shazuje původní (po staletí utvářené, současnou technikou nedisponující) architektonické a urbanistické typy a stavebních postupů do kategorie „tradiční“, tj. „historické“ - s přívlastky zastaralé, méně efektivní, staromódní atd., aby mohlo zvítězit zprůměrněné, masové stavebnictví, které z domů dělá spotřební zboží krátkodobé životnosti a povrchní kvality. Podle Kriera je to mechanismus široce rozšířený, přijímaný už coby samozřejmý a zároveň poměrně agresivní, jasně stojící v opozici vůči minulosti a všemu, co by ji připomínalo.

Stejně tak považuje za „umělý“ (resp. tlaku „modernismu“ podléhající) odklon od manuální práce. Zajímavý je Krierův proti-důraz na „potřebu moderních řemesel“, resp. na nutnost zachovat tradiční řemeslné dovednosti i v moderní době. Je důležité, aby společnost udržovala dostatek prostoru pro ruční práci, výuku řemesel atp. - aby tedy nepodceňovala „řemeslnou výrobu“ pod převládající výrobou průmyslovou, masovou. Krier, ačkoli je někdy poměrně radikální, ovšem nezavrhuje současné technologické možnosti nebo moderní projekty jako takové, doslova ale křičí proti jejich monopolu. Zprůměrnění stavebnictví s sebou podle něj přineslo (kromě pozitiv) tři zásadní negativa: sníženou životnost objektů (dodejme, že to není dáno jen fyzicky, ale také přístupem k věcem – přístupem „raději je nahradíme novými než je opravit“), úpadek stavebních řemesel (s jejichž po staletí vyvíjenými postupy nelze srovnat produkci „na běžícím pásu“) a celkově sníženou (typologickou, morfologickou i sociální) kvalitu staveb. Manuální práce se naopak stává jakousi zvláštní raritou, v jistém směru sice opět „prestižní“ - viz. ceny výrobků „hand made“ - přesto v širším měřítku velmi nedocenenou, což má dalekosáhlé ekonomické a sociální důsledky. Krier dokonce tvrdí, že *„Předražení ruční práce je přímo závislé na ruce bez práce. Potenciální konkurence průmyslovým monopolům a výrobě je trvale znemožňována pěstovanou masovou nevědomostí a nezaměstnaností.“*²⁹

Krierova kritika současného stavitelství je ve skutečnosti ukázkově postmoderním protestem proti masovosti, monopolizaci, zónování a anonymitě, a naopak voláním po decentralizaci, demokratické barvitosti a pestřejšímu, zároveň ale

²⁷ Léon Krier, *Architektura: volba nebo osud*. Provokativní kniha, shrnující tzv. tradiční architektonické postupy (Krierovy projekty se nesou v jejich duchu), vymezující se i např. vůči závěrům Benátské charty (Krier se např. staví proti konzervaci „ruin“ a navrhuje jejich rekonstrukci do „původního“ stavu“).

²⁸ tamtéž, str. 172

²⁹ tamtéž, str. 176

(v jeho případě) „klasičtějšímu“ pojetí lidských sídel³⁰, a po opětovném docenění manuální práce, která se u něj pojí s individuální zodpovědností. Masovou výrobu dává totiž do souvislosti s „industriálním“ (ve smyslu masovým, též zprůmýšleným) vzděláním, které podle něj produkuje závislé pracovníky i závislé myslitele. Vztahem práci i vztahem k architektuře pak společnost vypovídá sama o sobě.

Obraz, který v tomto směru načrtává Krier, je poněkud smutný: moderní společnost nalhává sama sobě, že „mít minulost v patrnosti“ znamená krok zpět, zavrhuje zdroje, které nám poskytuje tradice a přitom tím dává volnou ruku ryze komerčním tlakům („*kvalita místa je celkem bezbranná v konfrontaci s komerčním potenciálem stavby*“³¹). Programovým odmítáním ruční, individuální práce a „staromódních“ postupů bezbolestně otupuje své členy a likviduje možnosti alternativy. A s nimi i konkrétní, s minulostí kontinuální vztahy k obývanému místu³².

„Ideologie modernismu“ není vše-vysvětlujícím souhrnem současných postojů. Nemusíme Krierovy kontroverzní teze přijímat beze zbytku (a už vůbec ne výlučně historizující styl jeho projektů), přesto je jeho pohled na „modernistický diktát“ v mnohém přínosný a odkazuje k reálným problémům a názorům.

Úzce s nimi souvisí častá tendence pojímat vše „staré“ jako překonané a zastaralé, a v téže logice označovat všechny ty, kteří z nějakého důvodu k podobným věcem lnou, buď za blázny (či v lepší variantě za romantiky), anebo za ty méně šťastné, kteří si zkrátka noví dům a nové věci nemohli dovolit.

2.3 Vlastní dům – potvrzení nebo vyvrácení spotřebních tlaků?

• Čas a měnící se prostor. Sen, který realizací sám sebe likviduje.

Jeden z nejzajímavějších aspektů na celém kolotoči obchodu s nemovitostmi a na řadě vyjadřovaných preferencí stran „ideálního bydlení“ je jejich poměr k času. Ten se totiž ukazuje jako jeden z klíčových motivů a zároveň je – ač obvykle nereflektován – oním „háčkem“ celé věci.

Zmiňovali jsme atraktivitu představy, že vlastní dům je dosažitelný „ihned“ a „hotov“. Reálná doba stavby je ovšem různá (realizace originálního autorského projektu, vzniklá dlouhou vzájemnou spoluprací s majitelem, vykazuje jiné rysy než

³⁰ Zapadá tedy do kontextu vyvíjejících se diskusí na téma „ideální město“ apod. – překonání ideálu „vědecky propočitatelných“ sídel (ukázkově prezentovaných např. mnohokrát diskutovaným Le Corbusierem), a zároveň sídel mono-centrických, takových, v nichž má každá funkce svou vyhrazenou rozsáhlou zónu (například velká obchodní centra, přes den „mrtvá“ satelitní zástavba apod.). Jedná se tedy o aktuální snahu najít „opět“ pestrou, organickou mozaiku. Tyto diskuse jsou ale bohužel často v protikladu k reálným urbanistickým změnám, např. zmiňované, stále populární výstavbě kolonií rodinných domků.

³¹ tamtéž, str. 143, o výškových budovách.

³² Zastřenou otázkou, která ale při četbě Krierovy práce vyvstává, je klasické tázání: Kdo? Kdo je tou „společností“, kdo je strůjcem onoho modernistického diktátu, kdo je tím „vnucovačem“ agresivní teologie? Modernismus je pojímán jako shora vedený, umělý a mocensky orientovaný tlak. Krier hovoří o různých zájmových skupinách, nicméně většinou je lze převést prostřednictvím pojmu „peníze“, komerčního tlaku, finančních zájmů. Výrazně se také staví proti řadě architektonických trendů (resp. vůči jejich realizátorům, které staví coby „exhibicionisty“). Jeho popis společenského mechanismu má řadu pádných argumentů, zároveň nás ale vtahuje do eticky problematických úvah. Na druhou stranu, to je možná i jeho hlavním cílem.

koupě již hotového objektu v rámci typových zástaveb, nabízenými realitními kancelářemi). Časový rozměr volby byl ovšem zmiňován pravidelně. Nový dům je spojován s výhodou rychlejší realizace (jakkoli se v praxi nejednou objevují problémy s průtahy stavby), zatímco starší objekt s sebou nutně nese (částečně oprávněnou) představu delšího procesu stavebních prací a oprav – ta se ovšem často stupňuje do přemrštěných stereotypů. V poslední době navíc skutečně dochází ke zkracování průměrné doby výstavby (u nových rodinných domů, nikoli u nástaveb a přístaveb) – kromě jiné zásluhou rozšířenější zakázkové výstavby rodinných domů, v níž převažují tzv. „rychlостavby“³³.

Čas ale znamená pohyb, což je fakt, který přinejmenším argumenty typu „chci nový dům, protože se nemusí opravovat“ úsměvně obcházejí. Z pohledu bezprostřední přítomnosti je sice pochopitelně příjemné nastěhovat se „do nového“, co čistého, hotového, nepoškozeného, a nemuset první roky řešit opravy. Faktem je, že nesporná lhůta „novosti“, která je majitelům na začátku dána, není tzv. k zahození, a každopádně je často zmiňována jako jeden z klíčových důvodů volby „nového domu“. Zakládají-li (nebo rozšiřují) například mladí manželé rodinu³⁴, možná uvítají, že první, „adaptační“ roky nemusí řešit opotřebení stavby (stačí, že řeší nové praktické problémy, např. přílehlou infrastrukturu)³⁵.

Problém je ale v tom, že „za čas“ se opotřebí každá věc a její funkčnost může být velmi krátkodobá. I z čistě praktického hlediska je tedy argument novosti relativní. V jakém časovém horizontu tedy považujeme náš dům za „kvalitní“? Kdy je naplněna Krierem zmiňovaná charakteristika „spotřebního zboží krátkodobé životnosti“? Jak dlouho a za jakých podmínek „vydrží“ banální typový dům? Jak dlouhou životnost mají plastová okna, údajně tak výhodná, jelikož údržby-prostá a levnější než ta dřevěná?³⁶

Jsou tedy volby „nového“ pouze krátkodobým, nedostatečně zváženým rozhodnutím, preferencí okamžitého efektu před dlouhodobějšími důsledky? Tato varianta je ostatně příznačná i v širších souvislostech (i v jiných volbách, než jsou ty týkající se bydlení). Nebo je dána prioritami, které se neorientují tolik na samotný čas, jako na „dokonalost“, aktuální provedení, které bude případně (tj. časem) nahrazeno něčím jiným, opět novým?³⁷

Naproti tomu bychom se mohli zaměřit na faktor „času“ v případě staršího objektu. Už jsme se dotkli zásadního motivu, tj. toho, zda a jak „koupit uplynulý čas“, resp. jeho ekonomické nevyčíslitelnosti. Čas je zvláštním obsahem staršího domu. K tomu se budeme dostávat i dále, v pasáži věnované „ambivalenci domova“ i během jednotlivých příběhů o rekonstrukcích a v analýze jejího významu.

³³ Zdroj: Analýza bytové výstavby 1997-2005, 8.7 Doba výstavby, Český statistický ústav

³⁴ Typickými majiteli rodinného domu v satelitu jsou lidé ve věku 30-45 let, manželé s jedním nebo dvěma dětmi. Zdroj: Jiří Ryba, *Rodinný dům jako symbol úspěchu*, IN: *Domy*

³⁵ Na základě teorií suburbanizace, jmenovitě *Sídelní kaše* Pavla Hniličky, a rozhovoru s CK.

³⁶ Nutno dodat, že v západních státech, kde už s tímto typem prodělali určitou delší zkušenost, se od této volby valem odstupuje. U nás však zásoby, reklama i odbyt plastových oken ještě zdaleka nevyhasínají. Proti dřevěným vystupují argumenty typu „jako mořit se se špachtlí a každé rok je znova lakovat?!“ Dodejme, že hodně záleží na provedení, od něhož se odvíjí i životnost, navíc „povrchová úprava“ je jedním aspektem, a celková životnost materiálu pak druhým... Nicméně téma zvolených oken by se dalo rozvinout do samostatné analýzy.

³⁷ O motivu „(ne)dokonalosti“ viz. V. část, *Význam proměny*.

To, že nakonec budeme i u kýženého nového bytu nebo domu řešit obdobné nedokonalosti a opotřebenění jako bychom řešili u objektu staršího, je tedy jednou slabinou daného ideálu. Druhou jsou ustavičné proměny prostoru, který se stal potenciálně prodejny: všechny hranice se totiž pod tržním tlakem mohou posunovat. Tento aspekt není teoretickým odhadem, ale smutným pozorováním reality: prostorová situace, za níž byl dům pořízen, se často radikálně mění.

Ve světě, v němž má dominantní postavení (prosazované komerčními strategiemi) ideál „nového“, se totiž vše „nové“ brzy stává „starým“, tedy znehodnoceným. Tentokrát ale toto znehodnocení nespočívá v popraskané omítce, ale v radikální proměně prostředí, jehož se nelze zbavit novým štukem³⁸. Původní soukromý „ideál“ tedy často prochází zatěžkávací zkouškou – a bohužel, někdy sám sebe svým „naplňováním“ likviduje. Máme-li totiž neustále „začínat nanovo“, nakonec nám nezůstane nic. A můžeme to nazvat třeba nezávislostí.

8/ Ještě před několika lety nedotčený kout s jediným objektem typického „podnikatelského baroka“: soustava tří rybníků, od svahu krytá lesem (pohled od lesa, směrem k obci). Velmi poetický výhled přirozeně přilákal novou výstavbu – před dvěma lety zde vzniklo několik nových rodinných domů (nutno dodat, odlišného rázu než je klasická typová zástavba). „Dům u lesa“ se ale ukázal velmi zranitelným snem. Každý nový majitel tu totiž může doufat, že on bude mít „poslední slovo“, tj. že bude tím, komu bude dopřáno bydlet u lesa. V roce 2007 ale radikální „zářez“ do svahu potvrdil systém postupného odkrajování – jakmile padly první zábrany, zástavba pokračuje dál a dál. „Jedinej pořádněj les, co tu byl“, použijeme-li slova starousedlíka, mizí, a s ní dostává tragikomických rozměrů i původní motivace nově příchozích.

Realizace snu je v tomto případě jeho absurdním ztracením.

Proč například, když už takový projekt vůbec postoupil, nebyla ponechána alespoň část původního porostu, jako alej pro vzniklou komunikaci nebo dokonce jako součást pozemku? Namísto toho nyní novousedlíci vysazují nové „zahrádky“, řady tújí a podobné pokusy prostor opět oživit. Jako by byly nové domy odsouzeny k tomu, být obklopeny pustinami, a to dokonce i v případě, že vzniknou v terénně zajímavém místě. Problémem je možná právě příliš dogmatická realizace již zmíněného postoje „začít od nuly“.

³⁸ Jistě ne vždy budou výsledné stavy tak tragické. Tento problém dlouhodobých (a nevratných) dopadů na krajinu je v rámci sociologických a urbanistických diskusí reflektován. Jejich vyústěním je obvykle prohlášení, že je třeba realizovat kvalitní urbanistická řešení, která budou orientována na budoucnost, na případné další úpravy a změny, a která nebudou likvidovat cenné krajinné (případně i památkové) hodnoty (srov. Hnilička: *Sídelní kaše*, kolektiv: *Suburbanizace*, a další práce, věnované této problematice). Problém, který se ale s tímto konstatováním kříží, je ale jiného charakteru – převažující motivace a preference i rozběhlý kolotoč „ideálního konzumenta“, viz. dále.

• **Baumanův konzument**

Hypotéza, že rozpor mezi starým a novým úzce souvisí s touhou po novém jako něčem, co je jasné a na co lze vztáhnout plné osobní vlastnictví, a s ignorací všeho, co pevně sevřít v hrsti naopak nejde, nevyhnutelně spadá do kontextu postmoderních teorií³⁹. Konkrétním náhledem, který vystihuje důležitou část výše uvedené otázky „Proč chceme to nové?“, je **Baumanův popis konzumní společnosti** a role konzumentů, kteří v ní žijí a kteří ji udržují v chodu⁴⁰. Vyzdvihneme jen základní určující rysy – řada z nich totiž zpětně dosedá na výroky, které zazněly během rozhovorů, především na motivy času a (ne)trpělivosti při rozhodování mezi starším a novým domem.

Ideálem konzumenta je jeho celková nevázanost – absence pevných vazeb a nějakých „nejvyšších“, posvátněji vnímaných tužeb nebo cílů. S tím souvisí další prvek: pomíjivost. Bauman doslova hovoří o „zabudované dočasnosti všech závazků“ (ve spotřebě i ve vztazích). Hlavním problémem spotřební společnosti je otázka, jak vyřešit časový rozměr spotřeby - konzumentovo uspokojení by mělo být pokud možno okamžité (spotřební statky by mu měly toto uspokojení poskytnout bez prodlev a s minimem příprav,) a zároveň by ale mělo v „nulovém čase“ skončit. „Touha“ po něčem tak ve skutečnosti není žádnou touhou, protože je připravena o rozměr čekání. Z tohoto důvodu je podstatou ideálního konzumenta vnitřní neklid, netrpělivost, impulsivnost, neustálá bystrost vůči dalším a dalším podnětům, které naplněním okamžitě ztrácejí hodnotu a musí být vystřídány jinými. Stejně rychle se vzruší a nadchne, jako vzápětí ztrácí zájem. Kultura konzumní společnosti se podle Baumana (a nejen podle něho) „točí kolem zapomínání“ a kolem ustavičného, nikdy nezavršeného pohybu a spotřeby.

Jakkoli je Baumanův popis vyhrocený, není nerealistický. Zároveň se v mnohém opět připomíná Krier se svou kritikou zprůmyslněného stavebnictví, které pod záštitou modernismu produkuje předměty krátkodobé trvanlivosti.

• **Je dům ještě útočištěm?**

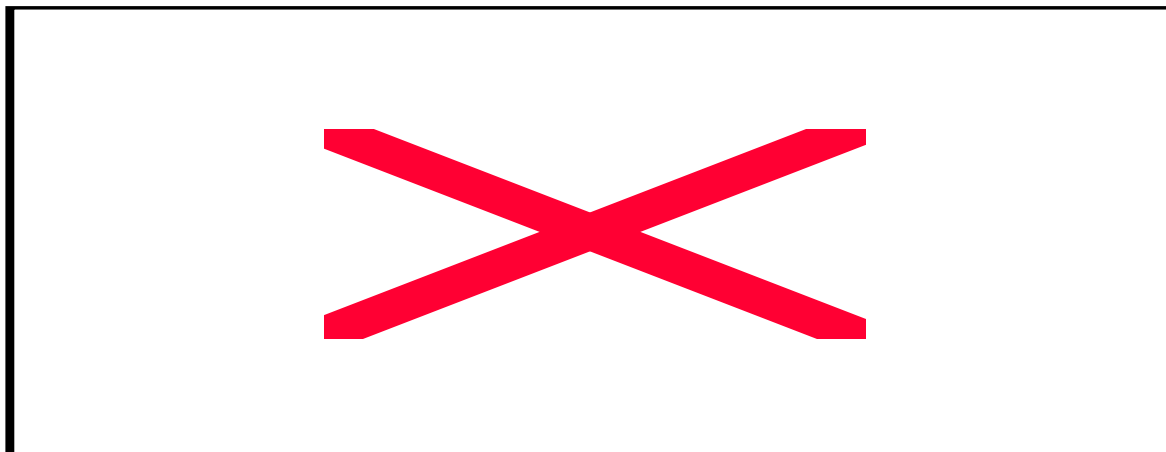
Jakou pozici tedy v takovém světě zaujímá dům? Je to poslední útočiště, jediný pevný bod, kde se lze ukrýt před spotřebním šílenstvím (a dodejme, celkovou informační zahlceností)? Tohoto motivu se dotýká také Jiří Ryba, v článku o současném významu rodinného domu. Hovoří o lidském neklidu, souvisejícím s životem v konzumní společnosti⁴¹: „*Vlastnictví domu je pak zjevnou léčbou tohoto neklidu. Přináší uspokojení, stává se klidnou oázou v nekonečném každodenním shonu, je zhmotněním intimity, kterou moderní člověk potřebuje a očekává.*“ Nepopírá

³⁹ Nadužíváním módního pojmu „postmoderní“ (tak jako u většiny „velkých“ slov), jakkoli je často výstižný, může docházet k zplošťování výkladu. Pojmům jako „postmoderní člověk“ nebo „postmoderní společnost“ se ale v současnosti nevyhneme a nevyhneme se jim ani v tomto textu (přirozeně se v určitém „postmoderním diskurzu“ pohybujeme, ať už v práci s literaturou nebo nepřímo, v úvahách nad „postmoderními fenomény“) - nechce je nicméně využívat nad míru a celý výklad do nich „poschovávat“.

⁴⁰ Zygmunt Bauman, *Globalizace, Důsledky pro člověka*.

⁴¹ Jiří Ryba: *Rodinný dům jako symbol úspěchu*. Vychází přitom také (mimo jiné) ze Simmelova pojednání o roli peněz, které jsme citovali výše.

přítom řadu praktických problémů, od také široce diskutovaného faktu, že dům „není byt na trávníku“, po dalekosáhlé ekologické a urbanistické důsledky „urban sprawlu“, což je další velká kapitola sama pro sebe. Dotýká se i pojmu „dům jako spotřební zboží“, což souvisí právě s naším průběžným dotazováním.

9/

Je i dnešní dům tím vysněným zázemím, jakousi nadčasovou hodnotou, ke které se můžeme vracet, ať se kolečka měnícího se světa otáčejí seberychleji? Je to ta „nejvyšší touha“, která chybí v Baumanově konzumní společnosti? Anebo je to prostě „jen“ větší spotřební kousek, jehož žádoucnost spočívá právě v tom, že navozuje (spornou) představu „kořenů“ a (velmi silnou) představu rodinné oázy, a ona „léčba“ je ve skutečnosti falešným únikem?

Získáme to, co chceme, anebo naopak ještě více ztratíme, aniž bychom si to uvědomili? Řečeno jinak, je opravdu „cíl“ - rodinný dům - nezávislý na svých „prostředcích“, tedy na způsobech, jimiž jsme ho dosáhli - například tím, že srovnáme se zemí les, který nám tu překáží, byť byl původně jedním z důvodů, proč je daná lokalita pro bydlení lákavá? Upřednostňování onoho cíle, ideálu „rodinného štěstí“, z něhož se v tržním kolotoči stává zboží par excellence, je bohužel patrné na každém kroku, už při letmém pozorování měnící se krajiny v okolí větších i menších obcí.

O tom, že touha mít vlastní dům (resp. domov) je přirozená a že ji tu nijak nezavrhujeme, budeme mluvit i dále. Zde jsme se jen zastavili nad něčím, co se zdá být klíčovým problémem věci: nebezpečí, které skýtá příliš dogmatická realizace „nového“, s ignorací „starého“ (což nemusí být nutně stará stodola, kterou lze adaptovat, ale třeba i již existující zeleň). Zároveň jsme naznačili, že pokud neklademe důraz i na samotný způsob, jak „sen“ naplnit – na prostředky, na *proces* – pak se může snadno stát, že nám naše vysněná představa, úspěšně zrealizovaná, proteče mezi prsty.

3. Ambivalentní vztahy - konečná proměna nebo přechodný stav?

„V době, kdy ještě existoval minulý režim, bylo mnoho důvodů, proč žít mimo něj v domě v krajině, mimo svět a daleko od toho, co mělo přijít. Pak padly opony a zdi, otevřely se hranice a země se stala pro děti, které si kdysi házely s míčem, jen o něco větší koulí. Dům v krajině, trochu opuštěný, trochu víc vzdálený, se pak změnil v album, do kterého se uzavřely předměty z časů „veselé bídy“, jak jim říká Jan Reich: nakřáplé hrnky na kafe, portréty pradědů, dlouhé sukně rozněcující touhu a staré truhly s fotografiemi z doby, o které už ani my téměř nic nevíme.“⁴²

3.1 Strach a posvátno „domova“

• **Obraz strašidelného sídla**

I negací (odmítáním) starých věcí (ať domu nebo jen oblečení ze second handu) se – kromě uváděné estetické nebo užité vyprchalosti – paradoxně projevuje přiznání jejich „hodnoty“ (byť často právě nežádoucí), tj. jejich sociální historie – jejich „paměti“. Fráze „tyhle zdi (například) ještě *pamatují*...“ (císaře pána, babičku, schůze JZD,...) odkazuje k tomu, že si tuto specifickou „paměť“ svým způsobem dobře uvědomujeme. Aby „existovala“, musí být lidmi neustále zakládána, rekonstruována a aktualizována – přesto není o nic méně reálná (tak jako celá sociální realita).

To, jak obvykle vnímáme opuštěné ruiny nebo starší domy vůbec, je vidět i prostřednictvím mediálního obrazu, jakkoli je svým způsobem vyhrocený (a někdy i manipulativní). Příkladem může být animovaný film „Dům“, příběh strašidelného „živého“ domu, který ohrožuje všechny okolo. Patří sem ale i velké množství o něco méně explicitních hororových snímků, jejichž klíčovým tématem je zákeřnost starých obydlí, ve kterých jsou jejich noví obyvatelé atakováni dřímající nevyřešenou minulostí. Romantika se brzy zvrátí v obraz rodiny, terorizované různými přízraky mrtvých. Ti se ovšem, ač sami nehmotní, ohlašují fyzickými projevy, prostřednictvím domu a jeho vybavení: nevyzpytatelnými pohyby věcí, přesuny nábytku, záhadnými zvuky a dalšími „nadpřirozenými“ akcemi⁴³.

Ačkoli je to projekce lidského sociálního jednání - což nijak nemění fakt, že jsou to „jen“ duchové - než tito aktéři otevřeně vstoupí na scénu, hraje hlavní roli dům „sám o sobě“: s vrzajícími schody, nečekaně se otevírajícími okny, s věcmi, které někde mizí a zase se vynořují na nelogických místech, s detaily, které odmítají přijmout změnu a tvrdošjně se vrací do původního stavu⁴⁴.

⁴² Jan Rubeš, předmluva k fotografické publikaci Jan Reich: *Dům v krajině*, str. 9.

Proč ale do něj „utíkáme“ i dnes, žijeme-li ve „svobodné společnosti“? Co postrádáme, pokud volíme takovou variantu, namísto dostupnějšího montovaného domku? A kolik takových původních „domů v krajině“ nám zbývá a bude zbývat, pokud krajinu pohltní masy uniformních staveb?

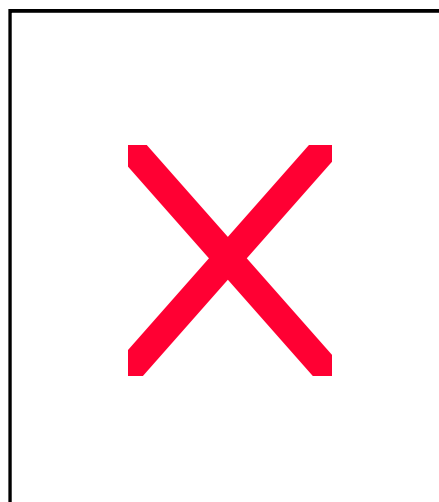
⁴³ Tato „nadpřirozenost“ často nespočívá v nějaké absolutní nenormálnosti, jako spíše v porušování pravidel běžného fungování. Připomíná se tu pojetí „ohrožující nečistoty“ ve smyslu narušení běžného uspořádání, jak ho popsala Mary Douglas ve své práci *„Purity and Danger“* – uvedeme-li její klasický příklad, boty samy o sobě špinavé nejsou, nepoložíme-li je ovšem na stůl (což je kousek ne nepodobný drobným zlomyslnostem, jimiž se hlásí duchové). „Nadpřirozeno“ je v tomto směru něčím potenciálně velmi nebezpečným, už z toho momentu, že mění obvyklé kontexty.

⁴⁴ Starý dům opravdu vydává (byť z celkem logických příčin) hodně zvláštních zvuků, které jsou o to výraznější, je-li hluboká, tichá noc, a ještě znásobená, spí-li člověk zrovna v tom velkém, starém objektu

• **Staré objekty v minulosti versus „obecná ambivalence“**

Filmová prezentace tak znázorňuje (a zároveň podporuje) dvojakou, nevypočitatelnou povahu starého domu, „zatěžkaného“ minulostí. Jistý strach ze starých objektů nicméně není vynálezem současnosti - v různých variantách ho můžeme vysledovat ve všech dobách. Směsice respektu a úzkosti se promítaly (namísto do filmů) do pověstí a pověr o tajemných stavbách, obzvláště do těch něčím výjimečných, a obecně do odlišného (tj. ne zcela profánního, neproblematického) přístupu k nim. Tuto linii bychom mohli vinout k nejrůznějším kulturním centrům, především těm sakrálním (kostel, hřbitov). Posvátno a jeho specifický a zásadní rozměr určitého strachu (tj. určité potenciální nebezpečnosti, ohrožující síly) jsou – především v antropologii – známým a pevným tématem.

Tuto dimenzi však nemusíme vyhrazovat jen ustáleným kultovním místům a artefaktům. Určitá míra ambivalentní posvátnosti patří v podobě okouzlení a současně strachu z minulosti právě i „obyčejným“ obytným stavením⁴⁵. Zde se zabýváme současným vztahem k minulosti, ztělesněné v domě. Ten sice přímo není sakrálním objektem, ale svůj zásadní „posvátný“ rozměr má. I dnes si totiž, napříč společenskými (a ruku v ruce s tím i náboženskými) proměnami, drží určitý nadčasový obsah, do značné míry posvátný, bez ohledu na rozmanitá náboženská vyznání – domov. Může proto řadu lidí oslovovat v základnější úrovni, než je ta náboženská. Tím ovšem nechceme tyto dvě roviny – domov a kostel – směřovat, přestože paralely mezi nimi zřejmě existují. Rozhodně nechceme ani popírat zvláštní působení kultovních míst, která mohou příchozího oslovovat také bez ohledu na jeho konkrétní vyznání – určitá místa, obzvláště ta spojená s náboženstvím (a často v sobě nesoucí historicky dlouhou linii měnících se kultů), jsou výjimečná a působivá. To je jiné velké téma, kterému se zde nevěnujeme. **10/vstup do opuštěného domu, zvědavost i tiseň**

Chceme se dostat k jinému, neméně významnému odstínu dvojaké posvátnosti, jakou je domov a jeho zhmotnění – dům, a – ještě konkrétněji – starý dům, tedy bývalý domov (a potenciálně opět domov současný a budoucí). To, proč je strašidelné rodinné sídlo tak vděčným tématem pro literaturu a kinematografii, a proč by pro řadu lidí varianta bydlet ve starším objektu znamenala velký ústupek, souvisí i s tím, že je

sám. Trámy skřípou, občas „něco“ vrzne nebo lupne, zašumí to (a všechno se v ten okamžik nedá svádět na myši). A našla by se řada dalších drobných překvapení (projevů fyzického „vzdoru“ stavebním úpravám nebo zdánlivě tajuplných prvků, jejichž praktické, často prozaické funkce už dnes nerozumíme apod.).

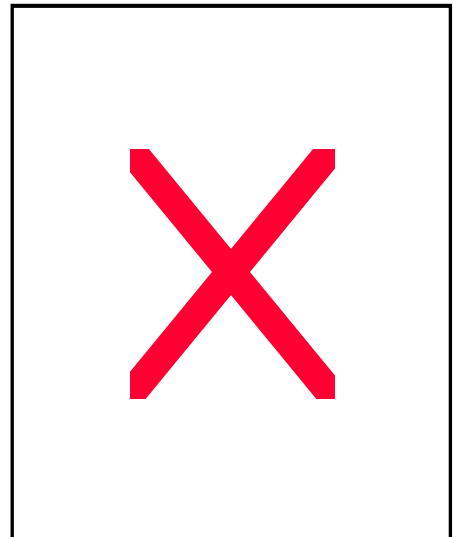
⁴⁵ Symbolický význam domu jako takový je ovšem známý a popisovaný řadou autorů. Často řešenými aspekty je vztah mezi materiálním uspořádáním domu, symbolickými významy a rituálními opatřeními – názorným způsobem je líčí například Arnold van Gennep (*Přechodové rituály*), podobně se magickým významem „domovních otvorů“ (okna, dveře) zabývá na konkrétních zvycích z českého prostředí Alexandra Navrátilová (*Narození a smrt v české lidové kultuře*) a mohli bychom najít další příklady.

to pro nás příliš intimní, představitelná rovina. Ona neznámá minulost či paměť domu totiž podivně koresponduje s naším vlastním životem, který vnímáme jako jedinečný (což samozřejmě v jistém smyslu je). Vědomí, že mezi těmi stejnými zdmi probíhal každodenní rodinný život (nějaké cizí, dávné rodiny), že tu navzdory dobovým odlišnostem a rytům vznikaly situace a emoce, vnímané jako univerzální (společné jídlo, spánek, smrt, milování, hádky,...), nemusí být příjemné – ve vlastním domě, symbolu soukromí a autenticity, můžeme pocítit svou „ne-jedinečnost“ (ve výše naznačeném smyslu).

Zdá se ale, že vysvětlení oné rozporuplné působivosti starého objektu souvisí s více věcmi. Navážeme na něj v další kapitole, jejíž obsah lze shrnout pod pojem „ochočování“ – to je nejen prostým postupem, k němuž dochází při opravách starého domu, ale i východiskem k dalšímu porozumění. Později také uvidíme, jak lidé, kteří se rozhodnou koupit, opravit a obývat starý dům, tuto zvláštní povahu objektu (jeho „ducha“) vnímají a hodnotí.

3.2 Zemědělská „prehistorie“?

Významným rozdílem oproti dávnějším formám distance vůči starým stavbám je jejich aktuální pozice na pomezí kontrastních společenských poměrů. Tedy fakt, že současné „ruiny“ k nám zároveň promlouvají z odplynulého kontextu zemědělské společnosti, jejíž každodenní život je dnešní většinové společnosti vzdálen a někdy dokonce komentován jako „zaostalá prehistorie“. Ve skutečnosti je to historie poměrně nedávná a i dnes máme k nezávislosti na přírodních zdrojích a na zemědělství velmi daleko, jakkoli se to v některých sférách snažíme popřít. Hospodářské fungování a ruku v ruce s tím i převládající vnímání všeho, co souvisí s půdou, se nicméně velmi změnilo. Jedním z mnoha důsledků je i degradace zemědělské půdy a její ohrožení (a nejen jí, ale krajiny jako celku, která začíná podléhat tržnímu liberalismu a spekulacím s pozemky).

11/

Objekty, jimž je v této práci věnováno asi nejvíce prostoru, představují právě takové relikty zemědělské minulosti - stavby, které často pozbyly původních funkcí a nemají nové. V případě malých domků není adaptace takovým problémem. V případě větších usedlostí, velkých patrových domů s často rozsáhlým hospodářským zázemím, problémem obvykle je. Nejednou procházejí koloběhem měnících se majitelů, aby nakonec přece jen došly do takového stavu, že propadnou demoličnímu výměru. Jindy jejich původní majitelé (často restituenti nebo dědici) lpí na vidině zisku a tvrdohlavě drží vysoko nasazenou cenu, zatímco dům nezadržitelně chátrá. Jindy jsou ještě součástí hospodářství polnosti, pochopitelně více žádané a často rozprodávané, ale v některých případech i za každou cenu spojené s obytným objektem, který se

z obdobného důvodu nedočká nového majitele (aspoň ne takového, který by měl zájem a finance na obojí)⁴⁶.

Jedním z faktorů, které ovlivňují většinový přístup k chátrajícím usedlostem, je celková odpoutanost od vztahu k půdě⁴⁷ a odlišný ekonomický systém. V tomto rámci logicky pozbývá přitažlivosti a funkčnosti i statek se stodolou a chlévy, není-li využit alternativně (jako sklad palet nebo, méně často, jako prostor využitelný ke kulturním účelům). Vedle této praktické, „objektivní“ nepoužitelnosti je to ale opět i určitý nežádoucí symbolický obsah, který se vymyká populárním současným trendům.

Pomineme-li zaprvé individuální výjimky a za druhé jisté zvláštní formy, spadající do tzv. agroturistiky (jejíž význam není zanedbatelný), netěší se obraz venkovského statečku velké oblibě. Málokoho nějak cíleně láká vidina zablácených holínek, mozolů a mechem zarůstajícího zápraží. „Moderní člověk“ hledá něco úplně jiného. Vize starého venkovského domu je možná romantická, odehrává-li se na plátně (resp. plazmové obrazovce) nebo ji provozují nějací roztomile blázniví známí, k nimž se dá občas přijet na návštěvu. V jiných kontextech je často hodnocena jako primitivní, překonaná fáze vývoje, kterou je třeba překlenout tzv. pokrokem – a ten se odjakživa projevoval kromě jiného stavební konjunkturou.

Staré venkovské usedlosti jsou tedy na jedné straně funkčně „vytržené“ z kontextu (vedle ekonomickým změn se nabízí další zásadní faktor: změny společenského režimu, konkrétně socialistická etapa, která s sebou kromě jiného přinesla právě přerušení vazeb mezi statky a jejich majiteli), na druhé straně mají svou zemědělskou minulost jasně „napsanou na čele“ (nebo štítě). Jejich současná situace je proto rozporuplná a tíživě zaklesnutá sama do sebe: z velké míry oprávněně (z praktického hlediska - funkční náročnosti objektu atd.), z velké míry ale i vlivem „pouhých“ stereotypně přijímaných postojů, jsou to „nepoužitelné zříceniny“, které dnes (z určitého úhlu pohledu) využívají buď experimentující podnikatelé, nebo menšina romantických idealistů⁴⁸.

Poměrně logickou otázkou, kterou bývají lidé, stěhující se do podobného objektu, častování, je, zda se budou chtít zároveň věnovat i tradičnímu hospodaření (resp. tomu, co si pod ním dnes představujeme, v zúženém měřítku – bez čeledě apod.). Zda

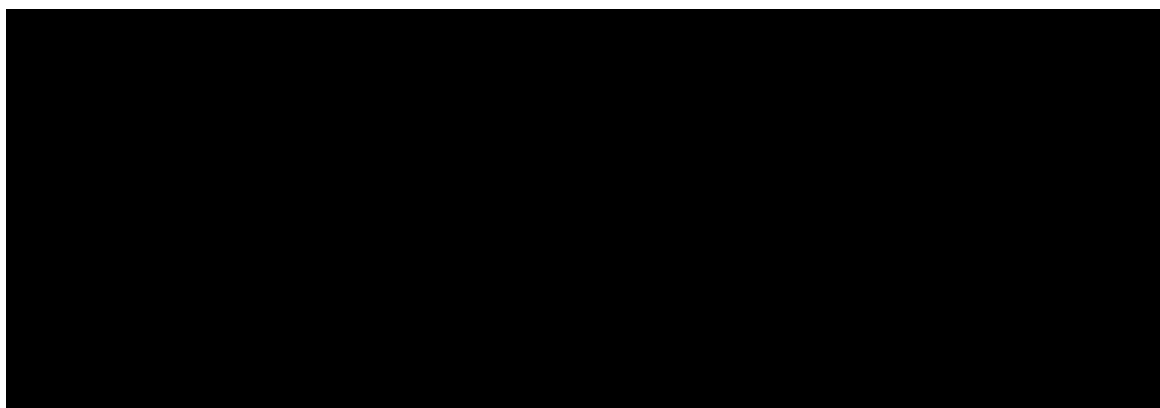
⁴⁶ Naznačované příklady vycházejí z konkrétních osudů, sledovaných ve vybrané lokalitě. Poslední zmiňovaná varianta odpovídá monumentálnímu statku pod kopcem Říp – osud rodiny, jíž patřil, je skoro ukázkový: vlastenecký zakladatel rodu, hospodářský rozkvět a zlatý věk slávy, znárodnění majetku, nucený odchod, restituce, která přišla pozdě – dědicové, zčásti odešli do emigrace, kteří buď nemohou nebo nechtějí dům převzít, a na konci tohoto příběhu stará paní, která by hospodářství ráda prodala „komplet“, včetně polností, což se nedaří. Dům je dnes v dezolátním stavu, ačkoli je již řadu let zapsán jako kulturní památka. Jeho postupný rozpad lze rok po roce sledovat z řípské vyhlídky.

⁴⁷ Naopak drtivá většina respondentů, přestože ne všichni směřovali k nějaké formě samozásobitelského hospodaření, zmiňovala jako předpoklad odchodu na venkov a rekonstrukce starého domu určitý vztah k půdě.

⁴⁸ Alespoň tak reflektují situaci dotazovaní místní obyvatelé: komentáře většinou sledovaly škálu od kritiky „spekulantů“ – „*Náký Rusáci to nedávno koupili a asi tam budou dělat hotel nebo něco takového...pochybného.*“ (o zchátralém, nicméně krásném zámku ve Zvoleněvsi, která byla dlouho důležitým centrem sledované lokality – blíže viz. historický exkurz) – po smutné, pragmatické konstatování, že „*No je to škoda...před válkou to byly krásný časy – statky fungovaly, já sem chodila na mlíko do toho statku, on pán zdravil každého z okna...*(popis „milostpána“ z tehdy největšího hospodářství, tzv. Muchařovic statku, o němž se zmiňovali i starousedlíci ze sousedních obcí)....*Dneska takhle velké barák nikdo nechce. Tak se bude prostě rozpadat, až se nakonec rozpadne. A na tom místě si zas někdo postaví něco nového...Tak to chodí...*“ (o stavu prázdných statků v Olovnici).

to tak následně je nebo není, je věc individuálních preferencí. Zde je však důležité připomenout, že samotná „agrárnost“, spojená s pozůstalým objektem - který ve své hmotě přetrvává ještě jistou dobu i po pádu příslušného společenského zřízení - , nejednou slouží jako argument pro jeho „odepsanost“. Pro mnoho lidí je to jakýsi dinosaur, který má své místo snad jen v příkladovém provedení, jako skanzen konzervující připomínky romantických, nicméně zaostalých a překonaných „starých časů“. V případě, že takovou didaktickou a upomínkovou funkci neplní, měl by uvolnit stavební parcelu domu novému, modernímu a tedy dobově „relevantnímu“.

3.3 Dům v krajině jako staré album – a jako symbol

12/

Ale „staré časy“ mají na druhé straně i svůj uznávaný půvab. Dokonce určitým způsobem oslovují mnohem širší skupinu, než je ta, která je přímo a aktivně „vyznává“. *„Na to člověk musí bejt chytlej... což je možná tak 20% lidí, ale těch 80 % ne, nebo se jim to sice třeba líbí, ale bydlet by tak nechtěli...“*⁴⁹.

Řadě lidí se staré věci a domy líbí – ale „jen“ při návštěvě u známých, jak již zaznělo, anebo v rámci „kulturního zážitku“: na výstavě, při prohlídce zámku, v kině. Například, proti mediálnímu obrazu strašidelného domu bychom tak mohli postavit ten kinematografický a literární záběr, který naopak ztvárňuje romantickou tvář starých domků a sídel, nostalgické kouzlo civilizací málo tknutých míst či krásu tzv. tradičních artefaktů, řemesel nebo zvyků.

I tyto kulturní prezentace mají své místo, dokonce i v současné společnosti. A není to místo zanedbatelné. Jsou určitou romantickou protiváhou reality – reality nejen všední či negativní, ale i reality námi dobrovolně vytvářené⁵⁰. Často totiž existuje velký rozdíl mezi tím, co se lidem líbí, resp. o čem *říkají*, že se jim líbí, a mezi tím, co pak - vědomě a svobodně - realizují (například způsob, jakým prezentují svůj vkus stran bydlení, slovy a naproti tomu činy). Je to zřejmě dáno nejen rozptylem jednotlivých interpretací (každý si pod pojmem „moderní“ či „starožitný“ nábytek představuje něco trochu jiného), ale i odlišnými mody často idealizované, navenek

⁴⁹ BL, citováno i dále.

⁵⁰ Tento motiv volně souvisí i s konceptem liminality, pomezí statusů, jímž se budeme zabývat později. Je-li totiž starý dům v některých ze svých kontextů určitým romantickým symbolem, kontrastem proti všednímu světu, a v jistých dobových a politických souvislostech i určitým alternativním únikem, hledáním svobody proti systému, pak bychom jej mohli vnímat v pojmech struktury a antistruktury (pro danou teorii klíčových). K tomu se však dostaneme.

propagované preference na jedné straně (do níž se projektuje řada ideálů), a uskutečněnými rozhodnutími na straně druhé.

V závěru této části je však třeba dodat, že mobilní spektrum dílčích „starožitností“ (nábytek, umělecké předměty, šperky,...) zastává v diskusi mezi „starým“ a „novým“ značně odlišnou pozici než staré nemovitosti. To, že zájem o „starožitnosti“ (v užším smyslu „vzácného zboží“, nejrozličnějších dílčích předmětů), nemizí, můžeme pozorovat už v rozptylu stále ještě prosperujících antiků, „obchodů se starožitnostmi“ (k tomu se ještě vrátíme v následující části). Naproti tomu, pozice „starého domu“ je komplikovanější. Chátrající dům je už „sousto“ a inklinace k němu je proto nejen vzácnější, ale i méně determinovaná aktuálními módními trendy⁵¹.

Dům v krajině, starý dům kdesi ve stráni, je dnes už určitou symbolickou kategorií. Je jakýmsi „starým albem“⁵², potenciálním zdrojem poznání dávno uplynulých časů. Je také určitým signálem, klíčem k danému místu (Proč vypadá tak, jak vypadá? Kdo v něm bydlí? Co je to za místo? Jak se tu žije? Jsou tu zajímaví lidé?...). A je určitým symbolem, pro někoho zhmotněním dosažitelného snu, pro jiného ztělesněním překonaného zaostalého období, pro dalšího připomínkou nostalgicky krásných, nicméně ztracených časů.

4. Shrnutí

Od široce se rozbíhající diskuse o „starém versus novém“ a od kritiky průmyslové produkce novostaveb jsme se v závěru vrátili k našemu hlavnímu tématu: starému domu. Nejprve jsme se však věnovali kontextu, do něhož (aspoň ve smyslu této práce) zapadá. Nevyhnuli jsme se přitom určité opozici vůči „novému“. Základní rozdíl spočíval na bázi odlišně vnímaného vztahu k domu a k jeho přivlastňování – řekli jsme, že „nový dům je jenom můj“, zatímco „starý dům je jiný, neuchopitelný“. Problematiku současného hladu po „nových domech“ jsme se pokusili vyostřit na základě několika vnějších teorií (především Simmel, Bauman, Krier), zároveň byla ale zmírněna exkurzem do „*material culture studies*“, v tématu „od-anonymizování věci (Miller) a vztahu mezi člověkem a jeho věcmi obecně. Současně tu vytanulo zřejmě více otázek, než odpovědí. Budeme se k nim však vracet.

Trochu odlišnou rovinou oddílu pak byla pozornost zaměřená na rozporuplnou povahu „starého domu“, jakožto na objekt na rozmezí rozdílných historických etap, jako na symbol domova (s jeho choulostivými důsledky) a jako na jakousi „značku“ v krajině. Byla zároveň přípravou pro další zpracování tématu.

Obsáhlou rovinou těchto otázek je ta „reálná“, fyzická. Jak už ale vyplývá i z předešlého textu, hmatatelné faktory, sloužící jako podklad tzv. pragmatických či praktických odůvodnění, nejsou pro nás stěžejní. Přesto z nich musíme ustavičně vycházet, chceme-li se dostat i k tomu, co je „za“ nimi.

⁵¹ Jinými slovy, byty, jejichž nedílnou součástí jsou i vystavené „starožitnosti“, nejsou tak vzácné (může se přitom jednat jak o rodinné dědictví, tak například o cílenou kombinaci s nejmodernějším designem, vyjadřující cílený „styling“ příbytku a tím i image jeho majitele). Pořízení, rekonstruování a obývání starého domu považujeme za odlišnou, zásadnější a také méně rozšířenou volbu.

⁵² Použijeme-li pojem citovaného Jana Rubeše.

Jak bylo naznačeno výše, fakt, že je starší dům levnější záležitostí než dům nový nebo naopak že starý dům vyžaduje často nákladnou rekonstrukci, k vysvětlení různých lidských rozhodnutí tedy nestačí. Přesto jsou to právě ekonomické faktory, na něž je lidská volba uměle převáděna, anebo přesněji, „převáděna“, jako by měl tento obraz sloužit jako vzor pro další úvahy.

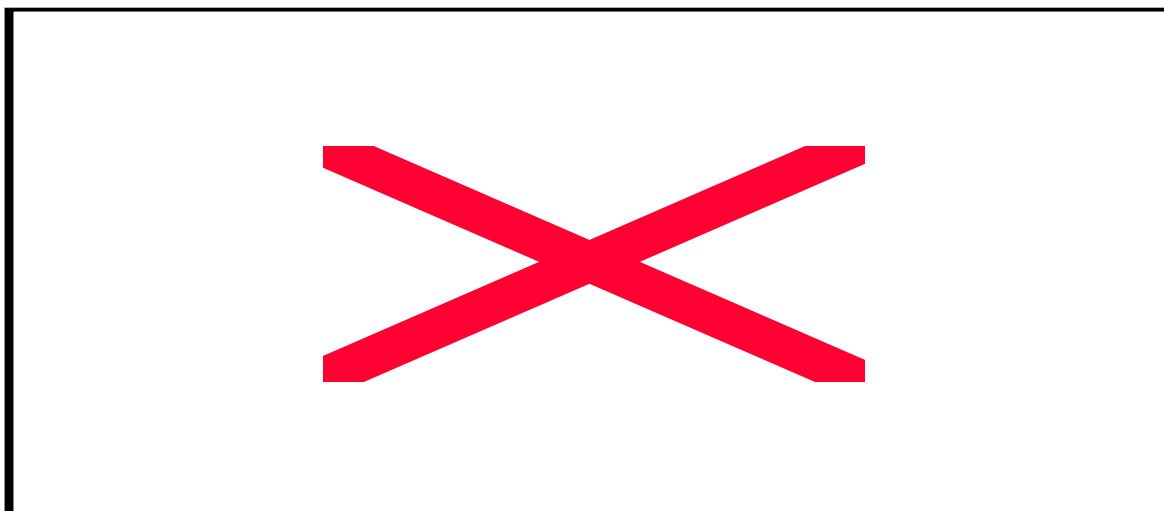
Tato práce nemá nijak popírat ekonomickou rovinu v otázkách různých forem bydlení, naopak. Nemá být ani zavržením novostaveb coby projevu manipulativního, modernistického konzumu, ani provoláváním „romantiky“ ve starých, roztomile ošumělých venkovských sídlech. Tento „konzum“ a tato „romantika“ přesto hrají větší role, než jim obvykle přisuzujeme. A jejich jádrem je něco hlubšího než rozdílné finanční možnosti nebo individuální, povrchové odchylky tak zvaného vkusu. K podhalení těchto skrytých příčin a rozporů by měl směřovat výzkum směřovat v následujících kapitolách.

Coby klíčová tvrzení se nám tu otevřelo, že:

- Volbu mezi starými a novými věcmi (domy) nelze redukovat ani na pouhý „vkus“ nebo „ekonomické možnosti“, jsou to varianty, související s hlubšími postoji a širšími důsledky.
- Věci a vztahy spolu úzce souvisí, z tohoto hlediska lze i starý (nebo naopak nový) dům považovat za východisko k rozkrývání dalších vazeb (k místu, krajině, mezi lidmi, pojetí vlastního života a hodnot,...).
- Starý a nový dům jsou dvě symbolické kategorie (symbolická zhmotnění určitých hodnotových a emocionálních významů) a jedna bez druhé nadává plný smysl.
- Zatímco nový dům je – v této práci – zhmotněním určité **nezávislosti** (či touhy po ní), starý dům je vždy určitou **adaptací** na něco už existujícího, čemu se přizpůsobujeme a co dále rozvíjíme. První přístup lze shrnout jako „*Co je nové, je jenom moje.*“, zatímco na jádro druhého naráží výrok: „*Ve starým baráku se musíte přizpůsobovat vy tomu baráku, ne naopak.*“
- „Nezávislost“ je však velmi relativní stav – její idea sice spoluutváří představu vlastního rodinného domu, ale v praxi se může změnit v deziluzi. Obě podstatné složky – čas i (prodejný) prostor – jsou totiž v ustavičném pohybu. Monopol „nového“ může vést k principiálnímu znehodnocování věcí (a vztahů), ačkoli každý poměr k věci je částečně vyvažován její „individualizací“ (výběrem z anonymní masy, zavěšením věci do konkrétní sítě subjektivních zážitků atd.).
- „Starý dům“ je rozporuplnou věcí, která vyvolává rozporuplné pocity a názory. „Straší“ nás i odpuzuje, vyvolává nostalgii, podněcuje naši představivost.
- Opětovné zabydlování staršího domu je procesem zvláštního vzájemného „**ochočování**“. Aspekt **procesu** považujeme za klíčový (úzce souvisí s fyzickým propojením sídel a krajiny i se vznikem osobních vazeb k danému místu). Stavíme ho zde do protikladu k „instantnímu domovu“ či „domu jako zboží“, kde **cíl** (láková vidina soukromého bydlení) překrývá způsoby, jakými je tento produkt realizován.

Drtivou většinu těchto aspektů budeme rozvíjet i dále, ale jinak. Nejprve navážeme na spíše hmotné projevy oněch významů, především na „ruinu coby značku“, tedy na starý dům jako (jistým způsobem stále aktivní) objekt.

III. Starý dům – „mrtvá hmota“?

13/ Jedna z hospodářských částí statku – v přízemí maštale, chlévy a další pracovní zázemí, v patře sýpka – navazuje na jedné straně na obytnou část objektu, čelící do ulice, na druhé pak půvabným ochozem na zahradní zákoutí s chráněnou lípou. Původně rozlehlé hospodářství s polnostmi, dnes chátrající budovy. Přes svou původní věhlasnost není tato usedlost jinak takovou výjimkou – ve sledované lokalitě (a nejen v ní) můžeme na obdobné, větší i menší, objekty narazit prakticky všude. Zaujmu na první pohled. Ale vedle krásy je jejich druhou tvář jak „přirozené“ chátrání, tak míra další devastace.

V této části nahlédneme do několika rovin, v nichž se naše téma projevuje hmotně. Velká část zde zmiňovaných aspektů se sice v živější a konkrétnější formě ukazuje při rozhovorech se zainteresovanými lidmi (ty tvoří jádro části následující), zde je však pro úvod zajímavé, obhlédnout zkoumaný objekt v jeho „materiální verzi“. Smyslem tohoto exkurzu je připravit téma v jeho bezprostřední, pozorovatelné podobě – co vidíme, procházíme-li současnou českou vesnicí: chátrající objekty, domy různě opravované a upravované i novostavby. Při podrobnějším pohledu pak můžeme pozorovat bezpočet detailů a rozdílných a různě aplikovaných stavebních materiálů – široký vějíř materiálních věcí, které ovšem odkazují k postojům obecnějším (např. společensky „módním“) i individuálním.

Nejprve se budeme věnovat tomu, co může znamenat tzv. „život starého domu“, přesněji *opuštěného* starého domu. Vymezíme ho přitom jakožto zvláštní „rezervoár“, jako skládku odpadu na jedné straně i potenciální zdroj (věcí i inspirace) na straně druhé. Starý dům v tomto smyslu je také hlavním „aktérem“ jak v pozdějších příbězích rekonstrukcí, tak určitým „pomezím objektem“. Načrtneme také škálu, v níž lze sledovat odstupňované „setkávání starého a nového“. Přestože se konečným těžištěm celé této práce staly především starší objekty, rekonstruované s ohledem na jejich původní vzhled, je zajímavé si přiblížit i jiné varianty.

Cílem této části je tedy jednoduše vymezit výchozí materiální terén: nastínit prostředí, do něhož následně (někdy) vstupují lidští aktéři-rekonstruktéři. Abychom totiž mohli porozumět jejich výchozím motivacím a pocitům, je dobré podívat se nejprve na „hmotu“ starých objektů samu o sobě, v době, kdy je „ničím“. Teprve „ničím“ věc se následně stává „něčím“. Zároveň se tak více přiblížíme aspektu „signálů“, které prázdný dům vysílá.

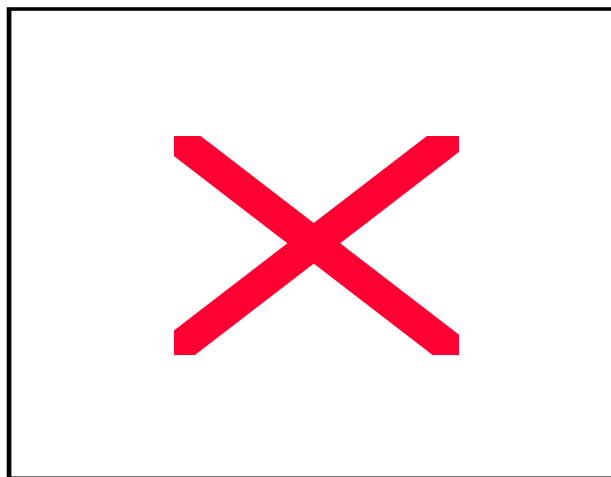
1. Starý dům: odpadiště i zdroj

1.1 Úvod

Lidský život se odehrává mezi věcmi. Žijeme s nimi, mezi nimi a z nich, získáváme je, vytváříme je, lpíme na nich, míváme je, opouštíme je nebo zahazujeme. Věci mají „svůj“ život. Není to život nezávislý na vnějším světě a na živých lidech – je to „sociální život“. Tuto skutečnost, která je těžištěm teorií „*material culture*“ - podnětného směru v antropologickém výzkumu - , můžeme velmi výrazně odhalovat právě v případě „starých domů“, chátrajících staveb, v nichž se žilo, které přetrvaly napříč společenskými změnami a které nyní často zůstávají vytržené ze smysluplných kontextů (praktických, estetických i sociálních). Zatímco se svět okolo mění, ony se ocitají v jakési „zemi nikoho“.

Každá stavba je souhrnem materiálních součástí, podléhá určitým fyzikálním zákonitostem a funguje v určité, i když na první pohled ne vždy patrné interakci se svým okolím. Sama o sobě je možná pro řadu oborů a řadu lidí v zásadě nezajímavá. Každá stavba, ať obytná, technická či užitková, má ale i svou konkrétní historii, svůj sociální život. Je vytvořena živými lidmi a jejich život sama zpětně ovlivňuje - a tento vliv nemusí být zcela viditelný, ale vždy je významný.

V této práci se o pozornost hlásí především jeden konkrétní typ staveb: starší venkovské objekty. Usedlosti, respektive jejich pozůstatky, které přetrvaly i po zániku původních společenských a zemědělských kontextů a v současné době představují určité specifikum řady českých vesnic. Na rozdíl od drobných staveb nejsou tak snadno adaptabilní, hůře se pro ně hledá nové využití i nová tvář, je obtížnější s nimi fyzicky (a finančně) pracovat a zároveň v zástavbě mnohem více vyčnívají – tzv. „bijí do očí“. Jejich osud je různorodý, je však možné vysledovat určité analogie a snad i „zákonitosti vývoje“, jimiž tyto přibližně 200 let staré domy procházejí v posledním půlstoletí - a jimiž se projevují dnes. Ačkoli se tedy tento výzkum a výsledný text dotýkají i minulých peripetií a minulých významů (které v chátrajících objektech stále rezonují), pozornost se zde soustřeďuje především na přítomnost.

14/ *Původně největší statek v Olovnici, nový (snad již definitivní) majitel chce objekt využít k podnikání a zároveň jej upravit k obytným účelům.*

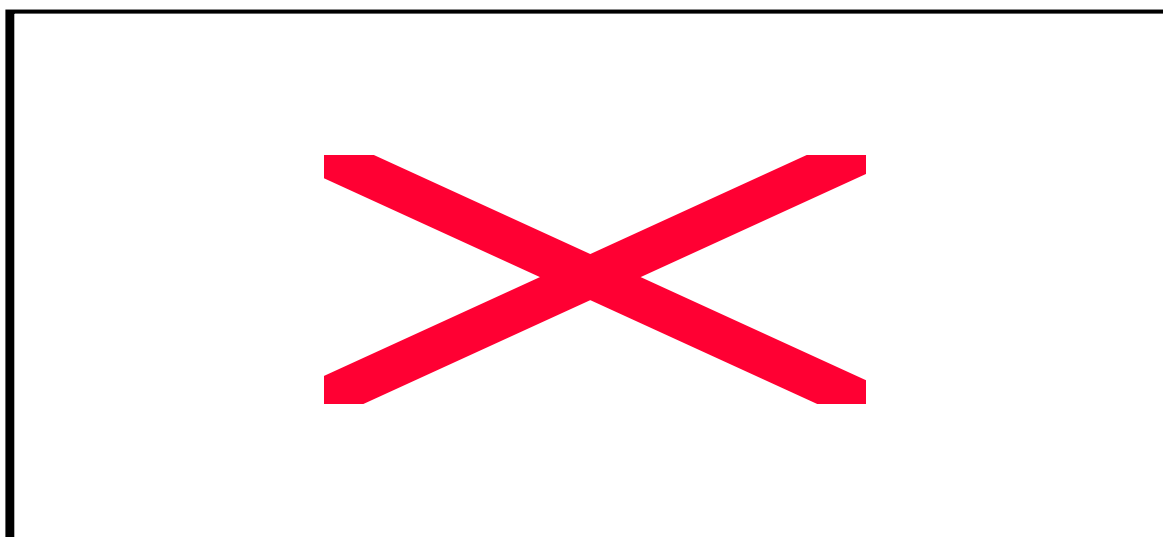
Zabývat se současnými postoji k budovám, které ani nespádají pod památkový fond, ani nepředstavují pohodlnější či ekonomičtější variantu novostaveb, se může zdát pošetilé a samoúčelné. Dané materiální spektrum (fenomén chátrajícího obytného domu, který původně sloužil jako jádro většího hospodářství) však poukazuje na široké pole sociálních situací a lidských postojů, které se v poslední době

stávají velmi aktuální (vztah venkova a města, retradicionalismus, „sídelní kaše“, hledání alternativního bydlení,...). Ony „staré domy“ mohou v krajině fungovat jako specifické značky, jako stopy vedoucí k hlubším postojům jak místních lidí, tak nově příchozích „novousedlíků“.

Druhou stranou tématu je současný, v předchozích pasážích sledovaný vztah k fenoménu „staré versus nové“ a zároveň vztah k „místu“. Bez ohledu na konkrétní volbu mezi starým či novým domem (obě možnosti mají své klady a zápory), se totiž nikdo v oné „zemi nikoho“ necítí dobře. Můžeme ji zkusit ignorovat anebo „řešit“ prostou demolicí prvků, které „už zkrátka nezapadají“, ale potom, byť nevědomky, ohrožujeme kontinuitu „sociálního života věcí“ a v něm i sebe samotných.

V následující pasáži se stručně podíváme na dvojakou materialitu starého domu a na rozporuplné signály, které vysílá. V drobném exkurzu pak na to, jakými cestami se mohou pohybovat věci, původně připoutané k domu, nyní stejně tak vytržené z původních vazeb.

1.2 Všech a ničí

15/ zámek v Kolči, stav v lednu 2008
Chátrání je začarovaným kruhem: ruina přitahuje další ničení (protože je „ničí“), stává se veřejnou skládkou⁵³.

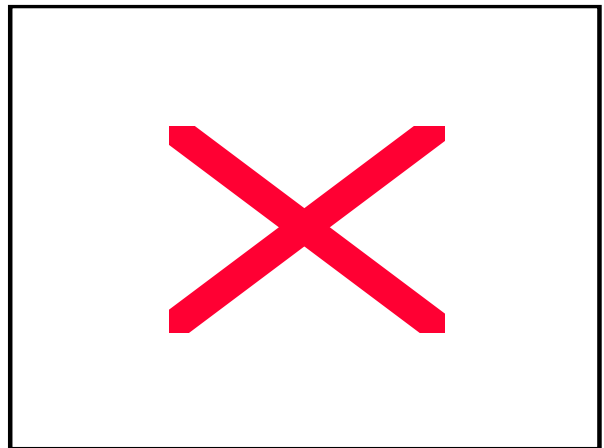
Chátrající objekt sám o sobě tak „odpuující“ není (o relativitě tak zvané „ruinovitosti“ budeme ještě mluvit). Podíváme se nyní na to, jakou dvojí významovost v sobě může nést – negativitu „odpadiště“ i pozitivní potencialitu inspirace nebo materiálního zdroje.

Jedním ze základních rysů domu je jeho nepohyblivost a vázanost na místě (nepočítáme-li takové výjimečné případy jako náročný projekt přesunu cenného kostela). Nemovitost nikam neuteče a nelze si ji, ať legálně či pokoutně, odnést. Jako celek je statická, připoutaná k jednomu prostorovému úseku, bez ohledu na změny, které probíhají v okolí.

⁵³ K tomuto problému se konkrétněji vrátíme v části „Jak se z ruiny stává domov“. Zde naznačená situace představuje opačný, negativní proces – kdy se bývalý „domov“ stává stále ztracenější „ruinou“.

Je samozřejmě možné ji alespoň částečně rozebrat na stavební materiál. Tento jev je ostatně znám od pradávna – recyklace materiálů byla často nezbytná. Překvapivě ale nemizí: i dnes, při široké tržní nabídce, si lidé přicházejí vyloupnout tu trochu kamene (třeba na novou skalku nebo stylovou zídku⁵⁴), tam pár ještě zdravých trámů. Nebo mohou dokonce roznosit i parádní kachlová kamna, po nichž zůstane jen mapa na stěně – rozložit jde skoro všechno a proč nezužítkovat opuštěnou „zříceninu“, o kterou – aspoň rádně a v jejím celku – beztak nikdo nejeví zájem...

V tomto smyslu je chátrající objekt potenciálním zdrojem, ačkoli v nepřiliš pozitivním duchu: jeho stav je vnímán jako konečná stanice, není již považován za zachování-hodný a stává se prostě věcí, kterou lze rozebrat jako nefunkční automobil na náhradní díly. Jeho „vytěžení“ je přitom dílem nejenom těch, od nichž se to často – až stereotypně – předpokládá, tedy některých sociálně slabších skupin, ale širšího spektra, které běžně považujeme za tzv. normální, slušné občany. Ruina totiž není v péči žádného „dobrého hospodáře“, je „všech“ a vlastně na ní nezáleží. Je potenciální skládkou a v tomto případě se na ní podílí zřejmě ještě víc lidí, než na jejím cíleném vyprazdňování, které vyžaduje o něco větší odvalu. Vyvážení odpadků a starých krámů (na už beztak zdevastovaná místa) bohužel není nijak mimořádnou praxí⁵⁵.

16/

To všechno souvisí s myšlenkou, která se vine celým textem – *s dvojí povahou celého fenoménu starého domu*. Ten totiž poté, co vystoupí z normálního fungování coby lidského příbytku a začíná chátrat, dostává dvojaký význam. Nikomu už (anebo zároveň ještě) aktivně nepatří (neřešíme právní statut a „papírové“ vlastnictví), nikdo ho neužívá a neudrzuje a dům je pak často vnímán jako „ničí a všech“.

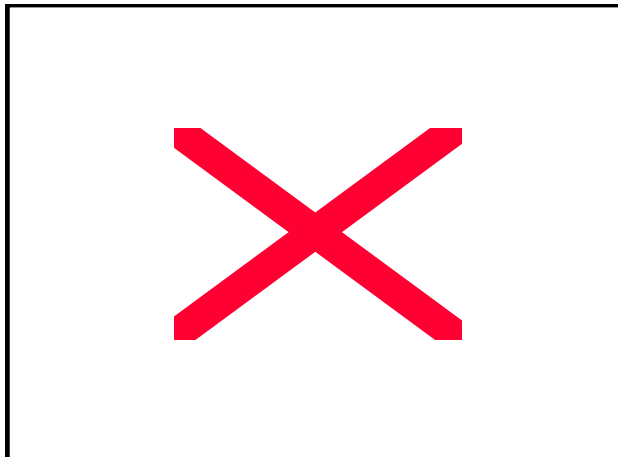
Souběžně s tím představuje na jedné straně problém: ruinu, s níž se obec nějak chce a musí vypořádat, odpadiště starých krámů, chátrající pozůstatek minulých časů. Vstup bývá s postupujícím rozpadem čím dál tím nebezpečnější a depresivnější, promáčené stropy hrozí propadnutím a málokterý kout, navíc často poznamenaný přechodnými obyvateli, ještě skýtá poetický pohled.

Především tehdy, jedná-li se o velký objekt nebo širší hospodářský komplex (obytný dům, chlévy, stodola či sýpka), je pak zřejmé, že jeho další uplatnění bude nanejvýš problematické – jak zadaptovat ty části, které už dnes nepotřebujeme? Jak navíc řešit faktickou náročnost takové adaptace (vysokých konstrukcí krovu chátrající stodoly apod.)?

⁵⁴ Konkrétně právě kámen byl zmiňován i během našich rozhovorů. Reakcí na jeho horší dostupnost, resp. vyšší cenu, byla recyklace starších zdrojů – buď v rámci daného zakoupeného objektu (vybouraný materiál se použil jinde), nebo naopak z jiných, opuštěných objektů, případně jejich okolí (např. z polí).

⁵⁵ K tomuto problému se ještě vrátíme, až budeme citovat první zkušenosti a úkony těch, kteří podobný objekt zakoupili.

Na druhé straně je ale prázdný starý dům, alespoň do kritického okamžiku zchátrání a „vyrabování“, lákavým prostorem, a to jak z důvodů romantických, tak praktických. Není jenom jakousi skládkou – je i „vstupem do jiného světa“ a potenciálním zdrojem, zásobárnou zajímavých věcí, které lze jak přímo použít (pro osobní potřebu některých nadšenců), tak, díky onomu zvláštnímu vývoji společenského vkusu, dále distribuovat a zpeněžit⁵⁶. Ale ani ona zmíněná přítomnost „nevyužitelných“ objektů nemusí být sama o sobě nepřekonatelnou pře-kázkou – někdy je totiž lze využít alternativně (například v rámci pracovní činnosti), jindy dokonce adaptováním k obytným účelům, anebo částečnou přestavbou či odbouráním. Škála řešení je různá, většinou je však opět „jen“ otázkou priorit⁵⁷.

17/

A konečně, zmiňovaný „vstup do jiného světa“, se v praxi často pojí s estetickým hodnocením – ne vždy je nutně vnímán metaforicky či magicky⁵⁸, ale je reflexí, zaměřenou na „krásu“ domu⁵⁹. Starší objekty (konkrétně námi sledované venkovské usedlosti) vykazují obvykle určitou slohovou jednotnost, jednoduchost (která se nevyklučuje s ozdobnějšími prvky, jaké najdeme u původních bohatších statků – zdobená zábradlí, sloupoví, točená schodiště atd.), logiku usazení v terénu, převážně přírodní materiály (kámen, dřevo,..) a typologii, která jde ruku v ruce s funkcí (týká se například oken a okének, která někdy zdánlivě „skáčou“ po fasádě, jak se jim líbí, v různých výškách i rozměrech – ovšem většinou v závislosti na původním účelu, např. u prostoru sýpky, zapojené do obytného domu). Pochopitelně i zde můžeme vysledovat odchylky a variace, změny v souvislosti s pozdějšími úpravami – celkový dojem je ale obvykle na hony vzdálen tomu, čemu jsme „uvyklí“ v souvislosti se

⁵⁶ Nutno přiznat, že v tomto směru je čas urputný protivník a přestože nelze celoplošně generalizovat, jisté je, že tohoto potenciálu bohužel kvapem ubývá – od vyprázdnění mnoha statků i zámečků na českém venkově, nastartované kolektivizací, po neméně problematickou současnost došlo (a ještě stále dochází) k nenapravitelným škodám. Nejenže už v pokročilejší fázi „vyrabování“ další návštěvník objektu mnoho „pokladů“ logicky nenachází, ale především – chátrání objektu v určitém okamžiku nabere prudkých obrátek a přestože mohlo předcházet poměrně stabilní období pozvolného chátrání, závěrečná fáze bývá rychlá a již nezvratná.

Tyto smutné konce lze v praxi pozorovat skoro všude. Jako vydatný a zasvěcený knižní přehled lze doporučit práci Jiřího Úlovce *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech, I., II.* Jak už z názvu vyplývá, není pochopitelně vyčerpávající (zaměřuje se především na bývalá šlechtická sídla apod.), ale i tak je velmi výstižná a hodná pozornosti.

⁵⁷ Zmiňované varianty vycházejí z skutečněného výzkumu: bylo zde jak využití hospodářské části k podnikatelským účelům (pan N.: plánovaný sklad zboží), či přímo jako pracoviště (RH: truhlářská dílna, zároveň reflektována širší problematika řemesel i pracovních příležitostí – „*Hodně lidí taky dělá i na sebe, to je výhoda baráku, ve městě je to blbý, takhle.. člověk si nemusí pronajímat prostory, ale má prostě přístavek u baráku, kde má dílnu...A ta stodola je pro mě na to ideální.*“), částečně alternativní využití (coby prostoru pro společenské akce, OM) i zobytnění objektu (BL).

⁵⁸ I taková hodnocení ale v rozhovorech zazněla: motivy tajemnosti a okouzlení hrály u některých respondentů svou roli. Stejně tak zaznívaly v debatách s místními – přiznání jistého původu toho kterého objektu, coby protiváha jeho zchátralosti a nepříznivého (např. vlastnického) stavu věci.

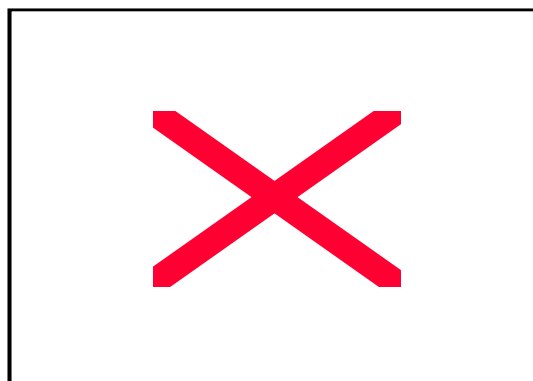
⁵⁹ V duchu stručných výpovědí „*Prostě se nám to líbilo..*“ (JF)

současným stavebním ruchem. Stručně řečeno, lidé, kteří se rozhodnou renovovat starý statek, především hledají něco *jiného*, než co jim nabízí současná produkce.

Starší objekt je tedy nejen problémem, ale i potenciálem – nikdy není objektivně nepoužitelný, je „nepoužitelný“ pouze vzhledem ke konkrétním záměrům a preferencím. Je na každém (v jeho konkrétní životní situaci, podmínkách a hodnotách), zda situaci zivelizuje na jednoduchý argument: do starého objektu je nutné investovat spoustu práce, a na co je mi v dnešní době sýpka?

Starý dům je vždy na hraně – na hraně více či méně pokročilého rozpadu, na hraně změněných společenských podmínek a s nimi i jeho možných využití, na hraně romantické omšelosti i závažných opotřeбенí. Především se však dostává na tuto hranu prostřednictvím konkrétních lidských jednání (například odhazování odpadu) a následně i – vlastně velmi logických – kategorizací typu „ruina“. Ještě se vrátíme k tomu, že toto zařazování je relativní a subjektivně zabarvené. Nicméně i tak je pohled na zchátralý dům s propadlou střechou, s dvorem plným bezinek, na nichž povlávají kusy igelitů, s vytlučnými okny a s páchnoucími kouty, jasný: je to „ruina“, opuštěná, bezprizorná, podivná věc. Přirozeně pak většinu svého okolí odpuzuje. Smutná odpudivost ale kupodivu nemusí mít poslední slovo.

Velmi zajímavé je pak samotné rozhraní, na němž se ve vnějším pohledu pohybuje ruina tzv. beznadějná (stále opuštěná), a naopak ruina, které poznenáhlu začala vykazovat známky nového osídlení a postupné renovace. Nejviditelnějšími známkami bývá vyčištěný prostor kolem domu, alespoň provizorní náznak jeho zajištění (oplocení), okna (nouzově zakrytá papírem, opravená či nahrazená), až po zásadní opravy, jsou-li akutní - první záchranné kroky, jimiž bývá především bezpečné zastřešení objektu. Ačkoli i potom hrozí nejrůznější zásahy na již jasně deklarovaný „soukromý pozemek“ (proto například chvíli trvá, než se noví majitelé odváží ponechávat v objektu nářadí, krádeží je potenciálně ohrožen čerstvý stavební materiál apod.), situace se radikálně mění. Mění se poměr, v nichž je objekt vnímán jako dostupný, nechráněný, bezprizorný. Pochopitelně i tehdy je ještě značně vystaven cizím vstupům a poškozením (a není nic horšího, než po příjezdu zjistit, že někdo zničil vykonanou práci). V širší rovině (pro většinu obyvatel obce) je ale jasně patrné, že už někomu patří, že se s ním něco děje, že se (často překvapivě) začal vymykat ze svého předchozího zařazení „ruiny“, „zříceniny“ (hezčím termínem „velké starožitnosti“⁶⁰). To už ale přesahujeme do témat, řešených v další části.

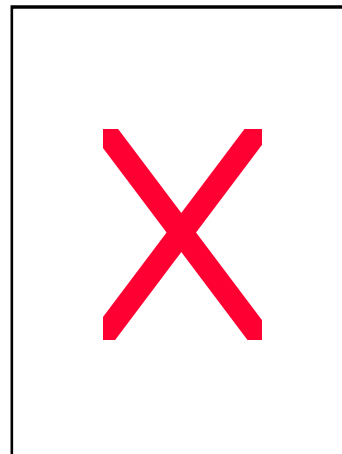

18/ Pozemek zbavený bezových hradeb, vyčištěná příjezdová cesta, nová krytina a opět funkční oplocení: ještě nedávno zpustlý dům zjevně někomu patří.

⁶⁰ Použijeme-li slova jednoho ze starousedlíků.

1.3 Cesty mosazných klíček

Z hmotného hlediska můžeme opuštěný objekt zkoumat ve dvou rovinách: za prvé v jeho nepřenositelném celku, tvořeném základní stavební konstrukcí (zdivo, podlahy, krov) - včetně dalších neoddelitelných součástí (například schodiště, komíny atp.), a za druhé v množství nejrůznějšího vybavení a doplňků. Základní vybavení interiéru, nábytek, většinou porůznu „odešel“ – odvezli si ho původní majitelé, byl rozprodán, podděn, rozkraden. I potom ale zůstává síť drobných, potenciálně mobilních předmětů, které sice byly v původních kontextech (v době aktivního využívání domu) připoutány k budově, ale není velký problém je od ní oddělit (např. různé mosazné úchyty, kliky a klíčky, ozdoby na špicích vrat nebo zdobné panty dveří). Jsou to věci, které nenápadným, ale významným způsobem dotvářely ráz stavby a často přitom plnily každodenní, užité funkce. V okamžiku, kdy dům přestává být trvale obydlen a dochází k určité fázi zanedbanosti - a zároveň tím objekt, dříve něčí „domov“, nabývá v očích veřejnosti rozporuplného statusu „ruiny“ -, začíná se i „sociální život“ mosazných klíček (a dalších podobných drobností) ubírat odlišnými směry. **19/**

Následující oddíl by je měl rozkrýt. V jednoduchosti lze vytyčit několik možností: definitivní zánik, resp. likvidace (záměrná nebo způsobená vnějšími okolnostmi), fyzické přetrvání buď někde na skládce (což není daleko od první varianty, ale ještě ponechává určitou perspektivu) nebo v novém prostředí (například v chalupě nějakého „staromilce“, kam věc mohla, ale nemusela doputovat přes starožitnictví), a určité zachování věci jakožto vzor pro sice nový, ale původní věc kopírující, předmět. Přitom je velmi zajímavé sledovat možné způsoby této „nápodoby“. Někdy se věc dostane do rukou řemeslníka, který ručně vyrobí její hmatatelný, individuální otisk (pokud například majitelé zatouží po „autentické“ kopii či doplnění chybějícího článku a potřebují, aby náhradní díl vypadal „stejně“ jako ten starý). Jiným jevem, dnes velmi rozšířeným a hodným pozornosti, je masová produkce „nápodob“ starých předmětů (a to typicky i těch detailů, jako jsou třeba okenní klíčky), módních, cenově dostupných a spojujících „retro-stylovost“ s novotou, čistotou a hladkou „dokonalostí“, jaké by původní nebo ručně odlévaná věc nedosahovala. Ruční výrobek je tedy nejen obtížnější získat (vyžaduje od obou stran, tj. od zákazníka i od výrobce, osobní nasazení, trvá déle a bývá dražší), ale v určitých aspektech může být pro řadu lidí i méně atraktivní. (Totéž, ale ve větším měřítku a důrazněji, platí ostatně i o rozdílech „starý dům x nový dům“ jako celku.) V obou případech hraje starý předmět roli vzoru, jeho význam i význam jeho nápodob je ale odlišný.

V těchto základních „cestách“ věci a jejich dalších obměnách můžeme přitom sledovat dva odlišné procesy: *ztrácení hodnoty anebo naopak nabývání (nové, jiné) hodnoty* (resp. i finanční ceny). Vždy je to přitom konkrétní sociální kontext - udávaný

lidmi, jejich individuálními zájmy i měnícími se společenskými trendy - , který danou věc „proměňuje“. To neznamena, že by byla zcela pasivní a bezvlivná, nicméně její „kvalita“ a tím i její „osud“ závisí na řadě vnějších faktorů. Věc (například klika), která měla svou jedinečnou, byť třeba prozaickou funkci (denodenně jejím prostřednictvím velké i malé ruce otevíraly dveře do kuchyně), může přes dočasné znehodnocení (zrezlá ve vyprázdněném domě), přes oddělení od původního celku (vyšroubovaná zlodějem nebo sebraná na skládce z vyhozených dveří) a přes další peripetie skončit až v ruce nového majitele, který ji vyleštěnou zakoupil v antiku. Koloběh se může - samozřejmě ale nemusí - uzavřít a během něj předmět několikrát změnil „hodnotu“.

1.4 Různé hodnoty – různé lidé

Jak vyplývalo už z předchozích kapitol, ona „dvoupólovost“ starého domu ve skutečnosti není jeho absolutní, věci vlastní povahou. Odpovídá lidem, kteří ho posuzují. Chátrající stavba dovede budít rozporuplné emoce a postoje, a pravda, i u jednoho jednotlivce může vyvolávat škálu ambivalentních pocitů a názorů. Mnohem obvyklejší je ale zmiňovaná situace „dvou táborů“, lidí s rozdílnými osobními preferencemi a hodnotami. Zajímavé přitom je, že názorové rozlišení, týkající se podobných objektů, je většinou velmi ostré a protichůdné strany jako by mluvily cizími jazyky (což ostatně není tak výjimečná situace). Řečeno zjednodušeně a nutně i s určitou generalizací: ti, kteří mají rádi staré domy a staré věci, obvykle hledí s odstupem, nepochopením a nejednou i s dávkou despektu na ty, kdo dávají přednost stavbě na klíč a plastovým oknům. Stejně tak to samozřejmě platí i obráceně⁶¹.

V určitých kontextech je to nicméně výhoda a dokonce i záruka jakéhosi rozmanitějšího tržního fungování: „každému, co jeho jest“, což se projevuje i při volbě bydlení. Existuje tu ale zřejmá asymetrie - navzdory různým „retro-náladám“ je častější a také společenským (a mediálně posilovaným) konsensem podporovaná spíše volba pro „to nové“, a ačkoli část lidí, kteří v tomto rámci vyhledávají i řekněme „historizující“ styl, často zvolí jeho nové provedení.

Tento rozptyl vkusu a přisuzování hodnoty starým věcem ostatně významně figuruje i ve zmíněném koloběhu „staré kliky“, putující z chátrajícího objektu na nové místo. Ačkoli se to může zdát banální, potvrzuje se tím opět dynamika sociálního života věci, věci, která má svou „social agency“, ale jejíž hodnoty a funkce jsou vždy relativní: pro člověka, který počítá náklady na demolici problematického objektu, nemusí být vůbec hodná pozornosti. Pro člověka, který do domu přijde se šroubovákem a hledá, co by se dalo potenciálně zpeněžit, má hodnotu kořisti. Následně se stává obchodním artiklem – po více či méně zprostředkováních se ocitá vystavená k prodeji a nakonec ji získá člověk, ochotný za ni zaplatit a začlenit ji do svého domu jako věc, která má pro něj estetickou i emocionální hodnotu. („*Jako že bysme naběhli do nového krámu, to teda ne, spíš obrážíme bazary... vono to s tím taky souvisí, s celym tím barákem, že jo.*“⁶²) Sám přitom vůbec nemusí být ten typ, který by osobně přišel „lovit“ do rozpadajícího domu, ale antik či podobné prostředí

⁶¹ K těmto aspektům se konkrétněji dostaneme v další části práce, při rozhovorech s lidmi, kteří rekonstruují starší objekty, a reflektují i vztah k opačné variantě.

⁶² Citace BL

pro něj vítané loviště představuje - je zdrojem předmětů, o něž „ti druzí“ nemají (vlastně naštěstí) zájem. „Ti druzí“ jsou v tomto případě jak lidé s odlišným vkusem, kteří si z různých důvodů zařizují své příbytky úplně jinak, ale jsou to ostatně i ti, kteří mu získání předmětu zprostředkovali – tj. sami si ho nenechali.

1.5 Ruce a čas

Cesta staré věci přes řemeslnou dílnu zároveň úzce souvisí s problematikou odchodu tradičních řemesel a se vztahem lidí k ruční práci obecně. To je určitě velké téma samo o sobě a ukazuje se, že vůbec není jednoduché nebo jednoznačné. Proměny společnosti a úpadek původních řemesel jsou evidentní, na druhé straně ale můžeme sledovat barvitou tendenci opačného směru – jak se naopak ruční výrobek stává žádanějším, než je ten masově produkováný ekonomickou strojovou výrobou.

Pan DR z Neuměřic je zavedeným kovoslévačem, který ve své dílně - navzdory jejím vcelku „zaostalým“ podmínkám (které se shovívavým pobavením reflektuje) - do písku odlévá, brousí a k dokonalosti dovádí desítky nejrůznějších předmětů. Svou práci vnímá jako „svůj život“ a je pro něj středobodem svérázné, ale vážně míněné životní filosofie. Jeho zákazníci jsou především památkáři a lidé z různých zájmových okruhů (ať už ti, kteří propadli starým automobilům nebo motorkám, nebo ti, kteří se věnují „living history“ a historickému šermu⁶³), ale i „obyčejní lidé“ s nejrůznějšími individuálními zakázkami - od těch čistě praktických po ty, kteří chtějí „něco starého“. Mezi nimi jsou jak lidé z blízkého okolí, tak - lehce specificky - i cizinci, především Němci a Holanďané.

Tmavá, pro vnějšího pozorovatele dosti nepřehledná dílna, zřízená ve staré stodole a proniknutá kouřem z tavných pecí (ta větší vypadá na první pohled jako prostá jáma v hliněné podlaze), je ve skutečnosti vějířem rozmanitých věcí, které jejich tvůrce postupně otevírá a odkrývá, vytahuje ze zaprášených zákoutí a objasňuje jejich účel nebo historii⁶⁴. Spektrum je opravdu široké, přičemž se jedná jak o věci zcela nové (zákazník přijde s novým nápadem, modelem, který případně ještě s řemeslníkem konzultuje a upřesňuje) nebo - většinou - vyráběné podle starého vzoru: nejrůznější kování a ozdoby na nábytek (mezi nimi i zakázky pro Pražský hrad), spousty klik (od těch nejjednodušších - klasických hladkých, jaké jsou například i v původních pražských domech z 19. a počátku 20. století, po složité zdobené, těžké kliky, které pak většinou míří na nějaký zámek), hřbitovní křížky, mnohadrádný mosazný lustr, různé kličky a úchyty, opět od

⁶³ I tato sféra by byla pro téma starých věcí, dnes napodobovaných ručně vyráběnými kopiemi, velmi plodná, byť má samozřejmě i svá velká specifika. Je to jedna z oblastí, kde dominuje zájem o ruční práci a o co „nejautentičtější“ nápodobu původního předmětu. Zároveň je důležité, že vzniklá kopie musí být použitelná v praxi – byť s určitými výhradami a někdy i adaptacemi věci pro současný účel. Ten se samozřejmě často liší od toho původního (smyslem šípových hrotů přirozeně není skutečně zabít protivníka, naopak musí být uzpůsobeny k jisté bezpečnosti, aby byly použitelné při hraných bojových scénách apod.), funkce věci je tedy často pozměněna a směřována jen do jisté sféry (životního „koníčka“ a jakési hry s minulostí), ale přesto zde nezaniká aspekt „užitnosti“ věci. Věc neleží za vitrinou muzea – patří do lidských rukou, ve kterých dostává aktuální významy.

⁶⁴ Samotný zážitek daného setkání potvrzuje i metodologickou rovinu „material culture“: to důležité se začíná vyjevovat právě v okamžiku, kdy se dané strany – ptající se „výzkumník“ a odpovídající „informátor“ – střetnou přímo nad hmatatelnými věcmi. „K věci“ se lidé dostávají přímo „nad věcí“ (či s věcí v ruce) – ta přináší asociace a významy, které často v tematické diskusi nevyvstanou. Věc je pomáhá zkonkretizovat, připomenout, vysvětlit.

těch prostě tvarovaných po velmi ozdobné, nejrůznější štítky, cedulky a plakety (pro myslivce apod.), pečící formy, meče a násady pro kopí, ozdoby i funkční součásti k autům–veteránům, sošky, zábradlí, díly litinových zámeckých laviček, okenní mřížky a další a další věci - zkrátka jsou tu drobné i poměrně velké předměty, celé výrobky nebo jejich náhradní díly. Pod střechou nenápadného stavení, uprostřed násypů vypáleného přírodního písku a nemoderního vybavení se skrývá ustavičně rozpálená pec a neúnavné ruce člověka, který by „měl“ být v důchodu a namísto toho vytváří jeden „poklad“ za druhým. Poctivou prací se nezbohatne, říká, ale neměnil by – a je radost, že mu neubývá sil ani zákazníkům.

Jedním z ústředních pojmů, které tady v dílně vystávají, je trpělivost – trpělivost nejen toho, kdo vyrábí, ale také těch, kteří mají o jeho práci z oprávněných důvodů zájem. Proti tomu stojí v kontrastu právě netrpělivost, potřeba okamžitého zisku i okamžitě koupě – pořídit podobné věci (byť třeba na úkor menšího výběru atd.) v obchodě je opravdu rychlejší a snazší⁶⁵.

Jiným aspektem, který se tu ukázal jako klíčový, je zpětná vazba, kterou dává zakázka ruční práce – člověk, který si věc objednává, k ní má určitý osobní vztah, ovlivňuje její podobu a může se spolehnout, že bude kvalitní. I to je důležitý „detail“ (pokud by se přece na věci projevila vada, což se může stát, není problém se osobně obrátit na výrobce a žádat nápravu). Věc, která touto cestou vznikla, zprostředkovává zachování v čase (třeba sto let starého předmětu) a zároveň má opět něco vydržet.

Ustavičně tak přitom narážíme na stejný motiv: čas a vztah k němu. Věci jsou v tomto pohybu jedním ze zvláštních pojítek a „háčeků“, jimiž se v čase můžeme zachytit⁶⁶. S tendencemi, které kážou produkovat, spotřebovávat a zahazovat věci ve velkém, se ale čas urychluje a vyprazdňuje.

1.6 „Stejně“ věci?

Většinu výše uváděných výrobků spojuje jeden rys – jejich původní vzor, podle kterého jsou s velkou pečlivostí ke každé jednotlivosti a zároveň pomocí způsobů, převzatých od předchozích generací, vyrobeny, spadal do kategorie řekněme „starožitnosti“ nebo obecněji „staré věci“ – ta je pro řadu lidí na pomezí cennosti a obyčejného „krámu“. Patří sem věci, které nemusí být přímo ozdobné nebo výjimečně řešené, ale které velkou část svého kouzla získaly jednoduše „zubem času“. A přestože věc, vzniklá v takové řemeslné dílně, je přísně vzato „nová“, nese v sobě otisk tohoto působení. Na pohled i na omak je v ní něco výrazně jiného, než ve výrobku, který vznikl kdesi v továrně.

Není ale žádným tajemstvím, že díky zvláštním vývojem společenského vkusu dochází k „objevu patiny“ ve velkém. I „zub času“ lze napodobit a zpeněžit – stačí použít několik „zmatňujících triků“, vybavit nový kus nábytku dostatečnými škrábacími, ba i dírkami po červotočích – stačí vědět, „jak na to“, a hned se může celkem úspěšně rozjet odvětví výroby ve velkém. Je nesporné, že se „stylový“ nábytek stal žádaným

⁶⁵ Podobné argumenty zaznívají i v debatách o tom, proč je nevhodné nebo naopak lákavé představovat či opravovat starý dům. „Trvá to moc dlouho“ a „je to moc náročné“ jsou obvykle uváděná negativa.

⁶⁶ S tím souvisí již zmiňované téma „materializaci paměti“. Právě to je jeden z aspektů, klíčových v porozumění „starým domům“, „starým věcem“ i vztahu k „ruční práci“.

artiklem – a reaguje se i na ty zákazníky, kteří požadují „autentický“ (tj. aspoň zdánlivě červy poznamenaný) styl⁶⁷.

Je tedy více způsobů, jak získat „stejnou“ věc. Ale nakolik je „stejná“, není jen otázkou objektivně materiálních vlastností, ale především hodnot, jaké do ní lidé vkládají – kontextů sociálních (vztah zákazníka a řemeslníka, koupě v obchodě, krádež,...) ekonomických (odlišné náklady i ceny výrobku) a především citových a hodnotových. Na pohled stejné věci se mohou velmi lišit svými historiemi a motivacemi, s nimiž se k nim lidé vztahují. V kombinaci individuálních preferencí a změn ve společnosti se pak spektrum situací, do nichž se mohou věci (a s nimi lidé) dostávat, až překvapivě rozšiřuje – často jsou (alespoň na první pohled) velmi všední a jednoduché, jindy zase mohou nabývat až tragikomických konců⁶⁸.

2. Odstupňovaná setkání starého a nového

Když se zaměříme na konkrétní detaily v současných českých obcích, vyvstane před námi velmi zajímavá, pestrobarevná tvář – místy vyrovnaná, někde útrpná, bizarní, ale i veselá, příjemně vykroužená i prapodivně zutínaná. Většinou tu sice existuje určitý základní řád, „sídlní kostra“, ale to nevyklučuje vnitřní stylovou nestejnorodost a nerovnovážnosti.

Snažíme-li se teoreticky a metodologicky uchopit protipóly starého a nového a vztahy, které se k nim váží, můžeme si tuto různorodou směsici rozdělit do několika typů. Kritériem je přitom míra zachování „starého“, resp. zavádění nových prvků na úkor či ve spolupráci s původním základem. Nezanedbatelným faktorem, který má na tento poměr vliv, je vždy kromě jiného míra využívání objektu (zda slouží trvalému bydlení, víkendovým pobytům či například jednorázovým kulturním akcím).

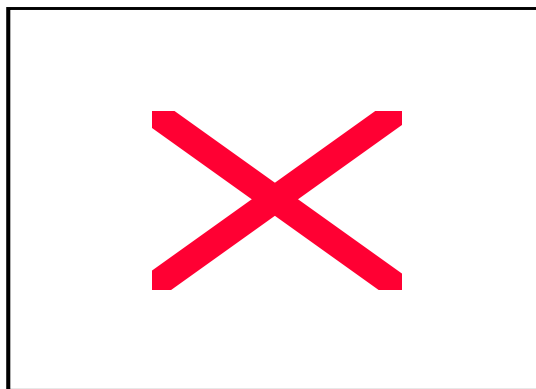
Nezákladnějšími protipóly je na jedné straně opuštěná stará ruina, na druhé straně svébytná, moderní novostavba. Mezi těmito (jak slohově, tak funkčně) kontrastními typy se pohybují různé kategorie, většinou „přechodové“, oba póly kombinující stavby.

Pod výchozím případem „ruiny“ a „typické novostavby“ se skrývají zdánlivě jednoznačné objekty. Uvidíme ale dále, že především kategorie ruiny je velmi relativní. Označuje totiž stavby v různých stupních fyzického rozpadu. „Ruinou“ může být jak omšelý domek z 20. století s vytlučnými okny, tak chátrající usedlost o 150

⁶⁷ Výmluvnou (a v daném žánru překvapivou) ilustrací tohoto fenoménu je i jedno z nedávných čísel dětského časopisu „Čtyřlístek“, kde věčná čtveřice objevuje kouzlo staré skříně a poté i způsob, jak „z nové udělat starou“ (nánosy špíny, střelbou, škrábáním a dalším, ne právě ohleduplným zacházením), důvěřivě toto „know-how“ předá i zákeřnému sousedovi, který ho však zneužije a prodá cizincům k výdělečné velkovýrobě. Další příklad mediálního obrazu vztahu ke starým věcem.

⁶⁸ Že se například při vykrádání nemusí jednat jen o domy chátrající a opuštěné, je samozřejmě smutným faktem. Ten dokresluje někdy až absurdní osudy starých věcí – jako například příběh starého klavíru, který od původních majitelů přešel po desetiletích a neznámých peripetiích do nových rukou, pak byl po několika marných pokusech o alespoň trochu přijatelné naladění shledán neopravitelným a prodělal drastickou proměnu z hudebního nástroje na jakousi netypickou skřín – umné řezby květinových a symbolických motivů mu zajistily další přechování, ovšem už bez „vnitřnosti“. Zloděje, kteří pak v této fázi vstoupili do hry, zaujaly jiné detaily – pečlivě z něj odšroubovali všechna ozdobná kování a mosazné stojánky na svíčky.

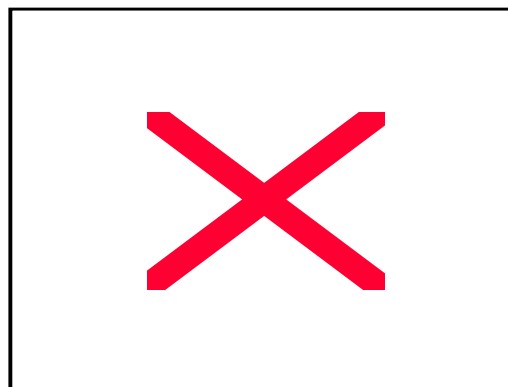
let starší. Obvykle ale platí, že „čím větší“ a „čím starší“, tím spíše obdrží opuštěný objekt daný přívlastek. V rámci naší sledované lokality není podobných „ruin“ málo. Řada z nich je v přechodné, relativně udržitelné fázi rozpadu. Z některých objektů už ale skutečně mnoho nezbývá – jsou to jen kamenné zbytky, upoutávající pozornost kolemjdoucích. Stávají se možným zdrojem materiálu (např. kamene) a zůstane po nich použitelná stavební parcela.

21/ Pomalu mizející usedlost (Trněný Újezd)

Z přechodových forem je první je (málo rozšířená) situace, v níž je starý dům zakonzervován jako „skanzen“ – ať už k tomuto oficiálnímu účelu, anebo prostě jako jakási pečlivě udržovaná, historicky věrná „zkamenělina“, jejíž majitelé nepřipouštějí žádné změny nebo úpravy. Míra využití takového objektu je ale poté sporná.

Častější a přirozenější formou je druhý typ, starý dům, kterému byla ponechána původní (aspoň vnější) tvář – majitelé se drží především původních, nebo alespoň nerušivých materiálů a nemění základní typologii domu. Nemají ale problém s adaptacemi vzhledem k současným účelům, míře pohodlí nebo dostupnosti zdrojů. Často dochází k různým kompromisům, ale v zásadě se s domem neděje nic radikálního. Důležitým předpokladem bývá dostatek času – postupnou rekonstrukcí je umožněna zralost oprav jak po stránce estetické, tak užitné, spíše, než při jednorázové, „velké“ rekonstrukci⁶⁹. Tady můžeme sledovat různé odstupňované úpravy domu, většinou ale se zájmem udržet alespoň částečně jeho původní vyznění. Konkrétním realizacím tohoto případu se budeme podrobně věnovat.

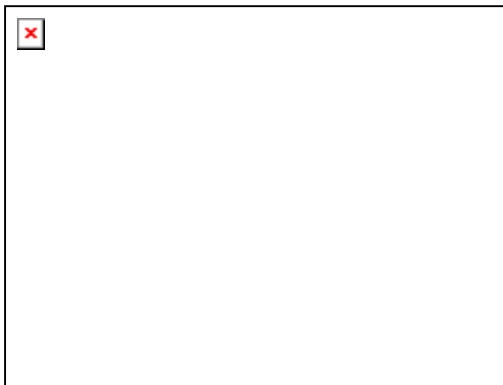
22/ Postupně opravovaný statek (Blevice)

Další variantou je starý objekt „překrytý“ přestavbou takřka k nepoznání. Často zmiňovanými motivy je finanční kontext této volby – důvod, proč lidé dům zakoupili („bylo to levnější“) se pak odráží i v přístupu k dalším investicím. Finanční vysvětlení se pak snoubí s argumenty „moderních stavebních přístupů“, ne vždy ale s dostatečným zvážením⁷⁰. Praktická kombinace starého a nového – i kdyby „jen“ z technického hlediska - může být ale záludná a vyžaduje určité zkušenosti, důkladné zvážení a případně i konzultování s odborníkem. Realizace tohoto typu se opět přirozeně vyskytují v rozmanitém spektru – nelze generalizovat či soudit. Jedná se o

⁶⁹ To, že s touto postupností chodívá ruku v ruce otázka finančních možností majitelů, je samozřejmé. Logické ale je i to, že lidé, kteří se vůbec pouští do rekonstrukce chátrajícího domu, mají obvykle odlišné priority než je okamžitý efekt. Někdy však dochází k podcenění stavební náročnosti a tak, jako dochází k deziluzi ze satelitního bydlení, může dojít i k rezignaci na peripetie oprav v případě staršího objektu.

⁷⁰ Příkladem je velká móda „zateplovat“, tj. obkládat kamenné zdivo vrstvou izolace: vzniká dojem suchého a čistého, odizolovaného domu, o dokonale rovném povrchu nemluvě, ale je-li izolační vrstva tenká a „nalepená“ těsně na vlhkou a pracující zeď, výsledek může být zcela kontraproduktivní.

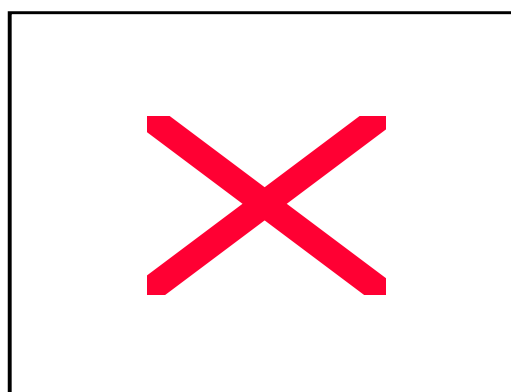
poměrně rozšířenou alternativu, ať už toho rázu, že zde rodina žije dlouho a přikročí k výrazné přestavbě objektu, nebo varianty, že dům koupí nový majitel, který mu dá „novou tvář“. Kladným aspektem je využití stávající zastavěné plochy obce, které je v kontrastu s častou situací, kdy se do okolí „rozlézají“ hmoty nových domků, zatímco jádro obce „vyhnívá“ (což už není jen problém měst, ale i malých obcí).

23/Opravený dům, předtím analogického vzhledu jako sousední objekt (Olovnice)

Posledním výrazným případem je nově postavený objekt. V lokalitě nyní vznikají především hromadnější zástavby (řadově či soliterně pojatých rodinných domků „na zelené louce“), méně často pak samostatné domy. Slohově jsou pojímány různě – staví se jak vysoce moderní, minimalistické stavby, tak škála „klasických“ (či pseudoklasických) variací.

Výjimkou není ani „retradicionistický“ dům, objekt spojující v sobě prvky historizujícího stylu – bohužel často nesourodě, čímž vzniká záhadná směsice geograficky i dobově odlišných detailů, s důrazem na „reprezentativní“, tj. skoro bombastický vzhled domu (s například kritizovanými, nicméně stále žádanými balustrádami), jedním názvem „podnikatelské baroko“. Ačkoli už není žádnou novinkou a stává se tak trochu obětním beránkem v rámci kritik současného stavitelství (byť většinou oprávněně), je to stále ještě aktuální trend, který bude zřejmě nadále představovat jednu z variant bydlení – aspoň pro ty, kdo si ji „mohou dovolit“. Nakolik bude přitom prestižní záležitostí, a pro koho, je otázkou blízké budoucnosti. Tímto posledním (zde řešeným) políčkem na škále je tedy „nový dům ala starý“. K němu pak lze navázat obdobný současný trend, jímž je nápodoba starých věcí jako takových: ona zmiňovaná „produkce patiny“. Již jsme se jí dotkli s otázkou, zda je to projev skutečného uznání „paměťové hodnoty“, tj. jakýsi alternativní pokus o návrat „ke kořenům“, anebo spíše rozšíření komerční nabídky a nijak nová motivace pořizovat si „starožitnosti“ (byť v tomto případě jen napodobené a levnější) jakožto způsob reprezentace svého vkusu a majetku. Často je ovšem součástí rozmanité nové zástavby, kde každý dům sleduje jiná estetická měřítká i orientaci – od nejmodernějších, minimalistických objektů, přes jakýsi „střed“, do značné míry kopírující klasickou typologii, po ono vyhrocené, namíchané „retro“.

24/Nová zóna rodinných domů (Zeměchy)

IV. Jak se z „ruiny“ stává „domov“

Vidím tam ty ruce, co už tu nejsou...

To je jako když děláš domácí bábovku, i když můžeš použít kupovanéj koláč...

Už na něčem začneme, začít vod hlíny, to je takový studený... to sem nikdy nechtěla..

Na to člověk musí bejt chytlej...

Cit pro starý věci asi vznikl postupně, čím víc se (člověk) přibližuje, objevuje víc a víc...

Kdybych si koupil bydlení, to je jako bych si koupil auto!

Ve starým baráku se musíte přizpůsobovat vy tomu baráku, ne naopak.

Ale takovej ten moderní dům, to bych nechtěl... to je bez duše.

Vždycky jsem chtěl spíš starej dům... s těma hezkejma šestidílnějma oknama

A pak sme chtěli mít hodně tý hlíny.

Ze začátku sem do toho fakt jít nechtěla..

Chtěli jsme, aby se tam už dalo nějak začít bydlet.

Je to výzva, že z toho jakoby nejpříšernějšího, co by tam třeba nikdo nehledal.. že ty to tam najdeš.

Tam nebylo co řešit. Bud' sme mohli jít do paneláku anebo koupit ruinu. No tak sme koupili ruinu.

No tebe bych sem párem volů nedostal!

Tak sme to opustili a ten sen odcházel.. to bylo hrozný.

A samozřejmě na člověka padala i ta... strašný práce, tam nebylo kam složit hlavu.

Mámo, pod' se podívat, Pražák a seká kosou!

Nevěřicně koukali, že si ňáká taková holčička a kluk vzali montérky a šátky že to chtěj dělat vlastníma rukama...

... ze začátku mysleli, že tady budem provozovat bordel... protože sme makali dlouho do noci...

To si člověk říká: zachráním tohle... a potom přidává, už i to ostatní... to taky zvládnem!

tak se furt chodili koukat, co nám přibylo... pro lidi to bylo zajímavý, prostě sme jim dělali takový představení

Prostě si spala ve vtevřený ruině, kam může kdokoli přijít...

Co je ještě práce před váma!

Starej barák - na co sáhneš, to se ti začne drolit pod rukama.

Plastový vokna prostě do starýho baráku nepatřej!

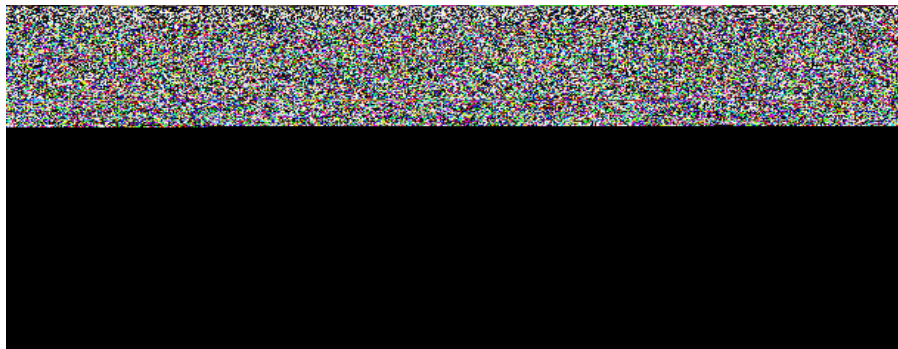
Nemám ráda, když si plastový vokna hrajou na dřevěný - takže máme ty bílý.

Lidi sem jezděj rádi... maj to tu rádi... je to pro ně něco zvláštního... určitý útočiště.

Ale vlastně na to ráda vzpomínám, bylo to dobrý... Člověk se naučí.

Seš s tím místem hlavně už spoutaná, když tam vlastníma rukama něco vytváříš, matláš se v tý maltě...

Člověk se na to musí tak nějak položit.

Orientace

V této části se zaměříme na to, co je pro celou práci neklíčovější: na způsoby, jakými konkrétní lidé opravují staré domy, z jakých důvodů to dělají a jak tento proces prožívají. Tedy na průběh oné zvláštní **proměny, která sice pracuje s něčím „starým“, ale zároveň vede k něčemu „novému“** – na (z jistého úhlu pohledu možná banální) koloběh, v němž domov, který propadl do minulosti a nechal po sobě jakousi „ruinu“, vzbuzující rozporuplné pocity, dává základ jinému domovu.

Domov i ruinu vytvářejí lidé. A lidé mohou, pokud chtějí a umí, proměnit ruinu opět v domov. V tom je právě pozitivní sdělení, které můžeme v potenciálu chátrajících objektů tušit a objevit – možnost určité obnovy a proměny (nikoli pokusu o „návrat“ do dob minulých), jimiž se zakotvujeme v širším časovém horizontu a zároveň můžeme prožívat vlastní, jedinečný způsob vytváření a žití.

Mluvíme sice o „domech“, o stavebních postupech, popisujeme materiály a vzhled domu – ale naším hlavním tématem nejsou věci samy o sobě, ale lidé, kterým patří. Proč „to“ dělají, jak a co je za tím, jakoby „navíc“?

V této části se soustředíme spíše na postup, kterým lidé při získání a zobytnování staršího domu procházejí – na základě jejich konkrétních zkušeností projdeme základními „fázemi“ celého procesu. Budeme se přitom pohybovat na hraně popisu stavebních úprav a současně probíhajících emocí a postojů (jak vlastních, tak ze strany přihlížejícího okolí), tedy dvou rovin, které od sebe nelze oddělovat.

V následující části se pak pokusíme navázat tím, že více vyzdvihneme onu reflexní rovinu a zároveň nahlédneme do toho, jak tito lidé svůj dům prožívají, jakou mu dávají symbolickou charakteristiku, a jakým způsobem kladou vztah k domu ve výhledu do budoucna (zda, jak a proč se na něj „fixují“ či naopak). Zajímá nás přitom právě specifikum „opraveného starého“, tj. specifikum proměny a vztahu, který vzniká při bezprostřední práci. Také navážeme na předchozí pasáže několika dalšími podotázkami, které z nich vyplynuly (potřeba polarity apod.).

Současně bychom měli ujasnit, že tu nejde o nějakou programovou dehonestaci novostaveb. Jejich potenciál „vytvořit (v nich) domov“ je v zásadě nepochybný (nelze ho generalizovat, ale to nelze ani v případě domů starých). Nicméně zde se budeme soustředit na *pozitivní* proces zobytnování staršího objektu. V případě rekonstrukce starého domu nezbytně dochází ještě k něčemu jinému, než je „zvykání si“ a zařizování interiérů, a tím je vložena práce na změně a s ní související výraznější fyzická vazba – a to je jedna z věcí (tj. např. vedle vztahu k minulosti), která nás zajímá.

Klíčové pro nás tedy bude objevení významu procesuality, a hledání skrytých motivů, které jsou za procesem skryty (vztah, výzva, hledání kontinuity atd.).

Pojmy

Nastíníme tu několik nových pojmů, které by měly obrazně postihovat souhrnnou povahu některých procesů a činností. Klíčovým je proces, který zde nazveme „**ochočováním**“ – odkazuje k postupnosti utvářeného vztahu člověka k jeho domu. Vytanul během prováděného výzkumu a zároveň výstižně zastřešil probíhající jevy vzájemného sbližování. Zároveň souvisí i s dalším motivem, s nímž budeme pracovat, tedy s jakousi zvláštní *personifikací starého domu*.

Nutno dodat, že i slovní spojení „**starý dům**“ je v celé této práci používáno tak často a v konkrétním kontextu, že plní v podstatě pojmovou, symbolickou funkci. Je to jak velmi široké označení starších objektů, v různých fázích zchátralosti, tak právě ono zabarvené, personifikované vidění. Následující pasáže by měly tento význam ozřejmit jasněji.

Dalším výrazným označením je tzv. „**ruinovitost**“, kategorie velmi relativní, a přesto často viditelně zhmotněná ve fyzickém stavu daného domu.

Poněkud problematický je samotný pojem „**domova**“. Zde se totiž dopouštíme lehce pozměněného výkladu, než je ten obvykle zažitý. Domov je zde jasným protipólem tzv. ruiny, je vztahovou skutečností, je překonáním odcizenosti vůči místu, je jakýmsi stabilizovaným „ochočením“. Neznamená to ale nutně, že je místem trvalého bydliště nebo jediným sídlem – k tomu se budeme dostávat u potřeby (či naopak odmítnutí) polaritu „dvojího bydlení“⁷¹. *Domov je jednom jeden*, zaznělo však v jednom z rozhovorů. Ocitáme se tak v rozporuplné pozici a budeme ji muset reflektovat.

Tyto i další termíny či metafory dostávají jasnější kontury, procházíme-li jednotlivé výpovědi. V závěru části se k nim vrátíme a shrneme je. Metafora ochočování, použitá coby „slovo úvodem“, je výchozí (a následně zpětně potvrzovanou) myšlenkou.

Formální podoba textu

Doplňme ještě poznámku ke grafické podobě následujícího textu. Protože je postaven na prolínání několika rovin materiálu, do nichž ještě vstupují fotografické komentáře, bylo nezbytné je viditelně odlišit. Zároveň však tvoří jeden celek.

Hlavní výklad je ponechán ve standartní úpravě základního textu. Je však průběžně prokládán původními citacemi z uskutečněných rozhovorů (jsou vedeny **tučnou kurzívou** a uváděny symbolem >>). Většina výpovědí, někdy ještě spojená s odpovídající fotografií, je dále komentována malým exkurzem (ten je uváděn vždy pod příslušnou citací, drobnějším písmem). Tento komentář je spíše rozvíjející, doplňující povahy: vysvětluje okolnosti rozhovoru, případně doplňuje kontext, nutný k porozumění dané výpovědi. Zároveň je ale přirozeně spjat jak s dílčí citací, tak okolním hlavním výkladem, proto není veden jako „poznámka pod čarou“, ale jako organická součást plynoucího textu.

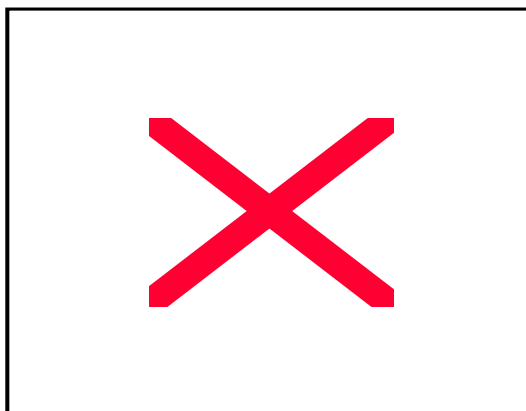
⁷¹ Drtivá většina respondentů užívala původní „ruinu“ jako objekt trvalého bydlení. Přesto i ti, kteří v současnosti dům využívají spíše jako „chalupu“, byť s jasnou ambicí se do něj přestěhovat nastálo, pro nás vystihli podstatu „domova“ jako místa, kde se cítí v bezpečí.

1. Ochočování

• Vývoj vztahu

>> „**Jasně že sme se tam ze začátku někdy báli. Jako ty starý fotky mi dneska přijdou děsivý! Ta poničenost, všude střepy, dlažba rozkopaná, taková lidská zloba, jo... Odlidštěnost, opuštěnost, takovej chlad... I když nám to přišlo tajemný, zarostlý, zajímavý - něco v tom bylo...**

Ale jasně, že sme z toho chtěli mít NÁŠ dům. To je hlavně o síle představivosti... Ty si ten dům postupně ochočíš. A vlastně i ten barák si ochočí tebe!“ (OM)

26/

Z rozhovoru o prvních dojmech při vstupu do zakoupené hospodářské usedlosti. Jednalo se o objekt, určený v rámci obecního rozvoje k demolici, několik let již neobývaný, poté, co jej přechodnou dobu využívalo JZD. Rozsáhlý statek byl v dezolátním stavu. První pocity nových majitelů, kteří si jej pořídili s výhledem se sem v budoucnu přestěhovat, byly rozporuplné: směsice strachu a okouzlení, obav i zvědavosti. Přirozeně, že převládaly motivace a pocity pozitivní. Každý postup rekonstrukce do určité míry zchátralého objektu ale obsahuje i stinné stránky, z nichž mnohé jsou spíše emocionální, intuitivní povahy. Dnes, po 15 letech, prošel objekt zásadními rekonstrukčními úpravami, slouží rodině zatím spíše jako rekreační objekt, často ale pojmenováváný jako „domov“, „útočiště“. Vzpomínky na první pocity jsou už matnější („člověk si už skoro nedokáže představit, jak šíleně to tu vypadalo“), na druhé straně jsou zafixované jako neoddělitelná minulost domu i minulost vlastní. Podstatnými motivy je reflexe „lidské zloby“ a „odlidštěnosti“, motiv představivosti a proces následného prisvojování a ochočování.

Touha vytvořit si svůj domov je naprosto přirozenou potřebou a tvorba domova je procesem, který přísluší životu jak v domě starém, tak novém. Na velký význam procesuálního rozměru při vytváření domova, a při opravování starého objektu obzvlášť, budeme narážet i jinde. Není to přitom formální detail, ale důležitý protipól „instantnosti“, která je naopak charakteristická pro spotřební společnost (a příkladově pro „dům na klíč“) a o níž jsme se již zmínili v předchozích kapitolách. Otázkou je, jak si toto „vytváření“ dovedeme představit. Stavíme-li nový dům, můžeme snad zažívat pocit tvůrčího, zakladatelského novátorství.

Zabydlení se ve starém domě s sebou nese úplně jiný druh „vytváření“. Vytváření na podkladě už něčeho stávajícího je svým způsobem mnohem složitější a ošemetnější. Zároveň je to ale postup, v němž určité omezení může fungovat jako zdroj inspirace a jako tvůrčí stimul. A není to pochopitelně jen ono „omezení“ objektivními stavebními danostmi, ale především nezaměnitelný, osobitý výraz, kterým nás starý dům může oslovovat.

„Zabydlování se“ by nemělo, a ani nemůže být, bezmocným přijetím existujícího stavu. Vždy dochází k procesu určitého přivlastňování si a pozměňování místa, k jeho zobytnování a přibližování, jedním slovem k „ochočování“. Ochočit si starý dům není

vždycky jednoduché a nevyhnutelně přítom (ať vědomě nebo nevědomky) souhlasíte s tím, že „on“ si na oplátku „ochočí“ vás.

Metafora starého domu jako napůl lákavého, napůl strašidelného tvora je samozřejmě jenom metaforou, ale k určitému „oživování“ (personifikaci) zde opravdu někdy dochází. Jak už bylo řečeno, to, co se v domě odehrávalo a co se v něm ještě odehrávat může, je „sociálním životem věci“, hmotné věci propojené s lidmi. Proto i depresivní, bezútěšný dojem, jaký chátrající objekty velmi často vyvolávají, není jejich samostatnou vlastností. Úzce souvisí s onou „odlidštěností“ a zároveň s „lidskou zlobou“, která se navenek projevuje svévolně vytlučenými okenními tabulkami a navezenými odpadky⁷².

Ochočování je tedy často ne úplně poetický proces, který v sobě zahrnuje obojí: jak počáteční obavy, odstup i nelibost, tak zaujetí, reakci na více méně nedefinovatelné „kouzlo“ (ať jej nazýváme *geniem loci*, „duchem místa“, zvláštním dojmem apod.) a postupné sblížování se s místem, vzájemné přizpůsobení a konečně pocit „domova“, či „útočiště“. „Jiné“ se stalo „naše“ (a je to specifické „naše“).

Starší stavení má v sobě tedy potenciál vnitřního náboje, kterým podněcuje lidskou zvědavost, co se tu kdysi dělo (tedy aspekt uplynulé minulosti, který chybí v případě novostavby), a představitost, jaké by bylo tady žít.

Uvidíme, že pro většinu našich respondentů to byla zásadní rovina – vstoupit do něčeho „už útulného“, použijeme slova jednoho z nich. Neznamená to, že by výchozí situace byla nutně idylická, dokonalá nebo bez-problémové. Ale skutečnost, že pořízený, opravovaný a obývaný dům má za sebou už svou historii, že už absorboval určitého „ducha“ nebo „život“ (opět citujeme z výpovědí), je vnímána jako klíčová – a jako pozitivní. Pro někoho je to „prostě příjemný pocit“, pro jiného postupně vyjasňovaná (a verbalizovaná) potřeba navázat na určitou kontinuitu, na jakési (byť neznámé a nepříbuzné) předky, zapojit se do určitého pokračování.

To ostatně neplatí jen o domech, ale i městě, o krajině - o světě jako takovém. Proto může být varianta „*chci něco nového - něco, co bude jenom moje*“, je-li hnaná do důsledků, nebezpečnou negací. A naopak, akceptace „přítomné minulosti“, v nejširším smyslu aktivní návaznosti na to, „co už tu je“, by měla být protiváhou, která tuto tzv. nezávislost vyvažuje.

• **Procesualita**

„...když si vytváříme domov, trvá to dlouho... „Instantní“ verze může vypadat jako prastarý les, ale nikdy se mu duchem nevyrovná. Genius loci potřebuje procesy v přírodě a společnosti. Vzhled je výsledkem, ne původcem procesu.“⁷³

Řekli jsme, že se budeme zabývat *procesem* rekonstrukce, postupným „ochočováním“ starého domu, který se z poetické, avšak rozporuplné „ruiny“ stává rodinným útočištěm, symbolem bezpečí a zároveň i získaných zkušeností. O nich

⁷² Obdobným, i když mnohem radikálnějším jevem jsou trosky domů, zničených válečnými zásahy – viditelná a hmatatelná spojení lidské činnosti a „odlidštění“.

⁷³ Christopher Day, *Duch a místo*, str. 34. Touto výstižnou citací se vracíme i ke komentovanému rozporu cíle a procesu a problému „sebe-zničujícího“ snu, pokud je příliš zaslepen vidinou výsledku, bez ohledu na vnější okolnosti a na způsob, jakým ho bylo dosaženo.

budeme mluvit v konkrétních detailech. Považujeme je za podstatné – dané výpovědi, ač se zdánlivě mohou pohybovat po rovině „pouhé“ manuální činnosti, odkazují k procesu učení se, seberealizování, překonávání překážek a vyvíjející se citlivosti vůči danému místu.

Rekonstrukce *není* prostou fyzickou přeměnou či obnovením původního stavu. Co bychom vlastně obnovovali? Přesný materiální vzhled objektu? Uplynulou historickou etapu? Žádný z respondentů nesnil o utopii návratu o 200 let zpátky. Přesto touží po určitém propojení – mezi přítomností a minulostí, mezi moderními technologiemi, spojenými se současnými potřebami, a „usazené útulnosti“, která nám ve své nadčasovosti dodává pocit domova.

Následující výpovědi, jakkoli jsou ve všech rovinách různorodé, popisují velmi podobné jádro věci – vývoj, postup určitého vztahu, který začíná zvláštním okamžikem, kdy se rozhodujeme koupit a opravit právě ten objekt, a „končí“ přítomností, v níž v jiném, a přece tomtéž domě žijeme a cítíme se doma. Tvorba domova není dílem chvilky, a proměna ruiny v domov už vůbec ne – těžko lze totiž přeskočit fáze, kdy si máčíme ruce v maltě, do bodu, v němž spokojeně přehlízíme zachovanou zeď.

2. Motivace a hledání: výzva a představivost

Zabýváme se tu dvěma věcmi: výchozími motivacemi, které někoho vedou k volbě starého domu, a následně hledáním „toho pravého“, konkrétního vhodného objektu. Ne vždy se však dařilo tyto dvě roviny systematicky oddělit (pro účely výzkumné práce), a někdy nedávaly jedna bez druhé smysl. Proto v následujících pasážích často vědomě splývají, navazují jedna na druhou⁷⁴. Společné jim je, že se zabýváme dobou, která předcházela konečné koupi objektu – dobou „hledání“.

Výchozích motivací je skutečně mnoho a jsou různorodého rázu. Tato kapitola proto tvoří jen jakýsi nástin nejvýraznějších motivů. Většina z nich má ale svou návaznost v dalších fázích rekonstrukce a tudíž i v dalších částech textu. Celistvěji se na ně zaměříme v části „*Význam proměny*“, kde už motivace pragmatické a ekonomické skoro ustoupí do pozadí a zaměříme se zde především na ty motivy, které se jim vymykají (hledání kontinuity, reflexe osobního vývoje atd.).

Starý dům, který se člověk rozhodne (v nějaké formě) obývat, měnit a udržovat, v něm nejprve vzbudil určitý, ne přesně definovatelný zájem (jinak je tomu u případů, kdy je to rozhodnutí víceméně nedobrovolné⁷⁵). Tento zájem o něco „zvláštního“ ale

⁷⁴ Vzhledem k provázanosti všech různých motivací jsou často uváděny v celé jednotce výpovědi. Zároveň se pak jednotlivé věty mohou v textu opakovat vícekrát, pokud se například zaměřuji na výrazný aspekt a dokládám ho výstižnou citací.

⁷⁵ Jako když daný objekt zdědíme a protože nemáme na výběr, „spokojíme“ se s ním. Finanční stránka věci je samozřejmě neoddiskutovatelná a velkou roli hraje i tehdy, jsme-li pro starý dům zapálení a pořizujeme si ho cíleně. Jak ale vyplývá i z dosavadního textu, i pragmatická řešení jsou vždy provázána s řadou dalších hodnot.

většinou není nějakým náhlým popudem, který by dotyčného k takové volbě od začátku jasně vedl.

Je to opět **proces**, individuální vývoj, ovlivněný mnoha faktory: rodinným prostředím, typem vzdělání, různými zálibami, předchozími zkušenostmi (například se samostatnými úpravami bytu), životním partnerem a v neposlední řadě věkem a s tím související životní fází a prioritami. Tento předpoklad dosvědčují i rozhovory s lidmi, kteří se přestěhovali na venkov, přičemž poměrně přirozenou variantou je takové načasování, kdy se odchod z města a přehodnocení dřívějších priorit (např. kulturních a obchodních nabídek ve městě) pojí s rozhodnutím se usadit, založit rodinu.

V následujících pasážích se proto zmíníme o nejrůznějších dílčích motivech tohoto typu. Jednotlivé argumenty jsou většinou propojeny tak úzce, že někdy těžko rozlišíme hranici mezi estetickým a emocionálním důvodem, či mezi důvodem ekonomickým a praktickým. Nemluvě o tom, že často nelze narýsovat ani přesnou hranici mezi (například) estetickým a ekonomickým – finanční stránka věci totiž nikdy neexistuje izolovaně, ale vždy vzhledem k něčemu (k určitým hodnotám).

Zmíněná procesualita je pak velmi zajímavá nejen z hlediska samotné rekonstrukce (tj. že je postupná, trvá určitou dobu, prochází různými fázemi), ale právě v majiteli jako osobě a v jeho vztahu k domu i jeho jednotlivostem. Rekonstrukce starého domu je zkrátka procesem, který své realizátory neponechává beze změny.

• **Provázanost motivů a jejich vývoj**

Poměrně konstantním motivem rozhovorů byla pochopitelně chuť *mít dům jako takový* – a pokud možno s pozemkem a jistou *vazbou k přírodě*, což starší venkovský dům obvykle umožňuje.

Podhoubím konečného výběru přitom bývá dlouhodobější potřeba a ve výsledku i směsice praktických, estetických a emocionálních či filosofických důvodů, včetně vymezování se vůči opačné variantě (na které se více podíváme v samostatné pasáži). Většina výpovědí proto v podobném duchu vysvětlovala i výchozí motivaci: jako souhrnný postoj, mix nejrůznějších „detailů“, z nichž ale každý hrál svou roli, ať už to bylo zalíbení v šestiúhelných oknech, cenová dostupnost nebo dočasně potlačená touha vyhlížet do zeleně. Zajímavým případem byla také motivace, která se vyvinula z původní vize pořídit si k bytu víkendovou chalupu. I tento aspekt má širší výpovědní hodnotu – úvahami o pořízení chalupy jakožto „domku v přírodě“ (nebo od počátku její odmítání) prošla většina respondentů.

Zároveň s těmito vlivy vstupuje do hry nevypočitatelná souhra setkání, překážek a inspirací, které se postupně (a někdy i komplikovaně) kumulují v průběhu hledání vlastního objektu – to pak může trvat i relativně dlouho (viz. dále).

Podstatné je, že za konečnou volbou stojí mnohvrstevnatá motivace, která je navíc jen zčásti tvořena explicitními, plně vědomými a racionálními argumenty. A samotné priority a preference se vyvíjejí. Na to budeme průběžně narážet.

• **Předchozí bydlení a zkušenosti**

Důležitým faktorem, kterým je však třeba začít, je původ jednotlivce a jeho předchozí zkušenosti – např. že pochází z venkova, pak se přestěhoval do Prahy a ve fázi, kdy plánuje nebo už má rodinu, přechází opět na klidnější venkov. To, „odkud pocházím“, bylo přirozeně zahrnováno do volby jít do staršího objektu na venkově.

Někteří respondenti pocházeli z města, jiní z venkova a mnozí z nich měli zkušenosti s obojím. Někteří měli už zkušenost se stavebními úpravami domu (např. při rodinné výpomoci staršímu sourozenci nebo při rekonstrukci bytu), další neměli zkušenost žádnou. Společným vodítkem bylo, že jasně vyjadřovali cíl „jít do baráku“, ať už z důvodů opozičních („uniknout“ z bytu), nebo čistě zažitých (byli zvyklí žít v rodinném domě, případně měli takovou výraznou zkušenost uloženou z dětství). Podívejme se na některé z těchto variant:

>> **„My sme se sem přestěhovali. A je to tak, že manžel, ten je blízko odsud, z J., to je vesnice směrem na Kladno... A já sem z Prahy, i když sem mezitím bydlela různě, ale sem tam byla přistěhovaná s rodičema... A tam sme bydleli v baráku, to sme bydleli v činžáku, a jako nebylo to špatný...**

A my sme, já sem potřebovala z Prahy, z důvodu - ani ne tak že by se mi tam nelíbilo, to ne, ale my sme... Chtěli sme mít hodně zvířat a já sem na takový ty pokusy, že si člověk bude pěstovat pro sebe a chovat pro sebe, jo (směje se)...

Já sem teda zvyklá, já sem se narodila v Litoměřicích, měla sem tam babičku, babička bydlí v domě, to je velkej barokní barák, takže... Takže to tam mám, tu potřebu, já potřebuju v domě tu minulost cejtít, abych se v tom domě cejtíla příjemně.“ (PU)

Respondentka se svou rodinou před osmi lety pořídila starší objekt, víceméně vlastními silami jej během dvou let zrekonstruovali - ohleduplně, ale zároveň do komfortně obytného stavu - a rodina si zde vytvořila pevné vazby (sama respondentka je mj. aktivně činná v obecních záležitostech). Zmíněná citace vyjadřuje souhrn několika důležitých zkušeností a priorit - zkušenosti s různými místy a typy bydlení, nijak negativní vztah k městu, ale zároveň jasná preference života „venku“, chuť pouštět se do vlastních „samozásobitelských“ pokusů. A konečně zkušenost z dětství, spojená s reflexí potřeby „cítit v domě minulost“, která byla výrazně rozvíjena i v dalším rozhovoru.

27/ současný stav

>> **„Já sem od Klatov... Červený Poříčí, to je blízko Švihova... No díky tomu sem si třeba zvykl dojíždět na kole, do školy a tak... A manželka je z Prahy, ale během mládí taky různě bydlela po vesnicích, takže podobnou zkušenost máme oba... a chtěli sme ven... najít si dům.“ (JF)**

>> **„Manželova rodina, ty tu měli asi třetí nejstarší barák ve vsi... no tak ten to měl celkem jasný. Já žila 10 let v Praze, ale předtím naši měli starej**

barák v Chomutově, jo, i ho předělávali, takže to asi byla taky nějaká zkušenost...

Jako chtěla sem do baráku.

A co se týče Prahy, člověk vyroste z určitéch let, nepotřebuje bejt každé večer v kině nebo v hospodě, že jo...

Navíc takhle člověk může mít ty zvířata, psy...

Takže Praha rozhodně nebyla podmínkou. A chtěla sem do baráku." (BL)

Uvádění respondenti měli opět některé společné zkušenosti – především stěhování, zkušenost života v Praze, a konkrétní priority, resp. výhody domu na venkově. BL ovšem na rozdíl od výše uváděné PU žije „trochu jinak“ – nechová drůbež nebo ovce. S manželem mají „jenom“ psy, kočky a pravidelně jezdí na vyjíždky na koních do blízkého okolí. K tomu, jak pojali a prožívali rekonstrukci své „ruiny“, se dostaneme později.

>> **„Sem ze Šumavy. Já sem takovej stěhovavej typ (směje se), původně sem z Mariánskejch lázní... no a sem z baráku." (RH)**

Respondentova manželka pochází přímo z dané obce, kde již několikátou generaci žijí i její příbuzní. Z těchto rodinných „držav“ se zachoval kromě jiného zchátralý objekt bývalého statku – a právě ten si zpovídání manželé „vzali za svůj“. Dnes v něm žijí už 14 let. Z hlediska „stěhovavého typu“ bylo zajímavé, jak se měnily jeho představy o tom, někde se natrvalo usadit⁷⁶.

>> **„No – já ne, ale manžel je z baráku, ty měli slepice, králíky... a je myslivec... Ten si tam nezvyk v Kralupech, v bytě... To já tam byla 40 let, obřečela sem to.“ (směje se) (WI)**

Z rozhovoru o výchozích zkušenostech při stěhování do staršího domu na vesnici. Do výpovědi zde vstupuje několik různých motivů, které se pak různě opakovaly i dále. V tomto místě pouze dodejme, že respondentka v souhrnu hodnotila změnu jako žádanou a pozitivní. Jedná se přitom o nijak výjimečný případ, kdy má každý z partnerů trochu odlišná východiska.

Kromě již zmíněné zkušenosti s „minulostí v domě“ (PU), kterou si člověk může z dětských let promítat do svých rozhodnutí v dospělosti, zaznívaly někdy i podobně reflektované zážitky, související se „zakořeněným“ vztahem k půdě (k tomu se vrátíme i jako k samostatnému motivu):

>> **„Ten vztah k půdě tam asi musí bejt. Asi to v člověku je. Přitom sme měli chalupu v D., ale bylo nám to malý, malá zahrada, na tom se vyhranily další kritéria... Domeček se ale smrskl na byt a potlačili sme to... Mám to ale i s tím, že sem dítě z venkova, vod Poděbrad. Když vyrosteš v takovym prostředí, máš to zakořeněný.“ (OM)**

V kontextu předchozích zkušeností a bydlení „v baráku“ byla většinou reflektována větší způsobilost k přestavbě domu. Ne nutně to však byla chuť fungovat zemědělsky, resp. „venkovsky“ se vším všudy (přesněji tak, jak je „venkovský život“

⁷⁶ K tomu se vrátíme, až budeme hovořit o vytvořeném vztahu k domu a místu – o tom, zda a jak se k nim lidé (po rekonstrukci) vážou.

vnímán v zažitém, lehce romantizujícím stereotypu, přestože dnes už o tradičním vesnickém režimu nemůže být řeč).

>> **„Jako slepice a tak? No tak to fakt ne. Ale jako jinak myslím, že sem to měla přirozený - že sem byla zvyklá z dětství... pracovat a tak. I když sem spoustu věcí neuměla... ale prostě sem chytla kolečko...” (ČM)**

Samotný „venkovský“ původ nebo příbuzenské vazby samy o sobě nejsou zárukou podobných preferencí – někdy je tomu dokonce přesně naopak. Situace v tomto směru není nikdy černobílá. Přestože ji nelze plně vysvětlit pouze přerušením některých důležitých vazeb v dobách kolektivizovaného zemědělství, hraje toto historické období zásadní roli. Více či méně explicitně jej reflektují i někteří respondenti, trvale sídlící v dané lokalitě, většinou ovšem v obecnějším kontextu mezigeneračních rozdílů a v provázanosti na vztahy mezi tzv. starousedlíky a novousedlíky:

>> **„Starý i noví... jsou tu obojí, ale asi jsou to spíš ty noví, co kupují starší objekty, ale to taky neplatí vždycky...”**

Taky často ten dům koupěj a zase ho prodaj... no to nevím proč, ale asi to souvisí i s tím, že nemaj k tomu místu vztah.

Ale je tu i pár novějš rodin s dětmi, to je dobrý.

Ale spíš se domy děděj, jenže problém je, že ty mladý, jako ty vnuci, tak k tomu často nemaj vztah... protože už žijou prostě jinak - prodaj to, často se pak dědictví řeší... radši finančně, vyplacením - a pak si můžou vzít tu hypotéku, že jo (směje se)... Dřív to bylo jinak – statek se nemohl dělit...” (SP)

Výpověď v našem kontextu zajímavá z hlediska názorů na vztah k místu obecně. Respondentem je místní starousedlík – rozhovor byl iniciován tím, že nedávno provedl důkladnou a precizní rekonstrukci svého domu, starého objektu bývalého hostince. Zajímavé proto byly obě roviny: z perspektivy starousedlíka (pohled na nově příchozí), i z perspektivy toho, kdo se pustil do opravy staršího domu.

Ponecháme-li však stranou (ne)ochotu „mít hospodářství se vším všudy“ (souvisí i se změnami životního stylu a s „poměštěním“ venkova) a pomineme-li problém historicky přerušených či oslabených vazeb k rodinnému hospodářství, zůstává nám zde základní motiv: jak v minulosti dotyčný bydlel, a zda je tu souvislost s jeho volbou „domu na venkově“. Přirozeně to také často nemusí být případ obou partnerů, ale někdy jen jednoho, a druhý se přizpůsobuje, anebo naopak hledá opačnou zkušenost, než kterou měl dosud. Předchozí typ bydlení tedy hraje roli – pokaždé ale různou, někdy inspirativní, jindy naopak odpuzující.

• **„Předtucha před revolucí“**

Dotkněme se také aspoň ve stručnosti toho, zda a jak byla reflektována změna politického režimu a s tím souvisejících možností. Přirozeně, že jako červená niť se

řadou výpovědí táhla úvaha o současné „moderní době“, s její masovou produkcí, konkrétně spojená s kritikou satelitních výstaveb v námi sledované lokalitě.

Vedle toho ale někdy zazněly přímé odkazy na dobu minulou – na tzv. éru socialismu. Musíme dodat, že v tomto směru nebyl náš výzkum výrazněji orientován a že ani samotný materiál k této linii příliš nenaváděl. Důvodem bylo hlavně to, že ve vzorku respondentů nebylo mnoho těch, kteří by výrazněji (v dospělém, produktivním období) prožívali socialistický režim. Ti, kteří ano, však občas letmo porovnávali např. dostupnost materiálů a pracovní síly dnes a „tenkrát“ (o tom budeme mluvit později). Částečně se však tento aspekt u někoho projevoval i v etapě hledání. Pro úplnost obrazu tedy dodejme dané výpovědi:

>> **„Možná že to byla i nějaká předtucha před tou revolucí...“ (OM)**

O hledání vhodného objektu v přelomovém období konce 80. let a začátku 90. let. Daní manželé hledali dům několik let. „Předtucha před revolucí“ se vztahovala k tomu, že po revoluci se uvolnily řady volných venkovských objektů, často sice poznamenané hospodařením JZD (takových případů bylo u respondentů více – i když např. koupili dům před třemi lety, stará hnojiva tu „vyfasovali“ stejně).

Za prvé to (v tomto případě) byla ona praktická možnost - relativní dostupnost podobných objektů v daném období. Za druhé pak byla reflektována touha, předtím (to jest před revolucí) potlačovaná: možnost soukromého vlastnictví půdy (o „hlíně“ jako takové viz. i dále):

>> **„Chtěli sme mít hlínu, protože předtím to právě nebylo možný.“ (OT)**

• **Touha „mít dům a hlínu“**

>> **A pak sme chtěli mít hodně tý hlíny... i když sme z toho ustupovali. Nakonec se to krystalizovalo - až se to prostě vyhraní, z nějaký iluzorní představy v to, co je na tom to nejdůležitější, co tě vlastně tak fascinuje...**

A to byl vlastně ten byt s výhledem do zahrady.

Jenže to tam nějak v člověku pořád je... Takže chvíli byl klid a pak sme zase začali hledat...“ (OM)

Výše uvedená výpověď navazuje výstižným aspektem: za prvé prostým faktem, že častým motivem lidí, kteří se stěhují „na venkov“, je touha mít dům, „barák“, a k němu pozemek (zahradu, sad, zkrátka „hlínu“). Tento (byť specifický) návrat k půdě uvidíme i dále. Za druhé je tu vyjádřena ne-banální skutečnost, že hledání domu je často snem, během na dlouhou trať, určitým vnitřním „neklidem“, který nemusí vymizet ani po realizaci jiného, plnohodnotného řešení - v tomto případě „kompromisního“ bydlení v bytě se zahradou.

- **„Moderní dům, to je bez duše“**

Důležitým motivačním momentem bylo vymezování se vůči opačným variantám⁷⁷. Většinou bylo přirozeně součástí vícevrstvé argumentace, ale i tak se hlásilo o pozornost.

>> **„Vždycky jsem chtěl spíš starej dům... s těma hezkejma šestidílnějma okna, to se mi vždycky líbilo...**

A v Praze jsme zůstat nechtěli, zadlužit se za byt v paneláku..?!

(ptám se na přístup k novostavbě) Ale jo, taky sem si nakreslil takovou skicu (směje se). Máme pozemek v ..., tam jsme si říkali, že bysme něco postavili, jako.. ekologický dům. Ale takovej ten moderní dům, to bych nechtěl... to je bez duše.

No ale stavět jsme nechtěli i proto, že pak není čas na rodinu, jít s dětma ven... chtěli jsme, aby se tam už dalo nějak začít bydlet. I proto jsme nechtěli stavět...“ (JF)

Jedná se o mladou rodinu, která se rozhodla přestěhovat do objektu bývalé kovárny. Přestože takto přímo své motivace respondent nevyšlo, zajímavou dodatečnou informací je i to, že sám pochází z kovářského rodu, ještě jeho otec měl funkční kovárnu, a jemu samotnému, byt v rodinném řemesle nepokračuje, se taková práce a pracovní prostor stále líbí. Oba partneři za sebou mají poměrně bohatou zkušenost s různými typy bydlení.

V této výpovědi se objevuje několik motivů, které zazněly u mnoha jiných: určitá romantická estetická vnímavost, vymezení se vůči kontrastnímu stereotypu („panelák“), dále potenciální otevřenost novostavbě, ale takové, která by byla opravdu podle představ majitelů (i jiní přitom zmiňovali ekologický aspekt), a problém časové náročnosti a souvisejících priorit.

Velmi zajímavou poznámkou je, že „moderní dům, to je bez duše“. V podobném smyslu se vyjadřovali i další respondenti. Pro nás je důležité jako nepřímě vyjádřená představa toho, že starý dům naopak jakousi „duši“ má. K tomuto nepřímému vymezení toho, co respondenty na starším objektu přitahovalo, se budeme stále vracet.

Pojem odosobnění totiž padal velmi často – ve spojení s novostavbou. V zásadě je jím ovšem nepřímě vyjadřováno, že starý dům je (aspoň pro jeho zastánce) „osobní“. Důležitým motivem, kterým se budeme zabývat i v dalších kapitolách, je tedy vkládání určité oduševnělosti do starého domu – starý dům má „duši“, „ducha“, „život“. Je (pro své majitele nebo obdivovatele) „útulný“, „příjemný“, „sedlý“, „živý“ – „něco v něm je“. Co vlastně, to každý vnímá jinak, a každý to také jinak verbalizuje. Někdo tento aspekt neverbalizuje nijak – pouze na otázku, zda by ho lákala novostavba, reaguje způsobem: „To ne – to je hrozně neosobní!“⁷⁸

K této důležité rovině se podrobněji vrátíme, až se budeme obecnějším názorům na staré x nové a podrobnějším úvahám o vztahu ke „svému“ domu. V tomto bodě ji

⁷⁷ Zde jej zmíníme pouze v kontextu úvodního hledání, v části *Význam proměny* se důkladně zaměříme na reflexe, kdy respondenti vyjadřovali obecnější názory a úvahy o starém versus novém. Ty jsou pro naše téma zásadní.

⁷⁸ (WI)

však ještě dokresleme výstižnou výpověď, kterou byla zdůvodněna volba pořídit konkrétní dům:

- >> **„No a já sem prostě chtěla do baráku, a do nového by se mi moc nechtělo, mě to přijde strašně neosobní!
Mně přijde, že když ty lidi dřív stavěli baráky, tak jednak vo tom mnohem víc přemejšleli, jo, takže to umístění toho baráku mělo smysl, kdežto dneska, to vůbec není nijak krytý, v terénu usazený, jo. Prostě nějak víc přemejšleli, proč a co a jak dělat.
A potom, protože to stavěli jako by celoživotní dílo, tak do toho vložili strašnej kus toho ducha. Kdežto to nový, to je takový neosobní, to než to zabydlíte, než tomu dáte nějaký... no nějakýho ducha, nákej život... to trvá strašně dlouho, než se ten barák zabydlí. Kdežto tohle je takový už... už prostě přijde mi útulný...“ (PU)**

Výpověď navazuje na již citovanou myšlenku, kterou respondentka vyjádřila hned na začátku: že potřebuje „v domě cejtit minulost“, aby se v něm cítila příjemně. Další úvahou pak spojovala jak praktičtější zdůvodnění své volby – že je stavba lépe zasazená do terénu, lépe pracuje s přírodními podmínkami⁷⁹, tak opět důvody emocionálně-filosofické – pocit, že starý dům absorboval určitého „ducha“. Podstatné je i spojení s tím, že byl budován jako „celoživotní dílo“ (v kontrastu s dnešní anonymní produkcí). A neodlučný časový rozměr: aby se dům stal „útulným“, potřebuje k tomu čas.

• **„Začít od hlíny, to je takový studený...“**

- >> **„... Když koupíme něco vyplundrovaného, tak to bude levný...
A že už na něčem začneme. Začít od hlíny, to je takový studený... to sem nikdy nechtěla - když ne, že bych to neuměla⁸⁰. Ale to nikdy ne, začít úplně z ničeho...
A věděli sme, že to stejně chceme nějak předělat..“ (OM)**

Výše uvedený motiv odkazuje k dalšímu podstatnému rysu: pragmatický důvod (finanční dostupnost) je neodlučně spojen s důvodem jiného rázu - s potřebou „na něčem začít“. Vysvětlení tu není racionalizované – je prostě vyjádřením určitého pocitu (začít z ničeho by bylo „studený“). **Tento letmý argument se stane důležitým leitmotivem většiny ostatních příběhů: do něčeho vstoupit, na něco navázat.** Explicitně řečeno:

- >> **„Že něco takového krásného tam stojí už takovou dobu a ty se k tomu můžeš přidružit, připojit – to je vono!“ (OM)**

Zároveň se tento postoj v mnohém blíží i předešle vyjádřenému hledání domu, v němž „už něco je“. Budeme se neustále dotýkat podobných a provázaných motivů.

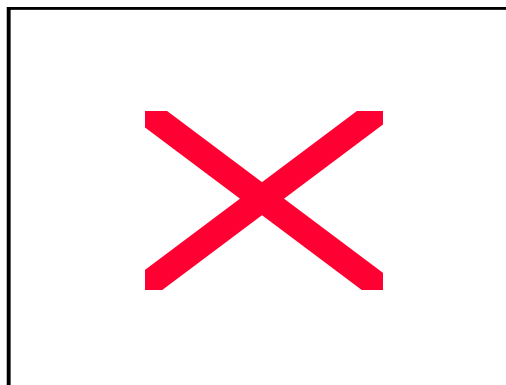
⁷⁹ Tuto skutečnost dále řešilo více lidí – kontrastovali ji s výstavbou kolonií na polních plochách.

⁸⁰ Respondentka je profesí stavební inženýrka – to může být i jedním z faktorů, ovlivňujícím danou volbu.

- **„Mám ráda starý věci“⁸¹**

Hovoříme-li o rekonstrukci starého domu jako o pozitivní volbě, logicky se setkáváme s určitou reflexí preferovaného „starého duchu“, jakkoli je různě pojímán. Nejjasnějším projevem takové preference je ovšem pozorovatelná hmotná skutečnost – jednou věcí je, zda a jak lidé předkládají své „nadšení pro starožitnosti“, a druhou to, jak v praxi takový zájem a vkus realizují při úpravách domu. Při širším pozorování (i v rámci naší klíčové lokality) občas vzniká lehce úsměvný kontrast deklarovaného postoje a jeho provedení, ale není cílem zde provádět šetření „míry kýčovitosti“, jejíž vnímání je velmi individuální. Co to znamená, „mít rád staré věci“?

Zaměříme se na způsob, jakým lidé své postoje sami komentují. U většiny poznávaných respondentů a jejich domů (tedy jak u vyjadřovaného postoje, tak u jeho převedení „do hmoty“) figuroval příklon ke „starému“ jako jasný motiv, byť někteří z nich byli otevření i jiným variantám či kompromisům⁸². Na druhou stranu, což je opakující se fakt, i v prostém vyjádření inklinace ke starým věcem bývá obvykle zahrnuto i vymezení se vůči věcem novým, „moderním“ – což se týká jak objektu, tak jeho následného vybavení. Ukázalo se přitom, že to není otázka povrchního „stylu“. Nejdůrazněji v preferenci skutečně starých, původních věcí (ať přímo domu, nebo jednotlivých doplňků, nábytku atd.) – starý „styl“ by se přitom mohl kompenzovat ve formě napodobenin starých předmětů, tj. již zmíněné, dnes populární produkce. Respondenti však inklinovali – pokud to šlo – k věcem tzv. autentickým. „Styl“ je tedy v těchto případech třeba vnímat spíše jako označení, souhrnný pojem z nedostatku výstižnějšího⁸³.

28/ Interiér u jednoho z respondentů.

>> **„Vždycky jsem chtěl spíš starej dům... s těma hezkejma šestidílnějma oknama, to se mi vždycky líbilo.“ (JF)**

Již citovaná výpověď, která stručně, a přitom výstižně formuluje respondentův postoj. Leží kdesi mezi „estetikou“ („líbí se mi šestidílná okna“) a zároveň budí dojem hlubší, emocionální, který se nevyčerpává pomíjivostí čistě estetického vkusu („vždycky jsem chtěl starej dům“).

>> **„Starej styl, to máme oba dva! A mě nikdy nelákalo jít do moderního... postel sem si mořila... na Libeňáku sme sháněli starší nábytek a různě po bazarech, různý ty lucerničky, tyhlety blbosti... v Kralupech je taky dobrej bazar... a co sme postupně náhodou objevili. To sou plný krabice, to sem pak dáme. Jako že bysme naběhli do novýho krámu, to teda ne,**

⁸¹ (PU)

⁸² blíže V. Význam proměny, kapitola „Vztah k opačným variantám“

⁸³ Přestože respondentka, která jej užívá nejčastěji (BL), celkově hovořila o poznání méně metaforicky než např. OM. Jejich přístupy se skutečně trochu liší – především v míře, v jaké starému domu přisuzují „něco víc“.

spíš obrážíme bazary... vono to s tím taky souvisí, s celým tím barákem, že jo. " (BL)

O věcech, o stylu, o „blbostech“. Ale ony jednotlivé „blbosti“ si teď hledají své místo v opravené a zadaptované kamenné budově špejcharu. Respondentka, zdánlivě křehká, moderní mladá dáma, se tu spolu s manželem pustila do broušení původních podlah, míchání betonu a vymýšlení, jak sladit původní konstrukci s požadavky současného bydlení. Rozebíráme-li onu zálibu ve „starém stylu“ dále, tím více se dostáváme k tomu, že za ním stojí určitá osobností orientace. To, jak člověk bydlí, je zásadnější než to, jaký předmět se mu líbí „jenom na pohled“:

>> ***„Na to člověk musí bejt chytlej... což je možná tak 20% lidí, ale těch 80% ne. Nebo se jim to sice třeba líbí, ale bydlet by tak nechtěli... Mě se zas taky líběj některý moderní věci, ale domů bych si to nepořídila.“*** (BL)

>> ***„Jak předělat...? To právě se mi přece líbí, jak je to starý!“*** (a smích) (RH)

• **Hodnocení druhých**

Obdiv ke „starému stylu“ může mít ovšem řadu poloh. Projevuje se přitom nejen v přímém vysvětlování vlastní motivace, ale přirozeně i v obecnějších názorech na staré x nové, nebo v komentářích okolní situace, např. stavebních úprav, prováděných sousedy. Někdy se takový názor (pozitivní hodnocení druhých, těch, co to dělají „podobně“) dokonce projevovat ochotněji, než při sebe-hodnocení⁸⁴.

>> ***„...to je fakt nádherný, ten barák, tam byly dřív prachy, to je celý kamenný, sou tam dvojitý stropy, dvojitý sklepy...! A ty lidi teď, taky to dělaj takhle postupně a ve starým duchu, fakt to je moc krásný. Tam se určitě běžte podívat.“*** (BL)

>> ***„Třeba ta paní na návsi, víte která – taky klasickéj barák, nová žlutá fasáda... ta to pěkně dotáhla, a to tam lezla sama!“*** (RH)

Tento komentář se už zároveň vztahuje k diskusím o tom, zda a nakolik se na rekonstrukčních pracích podílet osobně. Respondent popisoval výchozí situaci v obci (kolik se staví novostaveb, zda lidé opravují starší objekty atp.) a zároveň do vlastních popisů práce na objektu vložil uznání práce někoho jiného.

• **Vztah ke starým věcem jako vývoj**

Přímý vztah ke starým věcem a architektuře ale nemusí být nutně jasný hned na počátku. Může se vyvinout až postupně, v průběhu hledání: nenápadně (a třeba na zmiňovaném latentním základě, např. z dětství) se „vynoří“ a následně už pak ovlivňuje další postup, jako určitá priorita, zvláštní rys, kterým se objekt hlásí o pozornost.

Přestože někdo hledal objekt dlouho a u někoho to byla relativně rychlá souhra okolností (případně ještě vyhrocená tlakem nezbytnosti), vždy se jednalo o vyvíjející se postoj.

⁸⁴ To souvisí i s tím, že - jak zaznělo v několika rozhovorech - „člověk sám sebe neanalyzuje“.

>> **„To určitě byl u nás proces, postupnej, extra k tomu starýmu. Určitě sme nechtěli úplně novej, ale taky sme asi neinklinovali k vyloženě starýmu, romantickýmu... Ale asi to nějak v člověku je.. když sme pak začli vobjíždět ty baráky...**

Jak sme pak viděli zříceninu, tak sme se tam zastavili a doptávali se..

No, proč? za prvý a hlavně.. esteticky, no a taky že už tam nikdo není – není to obsazený, je to k mání. Prostě zajímavěj objekt, kterej je k mání, a navíc se z toho vytvořila ta představivost...” (OM)

Představivost a invence nás budou doprovázet v dalším výkladu. Zde je zajímavé to, že procesualita je součástí rekonstrukce často již od úplného počátku. I výchozí cíl – najít a koupit ten správný dům – je ve skutečnosti otázkou procesu (natož cíl další, k němuž se lidé dopracovávají až samotnou rekonstrukcí – obyvatelný domov). Často se utváří a ujasňuje až v průběhu hledání. Není hotový, připravený a jasný předem. Není to zboží, pro které stačí se natáhnout do příslušně označeného regálu.

• **Představivost a změna. Potenciál staršího domu.**

Závěr předchozí citace navazuje na aspekt, který se zdá ve většině případů (více nebo méně přímo a vysloveně) mířit k podstatnému motivu, proč lidé volí cestu rekonstrukce před stavbou na zelené louce. Je to pro ně – vedle praktických ohledů – určitá specifická výzva. **Výzva do něčeho vstoupit a něco změnit nebo, jinými slovy, zachránit.** V tomto zdánlivém paradoxu „něco vytvořit“ (nového nebo obnoveného?)) pak vnímají chátrající ruinu nejen jako věc, která je (a často nejenom je) jistým způsobem roztrpčuje, ale i jako zhmotněný impuls, začátek představivosti.

A je to představivost, která nějakým (v konkrétních případech různým) způsobem kombinuje kreativitu s ohleduplností vůči tomu, co už v domě je a co by tam „mělo zůstat“. To už je široké pole působnosti, které se v individuálních pojetích projeví s velkou rozmanitostí a nepředvídatelností.

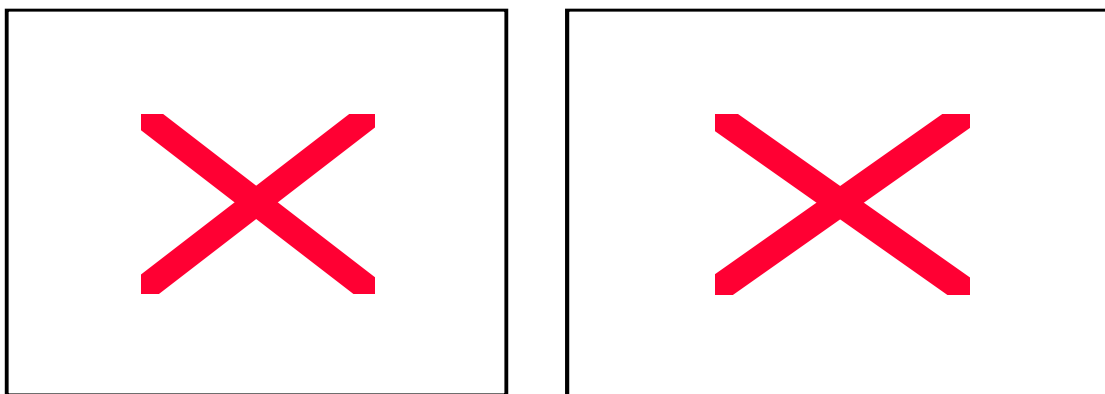
>> **„Přijdeš do toho prostoru.. a je to výzva, že z toho jakoby nejpříšernějšího, co by tam třeba nikdo nehledal.. že ty to tam najdeš. To je ten tvůrčí moment, a asi to každěj nemá... Je to výzva něco přetvořit...” (OM)**

Tuto citaci je ale třeba upřesnit. Představivost zde hraje specifickou rovinu. Už jsme narazili na otázku, co přesně vlastně rekonstrukcí obnovujeme? Minulost? Obyvatelný stav? Anebo je to skutečně **změna, proměna v něco jiného?** Pro úplnost této konkrétní výpovědi dodejme, že vize „změny“ později došla sama svých proměn – daní respondenti se postupně rozhodli ponechávat z „původního stavu“ více a více, aspoň v mezích uživatelnosti. Později zaznělo:

>> **„Faktor tý proměny je teda relativní, není to úplná proměna – je to změna z dezolátního, do ne-dezolátního stavu, ale přitom pokud možno původního.” (OM)**

Podíváme-li se pak na věc pragmatičtěji, starší objekt zároveň poskytuje určitý základ dalšímu budování. V první části byla zmíněna nežádoucí (pro někoho rozhodující) omezení, která s sebou původní dům nese – je třeba se do jisté míry přizpůsobovat, hledat kompromisy, nemůžeme si dovolit, cokoli nás napadne. Na druhou stranu má ale takový objekt i své klady: představuje už určitý výchozí potenciál, s nímž lze dále pracovat.

>> **„Navíc tady byla výhoda... nebylo vevnitř co vybourávat, nebylo potřeba vysekávat nějakou starou vodu a elektriku, protože tu prostě žádná nebyla. Jo, a tím, že to bylo hospodářský stavení, tak to nebylo nijak rozpřepázkovaný, prostě volnost, jo, jakoby hrubá stavba... A věděli sme, že zároveň chcem nějak zachovat a využít ten krov... ten se nám líbil...“ (BL)**

29/30 Stav před a po rekonstrukci – bývalý „špejchar“ (jediná dochovaná část velkého statku, na jehož místě byl postavena Jednota, mezitím sloužil jako „traktorka), v současnosti mladými manželi (citace BL) přestavován na obytný dům.

Spojili jsme zde v jednom místě dvě odlišné věci: za prvé provokující pocit, který je součástí rozhodování o koupi – „výzva,... že ty to tam najdeš“ – a za druhé hojně zmiňované popisy toho, jaké měl (či má) daný objekt výhody. Tím už sice předbíháme do popisů zahájené rekonstrukce, ale podstatný je tu prostý motiv: různými formami vyjadřovaná ambice využít nějak stávající potenciál.

Míra změn (resp. zachování „původního“) se u jednotlivých respondentů nutně liší, ale souhrnným pohledem na jejich nemovitosti lze říci, že se většinou snažili zachovat z domu jeho výchozí ráz (výchozí ve smyslu předcházející dezolátnímu stavu). Někdy to je zachování relativní – jako u výše ilustrovaného hospodářského stavení, které muselo projít změnami, aby bylo využitelné jako obytný dům. Při bližším pohledu a při rozhovoru s majiteli se ale dovíme, že jedním z hlavních prvků, které je odhodlaly ke koupi (tj. které je okouzly), byly silné kamenné zdi, třešní konstrukce a podlahy a širokých, byť opotřebovaných prken.

Velmi zajímavé je pak sledovat, jak se v průběhu mění původní vize. Situaci většiny respondentů totiž můžeme popsat tak, že – vedle nutných kompromisů

technického rázu – se od původně radikálnějších řešení dostávali k stále „umírněnějším“: tj. zachovat původních prvků co nejvíc.

Tento zdánlivě jen materiální aspekt úzce souvisí s celým „ochočovacím“ procesem. Konkrétněji k němu přistoupíme, až budeme mluvit o vlastních rekonstrukcích. Zůstaňme ale ještě chvíli u fáze hledání a nacházení objektu a shrňme předchozí řádky tím, že předjímaná představivost a budoucí využití potenciálu starého domu jsou přirozenou součástí při pořizování daného objektu.

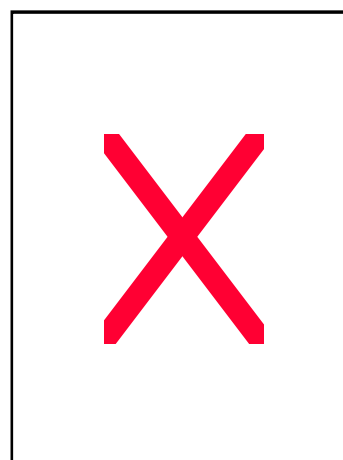
• **Svého druhu nutnost – pragmatické aspekty**

Někdy může být cesta (z města a do starého domu) relativně rychlá. Jsou to právě spíše ty situace, kdy je koupě a rekonstrukce staršího objektu nouzovým nebo akčním řešením nějakého problému, navíc s finanční determinací. I tehdy ale rozhodnutí obvykle a aspoň zčásti spočívá na dlouhodobějších dispozicích (určitá skladba hodnotových a vkusových preferencí, dřívější zkušenost s bydlením na venkově,..) a následně tu funguje velká část sledovaných procesů (postupné „ochočování“ si objektu, překonávání občasných psychických i fyzických krizí a následný pocit zadostiučinění až hrdosti, „přirůstání“ k domu,...). První krok je ale svým způsobem riskantnější⁸⁵.

Finanční možnosti, časový tlak nebo příležitost, kterou by byla škoda promeškat – a logicky opět i negativní vymezení se vůči odlišné představě.

>> **„Prostě sme neměli kam jinam jít. Novomanželská půjčka byla 10 tisíc, my bydleli u „našich“ (rodiče manželky)... namačkaný v jedné místnosti, to nešlo. Vid', to sme tam byli jak sardinky (směje se na manželku). A tenhle barák byl k dispozici, ale v příšernym stavu. Tady to bylo černý nic, stropy propadaný, neobyvatelný.. Ale rozhodli sme se do toho jít – i když to byla kůča!“ (RH)**

Tehdejší možnosti (rok 1994) respondentů byly sice odlišné, než jsou dnes (hypotéky, stavební spoření), přesto se v něčem shodují (kompromisní řešení, postupnost finančních vkladů, odchod ze společného bydlení s rodiči atd. – řešili i další respondenti).

31/

>> **„Tam nebylo co řešit. Buď sme mohli jít do paneláku, a to bych nepřipustila, anebo koupit ruinu. No tak sme koupili ruinu...“ (ČM)**

Doplňme, že takto stručně a pragmaticky definoval výchozí situaci málokdo. Respondentka se nacházela v rodinné i finanční situaci, kterou bylo třeba urychleně řešit – odchod na venkov byl radikální změnou, do určité míry možná i únikem. Na druhé straně, bylo to řešení, které se osvědčilo: nyní je zde se svou rodinou velmi spokojená, realizuje se zde i pracovně (v objektu má sídlo své firmy – výtvarného ateliéru) a způsob, jakým provedli rekonstrukci domu, v mnoha aspektech

⁸⁵ Určitým rizikem, které bývalo zmiňováno naopak při delším vybírání, bylo „abysme nepřebrahl“.

koresponduje s ostatními: přizpůsobení se původnímu rázu domu, nalezení vhodných kompromisů, které jej činí pohodlně užitelný, vlastní invence i fyzické zapojení, výrazná „zabydlenost“ v objektu a citlivá promyšlenost vůči řadě úprav a zařízení. Dům si ponechal svůj původní půvab, přitom ale (vnitřním vybavením) splňuje funkční tzv. „moderního bydlení“ (sucho, teplo, čisto apod.).

Dalším případem, kdy byl motivační součástí (nikoli však jedinou!) i určitý tlak vnějších okolností, byla situace, kdy se respondenti rozhodli odejít do domu na venkov proto, že se předchozí bydlení stalo pro ně nesnesitelným: změny v daném bytovém domě byly tzv. poslední kapkou, která je vedla k volbě odejít a zkusit to úplně jinak. Z kombinace s původním nápadem pořídit si „únikovou“ chalupu se nakonec vykristalizovala volba úplného přestěhování. I tady samozřejmě hrají svou roli praktické, finanční argumenty:

>> **„Původně sme sháněli chalupu, ale táhnout dvě domácnosti by bylo neudržitelný! Navíc to bydlení v Lobečku nám přestalo vyhovovat, nastěhovali se tam nějaký jiný lidi, začalo to tam v těch okolních partajích fakt bejt divný, až nebezpečný...**

No a původně sme teda sháněli chalupu, jenže ty ceny a nebyli sme ani moc nadšený, někdy to bylo fakt jak z papíru, a když to zas za něco stálo, tak sem si říkala, no za to pořídím barák!“ (WI)

Rodina s dvěma již skoro dospělými dětmi původně bydlela v bytě na sídlišti v Kralupech nad Vltavou, před třemi lety se přestěhovali do domku na kraji vesnice. V našem spektru respondentů se jedná o výjimku v tom, že daný objekt je relativně „mladý“ a nefungoval v rámci širších hospodářských funkcí. Přesto tu najdeme výrazné paralely: odchod z města na venkov, z bytu do domu, vyrovnávání se s výchozím stavem domu (byl ve velmi špatném stavu) i fakt, že se do jeho oprav pustili „po hlavě“⁸⁶.

>> **„My sme to vlastně koupili, protože sme žili s rodičema, což samozřejmě... nedělá dobrotu. No a tak sme chtěli bydlet sami a neměli sme peněz, abysme si mohli nějak extra vybírat, abysme si mohli nějak extra vyskakovat...**

Takže sme koupili baráček na stavební spoření a potom sme investovali z hypotéky do těch oprav.“ (PU)

Výpověď zachycuje jak motivační východiska (potřebu se osamostatnit, mít vlastní bydlení), tak téma způsobů, jakými je řešena finanční rovina rozhodnutí. Zároveň odkazuje k tomu, že určitá míra „nezbytnosti“ je samozřejmě přítomná u všech.

>> **„Já sem se do toho taky nechtěla pouštět! Fakt je lepší stavět nový, ale to se zas prostě nedá postavit v takovymhle stylu, to nejde.**

A nešlo by to ani finančně - tady sou šedesátkový kamenný zdi a víte, jak je kámen drahej!“ (BL)

⁸⁶ Přestože jsem původně váhala, zda z tohoto důvodu příběh zařadit, naznačené styčné body mě přesvědčily. Zároveň se tu projevila již zmíněná skutečnost, že „ruinovitost“ je kategorií velmi relativní: majitelé o původním stavu domu hovoří v obdobných rysech, jako ti, kteří si pořídili 200 let starou usedlost.

Několik pro nás důležitých detailů: počáteční nechuť se do takové rekonstrukce (již zmíněný hospodářský objekt) pouštět – v dalším vývoji pak kontrastovaná s elánem a současnou spokojeností. Dále pak reflexe „starého versus nového“ – „nové“ je jednodušší, ale záleží na tom, co člověk od svého domu očekává. A co je (i vzhledem k finanční stránce věci) ochoten pro něj obětovat.

• **Běh na dlouhou trať**

Zatímco někdy je pořízení objektu relativně rychlým řešením situace „bud’-anebo“ („panelák nebo ruina“), jindy je to naopak dlouhé hledání, plné vnějších překážek i vlastního váhání a měnících se priorit. Moment, v němž se nakonec hledání zlomí, je u každého jinde, a zda to bylo „to pravé“, se ukáže až časem – ačkoli často v souvislosti s prvotním vnímáním konkrétního „genia loci“, které bývá přirozeně i jedním ze zásadních prvků při rozhodování o koupi domu.

Dochází ale i k bezpočtu rezignací (i po zakoupení objektu a zahájené rekonstrukci), ať už daných původní motivací, nebo včas neodhadnutými, ale pochopitelnými obtížemi či vnějšími událostmi⁸⁷. Na druhé straně, vzhledem k tomu, jak zdoluhavé hledání objektu může někdy být, je poměrně logické, že většina lidí takovou pomalou a zapeklitou variantu nezvolí.

V konečném důsledku je to pak rozhodnutí, které se - napříč oněmi různými faktory - prosadí z velké části intuitivně a takzvaně „natvrdo“. Neobejde se ale bez (někdy dlouhé) fáze „zrání“:

>> „Jenže! Jasně že takovejch těch úžasnejch prvních vstupů a náznaků osudu bylo předtím už několik, a pak to nebylo. Těžko říct, proč pak jo. My sme to mezitím i opustili, jak to nešlo, restituce a tak.. Ale nějak to hlodalo a taky je to o tom, že když se pak člověk do toho zakousne, tak to de na krev, tohle už bylo pak na krev, prostě sme do toho šli... I když to bylo složitý, najednou že k tomu není ten pozemek, vlekla se restituce, známej zas řek, že je to severní statek a já to najednou viděla, ten stín.. syrovo na podzim na tom dvoře, jo... A další rána, ta cena, my čekali, že to bude třeba za sto tisíc, a odhad byl tři sta. A samozřejmě na člověka padala i ta.. strašný práce, tam nebylo kam složit hlavu. Tak sme to opustili a ten sen odcházel... To bylo hrozný.“ (OM)

Dodejme, že tentýž statek ale rodina nakonec (po roce) přece jen koupila (po prodání chalupy, rodinných cenností atd. a s půjčkou). Finanční údaje je třeba vnímat v kontextu toho, že se jednalo o počátek 90. let. (Přesto i někteří respondenti, kteří pořídili objekt nedávno, se překvapivě pohybují v řádech stovek tisíc – záleží ale samozřejmě na zachovalosti objektu atp.)

⁸⁷ Ve sledované lokalitě je to případ řady domů – některé už své několikáté a snad definitivní majitele nakonec našly (ať za účelem bydlení, jinde podnikání), jiné naopak prošly různými změnami vlastníka, aby pak (byť už se započatými investicemi) zůstaly opuštěné. Tento problém také v rozhovorech komentovali někteří místní obyvatelé. V obecné rovině je pak opakovaný prodej nemovitosti, která zatím dále a dále chátrá, bohužel poměrně rozšířeným a známým fenoménem.

Takový případ je sice spíše výjimkou - většina ostatních respondentů nehledala „ideální“ dům v řádu několika let -, přesto ale naznačuje některé společné problémy: „náznakem osudu“ si prošla většina lidí. Někdo jej komentuje stručně, někdo symbolicky (viz. další pasáž). Souvisí s vnímáním onoho „ducha“ objektu a jeho problematičnosti – objekt nás může subjektivně oslovovat, ale co když je takových okamžiků víc? Volíme potom podle souhry ostatních faktorů – peněz, dostupnosti,...?

Samozřejmě, že hrají svou roli. Na druhou stranu je třeba dodat, že nikdo z našich respondentů nebyl finančně tzv. „za vodou“ – všichni řešili pořízení a rekonstrukci domu určitou kompromisní formou (půjčka, hypotéka, postupnost výdajů, svépomoc při opravách,...). Jakmile se rozhodli, potom (užijeme-li slova z této citace) „to šlo na krev“.

To samozřejmě neznamená, že by svému „novému“ domu obětovali a podřídili všechno. Pokud se ale sejde souhra skutečností (subjektivní dojem, zachovalost, cena,...), kterou konkrétní zájemce vnímá jako přijatelnou, je pak ochoten překonávat různé překážky. A s nutnou dávkou štěstí se mu to také podaří.

• **Rozhodující okamžik: „To bylo na svatého Václava...”**

Překročme tedy k oněm finálním situacím, kdy se z široké motivace krystalizuje konkrétní volba. Peripetie hledání, procházení inzerátů, doptávání se známých i bezprostřední prohledávání lákavé lokality, směřují konečně k „tomu pravému“ objektu, ačkoli v sobě tato volba nezřídka zahrnuje menší i větší kompromisy. Na otázku, *Proč nakonec právě tento dům?* existuje proto opět rozptýl odpovědí, někdy velmi emocionálních, jindy váhavějších či pragmatictějších:

>> **„Žes tam přišel a tam v tý zadní části je ten magnet, takový útočiště, a ta dispozice baráku... Vedle toho schodiště je úplně cejtít, že to je ten střed domu... Ted' zpětně to vidím, i jak sme začli topit v tý dílně, tam to tak dřív bylo: černá pec, kutloch, odkud se celá ta hala a barák kolem dal vyhřát...**

No a pak hodně dělá to, co tam v tom baráku zůstane starýho, od toho se zas odpíchne ta fantazie... To byly ty starý dveře, asi sedmery, a s klikama, ty mě zaujaly – do dílny, do ložnice, do kuchyně, vstupní samozřejmě...

A to, že vzadu za domem už nebylo nic, tam byl ten velkej nádech, ten prostor, a zároveň to je nahoře, ne v d'olíku...” (OM)

Důvodů, jak už jsme viděli na předchozích stránkách, bylo samozřejmě více (mít dům a půdu, vliv předchozího bydlení, hledání finančně dostupného objektu,...). Pokud ale řešíme otázku, proč právě ten a ne jiný dům, resp. co je na něm tolik zaujalo, pak se dostáváme na subjektivně prožívanou rovinu: pocit „magnetu“, „útočiště“ (pocit bezpečí - navzdory pocitům „ruiny“, popisovaným v dalších částech hovoru). Dále opět motiv představivosti, která se odráží od zachovaných původních prvků. A dojem určité svobody – „nádechu“ v pozemku kolem usedlosti.

>> **„Tak ta volba byla prostě jasná, jak sem řekla, panelák nebo starej barák...”**

Když sem to sháněla, první, co mi v týhle vesnici padl do oka, je ten žlutý vedle, jenže ten se ukázal bejt v příšerným stavu...

Tohle bylo finančně zvládnutelný, nemusela se dělat střecha... Chtěla sem taky, aby to bylo u hlavní silnice, aby nebyl problém, kdyby se třeba něco stalo, a taky aby to bylo dostupný i pro zákazníky...

No a líbilo se mi to, a s mužem sme se na tom shodli..." (ČM)

Východiskem byla už jednou zmíněná obecnější volba: „panelák nebo ruina“, pak jsou tu zvažovány konkrétní praktické faktory (dostupnost, stav střechy). Dodejme, že „první, co mi padl do oka“, je chátrající patrový dům z 19. století, s narychlo nahozenou fasádou, která ale skrývá celkově špatný stav. Na prodej je už poměrně dlouho. Jinak je ale velmi podobného rázu (přibližné stáří, středně veliký, obdobné proporce, poloha mezi silnicí a skalnatým svahem) jako dům, který respondenti nakonec koupili.

>> ***„Kamarád vodsud ze vsi nám dal vědět... přišli sme, viděli sme... a když sme zjistili, že sou k tomu 2 tisíce metrů zahrady, neváhali sme.“ (WI)***

Stručná a jasná formulace, provázená smíchem (dodejme, že v tom odpovídala stylu celého rozhovoru), a lehce vítězoslavně zabarvená. Předtím se byli podívat na několik různých objektů - zpočátku za účelem chalupy, v rozptýlu kolem původního bydliště (několik kilometrů vzdálené Kralupy nad Vltavou), nicméně celkové hledání netrvalo dlouho. Svou roli tu přitom hraje i osobní kontakt (kamarád).

>> ***„No až takhle jednou ráno... to bylo na svatýho Václava - dvacátýhoosmýho... sem se ráno v práci zase díval na nabídku na net. A uviděl to tam. Asi sme byli první, co vůbec reagovali. A bylo...“***

Důležitý bylo... určitej duch domu a taky krajina kolem. Prostě se nám to líbilo. I když na druhou stranu k tomu bylo málo informací, a ten stav rozhodně neodpovídal stavu po rekonstrukci, jak bylo v inzerátu... Ale zase to díky tomu bylo hodně původní, nezměněný, nepředělaný - což bylo krásný, to se nám líbilo..." (JF)

Zmínění manželé hledali svůj dům už během let, kdy žili v pražském bytě - především formou inzerátů, v časopisech, na internetu, na různé objekty se také jezdili podívat, a přitom šetřili peníze. Přednostně sháněli starý, hezký dům, zájem měli kromě jiného o objekty bývalých far (určitou roli může, ale nemusí hrát i skutečnost, že jsou oba věřící). Objekt bývalé kovárny padl respondentovi „do oka“ s podtextem, který zpětně zaznívá symbolicky: „to bylo na svatýho Václava“. A konkrétními prioritami, které převážily, bylo mimo jiné to, že dům byl „hodně původní, nezměněný, nepředělaný... což bylo krásný...“.

>> ***Tak věděli sme, že se chceme v brzký budoucnosti stěhovat a já sem vobčas, když sem byla u internetu, koukala na realitkách, co je.***

A tenhle ten barák se mi na první pohled zalíbil.

Měl to jako chalupu nějaký pan architekt, takže to bylo i docela hezky udržovaný, vypadalo to dobře, ta cena byla... dobrá - tak sem to koupila!

(PU)

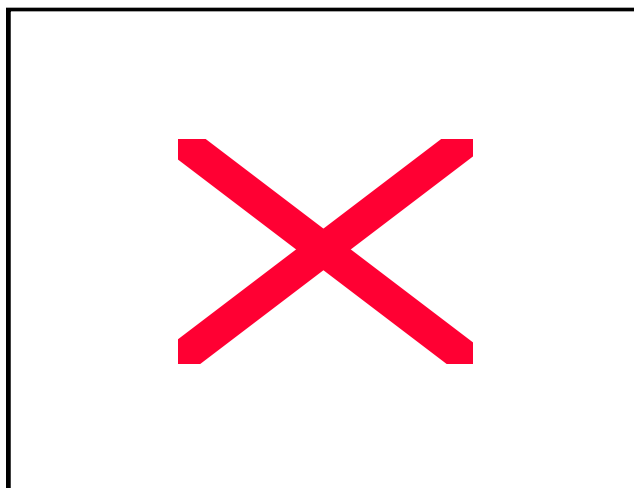
Velmi pěkné je pokračování rozhovoru, k němuž se dostaneme vzápětí, u prvních pocitech po koupi. V ten okamžik se totiž často ukáže, že to, co se zdálo „docela hezky udržovaný“, bude ve skutečnosti vyžadovat spoustu záchranných prací. To je neodlučitelný aspekt rekonstrukcí. Na této citaci je

kromě logické argumentace (zvážení ceny, vzhledu) zaznamenání-hodná sice stručná, ale přesto důležitá formulka „na první pohled“. Podobně jako předchozí výraz „padl mi do oka“ (JF) totiž odkazuje k prostému, ale ne banálnímu faktu subjektivního dojmu, který se někdy (třeba z nevysvětlitelných příčin) stane hlavním stimulem ke konečnému rozhodnutí. I racionální, vážná rozhodnutí jsou nejednou dílem chvilkového „zásahu“.

Nastínili jsme si tedy různé varianty, kterými vyúsťuje fáze hledání. Nevnímejme ji černobíle – ani striktně logicky, ani pateticky. V následující kapitole se nicméně budeme znovu setkávat s již zmíněnými motivy, které s racionální logikou nemají mnoho společného.

3. Začátky: „naše ruina“

>> „V únoru sme tam začli jezdit. V kuchyni se nedalo spát... tam to bylo plesnivý, spali sme v takovym kamrlíku v patře, všichni na jednom gauči namačkaný... A jak tam všude byly nenasazený okna, sem se bála, protože ten barák dlouho nebyl zavřenej. To nešlo o nějaký duchy, i když to člověka taky někdy napadlo, ale prostě... Tam tehdy ani ty vrata se nedaly zavřít, nic. Spalas ve votevřený ruině, kam může kdokoli přijít.“ (OM)

32/Objekt nejprve před demolicí a vzápětí po koupi

Na hraně

Po fázi pátrání, shánění prostředků a překonávání různých komplikací přichází kýžený cíl: „máme“ to. V rámci toho, co v této práci sledujeme, ovšem „máme ruinu“, resp. dům, který bude vyžadovat nemalý pracovní vklad. Mezi hledáním (a koupí) a ponořením se do oprav či přestaveb tady vystupuje určitá hraniční, počáteční zkušenost s daným objektem. Je to kratší či delší doba, kdy noví majitelé procházejí jakousi první adaptací, jsou konfrontováni s realitou, že „to“ vážně koupili.

Je přirozené, že v okamžiku, kdy člověk konečně objekt získal, tj. zpečetil rozhodnutí, které okolí nejednou považuje buď za šílenství nebo podezřelou spekulaci, stojí pak ve „svém“ domě a všechny ty závady a poškození, bezpochyby vnímané i předtím, vyvstávají v reálnějším, naléhavém světle. Teprve zahájení stavebních prací pak odhalí, co všechno bude nutné udělat, opravit, nahradit. A vedle těchto rekonstrukčních fakt se stává realitou i dříve jen vágně představovaný pobyt v objektu. Patří sem i pocity pochyb, které vyvstávaly už během fáze hledání a rozhodování – v tomto směru se projevovaly velké individuální rozdíly. Nejednou také přirozeně existovaly rozdílné postoje v rámci jediného případu, tj. např. mezi partnery.

Tento počáteční odpor a (někdy zcela oprávněné) obavy rozptýlil až čas, postupné renovování objektu, „přisvojování“ si daného místa, smíšená někdy i s určitým smířením se situací, a přijetí domu za skutečně „svůj“.

„Ochočování“ domu tedy začíná určitou hraniční, přechodnou zkušeností, která je na pomezí elánu („teď se do toho pustíme“), pocitu vlastnictví („a je to naše“) a zároveň obav a deziluzí nejrůznějšího druhu („vypadalo to dobře, jenže pak se ukázalo, že...“). V rozhovorech je toto období popisováno retrospektivou a v tomto zpětném pohledu se zabarvuje různými pocity. Základním z nich je vědomí, že „jsme to zvládli“ (často ale i „dneska už bych to snad nedokázala“). A právě to je i jedním z pojitků, kterými se majitelé se svým domem svazují – je zhmotněním jejich vybičovaného (a možná už neopakovatelného) úsilí.

Ruinovitost

Zajímavé je, že „ruinovitost“ je kategorií velmi relativní. Slovo „ruina“ zaznělo mnohokrát. Často se ale vázalo k různě zchátralým stavbám – od domů, určených k demolici, až po ty, které byly prostě „vybydlené“. Tento přívlastek totiž lidé zřejmě nepřisuzují na základě objektivní fáze rozpadu objektu, jakkoli je důležitá. Neméně podstatný je prostý fakt, že je to „naše“. To souvisí s tendencí vidět svůj život vždy poněkud „zvětšený“ osobní perspektivou a velký vliv na tato hodnocení (proklamovaná v rozhovorech) má i zmíněný retrospektivní pohled na zvládnuté nelehké úkoly (k této „hrdosti“, která je logickým zrcadlením zmiňovaného motivu „výzvy“, se ještě vrátíme v další kapitole). „Ruinou“ bývá tedy označován počáteční, již překonaný stav – „*To byla ruina!*“, což nepřímo slouží i k vyjádření dosaženého úspěchu. Toliko z pohledu majitelů. Z pohledu vnějších pozorovatelů to může být jinak – „ruinou“ je zároveň všechno to, co si nikdo nepřisvojil (a možná už ani nepřisvojí): stovky chátrajících objektů, které (už a ještě) nikomu nepatří.

Svou roli při posuzování „odpudivé stránky“ domu hraje i to, dokdy předtím daný objekt sloužil – zda jde o dům, který prakticky plynule přešel do rukou dalších majitelů, anebo zda se jedná o dlouho prázdnou „ruinu“. Ačkoli se takový postup při opravách sice v mnohém shoduje i s „ochočováním“ dlouho prázdných objektů, jedná se o odlišné typy „genia loci“. Oba mají své výhody i stinné stránky – tak ještě nedávno osídlený dům může vyvolávat určitý odpor a nedostatek soukromí, „ruina“ působí sice svébytněji a romantičtěji, ale zároveň se zdá mnohem tajemnější i nebezpečnější – je nevyzpytatelná. A, jak už bylo řečeno výše, trpí také výrazněji fenoménem „odlidštění“ – stopami z období, kdy byla „*územím nikoho*“.

Elán i deziluze

Příchod do starého domu s sebou nese mnoho zápasů: s materiálními a finančními omezeními, s časem, energií i s vlastními fyzickými schopnostmi – a v neposlední řadě s vlastními sny a ideály. Scénáře jsou sice individuální, ale určité styčné body lze zobecnit. Budeme je procházet při popisech rekonstrukce.

Na úvod, pro onu počáteční fázi, můžeme zjednodušeně naznačit dva základní postoje: okouzlení a odpor. Často bylo zpětně popisováno počáteční odhodlání „prostě

do toho jít", pozitivní přístup k budoucím činnostem. Zároveň se s touto počáteční fází pojí i určitá forma okouzlení, nevypočitatelného zájmu, který může (ale rozhodně nemusí) mít blízko i k postojům „posvátnosti“, popisovaným výše – souvisí ovšem s individuálním prožíváním už samotného procesu hledání.

>> **„...žádnej strop, žádná podlaha nahoře... a to světlo... ten otevřenej prostor vypadal najednou lákavě a... jakoby taková... kaple.“ (OM)**

Jednalo se o zčásti již propadlý strop nad tzv. „přípravnou“ (pracovní místností s černou pecí, zadními přístupy ke komínům, podávacím oknem do kuchyně a zadním vstupem do zahrady).

Navzdory jasným pozitivním argumentům, které bývají součástí jakési „motivační výbavy“ lidí, kteří se rozhodnou „jít do starého baráku“, ale zaznívá také přiznání vstupních obav až strachu a někdy i odporu, především v souvislosti s pozůstatky předchozího obývání, nečistotami apod. (občas dávaného najevo i poměrně „natvrdo“). Jak při hodnocení výchozích motivací, tak při popisech „prvních vstupů“ se tak mísí nejrůznější argumenty a pocity.

>> **„To víte, že to tu bylo vyrabovaný... příšerný! Jako jestli to chcete slyšet (výhružný tón), tak i ten kýbl s hov... tady byl!“ (ČM)**

Je třeba dodat, že se nastěhovali do domu, který byl ještě nedávno obydlen. Předchozí majitel, starý pán, byl odvezen do nemocnice, a už se nevrátil. Tomu odpovídal i stav domu, podle fotografií nepříliš romantický (v interiéru), ale současně funkční (nebylo například nutné řešit střechu). Na jedné straně byl velmi zanedbaný, ale přesto nesrovnatelně méně „vybydlený“ než jiné popisované objekty, které už v době nového osídlení za sebou měly delší opuštěnou přestávku. Tento případ je ukázkou ještě jasně doznívajících - a velmi nežádoucích - „stop“ předchozích obyvatel (nečistota, nábytek, který není ani starožitný, ani moderní atd.).

>> **„Jasně že sme se tam ze začátku někdy báli. Jako ty... starý fotky mi dneska přijdou děsivý – taková ta poničenost, všude střepy, dlažba rozkopaná, taková... lidská zloba, jo... Odlidštěnost, opuštěnost, takovej chlad...“ (OM)**

Podobné výpovědi nejvýstižněji odpovídají dojmu, který takový opuštěný objekt vyzařuje. Už jsme se této stránky dotkli, když jsme mluvili o „hmotě starého domu“ jako takové. Podobné výrazy také padají ve volných diskusích s místními. Výše zmíněný strach z poničenosti, opuštěnosti a odlidštěnosti odpovídá onomu tísnivému pocitu, který se většiny lidí zmocňuje, pokud do takového objektu vstoupí i jako pouzí návštěvníci. Abychom ale vnímali tuto citaci v jejím kontextu, je třeba ji zasadit do celé výpovědi, kterou jsme otevřeli tuto kapitolu – tedy do kontextu situace, že do tohoto objektu začala daná rodina v únoru (1993) jezdit, pracovat i (o víkendech a dovolených) přespávat.

33/ ilustrační foto

>> **„Ze začátku sem do toho fakt jít nechtěla. To bylo... bylo tu seno, klasickej špjechar, jo... na dvoře nějaký pneumatiky... rozpadlý auta, vopadaný zdi, všude hlína... Ale pak samozřejmě se do toho člověk pustí a jde to.“ (BL)**

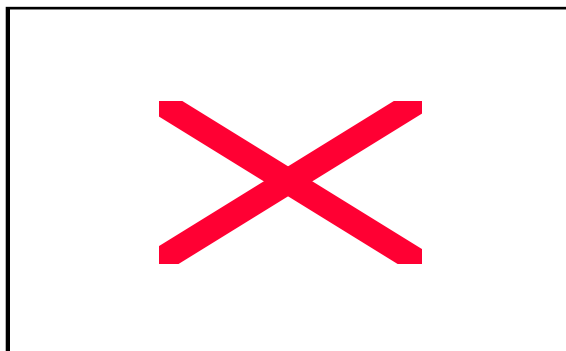
Ve výše uvedené výpovědi zaznívá pro nás zajímavý obrat, který je tu považován za obecnější rys: počáteční nechuť, reflexe „odpadu a rozpadu“, možná i (zcela pochopitelné) obavy, zda to bude zvládnutelné - to vše ale není nutně překážkou postupného „zlomu“, který nenastává v jeden určitelný okamžik, ale který je výsledkem postupně zvládaných situací a úprav, postupného řešení konkrétních problémů. Ruina je ruina: je možná romantická (aspoň některá a aspoň pro někoho), ale vždy je nevyhnutelně i něčím odpudivá, obtížná či strašidelná. Definovat všechny příčiny tohoto negativního dojmu nemůžeme, ale přinejmenším můžeme na základě sledovaných míst a uskutečněných setkání říci, že hlavním důvodem je právě ona „odlidštěnost“, ruinovitost ve specifickém smyslu. Ruinovitost ve smyslu ztráty (resp. absence) zodpovědnosti a běžného, pevného řádu, která se projevuje tím, že majitelé mohou ve svém „novém“ domě narazit skoro na cokoli (ať už to bylo způsobeno působením lidí, zvířat, prostého času nebo povětrnostních podmínek). Smyslem této pod-kapitoly je tedy kromě jiného upřesnit, že žádný z našich respondentů nestál před idylickou situací, že jejich „ochočování“ muselo projít i touto rozporuplnou fází a že konečný stav, viditelný okem kolemjdoucího (upravený, příjemný dům), za sebou skrývá proces, vědomí všech negativ a spoustu práce.

>> **„No nějak idylický to teda nebylo... nějaký rozbitý vokna, nějaký ty fekálie v chodbě. Tamhleta pseudogaráž, tam bylo nahoře starý seno a dole to bylo až úplně ke dveřím plný odpadků. Ona ta pani předtim, jak byla nemohoucí a neměla popelnici, to normálně štosovala přímo tam...! To byl plnej kontenjer a byly v tom krysy. Jo a nahoře, když člověk vešel, tak tam skákaly myši ze sena, to bylo šílený, to vám takhle hups! a lítaly. (smích)**

No a pak samozřejmě starší barák, to co platí vždycky: na co sáhneš, to se ti začne drolit pod rukama.“ (WI)

Další typický popis prvních „radostí“, na něž bývá třeba se připravit – určitá míra dodatečných škod na domě a různé množství odpadu a nečistot. Závěr citace pak odkazuje k obecnějšímu aspektu – starý dům se nejednou „drolí“ pod rukama, ačkoli paradoxně jiní respondenti sledovali spíše výhody („ten barák je sedlej, zatímco ty nový baráky, těžko říct – nová zed' se vám vypraská..“, PU). To ale opět předbíháme a k tématu fyzické „plusy a minusy“ starého versus nového domu zde jen dodejme (opět na základě více výpovědí), že jsou to dvě zcela neporovnatelné věci.

Reálně se pak noví majitelé musí vypořádat s pozůstatky předchozích činností, trvalého či přechodného bydlení, případně (u hospodářských usedlostí typicky) z předchozího hospodaření JZD. Nejenom to ale bylo původcem nejrůznějších zásahů. Jak už jsme zmínili v předchozí kapitole, opuštěný, chátrající dům k sobě obecně přitahuje další ničení a úpadek – coby jasněji nedefinovaný prostor není chráněn žádnou konkrétní zodpovědností (komu patří, když se o něj nikdo nestará?)

34/

a každá trocha vyvezeného nepořádku láká k jeho dalšímu hromadění. Jeho odstraňování, nejednou poměrně náročné, bývá často prvním úkolem, který nové majitele čeká.

>> **„Vyvozili sme odtamtud niekoľik náklad'áků skládky. Protože to je to strašný – lidi ti tam navozej všechen bordel, bez jakejchkoli ohledů, protože maj pocit, že je to jedno, ten barák nikomu nepatří, a každej si přidá, naveze tam na skládku další... suť, bordel, vodpadky. To tam bylo navezený seshora z cesty, narvaný až k baráku, zasypalo to celej ten zadek, nad vokna, no něco, a vevalovalo se to voknama i dovnitř!“ (OM)**

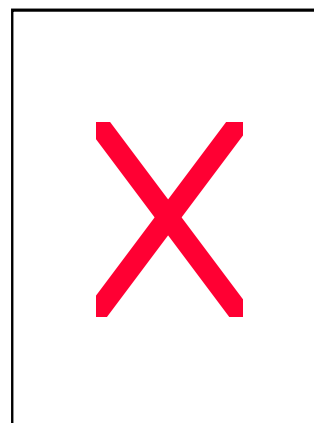
>> **„Stropy propadaný, to prostě bylo neobyvatelný... Jo, taky se tu všude válelo, co tady zbylo po JZD, dokonce nějaká nádrž vod nafty... protože to byla ta traktorárna, tak vepředu, co bydlej K..., tak tam byly sprchy pro traktoristy a tu vodu pouštěli normálně volně do sklepa, dovnitř. Takže to bylo úplně podmáčený... Jediný, co si vodvezli, byly zdravý stropní panely, který bysme byli třeba využili, že jo. Jinak tu nechali všechno možný, starý hnojiva... no radost...**

Všude třímetrový bezinky, a zbytek takový zdi... s tím všim bylo spoustu práce.

(přidává se manželka) **„No mě se do toho nechtělo, já říkala, mě sem nikdo nedostane!“**

„No tebe bych sem párem volů nedostal.“ (smějí se) (RH a LH)

Zchátralý statek, do něhož se manželé rozhodli jít víceméně z nutnosti - propadané stropy a vylámaná okna, odpad a typický bezový porost mezi kamením. Nejvýraznějším motivem je tu zpětné hodnocení toho, že se (přínejmenším jednomu z nich) do objektu nechtělo. Zajímavé na tomto konkrétním příběhu je, že paní si dnes, po 14 letech bydlení, nedovede představit, že by se z domu měla stěhovat pryč, a nedá na něj dopustit. Naopak manžel (již citovaný „stěhovavý typ“) takovou možnost sice mírně, ale přesto připouští (k otázce „odchodů“ se ještě dostaneme). V každém případě byly jejich první měsíce v objektu náročné – velké stavení bylo v neobyvatelném stavu. Výhodou bylo, že prozatím mohli bydlet u manželčiny rodičů v téže vesnici. Do drtivé většiny opravných prací se manžel pustil na vlastní pěst, po pracovních směnách, každý víkend a dovolené. Dům si zvenčí ponechává původní ráz, interiér je skloubením přírodních materiálů a funkčního, v zásadě moderního vybavení.

35/

>> (Ona:) **„Vypadalo to dobře...“**
(Manžel, se smíchem:) **„No! Tak dobrý to teda nebylo! Víte, tady byla úplná džungle, všude bezinky, kořeny... A teď ten barák byl mokrej, jako vopravdu mokrej... Ted' sme to tady procházeli, já šel, a na půdě prošlápl strop, jo.**

A potom při práci: nejhorší byly fakt ty stropy, když sme se do toho pustili, to na mě padaly chcíplý kočky...

(Ona, směje se:) **Takový ty mumifikovaný! Ale ne... jinak vyloženě žádný jobovky tu nebyly -**

(Manžel:) **„Podkova! jen tak tak sem uskočil! Ta tam vypadla z toho bince.“**

(AH:) **„Tak to bylo pro štěstí...“**

(Manžel) **„No kdyby s ní člověk dostal do hlavy, tak teda nevím...“**

(Ona:) **„No víte... To já sem měla představu, že tamhle něco opravíme, tamhle něco opravíme, a bude to dobrý. A nakonec ta rekonstrukce spočívala v tom, že tady zůstaly holý zdi a střecha! Strop nebyl špatnej, že by byl proteklej, jo, ale všechno rákos, to znamená, takový to... Je to prohnutý a jako nahoru podkroví to byste na to vůbec nedala, protože byste se propadla dolů...“**

(Rodičům skočí do řeči syn:) **„My když sme sem přišli, já koukal! Takovej rozpadlej barák!“** (všichni se smějí) (PU)

Výše uvedená citace vychází z rozhovoru, jehož působivost spočívá kromě jiného v tom, že do něj vstupuje několik rodinných účastníků – díky tomu se obraz rekonstrukce ukazuje takový, jaký je: dynamický, v podstatě „rodinný podnik“. Není to suchá, čistě stavební záležitost, ale postup, v němž neustále přichází na řadu názory a pocity všech zapojených. V případě dětí je to detail o to zajímavější, který přidává do „dospělých“ výkladů spontánní aspekty a zároveň i prozrazuje vnitřní rozmanitost situace. Výše jsme viděli, jak každý z členů prožíval a popisoval vstupní situaci trochu jinak: paní PU víceméně pozitivně („Vypadalo to tu dobře.“), manžel skeptičtěji (nepříjemná překvapení typu zdechlých zvířátek nebo celkové vlhkosti objektu zaznívaly i u jiných) a konečnou tečku dodal svým vstupem jejich syn.

Zároveň je tu už naznačeno, jak se zahájením práce nutně dochází k přehodnocení vstupních očekávání – původně „snadná“ rekonstrukce se často ukáže jako mnohem náročnější. Možná, že kdyby totiž zájemci od počátku viděli jasnou perspektivu, co všechno bude rekonstrukce obnášet a jaké nejružnější problémy je čekají, vůbec by se do ní nepustili. Proto bývá i ona první fáze po koupi tou nejrizikovější a je náročná především psychicky, než fyzicky.

Propojíme-li ji se zpětnými hodnoceními – pocity zadostiučinění, vazba k domu a spokojenost s ním, a zároveň úvahy o tom, že „nevím, jestli bych to ještě zvládla“ (PU) – pak je rekonstrukce starého domu prostým, a přece fascinujícím příběhem o překonávání překážek. Příběhem, který lidé nevyloží jenom zvědavému antropologovi s tužkou a diktafonem, ale který si vypráví i mezi sebou.

- **Všude bahno... dětem zůstávaly botičky v jílu!**

Dodejme ale pro úplnost obdobnou výpověď těch, kteří se naopak přestěhovali „do nového“, do rodinného domku v satelitu.

Samozřejmě, i takový vstup má své svízele, konfrontaci původních představ (krásného rodinného domu) a reality (problémy s řemeslníky, chybějící silniční

komunikace atd.) – „začátky jsou vždycky těžké“. Přirozeně tu chybí řada námi pojednávaných motivů – především stopy minulosti (ať v podobě navezené skládky za domem, vytlučených oken či nevhodných stavebních zásahů z minula).

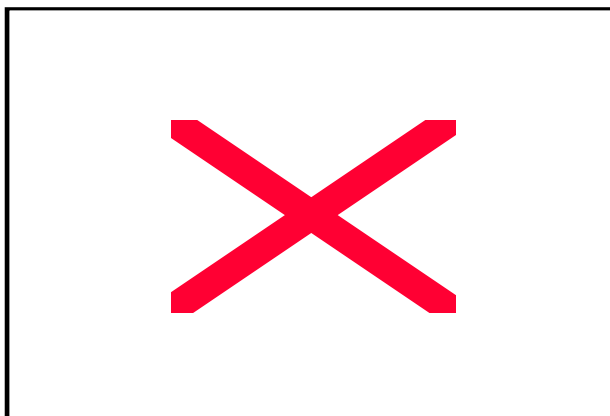
Na druhou stranu, jelikož se naše téma vyhraňovalo na obecnějším kontextu odchodu „ven z města“, některé argumenty byly shodné – typu bahno, problém infrastruktury a podobně. Zaznívaly tu i překonané pochyby a krize, postupné řešení problémů i faktor práce (byť ne na domě, ale na „zahradě“), který se ukazuje opět jako velmi subjektivně hodnocený. A jejich komentování se neslo v podobně emocionálním duchu.

>> **„První vánoce...? Děsný! Přestěhovali sme se z útulného bytu... musíš stihnout autobus – což byl strašnej nezvyk, teď to bylo nacpaný, já vláčela dvě malý děti... Všude byl sníh, nebyla tu udělaná silnice, takže všude bahno... a dětem zůstávaly botičky v jílu! Fakt sem plakala.“**

DC.: „Já to měl dobrý, stěhování sem neřešil, no N. chtěla domeček!“ (směje se)

NC.: „V. nadávala, co sme si to vymysleli, že sme se stěhovali... Večer došlo pečivo a krám zavřenej. Všudy naprosto zabahněný ulice, ty botičky sem vážně musela z toho bahna vytahovat, byli sme bez plotu... Holky šly na zahradu a za 20 minut se vracely jako prasata... To byla těžká deprese. Na jaře se zatlačilo, firma konečně udělala chodníčky, v létě už soused dupl a začali dělat silnice, naštěstí!... protože sme přemejšleli, se vodstěhujem...

Když byla ta silnice, všichni sme vytáhli stoly a udělala se street party. Ale nebylo zase veřejný osvětlení, nic... V létě sme dělali plot, a pak celý léto sme strávili zahradou, každou volnou chvíli sme kopali. Tady je hrozná půda, tvrdá a jíl, D. překopal celej pozemek krumpáčem, vid'... no bylo to šílený práce!“ (NC a DC)

36/ kontrast novoty a bahna (Lešany)

Mladá rodina, donedávna žijící v bytě v Praze, se přestěhovala do satelitu Velké Přílepy nedaleko Prahy. Bez ohledu na to, že sledovaná problematika je jiná, byl to rozhovor velmi zajímavý a lze v něm opět sledovat mnohovrstvé argumentace a motivy: touhu po vlastním domě, způsoby, jakými je odmítána opačná varianta (starý dům), vývoj představ o podobě „ideálního“ domu, spolupráce na vytváření projektu („to bylo na tom celým to nehezčí!“), překonávání překážek (nespolehliví řemeslníci, závady a průtahy) i bezmocná deziluze z bezprostředního okolí (součástí bylo i to, že jejich pozemek měl být údajně zakončením zástavby, a už se situace změnila: bude se stavět dál). V současném a souhrnném pohledu je to ale „příběh s dobrým koncem“. Nám ilustroval šířku některých témat (počáteční období).

Tímto kratičkým vstupem pouze naznačme, že jakákoli změna je náročná, a že zvláštní specifika připadají v případě odchodu z „Města“ jako takového, i při změně

navyklého, ryze městského stylu života, na odlišnou situaci života v suburbální zástavbě (která není ani městem, ani venkovem)⁸⁸.

Popisem „starých ruin“ se tedy téma změny a počátečních rozporuplných pocitů a pochyb jistě nevyčerpává. Je nicméně zřejmé, že bydlení v „satelitu“ je zajímavým tématem samo pro sebe, námětem pro přímý výzkum a situaci s řadou jiných specifík, než jsou ta námi sledovaná (jimiž jsou spíše specifika nedefinovatelné atmosféry nebo nepředvídatelných nálezů).

Zároveň jsou tím i trochu relativizovány některé z námitek vůči bydlení ve starším domě. Každá nemovitost s sebou nese řadu starostí a závazků, každá je (chtě nechtě) zasazena do svého prostředí a do terénu: ať už je jím bahnitý dvůr bývalého hospodářství, nebo dočasně – ale často příliš dlouho – nezajištěné okolí novostavby. Bez ohledu na konkrétní fyzické výhody a nevýhody nového domu a starého domu, ani jeden z nich neposkytuje jeho majiteli dokonalý komfort a nezávislost.

V obecné rovině tedy každé stěhování pracuje s určitou adaptační fází, kdy se dotyčný mimo jiné vyrovnává s rozparem předpokládaných a reálných skutečností. Tímto uznáním ale nijak nesnižujeme význam konkrétních procesů, které přichází ke slovu v případě starého domu – a ty považujeme za jedinečné a zvláštní.

„Proč to radši nezbouráš celý?!“

Dalším zajímavým tématem je počáteční **přístup okolí**. Jednou jeho stranou je přístup rodinných příslušníků, přátel a známých, případně spřátelených sousedů.

V tomto směru obvykle zaznívají buď velmi překvapené, nechápavé a negativní reakce, zpochybňující soudnost daných „šilenců“. Druhou, snad častěji zmiňovanou variantou, je ohlas pozitivní. Nutno ale dodat, že ten se často vyvíjí až s postupem oprav, a někdy se pro okolí stává i zdrojem inspirace.

V každém případě je koupě staršího objektu – a čím staršího a většího, tím spíše – podnětem ke zvědavosti, k zájmu ať obdivnému, nebo nechápavému. To už je přirozeně podmíněno tím, jaké osobní preference mají sami hodnotitelé.

>> „Hodně sem lidi jezdili, už ze začátku, když to tu ještě bylo hnusný - skoro mi přišlo, že se jezděj podívat, jak velký sme šilenci... No a jasně že některý říkali, že sme si ukousli hrozně velký sousto, že nás to zničí.“
(OM)

Podobné přístupy nejsou výjimkou, byly popisovány i ostatními respondenty a jsou ostatně přirozenou reakcí, která se při pohledu na „ruinu“ nabízí jako první. Představa, kterou – propadlým stropům navzdory – vidí zapálení majitelé, není snadno přenosná. Přesněji, může být přenosná (sdílená), ale pouze těmi, kteří (užijeme-li opět slova jednoho z respondentů) „uznávají stejné hodnoty“.

Naproti tomu, ve stejném příběhu ale figurovaly i velmi pozitivní zkušenosti. Za prvé ty ze současnosti, kdy už je objekt po rekonstrukci (**„Dneska je to úžasný, když se sem sjede návštěva... Na známý to tu působí příjemně, pozitivně, i když si třeba nedovedou všichni představit, jak to dřív vypadalo šilենě...a**

⁸⁸ Toto téma je velmi poutavě a výstižně zpracováno už i českou odbornou literaturou, zejména v práci Pavla Hniličky (*Sídelní kaše: Otázky k suburbální výstavbě kolonií rodinných domů*), nebo ve sborníku Ludka Sýkory (*Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*).

nebo se ptaj: jak ste to dokázali? Kdy ste to všechno udělali?"). Za druhé jsou součástí zpětného vyprávění scény, které úzce souvisí i s prožíváním prvních pobytů v domě:

>> **„To bylo ještě na začátku, to to tu vypadalo ještě děsně. V únoru nebo březnu... sešla se tu náhodou skoro celá rodina. Najednou bouřka a víchř, dům samá díra a špína, bez oken a dveří, střecha děravá... A my sme se sesedli všichni v hale – babička, švagrová tehdy byla těhotná, holky malý... a ten dům nám všem poskytl útočiště, všichni sme cejtli to bezpečí, úkryt... jistotu. A ten pocit, kterej z nás všech vycházel, ten dům přijal. Jako by řek: ochránil sem vás, sem eště dobrej (smích)“**(OM)

Motiv **útočiště a bezpečí** (a také pojetí určité oboustranné vazby vůči domu) se v tomto citovaném příběhu vine jako červená niť. Zdánlivě paradoxně byl přitom reflektován jako pocit, který se zrodil už na začátku, ještě v době, kdy byl dům „samá díra a špína“. Ke vzpomínce na to, jak se „sesedli všichni v hale... celá rodina“, se respondentka vracela. Můžeme se tedy dohadovat, že za oním přerodem od „jasně, že sme se tu někdy báli“ (viz. výše), k pocitu záštity, stojí kromě jiného právě sdílený pocit mezilidské sounáležitosti. Dalším aspektem, který vstupuje do hry, je zážitek bouřky – ta relativizuje běžně zažitou zkušenost pohodlí moderního života: v dešti a víchru je totiž i ruina útočištěm. A konečně, motivem, který zazní později, bylo i zdůrazňování velikosti domu: **„To je právě úžasný, že je velikej! Dům má bejt hmota, pořádná hmota...“**

Z tohoto (zdánlivého) detailu krátce odbočme. Podobně byla totiž komentována materialita starého domu i jinde – např. jako skutečnost, že se respondenti cítí v domě dobře, protože je „sedlej“ a pevně **„usazenej v terénu... je krytej, ne jako ty domečky vyprskaný na poli...“** (PU). Jiní respondenti zase zdůrazňovali silné kamenné zdi jako určitou záruku stability domu (**„Hodně dělej ty tlustý zdi, je to takový... takový bezpečný.“**, BL). Nemůžeme z toho dovozovat teoretický závěr, ale celkový dojem byl velmi výrazný: spojování materiální stránky (solidnost stavby) s pocitem bezpečí. Nutno dodat, že v dnešní době, preferující spíše lehké materiály a technologie a ve stavebním boomeru inklinující k mnohem subtilnějším objektům, je to zvláštní rys. Naznačuje (skoro archetypální) potřebu „zakořeněnosti“, která je vyhledávána i u domu, v němž mají lidé bydlet – **domov, v němž se cítí v bezpečí, má být už svou hmotnou podstatou „pevný“.**

K fenoménu „útočiště“ se však dostaneme jako k samostatnému tématu. Vraťme se k linii, která sleduje to, jak rekonstrukci vnímají a komentují příbuzní nebo přátelé, a jak se tyto přístupy promítají do pocitů majitelů:

>> **„Babi to nemůže překousnout (usmívá se), byla by radši, aby to bylo všechno v pořádku, i za cenu, že by to třeba nebylo hezký (zmiňováno několikrát) – možná to souvisí i s věkem...“**

Jo, všem se tu moc líbí, když přijedou na návštěvu... což teda neznamená, že by tu chtěli trvale bydlet... A spíš ty mladší, zatímco ty starý se spíš děšej: co je ještě práce před váma!" (JF)

Výpověď velmi výstižná, shrnující časté poznámky: obava ostatních z množství práce, k němuž se majitelé uvázali, skutečnost, že se místo mnohým líbí – ale „jenom“ na návštěvě, úvaha o faktoru věku.

Rodina začala dům rekonstruovat přibližně před třemi lety, dnes zde spokojeně bydlí. Dům je již v pěkném stavu, nicméně „práce je tu ještě dost“.

>> **„Ale to víte, že mi tady lidi říkali: to sis koupil pěknou votročinu - proč to radši nezbouráš celý?!" (PU)**

To, že to skutečně byla „otročina“, samotný majitel komentuje až později, když vysvětluje různé důvody, proč by se už nestěhoval – mj. proto, že „tý dřiny už stačilo“. Když ovšem mluvíme o tom, zda a jak se k jejich rozhodnutí vyjadřovali ostatní – sousedi, známí apod. – komentuje to pobaveně a se zadostiučiněním. V současnosti ani není divu – dům je zvnějšku i v interiéru hotový a velmi příjemný.

>> **„Jo! Známý sem jezděj hrozně rádi! Některý to prej inspirovalo... jenže: stávají v deset a neuměj sáhnout na práci ... tak to je potom těžký..." (ČM)**

Do odpovědi zde vstupuje obecnější úvaha o tom, že rekonstrukce vyžaduje určitou sebedisciplínu a ochotu pracovat. Sama respondentka, jak uvidíme i dále, neměla předtím žádné zkušenosti s podobnou prací. Zároveň ale, coby paní velmi aktivní a praktická, z rekonstrukce - alespoň v její prezentaci – „nedělala vědu“ („prostě sem se to musela naučit“).

„Prostě sme jim dělali takový představení..."

Druhou stránkou je **přístup starousedlíků** – obecně lze říci, že na počátku bývá nedůvěra, údiv, pobavení, podezřívavost. A nejrůznější spekulace - někdy, vzhledem k častým změnám majitelů objektu a nedokončeným podnikatelským záměrům, i pochopitelné. Často byla při rozhovorech s několika místními⁸⁹, zmiňována právě častá změna majitele. Ruku v ruce s tím pak kráčela i následná nedůvěra k „definitivním“ obyvatelům.

>> **„No ty nový lidi se spíš moc nezapojujou. Taky to často zase prodaj, nevydržej tu, asi nemaj k tomu místu vztah, nebo to třeba nějak zdělili, a nesedlo jim to..."**

Třeba tamty noví, ty sou hodně uzavřený. Přes den tam nic moc vidět není.. ale večer jak se svítí, tak, tak je vidět, že v tý části, co byl normálně vepřín, večer je vidět, že tam maj obrazy a kříž... Nevim. Sou uzavřený...." (SP)⁹⁰

⁸⁹ Součástí výzkumu byly i volné (neformální) hovory s místními obyvateli. V tomto případě se však jedná o ty „starousedlíky“, kteří spadli do okruhu respondentů primárně proto, že sami volili cestu rekonstrukce nebo koupě starého objektu „vedle“ v téže vesnici. Přirozeně, že i ostatní respondenti jsou dnes „místními“. Rozlišujeme zde ale mezi (dnes již) místními, kteří se sem přistěhovali před několika lety, a mezi starousedlíky, kteří tu mají příbuzné sítě nebo se sem přistěhovali v řádech desetiletí.

⁹⁰ Velmi zajímavé je ale sledovat nuance, které se mění podle toho, zda je dotyčný starousedlík nebo je na tom podobně jako hodnocený nově příchozí. Tatáž rodina, komentovaná panem S. jako uzavřená, byla jinou

Výpověď v sobě kombinuje názor na dvě věci: za prvé na obecnější situaci ustavičně se střídajících majitelů (a problém toho, že k danému místu „nemaj vztah“), za druhé pak konkrétní hodnocení novo-usedlíků, kteří (alespoň zatím) vyvolávají sporný, nejistý dojem. Nutno dodat, že komentování lidí se do obce přistěhovali teprve nedávno a že je to tedy do značné míry otázka času.

Na druhé straně je to někdy i uznání a pozitivní hodnocení skutečnosti, že dům „ožil“, že vesnice působí lépe atp. Tyto kladné soudy ale většinou bývají otázkou času, když se ukáže, že to ti „noví“ myslí opravdu vážně a když se nějakou mírou zapojí do společenského života obce (třeba že začnou nakupovat ve stejném obchodě nebo občas zajdou „na jedno“)⁹¹.

Na rovinu originálních reakcí místních obyvatel se výzkum sice intenzivně nezaměřil, nicméně je neodlučnou stránkou věci a díky tomu se vztahy „starousedlíci x novousedlíci“ (obzvláště ve specifiku „novousedlíci, opravující zříceninu“) nedaly minout přinejmenším ze strany nově příchozích. Jejich „dojem z (ne)přijetí“ byl tedy nedílnou součástí rozhovorů. S některými místními teoriemi (resp. „drby“) přišli noví majitelé do kontaktu hned na začátku, a staly se pro ně součástí prvních dojmů - zpětně pojímaných jako neodlučný díl celého příběhu - , jiné se jim odhalily třeba až po několika letech, kdy už se nějakým způsobem začlenili do běhu obce a byli přijati jako její - byť někdy atypická - součást (např. „naši Pražáci“). Obvyklým motivem je velké překvapení místních nad skutečností, že nově příchozí sami fyzicky pracují.

>> „A ta pani se ptala: Vy máte miliony?! Jinak to přece nemůžeme opravit... Všichni si na začátku mysleli, že tam budem podnikat – že tam v tom areálu budem mít něco uskladněný, já nevím co...“

A sousedi, ty tam nad náma seděli u kafe, a najednou my tam vylezli v teplákách a začli sundavat tašky... nevěřicně koukali, že si tady nějaká taková holčička a kluk vzali montérky a šátky a že to chtěj dělat vlastnima rukama...

A když táta spad ze střechy a já tam vozila kolečka, tak se jeden místňák přišel zeptat, jestli sem z vesnice – že ste taková pracovitá?... Prostě dlouho byli lidi v šoku.“ (OM)

Úsměvný popis toho, jak byli zpočátku mladí manželé, opravující zchátralý statek, přijímání okolím. Nezbytným motivem je finanční stránka – očekávání „milionů“, nezbytných k rekonstrukci, bývá stereotypem nejen u starousedlíků, ale obecněji. O tom, že tomu tak být nemusí, jsou i naše příběhy: všichni zповídaní měli k opravám jen omezené prostředky, a museli proto postupovat krok za krokem, případně také s využitím různých půjček. Dalším motivem jsou teorie, které vznikají ohledně zamýšleného využití objektu. To logicky platí především u velkých objektů – není samozřejmostí nastěhovat se do domu (statku), který vycházel ze zcela odlišných společenských a funkčních kontextů. Na druhou stranu – proč ne? Dalším výrazným bodem je popis „nástupu do práce“: „holčička a kluk si vzali montérky a šátky a chtěj to dělat vlastnima rukama“. Popisuje jak předpokládaný dojem, kterým působili na okolí, tak částečně i vlastní pocity začínajícího

respondentkou z vesnice, BL, která s manželem také rekonstruuje starý objekt, hodnocena jako „moc fajn, za těma určitě zajděte... ti budou vstřícní.“ Vždy tedy záleží na úhlu pohledu.

⁹¹ Tento dojem potvrzovaly jak konkrétní výpovědi (paní S., pana D., pana C., starosty obce Olovnice) či střípkovitá vyjádření místních (nejvíce sledováno v Olovnici – v místech společenského setkávání, tj. v hospodě a obchodu, případně dotazováním ve Zvoleněvsi, Slatině).

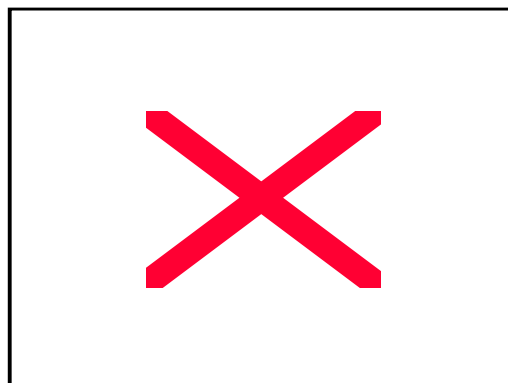
„rekonstruktéra“. Závěr odkazuje k události, kdy manžel respondentky prodělal úraz, a během jeho rekonvalescence se respondentka setkala i s nabídkami pomoci od místních – při té příležitosti se jí s údivem ptali, zda manželé skutečně pocházejí z Prahy. Vystupuje tu jak ochota pomoci, tak stereotyp „Pražáka“, který nemůže (nechce) manuálně pracovat.

>> **„(Místní) ... přijali nás moc pěkně, i když pořád sme pro ně Pražáci (směje se) ... To starej sedlák odvedle volal na svoji ... manželku: Mámo, pod' se podívat, Pražák a seká kosou!“ (JF)**

Opět, jen jinými slovy popsany, zmíněný stereotyp městského člověka. Okolí bylo překvapeno nejen tím, že dotyčný umí sekat kosou, ale celým procesem oprav. Zajímavé přitom je, že přestože dotyčný ve skutečnosti pochází z vesnice, jeho obraz se tu utváří na základě posledního typu bydlení – přichází se svou rodinou z Prahy, tak jsou to „Pražáci“. A u těch je milým překvapením, že umí vzít za práci⁹².

>> **„Pořád sem zatahovala závěsy, aby nám sem lidi nekoukali... jo, všichni nám sem lezli, to je jak na vesnici se to bere, že všechno je všech, byli zvědavý... Dokud sme neměli plot, tak se furt chodili koukat, co nám přibýlo a tak... Pro starý lidi to bylo zajímavý, prostě sme jim dělali takový představení, a jak se slejzali u krámu, tak třeba měli připomínky, jak by co udělali voni a tak... No je to trochu jiná mentalita, vesnice...“ (BL)**

Citace nám přibližuje opět několik souvisejících aspektů – BL popisuje první měsíce stavebních prací. Podává přitom jak svůj osobní postoj k „mentalitě“, na kterou není zvyklá a s níž se postupně smiřuje, tak specifikum objektu, který k pozorování kolemjdoucími nahrává svou polohou. Již jsme se zmínili, že jde o bývalý špejchar, který byl součástí velkého hospodářství. Na místě zbouraného statku je dnes typická Jednota, tj. živé centrum, odkud je dobrý výhled na zajímavé „představení“ o maltě a montérkách. To odpovídá principu, kdy **práce (či jiná aktivita) funguje jako magnet sociálního zájmu a komunikace**. Tuto dnes už poměrně známou spojitost názorně vysvětluje - ještě jako jeden z „přukopníků“ – sociolog a urbanista Jan Gehl, v jehož tezi je tento motiv jedním ze základních prvků mezilidské komunikace a zároveň předpokladem fungující, život podporující architektury⁹³. Respondentka zmínila také zkušenost, o níž hovořili i další: to, že sousedé a ostatní mají někdy tendence radit, kritizovat, srovnávat s vlastními postupy. Někdy je to nepříjemné, jindy naopak přínosné – v každém případě to patří k věci.

37/ Za Jednotou: zbytky původního statku

⁹² Tento přístup (ačkoli na základě našeho úzkého výzkumu nemůžeme generalizovat) je o to paradoxnější, že ani „venkované“ dnes nežijí stylem, jaký by odpovídal „tradičnímu venkovskému životu“. Na druhou stranu je fakt, že (v rozporu s vizemi socialistického režimu) venkov a město JSOU stále odlišné, jakkoli se některé trendy přibližují a jakkoli se město začíná ve svých hybridních formách rozlézat na „venkov“.

⁹³ Jan Gehl: Život mezi budovami.

>> **„Jako jak nás brali místní?... No popravdě, ze začátku mysleli, že tady budem provozovat bordel (směje se). Protože sme makali dlouho do noci, a ve dne tady zas moc nebyli - jeli sme do práce - a v noci se tu svítilo. Takže sem se pak dozvěděla... no jo, šlapky přes den spěj.“ (ČM)**

I takové mohou vzniknout hypotézy, tentokrát stačilo několik výchozích skutečností: noví, neznámí příchozí, které není přes den vidět, dům u silnice, v noci rozsvícený, později také výrazná, neobvyklá fasáda s vývěsním štítem (ovšem ateliéru). Ve skutečnosti situace docela logická – denním (resp. nočním) rytmem odpovídající řadě jiných případů: práce na domě v kombinaci se zaměstnáním (do něhož je třeba dojíždět) si obvykle vynutí specifický časový rozvrh (viz. dále, *Vložený čas*).

Vtipně pak přístupy ostatních, místních obyvatel, vstupují i do postupu oprav - ať už jako aktivních rádců (viz. dále citované „porady v hospodě“), nebo jako vnějších pozorovatelů. Zároveň je zřejmé, že i jen „pasivní“ sledování rekonstrukce souvisí s aktivním, tj. neodmyslitelným a vzájemným vlivem, který na sebe obě strany mají. I když se totiž mohou tvářit, že si sebe nevnímají, vnímají se neustále a nikdy to není neutrální, lhostejný postoj.

>> **„Měli sme tam nádherný vstupní dveře - ty nás zaujaly už na začátku, s letopočtem 1840 nebo tak ... No a dali jsme je restaurovat a nechali si k nim udělat takovej ten starej klíč... Vážně – podívejte, tady ho mám (s úsměvem ukazuje veliký klíč)...**

No a mezitím sme tam měli takový ty... jakoby papírový... No místní byli v šoku! a říkali si, že sme ty historický asi prodali, zpeněžili, jo... a že tam místo nich budeme mít papundekl.“ (smích) (JF)

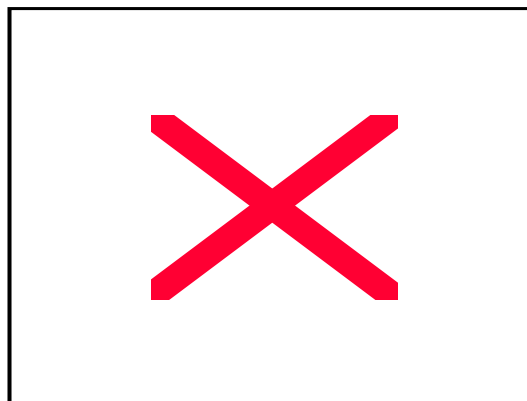
Tato citace opět odkazuje k zajímavému, opakujícímu se motivu, očekávání „výdělku“ - místní nejednou přisuzují nově příchozím zisku-chtivé pohnutky (podnikání, rozprodání atp.). Do určité míry je to založeno na předešlých zkušenostech, a konečně to souvisí i s celkovým překvapením, že někdo daný objekt koupil: „Pražák“, který sice kupodivu jezdí starou škodovkou a o víkendech oblékne montérky, ale co se z něj ještě „vyloupne“?

Nově příchozí, cizí element, který vstupuje do zažitého prostředí, logicky v místních obyvatelích vzbuzuje řadu otázek. Není to jen prostá nedůvěra k „cizinci“, k nově přistěhovalému. Je ještě znásobená faktem, že místo aby volil elegantnější variantu, rozhodl se „pachtit na ruině“⁹⁴. Člověk „z města“, často zaměstnaný duševní prací, rozpadající se dům a zřetelně nezkušené zápolení s opravami – to je spojení, které vytváří opravdu jakési pozoruhodné „představení“.

A vrátíme-li se k tomu, co jsme naznačili v kapitole „*Starý dům – mrtvá hmota?*“, signálem, který tento zájem vyvolává, a přes který se řada těchto domněnek a aktivit spouští, je samotná stavba. Nový majitel se tu totiž zpočátku nemusí osobně

⁹⁴ To samozřejmě neznamená, že nová „náplava“, která se namísto do staršího objektu stěhuje do novostavby (ať takové, kterou si postavil v proluce stávající zástavby, nebo té, která je součástí většího stavebního projektu), by nebudila zvědavost, otázky a někdy i počáteční antipatie. V takovém případě přichází na řadu jiné poznámky (např. spekulace o tom, jak si dotyčný na takový dům vydělal). Pozorovat ale (ať reálné či domnělé) Pražáky, jak se převlékli do pracovního, a odhadovat, „co asi s tou zříceninou vyvedou“, je mnohem zábavnější.

tolik projevovat – a většinou nemá čas chodit do hospody. Jeho dům tu ale zůstává, i po jeho odjezdu do práce nebo do místa současného trvalého bydliště. Tak, jako do okolí vysílá srozumitelnou stopu chátrající, zjevně nevyužívaný objekt (toto je „území nikoho“), tak ji vysílá i dům, v němž byly zahájeny opravné práce. A ty jsou obvykle spojeny s novým majitelem⁹⁵.

38/ Hmotné změny – stopy nově příchozího.

4. Realizace - vzájemné „ochočování“

Ztráty a nálezy

„Proč vlastně neděláme věci stejně jako za dob minulých? Protože nemůžeme. Nemáme stejné dovednosti, ani nechceme přijmout stejné nedostatky a navíc náš svět je od preindustriálního světa odlišný.“⁹⁶

Stejně jako při hledání objektu prochází lidé vývojem i při realizaci jeho oprav, úprav či celkové rekonstrukce. Opět přitom vycházejí z určitých *prioritních představ* a osobních hodnot, ať už se jedná o celkovou koncepci nebo preference jednotlivých materiálů. Na druhé straně ale stojí před nevyzpytatelným postupem – jejich náhledy, možnosti i cíle se v průběhu rekonstrukce mění. Procházejí *vývojem*. Proč? Vedle jiných, individuálních vlivů a faktorů jsou to důvody, vycházející ze vztahu k domu. Za prvé, málokdo má již od počátku zcela jasnou představu o tom, jak by měl dům ve výsledku vypadat - a to se týká i starého domu – jak dalece jej chceme zanechat v „původním“ vzhledu, co naopak chceme změnit a jakými cestami. A za druhé, jak už jsme zmínili výše, je tu konfrontace se stávajícím potenciálem. Příchozí jsou až teď postaveni před plnou realitu svého domu, zjišťují, co všechno bude potřeba udělat, a začínají hledat vhodná řešení.

Můžeme zároveň říci, že při „ochočování“ starého domu dochází k *oboustrannému vlivu* – nejenže majitelé vnášejí (v rámci svých sil) do objektu své představy, ale zároveň jsou nevyhnutelně ovlivňováni svým domem, a to v řadě aspektů. V souvislosti se stavebními realizacemi se vyvíjejí i mění jejich konkrétní představy i priority, do hry vstupují nově přijímané kompromisy, otevírá se ale i škála

⁹⁵ Při doptávání se na objekty, které začaly jevit známky změn, se vždy ukázalo, že „to koupil někdo nověj“, (občas i někdo z druhého konce vesnice). Ale předchodí majitel to – alespoň v námi sledovaném výběru – nebyl. Situace, že by se dosavadní majitel po desetiletí nezájmu (či nemožnosti) dům spravovat náhle „probral“ k akci, není zřejmě příliš pravděpodobná – spíše se bude snažit objekt prodat.

⁹⁶ Christopher Day, *Duch a místo*, str. 36 – utopický návrat „zpět“ není možný. A vlastně ani žádoucí.

nových nápadů a někdy se také zostřuje dříve jen základní, mlhavá ohleduplnost vůči tzv. „původnímu stavu“ domu. O některé ideály jsou přitom lidé připravováni, ponechávají je stranou při hledání dostupnějších řešení. Jiné, dosud nereflktované vjemy – a na jejich základě se upevňující hodnoty – ale zároveň získávají.

Osobní zapojení

„Citlivost, latentně přítomná v každém člověku, je důležitější než šikovnost. Jejím základem je láskyplná péče. Čím hlouběji pronikne do každého detailu, vztahu, vrstvy kontaktů, tím více objevujeme, angažujeme se, prohlubujeme své vztahy k místům a vrstvám kontextu, které jim dodaly formu.“⁹⁷

Rekonstrukce a zabydlování mohou trvat poměrně dlouho. Obvykle vyžadují určité smíření se s daným tempem postupu (které se samozřejmě může případ od případu lišit: vzhledem k míře poškození objektu a k požadavkům na výslednou úroveň, vzhledem k finančním a časovým možnostem atd.) a také (opět individuálně různou) osobní angažovanost do oprav. Pomineme-li případy, kdy nový majitel zvolí variantu všechno předat architektovi a příslušným firmám (často se přitom jedná o následné využití objektu k nějakým podnikatelským záměrům), je vlastní zapojení se do proměňování „ruiny“ v „domov“ velmi důležitým aspektem. Určitá manuální schopnost a ochota je nezbytná, nemusí ale nutně dosahovat profesionálních kvalit⁹⁸.

>> „ To je důležitý pro lidi s barákem – nemusej umět všechno, určitě je lepší si na některý věci vzít řemeslníky, ale... musej umět přiložit „ruku k dílu“, úplně manuálně neschopní bejt asi nemůžou... a hlavně jestli se zapojit chtěj.“ (SP)

Začátky: holé zdi a střecha... to zvládnem

Už jsme se dotkli toho, že na začátku rekonstrukce obvykle stojí konfrontace původních představ s realitou. Všechny námi sledované příběhy se odvíjely od stavu, v němž byl dům víceméně neobyvatelný. Ne vždy si tato skutečnost vyžádala radikální řešení. Někdy ale ano – původní představa, že bude oprava domu relativně snadná, se může ukázat jako naivní:

**>> „No víte, to já sem měla představu, že tamhle něco opravíme, tamhle něco opravíme, a bude to dobrý.
A nakonec ta rekonstrukce spočívala v tom, že tady zůstaly holý zdi a střecha!**

⁹⁷ Day, str. 17 – koncepce architekta „stavět s lidmi“, nikoli „pro lidi“ a jeho důraz na zapojení budoucích obyvatel do fyzického vytváření svého příbytku (bez ohledu na dualitu „staré a nové“).

⁹⁸ Explicitně ji vyjádřila většina respondentů, kteří sami podobnou cestu zvolili. Většinou jsme na tento předpoklad narazili u širší otázky, jak hodnotí stavební proměny v okolí, případně jaký vliv měl jejich příklad na přátele (viz citovaná ČM.: „Většinou známých se tu hrozně líbí. Některý to prej inspirovalo, jenže: stávají v deset a neuměj sáhnout na práci ... tak to je potom těžký...“)

Strop nebyl špatnej, že by byl proteklej, jo, ale všechno rákos. To znamená, takový to ... je to prohnutý a jako nahoru podkroví, to byste na to vůbec nedala, protože byste se propadla dolů. Takže tady zůstaly jenom ty trámy..." (PU)

Tento rozpor původních očekávání a reálné náročnosti se samozřejmě může dále vyvíjet, zmírňovat anebo – častěji – ještě zesilovat. Jednou stránkou věci je přitom fyzický stav domu a postupné „osahávání“ všech závad a problémů.

Jak uvidíme dále, existuje tu ale i druhá rovina: v procesu stavebních prací lidé postupně získávají zkušenosti a větší sebejistotu, a do čeho se na začátku rozhodně nechtěli pouštět (chtěli určitý problém vyřešit nějakým kompromisem či provizoriem), nakonec vnímají jako docela dobře překonatelné:

>> *„Střecha musela jít první, to bylo jasné. Mysleli sme, že uděláme jenom tu vzadu, a tu nad sýpkou ne... Sice jsme si mysleli, že bude od střech chvíli klid, ale střecha byla jako cedník, na půdě sme měli rozestavěný kýble, kyblíčky a misky, který sme pravidelně museli vyprazdňovat... Potom, nad sýpkou že bude stačit nová krytina, jenže pak se ukázalo, že když už, tak je potřeba i novej krov i tam... To si člověk říká: zachráním tohle – zadek – a potom přidává, už i to ostatní – když už sme jednu střechu udělali, tak to vezmem dál, to už zvládnem..." (OM)*

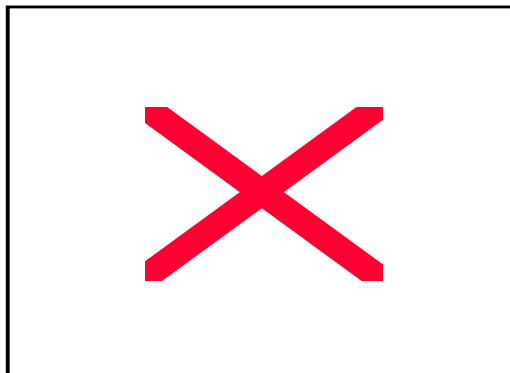
Kdo to vymyslí?

Noví majitelé mají pochopitelně alespoň hrubou představu o tom, jak by se měl nebo naopak neměl dům změnit. Vzhledem k cíleně volenému spektru respondentů se více přibližujeme obrazu více či méně ponechaného původního vzhledu domu – pokud možno se zachováním „starého stylu“, použijeme-li slova jednoho z nich. V praxi se ale tato poetická myšlenka obvykle prosazuje „jen“ kompromisně, už z toho prostého důvodu, že se koupí dvě stě let starého statku nevracíme o ona dvě století nazpátek. Hledá se tedy vhodná míra adaptace „starého“ tak, aby mohlo dobře sloužit i v současnosti, ale zároveň tak, abychom při tomto uzpůsobení objektu současným potřebám a standardům nepřišli o to, proč jsme jej pořizovali.

Velká část invence bývá na samotných majitelích. Logicky se však o některých věcech radí s odborníky i se známými. Celkovou koncepci někteří ponechávají projektantovi, jiní ji zakládají na vlastních volbách a postupně upřesňovaných představách.

>> *„Hele, tady nebylo nic. Dělalí sme projekt, což je těžký, protože děláte projekt na něco, co nevíte, jak bude vypadat, co se tam na tom starým baráku všechno projeví. Takže se to pak překreslovalo... postupně předělávalo. Nejdřív sme zkoulaudovali ten spodek, a teď sme dělali tenhle vršek.“ (BL)*

O stavebním povolení a postupné kolaudaci objektu. Vypovídá i o jisté nepředvídatelnosti, která je starému domu vlastní. Nemůžeme tedy nikdy dopředu vědět, co přesně bude jeho oprava či rekonstrukce obnášet. Způsobem, jakým se proto „řeší“, je kombinace několika věcí: určité **priority** (věci, které majitelé považují za zásadní zachovat nebo naopak změnit), určité **kompromisy** (slevení s požadavků jakési bezchybné dokonalosti) a konečně určitá připravenost ke změně, flexibilita, schopnost postupně reagovat na odkryté problematické detaily - jedním slovem, **otevřenost**. Několikrát tu zaznělo, že rekonstrukce starého domu je procesem, konkrétním „ochočováním“. Ona otevřenost znamená za prvé určitou míru respektu (ochotu se přizpůsobit, ne pouze prosazovat svou tvrdou představu o domě) a za druhé i jistou vnímavost vůči tomu, s čím člověk pracuje, co postupně odhaluje a „rekonstruuje“.

39/ Citovaná postupnost: v přízemí objektu provizorní obytný prostor s ložnicí, nyní manželé opravují podkrovní patro.

>> **„S povolením nebo tak to nebyl problém, nikdo mi do toho nemluvil... Ale spíš sem sám nevěděl, jak to udělat, takže sem si sem postupně pozval tři architektky, každé k tomu řek něco zajímavého...“** (SP)

Majitel objektu bývalého hostince (postaven r. 1909, starší část komplexu je z počátku 19. století) o tom, jak řešil podobu nové fasády. Konečné verzi, která nakonec skončila nejbližší té původní (viz. dále), předcházely poměrně dlouhé úvahy a konzultace.

>> **„Pani B. z Neuměřic, má projekční kancelář, ta nám udělala návrh... bylo to i levný, normálně by to bylo tak za padesát, a ona nám to udělala za 7 tisíc... doporučil nám ji někdo ze vsi. Na kus papíru sme hodili základy, co chceme... No já jí to pak stejně předělal (směje se), když sem předělával příčky a tak...“** (RH)

Kombinace zadaného projektu (cena odpovídá roku 1994) a osobních zásahů, když se představy o optimální dispozici upřesňují a ověřují v praxi (ne každá změna je také proveditelná, např. díky stavební překážce či slabinám domu, jichž je víc, než se předpokládalo). Již popisovaný objekt prošel změnami především ve svém interiéru. Původní dispozice (přestože částečně ovlivněná fungováním JZD a dočasnými nájemníky) té části domu, která byla využitelná k bydlení – prostor sýpky v patře - totiž v stávajícím rozdělení nevyhovoval. Dnes je prostor řešen jako velká obývací místnost, s připaženými dalšími místnostmi. Celkový dojem se blíží modernímu bytu, ovšem s přírodními materiály a s výraznou atmosférou, danou prostorem, relativně nízkým stropem, původními okny a silnými obvodovými zdmi. Exteriér je oproti tomu ponechán ve starším duchu – neliší se příliš od původního vzhledu statku před 150 lety (kámen, pavlač, nenápadná fasáda atd).

40/ Foto z jiné usedlosti před rekonstrukcí: vnitřní sýpka se dnes v podobných objektech často stává hlavní obytnou zónou. Je prostorná, suchá a je těžištěm domu.

Dodejme, že zmíněná „dvojí“ podoba domu se v různých obměnách opakuje u většiny respondentů a je vlastně logická: zvenčí je dům ponechán co možná beze změn od originálního vzhledu, zevnitř je často funkční kombinací starého a nového, přičemž se často blíží moderní typologii, ale s důrazem na přírodní materiály a na zachování „atmosféry-tvorných“ prvků – okna, trámy, původní sloupy v místnosti, mosazné kliky apod. Dojem jisté „původnosti“, jakkoli je relativní, se tedy odvíjí jak od dispozičních parametrů, tak od řady detailů (předmětů, které zůstaly na svém místě, nebo sem byly přeneseny z jiné části domu, anebo konečně byly pořízeny v antiku).

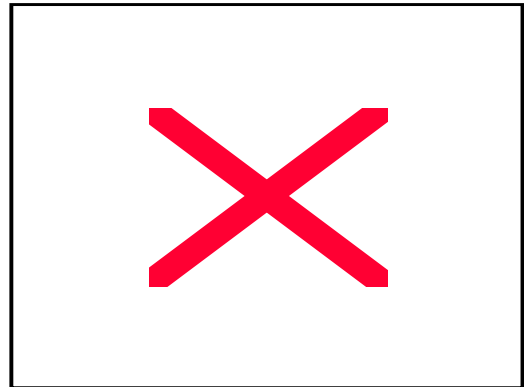
Konkrétní poměr starého a nového se přirozeně lišil případ o případu. Přesto lze zobecnit, že zvenčí působil objekt původnějším dojmem než zevnitř. A že uvnitř obvykle citlivým způsobem kombinoval moderní technologie, jednoduché zařízení a „nostalgiu starého“ (např. v podobě kachlové pece, ovšem vysoce funkční⁹⁹ nebo nábytku či doplňků z antiku – v přiměřeném množství).

Pozitivní skutečností bylo, že se majitelům obvykle podařilo zachovat z původní stavby onen „rozměr navíc“ (tj. to, co v novém bytě chybí), a zároveň nesklouzli k jakémusi muzejnímu extrému. Dům má sloužit, ne být skanzenem. Pokud se nám však zároveň podaří zachovat (respektive nezlikvidovat) něco z jeho původního rázu, pak do sebe celý příběh – od výchozích motivací („jít už do něčeho útulného“, najít „bezpečný útočiště“, „cejtít v domě tu minulost“ apod.) po reálné bydlení – zapadá.

Vraťme se však opět k tomu, zda a jak vzniká výchozí představa o rozsahu a charakteru stavebních úprav – zda je to věc zakázkového projektu nebo intuitivního hledání metodou. Přirozeně je to často kombinace obojího. Podívejme se aspoň v krátkosti na některé komentáře:

>> „Nějak to tu plácáme, jak se nám to líbí.“ (BL)

Otevřené, a zároveň pozitivně laděné přiznání toho, že majitelé k rekonstrukci přistupují spíše intuitivně a amatérsky. To se týká především koncepční a estetické stránky (projekt byl „jen“ otázkou kolaudace, ale přesné úpravy se hledají postupně). Na technicky odborné úkony (např. střešní izolaci apod.) si ovšem najímají řemeslníky, jinak se ale na opravách podílejí i sami osobně. A zdá se, že je to baví.

41/

>> „Představa o tom, jak by to mělo vypadat, ta byla a je - celkem jasná... v podstatě nechat to co nejvíc, jak to bylo. Ale spíš se někdy potřebuju poradit technicky...“ (JF)

⁹⁹ Ostatně i během našeho rozhovoru byla u zmíněných respondentů (PU) tato pec naložena jehněčím – „na rozdíl od elektrický se tam to maso nevysuší“. Nemluvě o tom, že v kamenném objektu bylo teplo jako v peci.

Jasná otázka, před kterou každý majitel staršího objektu stojí: jak zachovat „to původní“ a přitom funkčně a vhodně vyřešit technické zázemí objektu. Výpověď se týkala jak přímo „technických infrastruktur“ (topení, odpad,...), tak dílčích postupů při různých opravách. JF se do oprav pustil především vlastními silami (bez profesionálních zkušeností), a v praxi řeší nejrůznější problémy. Specifickými otázkami jsou pak problémy konzervační, odvlhčovací apod. – zkrátka ty, které jsou specifikem právě starého domu.

>> **„Celý sme to předělali, ty vnitřky... Kamarád stavař nám to nakreslil, navrh, i celý to podkroví, jo měli sme projekt, našťestí ještě sme to stihli před tím novým stavebím zákonem před Uníí, takže nebyl problém... No a jinak... Manžel, von je celoživotní budovateľ (směje se). Co se týče vymejšlení, na velký věci je on, do malejch věcí mi neblafe a zahrady si užil v dětství - takže tam řádím já.“ (WI)**

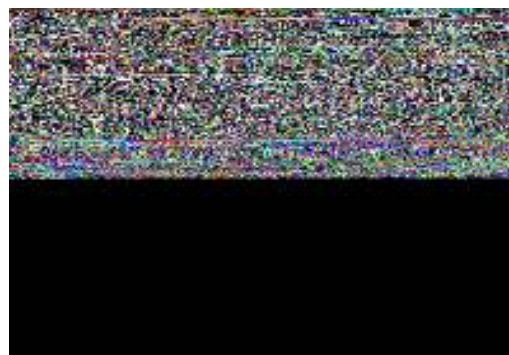
Stav výchozího objektu byl takový, že přízemí členily dodatečně dostavované příčky. Noví majitelé tedy řešili novou dispozici místností, a vzhledem k velikosti domu i zobytnění půdy. Respondentka se několikrát explicitně vyjádřila o „budovatelství“ svého muže (velkou část oprav dělal sám) a také o své vášni pro zahradu („neměla sem s tím žádný zkušenosti, takže to je metodu pokusu - omylu“) – oba motivy se promítaly do celé volby a rekonstrukce.

>> **„To se prostě sesedlo šest lidí v hospodě a každej něco poradil, jak von by to udělal, a nakonec někdo do toho prostě praštil – takhle ty klenby udělej!“ (RH)**

Další přirozená součást stavebních rozvah: vedle oficiálních projektů, konzultací s odborníky a vlastního „experimentování“ jsou nedílnou součástí i konzultace neformální, přátelské. Může poradit známý, příbuzný či kamarád – buď „na dálku“, nebo přijede na „návštěvu“. Anebo, jako v tomto případě, kde se mohl dotyčný opřít o to, že v dané obci žil už nějakou dobu předtím, může být „poradním orgánem“ okruh přátel nebo jen známých v hospodě. Přestože někdy může jít o plané kritiky nebo porovnávání nesrovnatelného („bejt já tebou, udělal bych to tak...“), je tu nesporně i potenciál vzájemné rady a pomoci. Konkrétní řešenou otázkou zde bylo, jak vhodně zajistit (oplášťovat) klenbový strop v maštálích. Doplňme, že tyto prostory, dnes málokdy užívané k původním účelům, slouží nejednou jako pracovní, skladové apod. prostory – svou funkci nakonec dostanou. Během rekonstrukce také představují nezbytný „špinavý“ (čistě pracovní) prostor.

42/ Zatím provizorní sklad hrubších materiálů a nářadí, časem možná dílna.

43/ Opět prostor bývalého chléva, dnes dílna, místo pro kotel i jedno z přístřeší pro psy.

Ochočování jako vývoj

>> **„Až jak ten barák poznáváš, voškrabáváš ho, odhaluješ, tak se zastydíš, žes ho chtěl předělat.“ (OM)**

Postup hledání optimálního řešení často bývá časově i kreativně náročný, zvláště pokud nám už chybí vodítka k původnímu stavu, anebo je původní řešení neslučitelné s našimi současnými možnostmi, potřebami a požadavky. Tato druhá varianta je ostatně otázkou, která vyvstává při každé rekonstrukci, a z velké části je i podmíněna formou využívání objektu (pokud v něm nebydlíme trvale, můžeme pochopitelně snáze ustoupit z řady požadavků na funkčnost a komfort).

• **Nezbouráme to?**

Mezi počáteční úvahy ovšem může patřit i zvažování, zda „to stojí za to“, zda není lepší stavbu zbourat, postavit na daném místě něco nového, a to i přes prezentovanou preferenci „starého domu“.

>> **„Stodolu sem taky chtěla zbourat... dneska už mám pocit, že by to byla hrozná škoda!“ (OM)**

>> **„Hele, když sme to kupovali, bylo to vedený jako stavební pozemek se zbořeništěm. No a to byla taky varianta - jestli to nestrhnem... Snad to drží. No je to na tuny obilí, tak by to mělo něco vydržet, ale zas prej je to něco jinýho, když v tom chodíte, topíte... no každěj na to říkal něco jinýho... statika sme tu neměli... určitě se to trochu hejbe, to je jasný.“ (BL)**

Dvě úvahy v jedné výpovědi: jedna přiznává původní pochyby, zda by nebylo jednodušší objekt „strhnout“ a využít jenom pozemek, v druhé už respondentka rozebírá stabilitu domu – klíčovým je argument „no je to na tuny obilí, tak by to mělo něco vydržet“.

>> **„No, taky se na začátku uvažovalo o novostavbě za stodolou...“ (RH)**

Zajímavé je, že tato úvaha zazněla až ke konci rozhovoru, zatímco na počátku, když jsme mluvili o volbě mezi novým a starým domem, se tato varianta neprojevila ani v náznaku. To může souviset s normálním faktem, že člověk nemá obvykle jasnou, předem zanalyzovanou představu o celku své výpovědi. Zároveň však byla alternativa nového domu po celou dobu odsouvána stranou – tak, jako by varianta (konkrétního, tj. byť zchátralého, ale dostupného) statku byla tou jedinou možnou.

• **Postup rekonstrukce - vyvíjející se respekt**

Přirozenou součástí procesu mohou být tedy i radikální varianty. Zajímavé je, že se většinou projeví až ke konci rozhovorů – jakoby mimoděk, polozapomenutě, zatímco při úvodních popisech taková varianta vůbec nepadla (viz. výše). To, že se nakonec neuplatnila, souvisí s reálným zahájením rekonstrukce („Člověk se do toho pustí a jde to.“, BL) i postupně ujasňovanými hodnotami a měnící se citlivostí vůči objektu.

Kolem tohoto bodu – vyvíjející se ohleduplnosti ke starému domu – se vlastně točíme neustále. Zdůrazňujeme-li význam procesuality "ochočování", máme na mysli (mimo jiné) právě tento postupně budovaný vztah k domu – a s ním i postupně budovaný vztah k jeho minulosti a k zachování starých rysů. Tím rozhodně nechceme tvrdit, že by tím byla vyloučena možnost jakékoli změny k novému. Už jsme viděli, že většina námi sledovaných majitelů obvykle kombinovala staré a nové: jak z nutnosti (technologie, přijatelná úroveň bydlení), tak cíleně (vkus, estetická orientace). Než se podíváme na různé příklady konkrétních úprav či jejich hodnocení, otevřme téma procesu delší, ale výstižnou výpovědí. Hovoří jak o vývoji vlastních představ (zachovat či změnit dům), tak o obecném hledání „souladu mezi zachováním původního a nového“ :

>> ***„To ale není, že nevím, co chci... To není, že seš línej - skutečně je to tím procesem, že to tam nakonec nechceš měnit, i když na začátku tam třeba taková výzva byla. Koupila sem ruínu a chci tam nejdřív vnést něco svého. Až jak ten barák poznáváš, voškrabáváš ho, odhaluješ, tak se zastydíš, žeš ho chtěl předělat.***

Takže i když třeba už původně je důležitěj ten motiv „starejch věcí“, tak důležitější je ten proces, kdy přijdeš na to, že to nechceš změnit dle svého obrazu, ale že to chceš v nákejch mezích uživatelnosti vrátit do toho stavu původního.

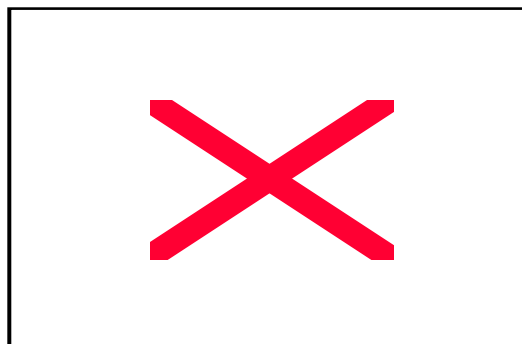
Což je asi protiklad s dnešní formou života... kdy sou lidi zvyklí na už jinej životní komfort a je těžký tohle dostávat do souladu s tím, jak to bylo před sto lety. A ani ten sebevětší milovník starejch věcí to nemůže obnovit úplně. Takže je to asi hledání souladu mezi maximem zachování původního a nového pro ten účel užívání.

Jako když sem chtěla srovnat ty okýnka, který jsou každý jiný, všechny původní, ale každý v jiný výšce, jinak široký... Dveře taky každý jinak vysoký, jinak úzký, což mě nejdřív provokovalo. Ale vlastně to by bylo vode mě zvěrstvo chtít to narovnávat, podle vzoru náký dokonalý chalupy, a pak se holedbat, že tohle je rekonstrukce 160 let starýho baráku.” (OM)

- ***Kompromisy: „nouzová řešení“ i nové ohledy***

Většina lidí pak s postupem rekonstrukce dochází k nevyhnutelným kompromisům, kdy prvotní idealismus ve znamení „všechno bude původní nebo aspoň jako původní!“ vystřídají větší nebo menší ústupky. Ty jsou někdy negativní, ale jindy se naopak mohou překvapivě osvědčit jako optimální řešení. Nejednou přitom dojde na volbu, která byla zpočátku s velkým nadhledem zavrhována jako barbarská nebo nouzová.

>> ***„... A tam všude byla vomítka, střepy a sutě... pak sme vysadili ty***

rámy těch (směje se) hnusnejch, nepůvodních, vymlácenejch vo-ken... jako hurá, a máme hrabla, co se s nima dá hrabat ten bordel (z popisované kuchyně)... No to bylo na jaře a ... přišel podzim, a pak zima a: Kde sou ty rámy?! Abysme je dali zasklít a nefoukalo sem! No! A sou tam dodneška, doplnili sme to dřevěnejma bílejma mřížkama - a třeba jednou... Jenže tyhle vokna sou menší a přizděný, tak nevíme jaký byly ty původní... to neni ani na těch fotkách, tak..." (OM)¹⁰⁰

44/

Obvykle se slevování z „ideálu“ řídí tím, zda se daný ústupek dotýká zásadního, pro daného majitele „citlivého“ požadavku, anebo jsou to věci tzv. méně důležité. Vezmeme-li příklad respondentů, kteří k obytným účelům zadaptovali původně hospodářský objekt, prioritní pro ně bylo například zachovat odkrytý dřevěný krov, a zatímco uvnitř je většina vybavení pořízena z bazarů apod., venkovní osvětlení zajišťují elektrické „lucerničky“ – pro někoho kýčovitě, pro někoho roztomile. Respondentka je komentuje přirozeně pozitivně, nicméně s vědomím kompromisu:

>> ***„Holt něco musí bejt imitace.“ (BL)***

Na druhé straně, vedle případných ústupků (z původní ideální představy o „autentickém starém domě“) jsou tu i jasná rozhodnutí, co musí být zachováno. I ta jsou zdůvodňována velmi subjektivně (viz. dále, pasáž o reflexi zvolených řešení). Postupně také může přibývat i nových ohledů, které na začátku nefigurovaly. Tak, jako se u někoho samotný zájem o staré domy a věci vyvíjí a upřesňuje až během hledání vhodného objektu, podobně se může zbystřovat jeho pozornost během opravných prací.

Řada věcí se skutečně „prověřuje“ časem (věta „Uvidíme, jak bude ten starej barák pracovat“, nebyla výjimkou). A časem lidé upřesňují svá stanoviska a priority.

>> ***„Taky sme to zas tak vážně, nějak dogmaticky nebrali... Ale třeba sme takhle seděli v přípravě a koukali na ty dřevý dveře, jak to tam profukuje a on (manžel) vzal kladivo a začal tam místo toho skla přitloukat papundekl a mě to najednou trklo – to přece nemůžeš, hřebíky do těch starejch dveří... A on, že tam budou jen malý dirky. No jasně... ale to je to! - najednou si něco uvědomíš. Cit pro starý věci asi vznikl postupně, jak člověk objevuje tu historickou hodnotu domu, čím víc se přibližuje a objevuje víc a víc prvků..." (OM)***

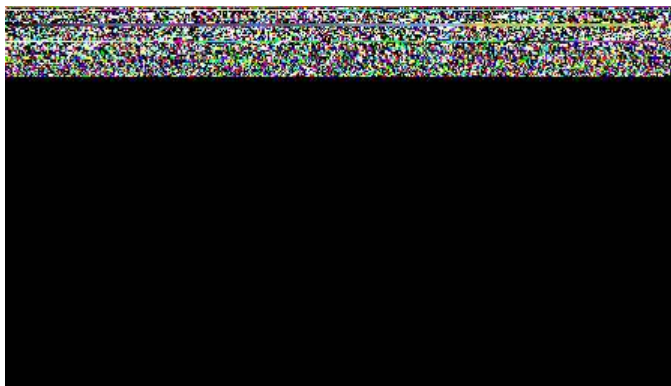
Výše uvedená výpověď nám opět připomíná téma postupného hledání, postupného „ochočování“. Starý dům se totiž pro své nové majitele začíná ukazovat jako omšelá kniha o mnoha stránkách, půda o mnoha vrstvách, které si žádají postupně rozkrýt a potom i upravit, zpracovat k současným potřebám.

¹⁰⁰ Problém s relativní „původností“ oken zmiňovali i jiní – často byla např. originální, „obloučková“ okna zjednodušeně přezděna za pobývání JZD.

Tak, jako se při rekonstrukci objevují další a další problémy, tak zároveň na povrch vyplouvají nejrůznější stopy minulosti i nejrůznější půvaby (ozdobná klička pohřbená sutí, spodní vrstva omítky, letopočet na štítě, dnes ukrytý na půdě,...). V druhé části (*Význam proměny*) se k tomuto aspektu odhalované minulosti a představitivosti vrátíme.

Teď ještě na chvíli zůstaňme u toho, jak lidé postupně dochází k tomu, že věci, které původně chtěli odstranit, vlastně začnou chtít, obdivovat a zachovávat. Jistou skutečností je již zmíněná osobní preference – fakt, že někomu se „líbí staré věci“ – která je i jedním z více či méně zásadních východisek ke koupi starého objektu. To ale samo o sobě ještě mnoho neznamena. Až realita, až postupné ochočování domu, bezprostřední kontakt s konkrétními věcmi a přímé řešení odkrývaných otázek (typu Omítneme tu zeď nebo ji necháme takhle v kameni?), mohou v majiteli domu probudit jeho dosud jen vágní představu o daném místě a jeho vnímavost k tomu, do čeho vstoupil.

>> **„Podlaha je vobroušená. Když to bylo na světle, ukázalo se, jak je pěkná... Manžel chtěl nejdřív všude mít koberce, tak sem ho nechala vyžrát (smích), a nakonec sme to nechali, obrousili... to by byla škoda, takovýhle prkna vám nikdo neudělá!“ (BL)**

Zmíněná podlaha sice nese znatelné „zuby času“ (a červotočů), majitelka však dále komen- **45/**
tovala jako hlavní klad její masivnost – široká, silná prkna, jaká v prostoru sloužila už v době, kdy fungoval jako sýpka na obilí. Majitelé se nakonec rozhodli dřevo „jen“ obrousit a ošetřit proti škůdcům – výsledek vypadá přirozeně a odpovídá vyznění celého objektu. Ten je právě propojením mezi starým a novým: interiér sice obsahuje i ryze moderní prvky (počítač, minimalistická varná plocha,...) a je vybaven velmi pohodlně (jednoduchá sedací souprava atp.), přesto nadále dominuje kámen, dřevěná podlaha a masivní původní trámy krovu. **Budí dojem čistého, dnešního bydlení, a přesto vstupujícímu nenechává zapomenout na to, že se nachází v původním hospodářském stavení.** Mohli bychom sice sporně komentovat některé detaily (typu lucerniček, které ale jako imitaci přiznává sama majitelka), nicméně celek mluví jasnou řečí: skloubit požadavky moderního bydlení a původní vnitřní atmosféru lze.

Převezme-li výraz z uvedené citace, můžeme tedy říci, že proces rekonstrukce a ochočování v sobě kromě (negativně vnímaných) ústupků nese pozitivní „vyzrávání“. K němu připojme důležitou, již v úvodu práce nastíněnou myšlenku – princip „přizpůsobování“. Přizpůsobení nemusí být sebezapřením. V případě našeho tématu je to ona schopnost jisté vzájemné (oboustranné) adaptace „starého domu“ a „nového člověka“. Dává majiteli možnosti se realizovat, vymýšlet nová řešení, i dílčí změny domu. Vždy ale bude platit, že – jak jsme řekli už v naší konfrontaci s masovou produkcí novostaveb – „nemá volné ruce“. Musí pracovat s něčím již existujícím – a do určité míry se tomu i přizpůsobit:

>> **„Starej barák je starej barák, člověk si tam nemůže dělat, co chce. Na druhou stranu člověk chce nějaký ten komfort, aspoň základní, takže některý věci prostě předělá, přebuduje. Ale není pravda, že by starej barák byl dražší... Plastový vokna prostě do starýho baráku nepatřej! Ať sou třeba vo něco levnější... Udělali sme tu elektricky vytápěný podlahy, což je příjemný a i se to tím vysušuje. Ale máme tu klasickej sporák, kamna – protože máme rádi živý teplo, to ničím nenahradíte.“** (ČM)¹⁰¹

V jediné výpovědi se nám opět sbíhá několik informací. Jádrem je hledání „zlatého středu“ mezi svébytností starého objektu (a zde přesvědčená prezentace toho, že je třeba se mu do jisté míry přizpůsobit) a mezi potřebným funkčním „komfortem“. Dále je tu konkrétně naznačováno hledisko finanční. Tím se zabývali všichni respondenti. Víceméně se shodli na tom, že starý dům není nutně dražší záležitostí než dům nový. Nemůžeme porovnávat takto obecné kategorie, bez přihlídnutí ke konkrétním vlastnostem objektu – a především, nemůžeme absolutizovat ekonomický rozměr, protože vždy záleží na tom, „vzhledem k čemu“ je ta či ona investice vysoká, vzhledem k jakým hodnotám a prioritám. „Plastový vokna prostě do starýho baráku nepatřej!“). Dále tu respondentka hovoří o propojování různých dobových „radostí“: moderního vytápění s nadčasovým živým teplem, které se vysokou měrou podílí na útulnosti jejich kuchyně. Jako by se lidé snažili „vzít si z obojího“ to lepší: ze současnosti onu čistotu, teplo, sucho a funkčnost, ze „starých časů“ ono nepolapitelné kouzlo atmosféry.

Přirozeně, že můžeme namítnout, že kamenné zdivo a starodávná výlevka jsou dnes už jen povrchními slupkami, které bez své původní, reálné funkce a celistvého dobového kontextu jen „předstírají“ starou nostalgii. To je ovšem jeden úhel pohledu. Ať už je takových perspektiv mnoho, zde hraje důležitou roli fakt, že námi sledované případy jsou příběhy rekonstrukcí, do nichž se majitelé domu sami fyzicky zapojují, učí se, jsou ochotni „se ušpinit“ (přestože je to pro řadu z nich nová zkušenost). Nepořizují si (většinou) do svých starých domů „pseudo-starožitnosti“. A řada z nich své „staré věci“ aktivně používá.

• **„Nic tu není rovný...”**

Rekonstrukce starého domu je tedy neustálým vyvažováním mezi tím, co chci a mohu zachovat, a mezi tím, co chci nebo musím změnit. Jakkoli se v jednotlivých případech prosazuje invence změny, zůstává snaha stávající potenciál vhodně využít – ať pochopitelně ony hlavní rysy, které nás na objektu prvotně zaujaly, nebo materiál, který v domě zůstane, ale může získat jiné umístění nebo i funkci.

>> **„Kameny se daly získat nad Trňákem, na zídky a tak, co tam je z polí. A co se tady vybouralo, na okna ve štítě a tak, to se použilo, ten materiál šel zas zpátky. Prkna sou původní, noo, že by byly úplně zdravý, to teda nebyly (smích), to se brousilo, manžel velkou bruskou a já vedle něj malobruskou... Jinak zedničinu a elektriku, to samozřejmě dělali řemeslníci, ale prkna a takový věci, to natíráme sami... Trámy.. ňáký sou nový, to se muselo, kvůli tomu patru na spaní, ale sou stejně namořený, vypadá to snad podobně jako ty starý...”** (BL)

¹⁰¹ Topení v podlaze a jeho spojování s tím, že „je to dobrý pro barák, vysušuje se“ (RH), zaznělo vícekrát.

Tato výpověď již nevyhnutelně přesahuje do popisů samotné rekonstrukce. Zde zastupuje případy i dalších respondentů, kdy je opětovně „recyklován“ materiál domu při jeho změnách: „*ten materiál šel zas zpátky*“. Dalšími postupy, které majitelé volí, je snaha zachovat z původního, co lze, případně nové prvky „připodobnit“ těm původním („*vypadá to snad podobně jako to starý*“). Jsou to intuitivní, amatérské úpravy, které jsou však pro nás - více než z hlediska objektivní, fyzické „sladěnosti“ (která je beztak obvykle diskutabilní) - důležité právě v jejich subjektivním, osobně vnímaném hledisku. Stručně řečeno, důležitější a relevantnější než materiální „dokonalost“ objektu je pro nás právě to, jak danou rovnováhu hledají, realizují a prožívají konkrétní lidé.

Vedle potenciálu byla ovšem komentována i omezující specifika staršího objektu. Nakolik jsou ale „omezeními“ a nakolik prostě „specifikem“ bez negativního přívlastku, není předem rozhodnuto. Z pohledu zastánců novostavby by to mohly být argumenty proti starému domu, pro jeho příznivce jsou to spíš „detaily“, s nimiž bylo počítáno, anebo s nimiž se smířili. S těmi závažnějšími, technického rázu (vlhkost, statika) se snaží něco udělat, ty ostatní, které jim neznepříjemňují život, komentují se samozřejmě, skoro hrdou shovívavostí.

>> „Nic tu není rovný! taky proto tamhlety vobklady sou to dřevěný prkna, to nejsou palubky, no sádrokarton nebo něco takovýho... To by se nám jednak nelíbilo, ale vono by to ani jinak nešlo, protože tady vážně: žádná zed' není úplně rovná! (směje se)“ (BL)

Citace míří k jednomu ze zásadních prvků, které manžele na objektu „přivábily“: půdní prostor s původním krovem. Střecha prochází úpravami (izolace, krytina), z vnitřní strany se majitelé snaží ji změnit co nejméně.

46/

V objektech, kterými se tu zabýváme, opravdu často „žádná zed' není úplně rovná“. Někteří respondenti vnímají podobné skutečnosti jako nezbytné nedokonalosti, s nimiž je třeba se smířit, jiní je nijak zvlášť neřeší anebo je dokonce komentují podobně, jako tato citace: s pozitivním nádechem.

Starý dům nikdy není dokonalý – už vůbec ne v okamžiku, kdy do něj nový majitel vstupuje, ale dokonce ani po rekonstrukci. Naopak u novostavby máme naději, že aspoň jistou dobu zůstanou „dokonalé“ plochy „dokonalými“ – v hladkém a rovném interiéru na nás nikde nečihá nic překvapivého. **Problémem dokonalosti je ale riziko, že se změní v nudu, anonymní stejnost. Naopak, jistá míra „nedokonalosti“ je předpokladem tajemství, překvapení, zmíněné „výzvy“ a představitivosti, a její akceptace je podmínkou svobodnější tvorby (nebo rekonstrukce).** K tématu dokonalosti a její relativity se ještě vrátíme – je pro nás důležité.

Způsob reflexe a odůvodňování zvoleného řešení

Hledání nejcitlivějšího řešení se nemusí nutně omezovat na prosté zachování původního stavu (je-li rekonstruovatelný, tj. dá-li se ještě zjistit – je totiž často otázkou, do které fáze „původnosti“ se chceme nebo můžeme vrátit). Nicméně není

vzácností, že u něj nakonec majitel, který nemá ambice objekt přímo proměnit k nepoznání, nakonec skončí – to už jsme naznačili i v předchozích řádcích.

Velmi zajímavé přitom je, že tento respekt k původní podobě není vždy přímo reflektován. Ne každý má totiž potřebu nebo schopnost vysvětlovat svůj pracovní postup, který okolnímu pozorovateli připadá chvályhodný, nějakou vědomou filosofií¹⁰².

Určitě zde nemůžeme proklamovat obecnou zákonitost, nicméně ze vzorku rozhovorů vyplynula jistá souvislost mezi původem majitele a jeho způsobem reflexe. „Mlčenlivějším“ a zdánlivě pragmatičtějším typem se zdáli být ti respondenti, kteří pocházeli z dané oblasti a kteří rekonstrukci domu popisovali velmi stručně a prozaicky¹⁰³. V jejich reálném přístupu ale byla znát velká citlivost a jakési intuitivní držení se ohleduplných pravidel stavebních úprav. To, že o věci tolik nemluvili, neznamenalo, že by o ní nepřemýšleli. Naproti tomu, lidé přicházející z města, kteří rekonstrukci starého domu vnímali jako poměrně cílenou alternativní volbu, ji obdobným způsobem i verbalizovali. Přestože bychom tedy v individuálních pracovních postupech našli velkou různorodost, a možná že by souvisela i právě s tímto rozdílem (východiska majitele – zda je z města, nebo z venkova), nejviditelnější rozdíl ve většině případů probíhal v úrovni reflexe, hodnocení a vysvětlování toho, „proč to a to je opraveno tak a ne jinak“. Co zde chceme vyzdvihnout, je prostá, ale ne nepodstatná skutečnost, že většinou má větší výpovědní hodnotu to, co lidé dělají, než to, co o tom říkají (samozřejmě, že i druhá složka je důležitá, v propojení s reálnou činností), a že právě u rekonstrukcí starých objektů je postup nejednou veden a komentován velmi intuitivně, bez komplikovaných výkladů.

>> „Dobrá bylo, že tu zůstala střecha, ačkoli... není úplně hezká, že jo, jak je stará, takže je taková různobarevná (směje se). Jo, mohlo by to být úhlednější, ale... No nad tou koupelnou sme dělali novou a teď ty tašky – nedržej tam, padaj, lámou se...

Kdežto: tohle drží, ty tašky se ani nehnou, to sou prvorepublikový tašky... A popravdě řečeno, proč bych měla tyhle ty kvalitní tašky, který sou dobře vypálený, za nějaký nový, nějaký který vydržej pět let a pak se rozpadnou, to tak vodhaduju...” (PU)

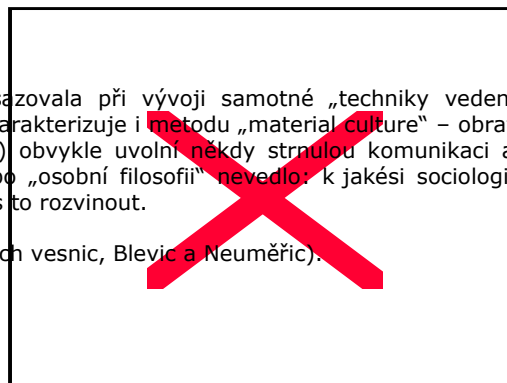
Pragmatická výhoda – nebylo třeba investovat do nové střechy, a zároveň argumentace na základě praktické kvality, slevení z požadavku „úhlednosti“ ve prospěch ověřené funkčnosti. A vedle toho i jistá nedůvěra vůči současně dostupným materiálům (a jak uvidíme, zde i vůči řemeslným službám).

>> „Chlapi začali, ale mně se to prostě pořád nějak nezdálo..” (SP)

Jednalo se o rekonstrukci krásné fasády bývalého hostince (již jsme ho zmínili v předchozí kapitole). Z původního zdání, že nákladná a profesionálně provedená oprava vlastně vznikla „mimoděk“, bez větších úvah (vzhledem k stručnosti komentářů), se přirozeně ukázalo, že opak je pravdou. Realizaci

¹⁰² Tato skutečnost se někdy úsměvným způsobem prosazovala při vývoji samotné „techniky vedení rozhovoru“. Vynikající pomoc tu poskytoval způsob, který charakterizuje i metodu „material culture“ – obrát k hmotným věcem (např. dotaz na konkrétní fyzickou věc) obvykle uvolní někdy strnulou komunikaci a zároveň nepřímou vede k tomu, k čemu by dotazování se po „osobní filosofii“ nevedlo: k jakési sociologii sebe sama, kterou je respondent od materiálního předmětu s to rozvinout.

¹⁰³ Ukázkovým příkladem byli dva starší muži (ze dvou různých vesnic, Blevic a Neuměřic).

předcházela dlouhá fáze rozvah a porad s odborníky i osobního zkoušení. Citát mívá do bodu, kdy majitel nakonec souhlasil s určitým řešením (částečně zachovanou fasádu směrem do návsi bylo možné obnovit snadno, zatímco směrem do dvora už z původního stavu nic nezbyvalo, a řešení bylo tedy sporné). Přesto si to ještě rozmyslel, a situaci konzultoval s dalším architektem. Konečná varianta se ukázala jako nejlepší a majitel je s ní spokojen. Zajímavé pro nás je právě i to, že tato volba nakonec „rekonstruovala“ původní verzi.

47/

>> **„No a s tímhle architektem sme koukali na to, co zbylo z přední strany tý fasády... a on prostě řek: líp to stejně nevymyslíte.“ (SP)**

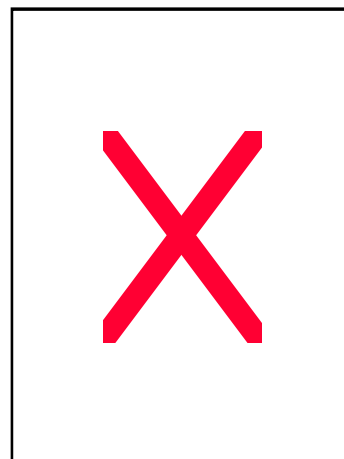
Za pozornost stojí i způsob, jak jednoduše se k volbě vyjádřil architekt (anebo přesněji, protože vycházíme z respondentovy prezentace, jak si ji on sám na základě architektova posudku vyložil).

Jiným takovým příkladem, kdy byla stavební úprava, navenek velmi citlivá, komentována opět spíše pragmaticky nebo stručně, logicky spadá do situací, kdy byla původním motivem koupě a rekonstrukce domu spíše nutnost než realizace určitého snu. I tady ale samozřejmě hraje velkou roli osobní vkus a určité zásady. A v prezentaci nepochybně také individuální způsob vyjadřování.

>> **„Plastová okna prostě do starého baráku nepatřej!“ (ČM)**

Tím se dostáváme k podstatnému rysu – ke způsobu, jak jsou (často zpětně, retrospektivně) komentovány a hodnoceny jednotlivé volby. Příkladově jsou to zvolené materiály, a zcela ukázkově, coby jakýsi symbol současných diskusí, byla spontánně a pravidelně komentována právě okna (někdy ve spojení s dalšími prvky či problémy) – dřevěná, nebo plastová?¹⁰⁴

Říká se, že okna jsou „očima domu“. Faktem je, že změna oken má velmi zásadní vliv na celkový vzhled domu. Z estetického hlediska lze volbou (proporčně, typově, materiálově) nevhodných oken zcela narušit a znehodnotit stávající obraz domu. Je to zvláštní, ale okna (a otvory v objektu obecně) „dělají“ opravdu mnoho¹⁰⁵. Výrazně spoluutvářejí charakter stavby. Ve vzájemných kombinacích u starších objektů odkazují k původní funkci (např. v části objektu, kde byla sýpka). A u nevyužívaného, chátrajícího objektu jsou jedním z určujících signálů, kterým se veřejnosti ohlašuje jeho bezprizornost. Spektrum (typově i stavem) nejrůznějších oken je v našem prostředí snad nevyčerpatelné, a obvykle má větší výrazovou intenzitu (někdy negativní, která leccos prozrazuje), než by i majitel zamýšlel – o jeho

¹⁰⁴ Přestože se tohoto motivu spíše jen dotkneme, dá se považovat za velmi zajímavé samostatné téma – plast nebo dřevo, a nejrůznější argumenty, kterými se lidé zastávají či kterými naopak oponují tě které variantě.

¹⁰⁵ Nejen esteticky, ale i v symbolické rovině, což je také jedním z témat přechodových rituálů, fyzických mezníků se symbolickými významy atd. (viz. např. práce již zmíněného A. Van Gennepa nebo A. Navrátilové).

vkusu, o finančních možnostech, o jeho záměrech s objektem, o jeho prioritách. Nahlédněme tedy do několika příkladů, jak lidé rozhodnutí o podobě svých oken zdůvodňují. Mísí se tu jak finanční a praktické argumenty, tak zdůvodnění na základě určitých dodržovaných zásad a priorit.

48/

>> **„Okna sice úplně netěsní, ale jsou funkční... a říká se, že má starý dům trochu „dejchat“, takže si myslím, že je to dobře, i když tam trochu táhne.“ (JF)**

Respondent s již zmíněným motivem původních oken („vždycky sem chtěl starej barák... s těma hezkejma šestidílnějma oknama“). Zajímavé je zdůvodnění, které se opakuje i u dalších: že dům potřebuje „dýchat“. Je to sice záležitost fyzická, konfrontační s diskusemi o tom, zda plastová okna nevedou k nevhodnému zapařování objektu, ale zároveň v kontextu rozhovoru vypovídá o celkovém respondentově přístupu: určitá shovívavost k nedokonalostem a postoj v duchu „domu to prospívá“. Ten řešili i ostatní.

>> **„Sou tu dřevěný eurookna, jako do plastu to zavřít nešlo, to starýmu baráku nejde, zapařilo by se to... I tak se to někdy taky trochu rosí, dole na voknech. Vršek je odřízlej, na začátku se furt větralo... no člověk uvidí, jak to bude pracovat! Nový vomítky dole částečně vopadávaj, jak je tam vlhko...“**

Ale prej zas tyhle pískovcový stavby, když to vyschne, tak se to může sesednout, no... uvidíme.“ (BL)

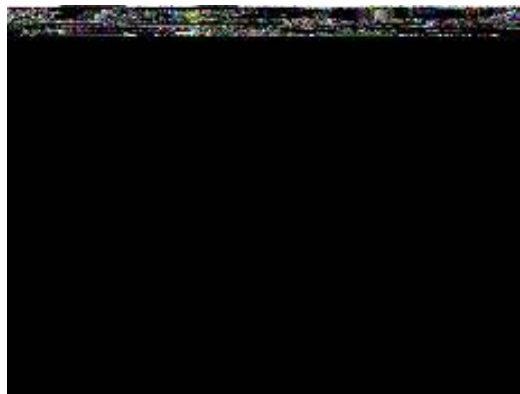
Dům jako objekt, o němž je třeba přemýšlet, v němž je třeba zvažovat možné důsledky, a u něhož je vždy nutné najít vhodné spojení „starého“ a „nového“ (např. vhodné izolace nebo právě dřevěných oken). Zde je volba dřeva vysvětlována spíše prakticky („to starýmu baráku nejde“), než esteticky, ale v souvislostech celého rozhovoru odpovídá tato volba obecnému „naladění“ majitelů. Zároveň jsou reflektovány i některé z potíží, kterým už manželé musí čelit (vlhkost apod.).

>> **„Okna sme jasně chtěli mít dřevěný. Dneska se už navíc dá najít výrobce na všechno, můžeš si to nechat udělat v původním, zakulaceným tvaru, cokoli. To je otázka priorit. Jestli si ten svůj život prokonzumuju nebo chci něco dlouhodobýho.“ (OM)**

Výpověď odkazuje mimo jiné k (již zmíněné) relativitě finančních investic – zda je rekonstrukce „drahá“ nebo „levná“, záleží na našich prioritách, tedy za prvé na tom, kolik jsme do ní ochotni a schopni investovat, a za druhé, jak tuto investici vnímáme a hodnotíme. Dále je tu zmíněna současná dostupnost při výběru vhodného prvku („výrobce na všechno“) a konečně je volba „plastu versus dřeva“ postavena do kontextu krátkodobého efektu (jaký respondentka spojuje s plastovými okny, která jsou levnější a která nevyžadují údržbu) versus dlouhodobější životnosti (kterou navzdory nutným opravám atd. jednoznačně spojuje s okny dřevěnými). Dodejme, že v jiné části rozhovoru věnovala pozornost tomu, jak přes původní postoj „ty vyhodíme“ přešli k tomu, že stará, oprýskaná okna zachovají a zrekonstruují. Pokud totiž dřevo nepodlehne škůdcům nebo dřevomorce, jeho životnost může být překvapivě velká. A zatímco restaurování dřeva je velkou kapitolou (a uznávaným oborem) samo o sobě, „restaurování plastu“ je vtipem – přestože lze plast recyklovat a přestože je (ne)ekologicky „trvanlivý“ až přespříliš.

>> **„Plastový byly levnější. Nemám ale ráda, když si plastová okna hrajou na dřevěný – takže máme ty bílý.“ (WI)**

Obdobný komentář zazněl i v rozhovoru s majiteli nově postaveného rodinného domku (satelit): „Když plast, tak to přiznat.“ (AK) – zvolili bílá plastová okna, plast jako takový byl zdůvodněn ryze finančně. Tento argument je také zřejmě nejvíce nabílední. O jeho relativitě jsme se již zmínili. Dodejme, že plastová okna jsou u nás stále ještě značně rozšířená a zatím masověji neustupují (ovšem ti, kteří si to „mohou dovolit“, volí raději dřevěná euro-okna, případně klasická dřevěná). Plastová okna se kupo-divu uplatňují i u objektů, jejichž rekonstrukce probíhá s relativním zachováním původního rázu stavby – barevně i proporčně mohou i odpovídat celku domu. Vzhledem k celkové náročnosti je ale škoda, že nižší cena zvítězila právě u podílu oken.

49/ ilustrační foto, Neuměřice

>> **„Okna... některý sme nechali původní, některý sme nechali dodělat. No voni úplně původní nejsou, jo, už sou předělaný vod JZD, dřív tady byly takový ty vobloučkový okna... No do budoucna uvažujem je vyměnit - buď dřevěný, nebo možná i plastový... Jo, jenže zas se říká, že s dřevěnejma se nemusí větrat a barák musí trochu dejchat, hlavně starej! (a manželka dodává:) To by člověk musel v pravidelnejch intervalech pečlivě odvětrávat, no nevím...“ (RH)**

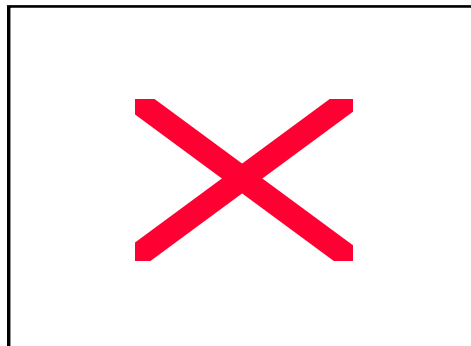
Podobné motivy, jako ty již zmíněné: problém s „ne-původností“ oken, snaha je vhodně doplnit, úvahy o plastových a opět i o tom, zda se tato současná technologie dá zdravě aplikovat na starý objekt.

>> **Taky sme tu měli truhláře, no to byl taky zážitek... ale je fakt, že nám udělal vokna. Já sem trvala na tom, že budou dřevěný. Takže sme si nechali udělat nový špaletový, takový vpodstatě jaký tady byly, a tamty starý se už bohužel nedaly použít... .. Teď jak sou dvojité, a přitápíme i pecí, tak zima nám tu teda není! (smějí se) (PU)**

„Zážitek“ s truhlářem manželé později rozvinuli v historku o tom, že mu zadali velkou zakázku a měli problém ho přimět, aby se konečně pustil do práce. Nakonec něco udělali sami, něco zadali jinému truhláři, něco – např. právě okna – řemeslník přece zrealizoval. Variantu plastu respondentka neřešila – prostě „trvala... na tom, že budou dřevěný“. Manžel se následně připojil s úvahou o teple či větrání v domě – okna jsou provedena kvalitně, takže netěsnost nebo průvan nikdo neřeší.

5. Seberealizace nebo břemeno?

To, že rekonstrukce starého domu není snadná, je logická skutečnost a zaznívá i z výše uváděných výpovědí. Svou roli tu však hrály i motivy výzvy a pozitivní argumenty (posuny od počátečních obav do stavu „jde to!“). V následující kapitole se zastavíme nad

konkrétními příklady toho, jak lidé organizují svůj čas a síly, a také nad jejich podstatnými pocity. Fungují tu totiž jak pocity pozitivní - nadšení, překonávání překážek, učení se -, tak pocity rozporuplné až negativní - únava, uvědomění si obtížnosti prací, reflexe toho, že rekonstrukce po jistou dobu převládá nad ostatními aktivitami a podobně.

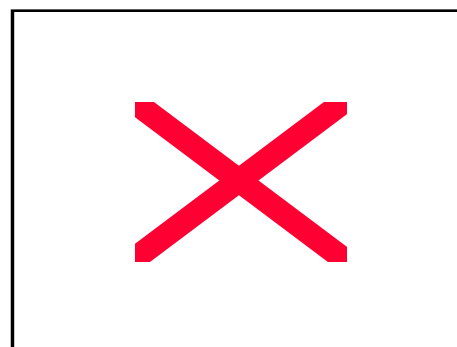
přerušené opravy

50/ Několik let staré lešení,

a otazník nad budoucností objektu (Neuměřice)

Všechny uváděné výpovědi je třeba vnímat nejen v obecné rovině „rekonstrukce“, ale v konkrétní rovině zvolených způsobů, jež (v různé míře) vycházejí ze svépomoci, z práce vlastníma rukama. Každá stavba i opravy objektu jsou náročné (psychicky, časově, finančně). Vlastní fyzický podíl ale dodává tomuto procesu specifický rozměr. Nejprve se na něj podívejme spíše popisně, později (v kapitole „Význam proměny“) se na něj podíváme jako na jeden z důležitých faktorů, které se podílejí i na celém vytvářeném vztahu k domu.

>> „Samozřejmě že to znamená že ta rodina přestane fungovat, na tu dobu, na ty léta, v tom smyslu, jako sou dovolený... A prostě je to priorit, pro kterou padne všechno... je to tak! Když ten pár, ty rodiče sou zajedno, tak ty děti sou jako obětmi... To dětství tam pro ně padne... i finančně, ty rodiče na to nemaj, prostě zachraňujou si barák...

Tak jasně že nás všichni kritizovali, známý, že nás to pohltí... 51/

A není čas chodit na vejlety, a ty děti hrozně ovlivníš, pamatujou si hlavně to, jak podávaj tašky na střechy...

No tak to sou ty negativa, co s sebou nese..

Když to děláš bez peněz, a chceš si ty věci udělat sám, at už z důvodu peněz, nebo že chceš vědět, udělat si to poctivě, jako když děláš domácí bábovku, i když můžeš použít kupovanej koláč... Když je to firmou, nevíš, co ti do tý malty dá...

Takže je to samozřejmě.. nemáš na to, bojuješ i vo ty peníze za ten materiál... samozřejmě i ty peníze na ten materiál musíš mít... To vyžaduje to, prostě to propadnutí, dočasný propadnutí tomu snu, tý představě. Tim pádem, co ty, co maj v tý chvíli jiný zájmy, potřeby, sou tim vomezovaný, ovlivnění negativně, třeba ty děti... No to nemůžu posoudit... ale ten čas a ty peníze... to je jasný.”(OM)¹⁰⁶

¹⁰⁶ Nutno dodat, že tento negativní zpětný komentář dané respondentky je výpovědí, která do určité míry kontrastuje s (jejími) jinými. Souvisí to zřejmě i s aktuálním zvažováním dalšího využití objektu, s retrospektivním přehodnocováním priorit. Na druhou stranu byly ale zmiňovány pozitivní aspekty – stmelení rodiny atp. Komentovaná léta navíc obnášela nejen stavební práce, ale i řadu „výletů“, „dovolených“ atd., tedy věcí, o nichž má respondentka zpětně pochyby. Z rozhovorů ale vyplývá, že je to ovlivněno srovnáváním s „ostatními“ („Nejeli sme k moři, prostě se ten rok dělala střecha...no tak sme byli v Krkonoších... ale třeba někteřejm známejm nebo kolegům to přišlo, že to je hrozný, že ty děti vo něco vokrádáme.“). Toto porovnávání priorit (vůči „ostatním“) je zřejmě součástí celého procesu, a projevovalo se i u jiných respondentů. Souvisí i s pasáží o přístupu okolí, známých a příbuzných. Pohled na rodinu, která

Řada důležitých argumentů a úvah. Zvažování vlivu rekonstrukce na rodinný provoz (vliv náročný, ale zároveň stmelující) – odpovídá i námi použitému dvojímu důsledku: ztrát i nálezů. V rekonstrukci lidé docházejí jak nežádoucích ústupků, tak i nově vytvořených řešení a nových objevů. Vedle toho však ztrácíme i nacházíme mnohem víc, než „jen“ materiální věci a postupy (odvahu, soudržnost, zklamání,...). Dále je vysvětlován fakt vlastní práce – který je zčásti dán i nutností (finanční), tak i potřebou „vědět, co je v bábovce“ (velmi podobně se vyjadřovali i další, explicitně PU). Důležité je i vyjádření toho, že „to vyžaduje... propadnutí, dočasný propadnutí tomu snu, tý představě.“ To totiž platí pro realizaci jakéhokoli „velkého“ přání – je současně omezením ostatních činností a zájmů i pozitivním usilováním o něco, určitá (byť třeba dočasná) životní vášeň, v níž člověku – „o něco jde“.

Přestavba nebo konzervace starého domu s sebou tedy nutně nese na jedné straně kompromisy, ústupky a někdy i nemalá zklamání, na druhé straně vývoj vlastních schopností a vědomí, že „to jde“. To je obecně jedním z důležitých motivů: zjištění, že jsem vlastníma rukama něco dokázal. K této dnes někdy opomíjené radosti se ještě vrátíme v pasáži, věnované připoutanosti k svému domu i na základě vložené fyzické (a samozřejmě i myšlenkově-tvůrčí) práce.

Nečekané nároky a komplikace jsou (ne samozřejmě vždy) vyvažovány a usnadňovány postupně se zdokonalujícími postupy a nabývanými zkušenostmi (první dlažba je křivá, při druhé už víme, jak na to) a v důsledku toho především posíleným sebevědomím. Nemusí to být dramatický proces. Ale i nenápadně (a jen s matnou sebe-reflexí) se lidé při práci na svém domě učí - jak o vhodné hustotě štuku, tak o sobě samých¹⁰⁷.

Vlastní fyzická angažovanost

Už jsme se tohoto motivu dotkli několikrát. V praxi je samozřejmě míra vlastního zapojení se do prací různá, individuální. Obvyklý vzorec je takový, že se většina zpovídaných snažila osobně zapojit, přestože ne všichni měli s podobným typem práce zkušenost¹⁰⁸: od

se vrhne do velké rekonstrukce, není jednoduchý ani „růz-
fázích) kritický. Dostává se tu zkrátka do kontrastu běžnější
několika nadšenců. Někdy pak, především s postupujícím v
realizovaným opravám, do výpovědí pronikají i „přejímané“ po
to správné?).

Pocit provinění vůči dětem, resp. úvahy o tom, zda nejsou jejich zájmy potlačovány na úkor „rodinného
podniku“, zaznívaly i inde, logicky ovšem u těch respondentů, kteří už rodinu v průběhu rekonstrukce měli
(např. JF). Řada respondentů ale byla teprve ve fázi, že 1. Rodinu teprve nyní zakládat chtěli nebo chtějí
(např. RH, BL), 2. Děti už jsou starší (i tak někdy zazněly reflexe, zda děti přestěhování nepřerušily
předchozí kamarádství apod., např. WI), 3. Rodiče měli „odrostlejší“ děti a další dítě „načasovali“ opět až po
uvedení domu do plné obyvatelnosti (např. ČM).

¹⁰⁷ Doplníme, že popisy stavebních úkonů tvořily vždy podstatnou a často dlouhou část jednotlivých rozhovorů. Pro náš text nemělo smysl je všechny reprodukovat – za prvé vzhledem k rozsahu práce, za druhé k jejímu cíli. Proto jsou uváděny jen některé z mnoha příkladů, se zaměřením na ty výpovědi, kde je kromě stavebního popisu vyjádřen osobní postoj respondenta, určitá reflexe toho, jak práci vnímá, zda pro něj znamená něco jiného než jen „nutné zlo“ (tj. dřinu) a podobně.

¹⁰⁸ Přesněji řečeno: byli to všichni respondenti, ale s tím, že ne vždy (např. u JF, RH) se zapojili oba partneři – respektive manželky. „Samouci“ byli prakticky všichni, s tou výjimkou, že manžel respondentky ČM má stavební firmu, což mělo řadu praktických výhod.

broušení nebo natírání, přes nejrůznější zedničnu, až po náročnější úkony (pokládání podlah atp.). Odborné a technické úkony však řada z nich přirozeně ponechávala kompetentním řemeslníkům. Výjimkou však nebyly ani případy, kdy se věci, kterými zpočátku pověřovali profesionály, časem naučili udělat suverénně sami.

52/

>> **„Prkna sou původní, noo, že by byly úplně zdravý, to teda nebyly (směje se), to se brousilo, manžel velkou brusku a já malobruskou... Jinak zedničnu a elektriku, to samozřejmě dělali řemeslníci, ale prkna a takový věci, to natíráme sami...“ (BL)**

Paní BL sice v rozhovoru průběžně zmiňovala více i méně pozitivní zkušenosti s řemeslníky, zároveň ale velmi často činila drobné poznámky typu: „to děláme sami“, „to sem si zkusila“ atp. Stejně jako u ostatních respondentů (a respondentek), nebyly tyto informace podávány exhibicionisticky – spíše plynule vycházely na povrch s popisem konkrétních stavebních úkonů. Aniž by se jimi lidé přímo „vytahovali“, byla to vždy důležitá a komentovaná součást jejich příběhu.

>> **„Tak dělám sám to, co sám zvládnou. No bude to náročný, ale snad se to nějak postupně zvládne...“ (ZA)**

Z rozhovoru s novým majitelem velké usedlosti - stojíc na krásné staré židliče, vyzdívá elektro-skříň na levé, hospodářské části, která má nově zasazená plastová okna. Koupil tento (původně ve vsi nejvýznamnější) statek od obce nedávno (na jaře 2007), se záměrem využít jej jak k obytným, tak podnikatelským účelům. Zatím postupně opravuje hospodářskou část, budoucnost obytné části je zatím nejistá. Statik ji prý doporučil zbourat, majitel to komentuje: „uvidí se... možná to ještě zkonzultuju s někým nazaujaty... Řešil sem to i na památkovém ústavu. Možná by to i uznali. Jenže to má taky svý nevýhody, velký omezení, ta pani říkala: nevim, jestli bych vám to vůbec doporučovala... Člověk je pak dost omezenej.“ Dodejme, že bylo překvapením, že se po letech komplikovaných vlastnických vztahů a stavebních pokusů s objektem něco děje. Aniž bychom mohli předbítat, zdá se, že rekonstrukce bude orientována radikálněji než u ostatních respondentů. Je to dáno i velikostí usedlosti, jejím současným stavem (který by vyžadoval rekonstrukci velmi pečlivou a náročnou) a zamýšleným účelem využití. Koupě a zahájené opravy jsou tedy (v rámci obce) vnímány jako pozitivní, na druhou stranu lze očekávat, že původní tvář objektu se hodně změní.

>> **„Zedničnu sem dělal sám, elektrinu napůl... Plyn dělala firma. Já sem to ale vykopával a pak po nich ještě převěsil radiátory... No spousta lidí se divilo.“ (JF)**

Opět odkaz i k přístupu okolí – údiv nad tím, že „to dělá sám“. Když jsme rozebírali důvody, proč vlastně, zazněly jak finanční, tak osobní (**motiv samostatnosti**): proč to nechávat řemeslníkovi, když „některý věci zvládnou nebo se je naučím“.

>> **„Manžel tu udělal 80%, je strašně šikovnej na ruce, takže vyjma takovejch těch speciálních prací typu elektriky, střechu dělali pokrejvači, jasně...“ (WI)**

Respondentka odkazovala i k tomu, že se manžel hodně podílel i na úpravách jejich bývalého městského bytu. Také pozitivně hodnotila, že syn „je po tátovi“ a některé práce proto dělali společně.

- >> **„Dělal sem to prakticky sám, jako samouk. Prostě sem do toho šel po hlavě... Dělal sem toho většinou sám, hodně mi pomohl pan K. (odmlčí se) ... no a občas, když to bylo potřeba, tak nám tu nastoupilo celý příbuzenstvo.“ (RH)**

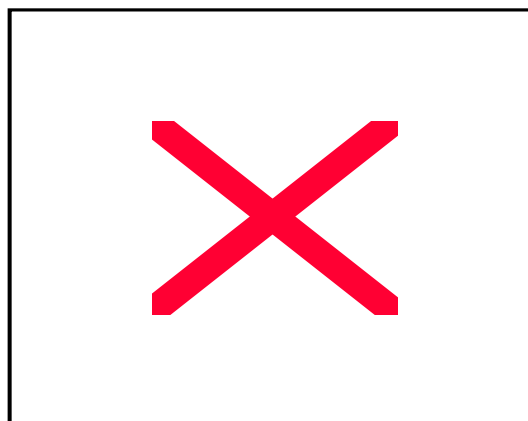
V obyvatelné části statku byli (ještě za JZD) „nastěhováni“ starší manželé - „pan K.“ byl vyučený truhlář, v důchodu, ale velmi aktivní. Nově přistěhovalí mladý pár se s „nájemníky“ brzy spřátelil. RH se přitom vracel i k tomu, že mu zkušený truhlář při rekonstrukci statku nejednou podal pomocnou ruku. Dodejme, že sám RH před několika lety odešel ze zaměstnání v kralupském Kaučuku, ze stodoly má dílnu a začal se úspěšně živit jako samostatný truhlář.

- >> **Dělali sme to sami, i když jasně že na něco sme měli řemeslníky... ale někdy sme pak zjistili, že kdysme to dělali sami, tak by to bylo lepší – ale vopravdu... Vopravdu jako ty řemeslníci dneska, toho moc neuměj, to je jako málokdo... Jo a to pak stojíte před tím rozhodnutím, že si to člověk musí všechno nastudovat a pak si to všechno dozoruje, kontroluje je, jestli to udělali dobře nebo ne... jako když budete stavět nový barák, vždycky to někde vošiděj. (PU)**

Jak zaznělo v této výpovědi, někdy je důvodem, proč se do řady úkonů pouští majitelé sami osobně, i nedůvěra k řemeslníkům. Připomíná i předchozí výpověď (OM) s jejím mottem „To je jako když děláš domácí bábovku, i když můžeš mít kupovanej koláč.“ Dodejme, že tento motiv bychom sice v jisté míře našli u všech zpovídaných (vědomí nevyzpytatelnosti dostupných služeb, snaha najít dobrou firmu nebo řemeslníka přes doporučení známých apod.) – není ovšem motivem jediným (vždy tu fungují i faktory finanční, časové, i emancipační – proč to neudělat sám, z pragmatických i seberealizačních důvodů). I u této respondentky později uvidíme, že pro ni byla důležitým motivem právě ona chuť „zkusit to samostatně“ – jak fyzicky, tak invenčně, při vymýšlení a plánování dobrého řešení.

Vložený čas: „ta práce byla nekonečná“

Vazba k budoucímu domovu vzniká už tím, že se majitel nějakým způsobem zapojuje do opravných a rekonstrukčních prací. To nejednou vyžaduje přizpůsobit tomu svůj režim, především časový, a ne vždy je to jednoduché. Zajímavé je přitom sledovat jak celkový čas rekonstrukce (často si jej už lidé přesně nepamatují) a také způsob, jakým stavební práce skloubili s ostatními, hlavně pracovními povinnostmi. Nejsou tu však pro nás důležité číselné cifry, ale celkový způsob reflexe, který do sebe zahrnuje řadu dalších rovin (vztah s rodinou atd.). Nechejme proto

>> **„Asi půl roku trvalo stavební povolení a tyhle ty věci. Takže, děláme tu... přes jeden rok celkem. Mezitím sme měli v Otvovicích pronajatej byt, abysme byli blíž, a makali sme tu souběžně se zedníkem.“** (BL)

>> **(manželka) „Jak dlouho to trvalo?... no asi 2,5 roku, nebo tři?“**
„Ne... sou to necelý 2 roky...“
„Já myslim, že to bylo dýl.“
„Ne, to netrvalo tak dlouho! Dyť vokopávat sem začal v březnu 94... Dalo se to tenkrát zvládat při práci, já tu dělal mezi směnami v Kaučuku - před odpolední, po noční...“ (RH)

>> **„Začali sme tam loni (2006) v květnu, stylem dojíždění sem a tam, a práce v létě, o víkendech, kdy to šlo... No a ze začátku sme tam prostě jezdili a zase se vraceli do Prahy...**

Až sem jednoho dne řekl rodině: a už vás zpátky neodvezu.“(JF)

Se smíchem popsaná situace „zlomu“ mezi neustálým „pendlováním“ mezi Prahou a opravovaným venkovským domem. Odráží i problém, který svým způsobem řešili všichni: kdy si říci, že je dům natolik „hotov“, aby se v něm už dalo trvale bydlet. Dobou určitým provizoria, kdy v domě fungují základní technické struktury, ale jinak ještě zbývá spousta „vad na kráse“, prošel každý.

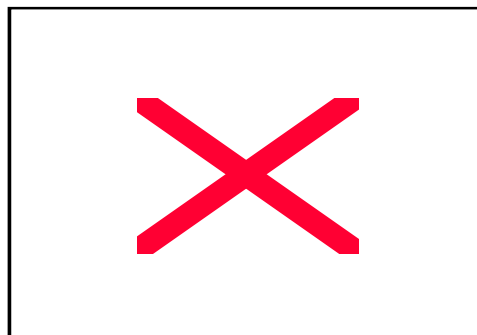
>> **„Sme tady pět let. No a hlavní přestavby, to bylo to první léto, respektive zhruba vod května do září... to byly perný prázdniny!“** (ČM)

„Perný prázdniny“ také odpovídaly časovému tlaku, který v tomto případě hrál svou roli.

>> **„Koupili sme to 2000, a za dva roky sme se mohli nastěhovat. Ale během tý doby, to bylo pořád, každej víkend... ted' jak máme ty schody, tak vedle schodů nám tam stál takovej ten pás, ted' manžel dělal, já dole tu maltu míchala... Ta práce byla nekonečná.“** (PU)

>> **„No jak dlouho sme to dělali - než se narodil P., takže čtyry roky sme tam dělali intenzivně, čtyry roky sme tam blbli... jako vopravdu každej víkend, všecky dovolený, veškerej volnej čas.**

A můj otec v důchodu tam jak mravenček, ten tam nepřetržitě furt dělal, sice třeba nedělal takový ty profesionální věci... Přestože třeba doslova zachraňoval vokenní křídla, a to profesionálně, pečlivě, to by někdo jinej nedělal, to jen ten člověk v důchodu, že měl čas, a tu trpělivost! Tak to se nám líbilo (směje se), že to bylo původní, poctivě udělaný, a jasně že díky tomu i levný... My bysme tomu ty hodiny, fakt hodiny! dát nemohli...

Těžištěm této výpovědi je nejprve fakt, že na největší rekonstrukční práce padly čtyři roky veškerého volného času (intenzivního „blbnutí“). Zároveň zde ale prosvítá vztah a respekt k otci. K tomu, že dodnes funkční okna (většinou ještě původní) jsou vlastně „jeho záchranářským dílem“, se respondentka několikrát vrátila. Později rozvinula časovou rovinu rekonstrukce podrobněji:

>> ***Je fakt, že sme tomu dali ty víkendy a dovolený a tenhle člověk tam dělal prakticky furt, průběžně.. Ale taky to bylo daný tím, že sme na to netlačili. Jenže pak tím přestěhováním, naši se tam stěhovali, když je majitel restituent vystěhoval z Prahy.. a narozením dítěte.. to člověka přitlačí k tomu využít i toho profesionála a mít to rychlejc.. na což pak padne spousta peněz. Nechali sme dělat vepředu sádrokartony, i když by sme to třeba uměli udělat, jako to děláme dneska vzadu, ale muselo to bejt rychlejc, nebo to topení taky... Takže to taky záleží, jak na to spěcháš, anebo jestli si s tím můžeš hrát sám.”***

Nezanedbatelný faktor: dostatek času jako předpoklad toho, že si „s tím člověk může hrát sám“.

Peníze: neporovnatelnost „starého“ a „nového“

Většina respondentů se shodovala na tom, že celkově vychází starší dům o něco levněji než novostavba. To ovšem neznamená, že by celkové náklady byly nízké – a vzhledem k tomu, že zpovídání patřili převážně k tzv. střední vrstvě, investice do domu byly pro jejich rozpočty výraznou zátěží. Tuto skutečnost je třeba zároveň vnímat v kontextu preferovaných řešení – nezbytnou součástí jsou tedy jak dílčí kompromisy, tak i dražší („nadstandardní“) varianty, odpovídající konkrétnímu vkusu a důrazu na některé úpravy.

„Nový“ a „starý“ dům nejsou vůči sobě ani levnější ani dražší – nezáleží totiž na jejich „věkové kategorii“, ale na mnoha složkách jejich konkrétního provedení. Nemluvě o tom, že všechno vyčíslit a zakoupit nelze. Proto také někteří lidé variantu staršího domu vůbec volí.

>> ***„Za 300 tisíc sme měli pozemek a hrubou stavbu, tak si to srovnajte s dnešními cenama.....***

Naši stavěj novej barák a nakonec je to přijde možná na 3 miliony, a když chce člověk někdy koupit slušnější starší barák, tak sou to hnedka dva míče, takže tohle vyjde levnějc... Takže - určitě se to finančně vyplatí, i s těma nákladama, který jasně, že nejsou tak malý.....

.....Fakt je lepší stavět nový, ale to se zas prostě nedá postavit v takovymhle stylu, to nejde, to nenapodobíte. A nešlo by to ani finančně - tady sou šedesátkový kamenný zdi a víte, jak je kámen drahej!

Střecha – tam je izoteková izolace, což vydrží až 2-3 měsíce bez krytiny, díky tomu můžou tašky bejt až na jaře a dá se tím zachovat ten spodek – chtěli sme vidět trámy, tak sme prostě zvolili dražší variantu.” (BL)

Částečně již uváděná citace – o ustavičném vyvažování hodnot a cen.

Tato výpověď vystihuje již naznačenou, podstatnou skutečnost: že v našem hodnocení *levnější-dražší* není určujícím faktorem protipól *starý-nový*, jako spíš námi preferovaná kvalita a způsob provedení, použité materiály atd. Není pochyb o tom, že jak na projektu novostavby, tak i na rekonstrukci starého domu můžeme načrtnout množství odlišných finančních rozpočtů – není tedy klíčové *co*, ale *jak*.

Přesto je zažitým stereotypem, že starý dům vždy a automaticky znamená nutnost vyšších investic (představujeme-li si jej v dokonalosti „jako nový“, pak obvykle ano).

>> **„Taky sme samozrejme prošli fází, že sme nejdřív sháněli starší dům... U staršího domu si kupuješ polohu, to místo... Jenže vždycky tam byl nějaký problém... buď do toho člověk musí dát hodně peněz, kompletně to zrekonstruovat, nebo to může zbourat a postavit znova.“**(CK)

Majitelka nového rodinného domku v satelitu. Postoj v konkrétním případě pochopitelný, zároveň ale v širším měřítku smutně paušalizovaný. Za pozornost stojí nicméně poznámka „U staršího domu kupuješ polohu, to místo.“ Do značné míry koresponduje i s postoji ostatních respondentů, kterých se ještě dotkneme: hodnocení vlastního místa, kritika nových zástaveb (často z pozice jejich polohy a celkové dispozice, než z hlediska architektonické kvality jednotlivé stavby), vztah k odlišným variantám, než je ta „jejich“.

Osobní zkušenosti byly někdy shrnovány stručně (stylem „bez komentáře“), jindy byly zasazovány do širších souvislostí a názorů na současnou situaci trhu s nemovitostmi i na společnost jako takovou. Pro člověka, který sám jde cestou rekonstrukce, jsou motivace lidí, kteří naopak volí variantu, představou větší rychlosti a pohodlnosti.

>> **„To máte rozevírající se nůžky, myslím si, jo, čím je společnost tak zvaně bohatší, tím jsou ty nemovitosti dražší..... Jestli dům stojí přes 2 miliony... já sem do tohohle víc než milion nedal. Takže... starej dům asi nemusí být dražší... ale asi jim hypotéka a novostavba připadá svym způsobem rychlejší, jednodušší...“** (SP)

Jiné výpovědi se finančními investicemi zabývaly stručně a prostě – někdy ovšem s nádechem toho, že to byla určitá (a nezbytná) „oběť“, s vědomím toho, že na úkor rekonstrukce bylo třeba „obětovat“ jiné zájmy – během intenzivní fáze stavebních prací jde všechno ostatní stranou.

>> **„Peníze sme prostě vrhli do baráku...“** (WI)

Detailněji nerozebíráno, pouze v náznacích v průběhu rozhovoru. Finanční základ jim poskytl prodej bytu, další prostředky byly „prosívány“ z běžných příjmů obou manželů.

>> **„Všechno z vejplaty šlo sem. A taky se tenkrát shánělo, jak se dalo, cihly z bouraček, kupovalo se jenom to, co jinak nebylo... Taky to byla jiná doba, celkově – firmy nespolehlivý, nic nebylo.“**

(manželka) „**No a rodiče nás našťěstí krmili!** (smích)“ (RH)

I krátký komentář v sobě často obsahuje řadu informací. Všechny tehdejší zdroje musely mířit k opravám. Zároveň je letmo reflektována i dobová situace (1. polovina 90. let), obtížná dostupnost materiálů i alternativní zdroje. Opět je zmíněna i nespolehlivost řemeslníků (srovnáme-li ji však se stížnostmi jiných respondentů, ukázkově PU, o 10-15 let později, naskytá se otázka, zda je to problém specificky dobový, anebo vlastně nadčasový). A konečně je tu odkaz, který souvisí i s výchozími motivacemi manželů – bydleli u ženiných rodičů, což mělo své nevýhody („byli sme tam jak sardinky... chtěli sme do vlastního“), tak výhody (rodinná pomoc v přechodném období).

>> **„Prodala sem parcelu, kterou sem měla, za 700 tisíc... a... tohle stálo asi 350. A nebylo potřeba, našťestí, dělat střechu, ta byla dobrá, takže s tím se už dalo nějak začít.“ (ČM)**

Opět poměrně nízká cena objektu (pořízen roku 2003), i vzhledem k tomu, že nebylo nutné řešit nové zastřešení. Samotná rekonstrukce pak byla financována postupně, velkým kladem bylo pro respondenty to, že manžel má stavební firmu – jako jediný měl tedy už jistou profesionální zkušenost se stavebními pracemi, přehled o dostupných možnostech atd.

>> **„Brali sme si půjčku, prodáte i ty věci, co myslíte, že nikdy neprodáte, co by se tomu neobětovaly, to auto, jo, ty auta historický - pikolu, citroén, chalupa nakonec...“ (OM)**

Od okamžiku, kdy to podle slov téže majitelky „jde na krev“, se rekonstrukci objektu podřídila řada věcí i zdrojů – na koupi statku získali manželé peníze jak výše uvedenými prodeji, tak půjčkou, a podobně se pak řešily i nákupy materiálu, řemeslné práce (nahrazená okna, tesaři na střechu atd.) a další výdaje, spojené s opravami.

>> **„Samozřejmě, že ve finále je ta rekonstrukce náročnější, i finančně, to se nedá srovnávat.**

Ale zas i ta kvalita mi přijde, mě ten barák už přijde takovej sedlej, že jo, že to je kvalitnější... a taky sou tam ty věci... ta jeho minulost, takže... No!

To je totiž neporovnatelný! Nemůžete porovnávat nějakou... montovanou stavbu s kamenným barákem, že jo. Samozřejmě, když vám bude jedno, jak ten barák bude vypadat, tak to bude levnější, postavit si nákej novej... ale nákej, jo.“ (PU)

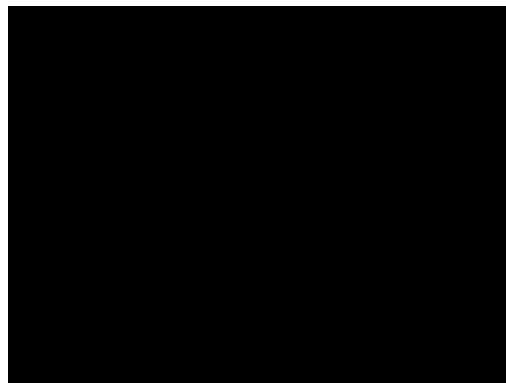
Zakončeme tuto pasáž tím, že vyzdvihneme podstatnou myšlenku, která tu více či méně explicitně zazněla: **neporovnatelnost starého a nového**. Ta je spojena s „nenapodobitelností“ a „nezakoupitelností“ některých vlastností (starého) domu¹⁰⁹. Budou pro nás zásadními tématy v následující části, *Význam proměny*.

¹⁰⁹ Pokud bychom je přece chtěli vytvořit nově, museli bychom se pustit jinou, mnohem náročnější a nejistou cestou: sehnat dostatek „autentických“ materiálů (např. zmiňovaný kámen), zajistit kvalitní profesionální provedení, celý postup podložit pečlivým projektem a na jeho realizaci obětovat mnoho peněz a času – tak, jako bychom rekonstruovali chráněnou památku. Anebo mít dostatek intenzivně zapálených lidí, kteří se takovému projektu věnují ve svém volném čase. I takové případy samozřejmě existují – ať se jedná např. o dlouhou, postupnou rekonstrukci (resp. stavbu) středověké tvrze, do níž se pustí skupina nadšenců... Hovoříme-li ale o objektu, který si lidé pořizují proto, aby v něm mohli bydlet, jedná se víceméně o vzácnou záležitost. A stále jsme nevyřešili tutéž otázku: otázku nenapodobitelnosti, problém (ne)autentičnosti. Co totiž „re-konstruujeme“? Pokud je pro někoho podstatné, že chce „cítit v domě minulost“, pak pro něj otázka „je levnější starý nebo nový dům?“ ztrácí de facto smysl.

Seberealizace a posouvání možností

Už při zmiňování úvodních motivací jsme se dostali k motivům „zájmu něco přetvořit“, realizovat se samotnou přestavbou – míra dobrovolnosti a nadšení je opět individuální, nicméně většinu lidí pracovní práce alespoň částečně „bavily“, naplňovaly:

- >> **„V tom to asi je: starej dům jako koníček, kterej chceš zachránit a baví tě ta či ona práce... musí tě to bavit.“**
(OM)

55/

- >> **„Manžel, von je celoživotní budovatel (smích)... To když sme bydleli ještě v paneláku, celej byt vobložil dřevem, udělal tam pravý dřevěný podlahy, všechno... No a pak děti vyrostly, tam bylo hotovo, a co najednou. Tak se vyběhají tady... teď že by mi z garáže udělal ateliér. Jeho to baví, někdy mi s tím teda leze na nervy, žene mě do práce! Ale jak kdy, ne - je to fajn!“** (WI)

- >> **„To sem byl nemocnej - tak abych se nenudil (smích), seděl sem tady a postupně to štípal.“** (RH)

Vysvětluje, jak předsíň obložil dřevěnými špalíčky. Podobných poznámek byla v rozhovoru řada. Aniž by tedy respondent explicitně pravil něco na způsob: „Rekonstrukce, to je moje!“, z jeho popisu zazníval celkově pozitivní, aktivní přístup k práci tohoto typu. I když i on, jak uvidíme dále, jí mohl mít nejednou „plné zuby“. To je druhá strana mince.

Jedna z nejzajímavějších věcí na procesu stavebních prací a oprav je však postupné učení se, potvrzování dosaženého a s tím související posun vlastních hranic a odvahy. Souvisí stále s ústředním rysem proměny ruiny v domov: s procesualitou, s vývojem fyzického stavu domu, psychického postoje jeho majitele i jejich vzájemného vztahu.

Průběžnými (byť někdy jen letmo nadhozenými) motivy bylo to, že se lidé během oprav **učili**, že často začínali z ničeho a bez zkušeností (a jak jsme viděli ve fázi „na hraně“, těsně po koupi, zažívali i nepříjemné obavy, znechucení, nepříjemná překvapení). Už jsme řekli, že až zahájení prací odhalí, co všechno bude nutné udělat. S tím ovšem souvisí i postupně posouvané hranice vlastních schopností i odhodlání, stejně jako výchozí pocity výzvy a představitosti.

Dalším důležitým motivem, jehož jsme se již také párkrát dotkli, byl „dobrý pocit z práce“. Souvisí s výše uvedeným „koníčkem“, ale také s postupně dotvrzovanou reflexí určité samostatnosti, emancipace. I to je pro naše téma podstatný aspekt: rekonstrukce starého domu se tak stává kromě jiného **prostorem pro to, prozkoumat vlastní možnosti** z jiné perspektivy, než na jakou jsme byli v každodenním životě zvyklí.

Neméně intenzivní je vědomí **vlastní invence** - tj. ne pouze fyzického výkonu, ale primárně i myšlenkového řešení a plánování. Manuální práce zde samozřejmě není oddělitelná od té tvůrčí, duševní. Starý dům je v tomto směru specifickou variací na vizi samostatnosti, kterou v sobě nese současný trend „nového rodinného domu“ (viz. výchozí část *„Staré a nové ve společnosti“*) – jenže takovou variací, která si zakládá na samostatné realizaci (nebo alespoň na tom, moci k ní nezprostředkovaně přispět). Jednou z mnoha zajímavých věcí, které tedy v rozhovorech zaznívaly, bylo tedy to, jak respondenti vymýšleli jednotlivá řešení.

>> **„Nejdřív sme nevěděli, jak na to. Jak blbci, nejdřív sme začli vokopávat vomítky! Přitom všude byla dřevomorka, stropy byly propadlý... střecha byla kupodivu dobrá, ta je tu dodneška... vod JZD tu byl spadlej štít stodoly - no vod vás... Za to nemůžete, to ste tam ještě nebyli, to jézédáci (směje se)... No nic, no a původně sme mysleli, že strop, co držel, necháme, ale... nakonec to šlo všechno. Jenže to nešlo podřezávat, jak je barák přilepenej na svah, tak sme to řešili vyzděním, jo, přicihlováním „na čtvrtku“.“ (RH)**

Reflexe několika skutečností: popis samotného stavu objektu a postup vlastní zkušenosti ("nejdřív sme nevěděli na to... jak blbci...") i toho, jak majitelé našli vhodné řešení problému (pro "barák přilepenej na svah"). Úsměvně pak do výpovědi vstoupila skutečnost, že tito respondenti jsou zároveň sousedy samotného výzkumníka. Výzkum přitom znamenal do jisté míry prolomení vzájemné neznalosti.

>> **„Střecha se dělala komplet, bylo potřeba zpevnit verandu, udělat komplet elektriku, topení, vodu, to tu nic nebylo, vodu totiž nechali zmrznout a tak to celý popraskalo!... No a střecha se musela předělat kvůli tomu podkroví, a pak jak byly takový ty orkány, kdy to bylo... ten vítr nám vzal půlku votevřený střechy, takže sme to nakonec dělali celý, což původně nebylo v plánu. No bylo toho dost, ale nakonec sme to zvládli.“(WI)**

Opět zdánlivě "jen" popisy stavebních úkonů – zároveň ale i zpětné hodnocení zvládnutých překážek.

>> **To si člověk říká: zachráním tohle – zadek – a potom přidává, už i to ostatní – když už sme jednu střechu udělali, tak to vezmem dál, to už zvládnem...“ (OM)**

Odkaz na postup rekonstrukce od zadní části objektu, přes krytinu i středové části (tvořené sýpkou na obilí, dnes charismatickou "společenskou místností", která vzhledem k celkové rozlehlosti objektu byla ponechána "alternativnímu využití": letním slavnostem, společenským sešlostem apod.). Původně skromnější představy o rekonstrukci – opravit jen to "nejnutnější" - se stávají sebevědomější, staví na už získaných zkušenostech, díky kterým se výchozí ambice dům "zachránit" stávají reálné i dalekosáhlejší. Je to dáno jak tím, že konkrétní lidi taková činnost naplňuje, ale to jde ruku v ruce s tím, že si postupně (a vlastně i oprávněně) víc věří – "to už taky zvládnem". V kontextu naší práce to není nijak banální a bezvýznamný postoj, ale naplňování alternativy soudobé samostatnosti a svobody.

- >> **„Tak neuměla sem spousta věcí... ale naučila sem se to. To víte, že to nebylo zrovna lehký... Ale vlastně na to ráda vzpomínám, bylo to dobrý, jak sem pak vždycky přijela ke kamarádce se umejt od vápna... Člověk se naučí.“ (ČM)**

Explicitní vyjádření toho, jak se jinak vždy aktivní, ale se stavebními pracemi doposavad neseznámená žena "učila". Mluví o tom stručně a jednoduše, bez velkých slov. O to jasnější řečí mluví dům, který spolu s manželem postupně zrekonstruovali – útulné, funkční, a přitom nijak zjemnělé bydlení pro rodinu s malými dětmi, se zachováním původních rysů stavby a s použitím přírodních materiálů v interiéru. Zajímavým aspektem, kterému jsme se zde z rozhahových důvodů příliš nevěnovali, je střídání rolí, které je úzce spojeno s fyzickým stavem i s oděvem "rekonstruktérů": zde je to umývání se od vápna po víkendů, stráveném namáhavou prací, a následný přechod do "všední" role mladé podnikatelky v kreativní branži.

- >> **„Nelpím na tom, udělat to nutně sám... ale mám z toho dobrej pocit, když to zvládnou udělat.“ (JF)**

Velmi výstižná formulace postoje, který se odráží i ve vyprávění ostatních respondentů: není cílem za každou cenu trvat na tom, provést všechny práce sám osobně – pokud je to třeba a jsou k tomu finanční možnosti, je často jednodušší i vhodnější přenechat daný úkon kompetentním řemeslníkům nebo stavební firmě. Ale řada činností, které jsou v moci samotných majitelů (a toto spektrum, jak jsme už řekli, se postupně rozšiřuje), s sebou nese "dobrej pocit, když to zvládnou...".

- >> **Jo a jako spousta věcí já sem si tady vymyslela, jako třeba to topení, a musím říct, že funguje dobře. Až mě to překvapuje, jo, já sem z toho měla strach, všichni říkali, to musíš takhle a tohle...**

No jako v tom baráku, co sme bydleli s našima, sme taky něco dělali. Ale tady, to bylo spousta práce a ... no fakt, spíš sme se to tady učili. A myslim, že to nedopadlo zas tak špatně. Samozřejmě, že je tady pořád co dělat...

No jako tý práce, když si to zpětně uvědomim - tak nevím, jestli bych to ještě zvládla! (smích) (PU)

Osobní invence - například vymyslet systém topení v domě tak, aby byl minimálně rušivý a přitom funkční (PU totiž mluvila o tom, že hlavně nechtěla, aby pod původními parapety rušily jakékoli "panely", zvolili proto elektrické topení zapuštěné do podlahy a jediné topné zařízení, které je vidět, je okachlovaná pec). Svou roli tu hrají i překonané původní obavy i "ukázání" těm, kteří ji od toho původně zrazovali. Nové zkušenosti a postupné učení se, současná spokojenost s výsledkem i retrospektivní údiv nad tím, kolik práce s manželem zvládli. Tento pohled "zpátky", s překvapením nad vlastním výkonem i pochybami, zda by to bylo opakovatelné, nebyl u zpovídaných lidí vůbec výjimkou.

Únava a představa odchodu

Vedle pozitivních pocitů, vedle onoho seberealizačního nadšení, je pochopitelně nezbytnou součástí náročnější rekonstrukce i únava - fyzická, ale i psychická. Potlačována je nejrozličnějšími způsoby (prolínají se do ní různé motivy a „hnací motory“), do jisté míry je to ale „přirozený“ cyklus, střídajících se energetických

výkyvů. Překonávání krizí je pak ale i jedním z důvodů, proč lidé na svém domě lpí. To souvisí i s vztahem a prací jako takovou, k čemuž se dostaneme zanedlouho.

Podívejme se nyní tedy alespoň ve stručnosti na několik komentáře, které vyjadřovaly únavu z rekonstrukce a zároveň se do nich promítly i úvahy o možném odchodu. Některé zmiňují pocity během rekonstrukce („krize“), další už překračují k hypotetické úvaze o možném dalším stěhování. To, proč se lidé už chtějí „usadit“, je samozřejmě podmíněno řadou věcí. Pro naše téma je důležité určité „hledání kořenů“ (např. vyvolané předchozí migrací a nyní chutí už „konečně někde zůstat“), i reflexe vloženého úsilí.

>> **„Tak unavenej sem někdy byl... Velikej hnací motor bylo, abysme byli už ve svym... Panimáma mě vytočila – jako ale vztahy sou přitom dobrý, ale... a měl chyt vztek a do čeho sem se nemoh dostat, to sem pak měl udělaný za vodpoledne! (smích)” (RH)**

Únavu přirozeně zmiňovala většina respondentů. Zde je zajímavý stimul v podobě rodinných vztahů – jakkoli jsou hodnoceny dobré, fungují tu zároveň jako „hnací motor“, vypuzování do samostatného bydlení.

>> **„Tak jasně že někdy sme měli pochyby, krize... ale když sme se do toho zakousli, a byla by to strašná škoda, tý vložený energie... tak sme to zas udrželi...”**

Jo... když seš mladej, se ti daří, tak je to dobrý, ale když pak ti docházej síly, tě to užírá, padá to na tebe.” (OM)

Ještě se vrátíme k tomu, jak byla reflektována sama fyzická interakce s domem (důležitá pro upevnění vztahu). I veskrze pozitivní příběhy ale pochopitelně zahrnují i popisy negativní – pochyby, ubývající síly (fyzické i psychické). Jako posilující faktory byly zmiňovány také vzájemné vztahy zúčastněných (když jednomu dochází elán, druhý jej opět povzbudí, „honí do práce“ – viz. i výše uváděná WI, apod.).

>> **RH: „Stěhovat ne... ale třeba časem... třeba bych to prodal! (razantně, pobaveně)**

LH: „To ne!”

RH: (rozebírá to dál, zvažní) „... no prodat asi těžko, když se tu člověk tolik nadřel. Přece jenom sem do toho dal hromadu práce, takže.. Ale kdyby byli třeba nějaký slušný lidi, tak jim ten kus pronajmout, možná. A přestěhoval bych se třeba do stodoly, měl bych to blíž k dílně.”(smích)

LH: „Já teda ne, mně přišlo divný stěhovat se i od rodičů.” (RH a LH)

Několik aspektů – v případě manželky mimo jiné vliv toho, že odmalička vyrůstá v dané obci, u manžela, který se během rozhovoru několikrát vymezoval jako „stěhovavej typ“, pak úvaha o potenciálním stěhování, do níž vstupuje i faktor vložené práce (a logicky i jiné: věk, založení rodiny,...).

>> **„Hele, těšíme se, až to bude hotový – někdy už je to úmorný, i když na druhou stranu mě to začlo bavit... No ale odejít, to fakt ne. Fajn by bylo, kdyby tu nebyla ta Jednota a mohli bysme mít pořádnou zahradu. Ale jinak sme naprosto spokojený!” (BL)**

- >> **„No a myslím, že se nám to tady povedlo, i když sme se to tak nějak samo-učili, že jo. Tady vopravdu můžeme zůstat...“**
(manžel, se smíchem) „Já osobně se už nehnu. Už sme předělávali tři baráky, a tenhle sme nejvíc... takže já už mám dost.“
„No, tak jak sme se oba hodně stěhovali v dětství, tak už člověk chce nějak zakotvit. A tím, že sem vyzkoušela všechno, město i různý vesnice, tak nemám už potřebu. Prostě... tohle je dobrý.“ (PU)
- >> **„Na začátku sme si i říkali, že se třeba časem přestěhujem.. třeba i postavíme novej barák... manžel uvažoval o něčem větším, novým... Ale pak se o tom mluvilo míň a míň a už o tom nějak nemluvíme..(úsměv) Nějak nám to tady prostě přirostlo.“** (ČM)

K těmto úvahám se ještě vrátíme hned v následující kapitole.

Už jsme se zmínili, že „možná, že kdyby totiž zájemci od počátku viděli jasnou perspektivou, co všechno bude rekonstrukce obnášet a jaké nejrůznější problémy je čekají, vůbec by se do ní nepustil“.

Je to podobné, jako s jinými vztahy: zpočátku máme „klapky na očích“ a vidíme jen to okouzující, což nás – spolu se základními požadavky přijatelnosti – přesvědčí, že „do toho půjdeme“. A když dříve či později ono prvotní okouzlení opadne (a zůstává-li tu i přesto pozitivní podstata), jsme s to přijímat i ony odkryté nedokonalosti – mimo jiné i vlivem společně prožitého času a společných zkušeností. Samozřejmě nemůžeme ztotožňovat vztah k domu se vztahem partnerským. Přesto tu funguje podobná souvislost – vztah se vytváří tím, co do něj „vkládáme“. V případě našeho tématu je to vložená invence i fyzická práce.

Také jsme řekli, že rekonstrukce starého domu je vlastně prostým, a přece fascinujícím příběhem o překonávání překážek – příběhem, který si ta která rodina utváří, zpětně jej reflektuje a možná i v něčem přebarvuje. Přestože je tu nejčastějším dějstvím oškrabování omítek, míchání malty a natírání oken, hlavní – třebaže poloskrytou – rovinou příběhu jsou emoce, hodnoty a obecnější (někdy teprve vznikající) názory a úvahy.

V. Význam proměny - vztahy

V předchozí kapitole jsme mimo jiné řekli, že popisy postupně zvládaných úkolů, jež před člověka klade rekonstrukce, nevyjadřují **níjak banální a bezvýznamný postoj, ale že je to „naplňování alternativy soudobé samostatnosti a svobody“**.

I realizace snu po rodinném domě prostřednictvím typového satelitního domku je určitým voláním po nezávislosti a autonomii¹¹⁰. Cílem naší práce je však ukázat, že specifickým hledáním a naplňováním určité svobody může být i přijetí starého domu. Na rozdíl od prve zmíněného (vize dokonalého, nového „rodinného domu“) je to

¹¹⁰ Viz v úvodu řešené téma současné suburbanizace.

takové hledání, které zároveň umí (nebo se v procesu rekonstrukce učí) *respektovat* stávající potenciál daného domu a jeho okolí. Je to hledání zásadním způsobem postupné, *procesuální*. A také *vztahové* – důležitou roli v něm hraje vytvářený, někdy až personifikovaný vztah k domu, i mezilidské vztahy, které se v průběhu rekonstrukce upevňují (vzájemná rodinná spolupráce) nebo i teprve vznikají (sousedské vztahy, případně i výpomoc, kontakty v dané obci).

Na základě motivů, popisovaných v předchozí kapitole, se nyní podívejme na některé z naznačených významových souvislostí. Zaměříme se především na to, čemu byla v průběhu rozhovorů věnována výraznější pozornost a co navazuje na dříve otevřená témata (ochočování, vztah k místu – v užším i širším smyslu, práce a seberealizace, kontrastu starého a nového)¹¹¹. V 1. kapitole se soustředíme na samotný „vztah ochočení“, na vztah k (z)rekonstruovanému domu. Nepůjdeme však již po chronologické linii, ale rozvineme to, co jsme popisovali výše, v širší úvahu. Vyzdvihneme výrazné motivy: souvislost mezi prací a vázaností k místu, reflexi vlastního osobního zapojení do rekonstrukce, otázku „polarity“ (resp. potřeby „něčeho odlišného“) i potenciální „nekonečnosti“ práce na domě.

V druhé kapitole budeme dále mluvit o vztahu k domu, ale v širším kontextu „mezi starým a novým“. Podíváme se na podstatnou součást sledovaných postojů: na vztah zpovídaných k opačné variantě, k novostavbám. Tento vztah se odvíjí v několika rovinách: v představě opačné volby (zda by dovedli či chtěli žít v novém domě), v hodnocení změn v okolí (aktuálně probíhající zástavby a proměny krajiny) i v přístupu k rozmanitým lidským volbám – obecnější názor na „staré“ a „nové“ a na jejich „zastánce“. Tím se opět dostaneme k jistému porovnávání starého a nového domu i k hledání hlubších, často jen matně uvědomovaných motivů, skrytých za snahou „zachovat to staré“. Těmito motivy je především hledání kontinuity a autenticity.

Ve třetí kapitole se podíváme na starý dům opět z praktičtějšího hlediska. Zastavíme se nad provázaností „starého a nového“, nad sociální udržitelností (a tím i ekologickou ohleduplností) domu a nad možnou adaptabilitou staršího objektu.

1. Vztah k „ochočenému“ domu

Mluvili jsme o tom, že rekonstrukce je pro ty, kteří se pro ni rozhodnou, určitého druhu koníčkem, realizací sama pro sebe – má-li být tzv. úspěšná a smysluplná, musí být naplňující v samotném procesu. Na druhé straně je ale i určitou prověřovací zkouškou.

>> „V tom to asi je: starej dům jako koníček, kterýho chceš zachránit... a baví tě ta či ona práce... to tě musí bavit... Ty lidi si realizujou nějak sen,

¹¹¹ Mohli bychom se sice zaměřit na další, zatím nerozebírané aspekty, jako je například míra, v níž noví majitelé starého domu mluvili o jeho historii (kolik toho o minulosti objektu vědí, z jakých zdrojů a co to pro ně znamená), nebo se podrobněji věnovat jednotlivým etapám (např. popisovaným krizím). Pak se ale naše téma rozrůstá do přílišné rozsáhlosti, kterou by bylo obtížné zde uchopit. Zároveň bychom tak rozmělnili námi dosud naznačené a sledované teze a souvislosti.

***což je ten vlastní průběh, ten přerod... No a ideální samozřejmě je, že se to pak spojí, že to i využíváš."* (OM)**

Dodejme, že tato výpověď zvýrazňuje motivační postoje rekonstrukce v opačném pořadí, než o něm mluvila řada ostatních respondentů. U těch byla v první řadě uváděna hlavně ona praktická stránka věci: cíl bydlení, ačkoli s jasnými prioritami (starý dům) a přinejmenším základní chutí se do rekonstrukce pustit i osobními silami. To, že je to pak i bavilo a naplňovalo, bylo ale většinou spíše příjemným překvapením v průběhu rekonstrukce neboli pozitivními vedlejšími důsledky.

Pochopitelně že dotyčný má před očima určitou představu o výsledcích a „konečné“ podobě, pokud by mu ale průběh oprav dělal ze života „peklo“, které je třeba přetpět, je pravděpodobné, že rekonstrukci vzdá anebo se mu její „produkt“ poněkud omrzí. I to je ale neodhadnutelný vývoj, a jeden z důvodů, proč, slovy jednoho z respondentů, řada lidí raději *„zalistuje katalogem a vezme si hypotéku“* (SP), což jim umožňuje pořídit si něco již na začátku (alespoň rámcově, z materiálního hlediska) jasně a „hotového“.

Smyslem rekonstrukce je tedy nejen výsledek – obyvatelný domov, ale i průběh, během něhož se majitelé učí, zkouší, odhadují, hledají vhodná řešení a postupně posouvají i své zkušenosti a schopnosti. Existuje-li těmto posunům nějaká mez, je otázkou. Zmiňováno bylo totiž jak vědomí hranic svých sil (*„... když seš mladej, se ti daří, tak je to dobrý, ale když pak ti docházej síly, tě to užírá, padá to na tebe“*, OM), tak chuť pokračovat. Proč, toho jsme se dotkli již v předchozích pasážích, a zároveň se k tomu dostaneme u otázky polarit.

1.1 Aktivní vztah k obydlí

Ve spojitosti mezi vztahem k domu a prací, kterou je potřeba do něj vložit, se ukazuje, že dům je útočištěm – ale není místem pasivity. Dům nás sice kryje před vnějším světem, ale není tvořen vakuem, v němž by se už nic jiného nedělo. Cesta, kterou se člověk váže k domu, je cestou odpočinku i činnosti, a zda je to činnost duševní či fyzická, není tak docela podstatné. Se světem kolem sebe se sbližujeme prostřednictvím nejrůznějších aktivit, a jak jsme viděli i v předchozích kapitolách, neméně to platí i pro bydlení: nedílnou součástí seznamování se s domem, ve kterém se chceme zabydlet, je i práce na něm. Přístupujeme-li přitom k objektu s nedůvěrou a lhostejností, nebudeme v něm doma – i když je to někdy proces, který vyžaduje určitý čas.

>> „Člověk se na to musí tak nějak položit...“ (OT)

O tom, jak na majitele někdy „padá minulost“ domu. Souvisí i s pocity, o nichž jsme mluvili v počátečních fázích oprav: předtím, než si lidé dům „ochočí“, mohou se v něm někdy cítit „nesví“.

Domov vzniká v první řadě mezi lidmi. Ale vzniká také díky pozitivnímu a aktivnímu přístupu k domu, ve kterém lidé přebývají – a nejjednodušší, bezprostřední formou takového přístupu je schopnost „pracovat“, fyzicky se zapojit do proměny nebo obnovy objektu.

Tato úvaha neodsuzuje častá individuální rozhodnutí vytvořit své obydlí zprostředkovanou cestou financí, ani nenabádá opustit možnosti, které člověku poskytuje technický vývoj a vrhnout se ke stavbě svého příbytku vlastnoručně. Na

otázku, co vede člověka k tomu, aby si například dal svůj budoucí byt či dům „udělat na klíč“, ale přesto silně naráží. Nejde zde tolik o konkrétní motivy, které k tomu vedly (jistě by se dala najít řada takových „praktických důvodů“), jako o obecný problém odcizení se od vazby, která je pro bydlení nezanedbatelná. Určitá volnost, kterou člověku umožňují peníze (v nejširším slova smyslu), přináší vedle pozitiv i řadu omezení, která jsou o to nebezpečnější, že jsou často neuvědomovaná, skrytá pod vrstvou pohodlí, snadnosti a samozřejmosti. Že peníze mohou člověka osvobodovat i otupovat, není nijak převratná myšlenka. Musíme tu na ni ale poukázat, abychom se mohli lépe zaměřit na obydlí a jeho „cenu“.

Práce je tu fakt zájmu, aktivního zasazení a starosti – všechny tyto vztahy jsou v případě vytváření domova a bydlení zásadní. Ani dnešní doba je ovšem nepomíjí. V určitém smyslu naopak zájem o zdokonalování bytu či domu roste, můžeme se inspirovat množstvím příslušných publikací, časopisů či televizních pořadů¹¹². Bydlení – což ovšem není novým fenoménem – přitom v rámci „životního stylu“ podléhá změnám, módním trendům, určitým směrnicím toho, co je krásné a praktické, reprezentativní a pohodlné. V tomto směru jsou naše možnosti proti dřívějším obdobím tzv. „neomezené“. (K otázce, zda je tato relativní neomezenost zárukou kreativního přístupu, se také ještě vrátíme.)

Nicméně aktivní vazba k vlastnímu obydlí se v porovnání s předchozími generacemi velmi proměnila. Význam domova jako takový ovšem nezapadl, naopak bychom se mohli zabývat (už zmíněnou) silící rolí příbytku jako útočiště před překotným a hlučným světem „tam venku, za dveřmi“. Ale skutečnost, že „můj“ dům navrhli, založili a do detailu vybudovali jiní lidé, a já do něj následně vstupuji jako do území, které je tu pro mě dopředu dobyté, připravené k použití, „hotové“, není lhostejná. Cena, kterou do něj v ten okamžik vkládám, je cena peněz, které jsem (již úplně nebo zatím jen zčásti) vydělal jinou činností, parcela, na které dům stojí, je část vybraná z příslušné plochy určené k zástavbě, a pokud tu účelově trochu přeženeme, originalitu domu zajistil výběr z omezeného spektra stavebních prvků typu sádrových balustrád nebo zlatých okenních mřížek.

Být tím, kdo „dává pokyn“ a zároveň může nechávat vlastní ruce v daném okamžiku stranou, není umožněno každému a není to člověku umožněno ve všech sférách jeho života. Tato pozice „být stranou“ a zároveň být zadavatelem vznikajícího

¹¹² Výstižným příkladem za všechny, který by stál za podrobnou sociologickou analýzu „sám o sobě“, je čerstvý pořad „*Jak se staví sen*“ (Televize PRIMA). Odborný tým - prezentovaný náležitě avantgardními mladíky, kteří si s chutí smlsnou na pokleslém vkusu „klientů“ a provedou s příslušným sektorovým nábytkem dramatickou defenestraci - dostává plnou důvěru klienta. Toho vyšle na nějaký relaxační pobyt, aby si odpočinul od stresu moderní doby, a mezitím mu zrealizuje vysněnou proměnu příbytku. Podstatné intermezzo představuje vítězná a přitom ukázkově snadná cesta jiného prostředníka pro „penízky“ – v bance mu je nasypou do kufříku a je to. Sled samotných designových úprav je přitom vlastně nepodstatný. Podstatnější je samotný proces proměny a akt návratu „majitele“ daného „snu“: zregenerován vstupuje do „nového“, tentokrát již stylově vytříbeného domova, kde samozřejmě nechybí pár vhodné zapracovaných maličkostí, jež mají vyjadřovat nebo udržovat jeho skutečnou, původní identitu (podle obrázku v rohu pozná, že je to jeho „starý“ byt, vycpaný jelen originálně odkazuje na jeho tajné lovecké touhy apod.).

Podobné pořady nejsou pouhými inspirujícími návody a snůškou dobrých konstrukčních tipů a stylových doplňků, ale něčím víc: jsou prezentací ideálního řešení „vlastního domova“ i svého sebe-obrazu. Zaměříme-li se na klíčové body: dobrovolná, dokonce žádoucí nepřítomnost samotného majitele, který v „tom“ pak bude žít, během procesu proměny, autorita (o sobě sama velmi přesvědčených) designerů a architektů a nekomentovaná samozřejmost nabytých finančních prostředků, často půjčených na úvěr, to všechno jsou aspekty soudobého přístupu k bydlení, vykoncentrované tak pěkně, že nemají daleko k smutné parodii. O to smutnější, že se na ni velmi pěkně dívá a že se zdá být zcela nezávadná a podnětná.

produktu, může být velmi přínosná - pružnost, zastupitelnost a nepřímost, kterou umožňuje lidská spolupráce, dělba práce a peněžní směna, otevírá řadu možností a usnadňuje procesy, které by jinak byly zbytečně zdlouhavé a komplikované.

1.2 Práce a vazba

Ale dům není obyčejné „zboží“ - je to místo, v němž máme žít. Místo, kde se člověk chystá žít, je místo, které obhlédl a zvážil, a kterého se musel nejprve částečně zmocnit, resp. které si „ochočil“, které si postupně přivlastnil.

Vazba, která následuje až po velmi zprostředkovaném získání vhodného objektu (koupě typového domu), se liší od vazby, která vzniká už v průběhu vzniku (nebo obnovy) věci (osobní angažovanost do obyvatelnosti domu). Peníze činí z věci, kterou si za ně kupujeme, potenciálně prodejnou věc. Dům je potom to, co jsme si koupili - je „produktem peněz“. Není na něm (na něm samotném) nic, co by mohlo být posvátného nebo důstojného.

Tím, že člověk (alespoň omezeně) zkusí, co znamená práce s místem, kde se chystá bydlet, si k němu buduje vztah - záleží mu na něm i proto, že se ho dotýkal, byl fyzicky při jeho "proměně", že mu „dává“ část své tělesnosti. Možná i proto je pak něčím zvláštním a nenahraditelným. Nese s sebou neopakovatelnou vrstvu minulosti, spojenou s překonáváním překážek, s vkladem vlastní fyzické energie i vytvářených projektů.

>> „Tak jasně že někdy sme měli pochyby, krize. Ale když sme se do toho zakousli, a byla by to strašná škoda, ty vložený energie... tak sme to zas udrželi.

A seš s tím místem hlavně už spoutaná, když tam vlastníma rukama něco vytváříš, matláš se v tý maltě... a vymejšíš úpravy, nápady... A je strašně důležitý, že ty sám na tu zeď šaháš, že se při tom ušpiníš a namakáš, že tam je ten přímej dotyk...” (OM)

Tělo a dům jsou totiž propojeny užším poutem, než se může zdát¹¹³. Samozřejmě, dům člověka chrání, zajišťuje mu (kromě jiného) fyzické pohodlí a bezpečí. Ale tento vztah je obousměrný. A je rozdíl, zda se toto vnímání obydlí utváří až zpětně, nebo zda má své zárodky už ve chvíli, kdy dům ještě „není“ (není hotov). Nemusíme se přitom pohybovat jen v rámci novostaveb, domů budovaných „na zelené louce“. Totéž se týká úprav a oprav staršího domu. Vlastní aktivní podíl - třeba minimální, soustředěný pouze na lehčí a neodborné činnosti - utváří pevnější vazbu, než kterou mohou vytvořit peníze ponechané samy o sobě. (Toho je přístup k domu jen jedním z příkladů.)

To, že do stavby domu nevkládáme přímou energii vlastního těla, samozřejmě neznamená, že by nevznikal domov. Domov vzniká díky mnoha faktorům, a ty hmatatelné, měřitelné a fyzické jsou jen malou součástí. Přesto, návrat k nezprostředkovanosti - v širokém rozsahu činností a postojů - může být cestou, jak

¹¹³ Z filosofického pohledu se blíží Patočkově konceptu „rozšířeného těla“, tj. vnímání určitých věcí (např. oděvu) jako součástí vlastního fyzického okruhu.

obohacovat život svůj a druhých, jak vedle „ceny“ odhalovat smysl a jak se uvolňovat z otupělosti, která je neoddělitelnou stránkou světa přeplněného aktivitami a informacemi. Vztah k věcem není nutně materialismem v onom hanlivém obecném významu a odstup od věcí, které mi slouží a které mě obklopují, není nutně projevem oduševnělosti. Vlastnictví a lhostejnost jsou dva záludně propojené postoje.

Práce, kterou se člověk rozhodne při rekonstruování domu přijmout, tedy napomáhá dvěma souběžným pohybům, na kterých je nakonec založena citová vazba ke konkrétnímu domu a místu: na jedné straně je procesem, kterým si dům začínáme osvojovat a přibližovat, na druhé straně je v důsledku i základem naší připoutanosti. Na tu docházelo při otázkách, zda a jak by daná rodina byla schopná a ochotná dům potenciálně opustit.

>> „Na začátku sme si i říkali, že se třeba časem přestěhujem - třeba i postavíme novej barák... manžel uvažoval o něčem větším, novým... Ale pak se o tom mluvílo míň a míň a už o tom nějak nemluvíme. Nějak nám to tady prostě přirostlo. Přece jenom, taky to bylo hodně práce a člověk do toho baráku dal něco ze sebe.“ (ČM)

Jak už bylo naznačeno v jiných souvislostech, neznamená to ovšem, že by nové domy (nebo byty) svým majitelům také „nepřirůstaly“ nebo že by pro ně neměly autentický, intimní význam. K tomuto spornému bodu dodejme podnětnou citaci z práce, která se zabývá vazbou k místu z poněkud jiných hledisek, ale přesto v zajímavých souvislostech (např. ve vzájemném vlivu domu a jeho majitele) a ne vzdáleně tomu, o čem je řeč i v tomto textu:

„... To však ještě neznamená, že musí být takto prázdná i pro jejich obyvatele, že jsou existenciálně bezmístná, neautentická... neznamená to, že nejsou místem par excellence pro lidi, kteří si tyto objekty přivlastňují a kteří jsou těmito objekty přivlastňováni.“¹¹⁴

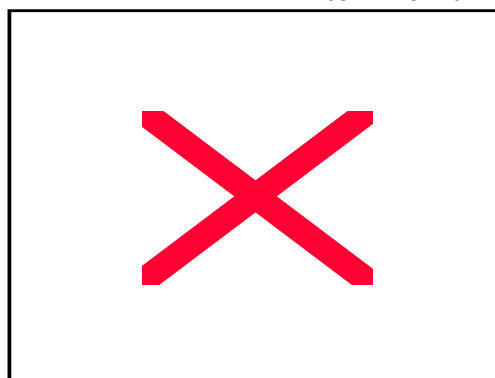
Přesto je právě osobní pracovní podíl na rekonstrukci hodnocen jako významná součást vzniklého vztahu k domu. Je reflektován nejen jako úspěch při realizaci poněkud náročného snu („zvládli sme to...“), ale zároveň jako jeden z kořenů, kterými se majitelé váží k domu, a jako jeden z důvodů subjektivně prožívané a komentované jedinečnosti místa a stavby – a její „nenahraditelnosti“ a „nezaměnitelnosti“. Je to další vrstva, kterou přítomnost přidává k minulosti, a postup, jímž se aktualizuje, znovu-objevuje a „re-konstruuje“ význam domova v objektu, který by bez tohoto oživení nebyl ničím víc, ani míň, než „ruinou“.

¹¹⁴ Z bakalářské práce Petra Gibase, „Mezi „lokálností“ a „lokalitou““ (str. 63-64), věnované proměnám a odlišným reflexím Jenerálky na Praze 6. I tento autor se zabývá spíše kritikou nově budovaných vil, odcizených místnímu kontextu a kořenům, avšak zároveň naznačuje, že vnějším, „neautentickým“ dojmem se jejich význam nevyčerpává (aspoň ne pro jejich obyvatele).

Tento sporný protipól pohledu zvnějšku (kritizujeme-li anonymitu některých současných zástaveb) a zevnitř (to, jak je vnímána jejich obyvateli) je tématem, které by bylo třeba analyzovat v mnohem větší šíři a důkladnosti, než jak je tomu tady. Zde je jednoznačně větší prostor věnován starým objektům a jejich příznivcům, zatímco „druhý tábor“ často vystupuje jako vágně naznačené negativum.

Hodnota vložené práce není jen otázkou ekonomickou – „byla by to škoda“, ve smyslu nějaké praktické rozvahy nebo šetřivosti, ačkoli je to samozřejmě první argumentace, která se jasně nabízí (v duchu *když jsem se tady tolik namakal, přece to nepustím a nezačnu jinde*). Sbližování se s objektem - a specificky právě se starým, zchátralým objektem - v praxi vychází právě z plánovaných a vykonávaných činností, z práce, která se může pohybovat na škále od drobných úkonů (natření police) po velké opravy, a která se v některých případech blíží až jakémusi nekonečnému příběhu dřiny - tehdy se hranice, kdy se ze „konička“ stává „břemeno“, může nebezpečně nachýlit.

Zůstaňme ale u toho, že mezi prací a vztahem k domu existuje určitá (byť jistě ne dogmatická) souvislost, a že tu dochází k zajímavému sblížení mezi „jiným“ domem (který v minulosti patřil někomu jinému a má daleko k materiální dokonalosti) a vlastním (případně rodinným) příběhem. Toto přibližování většinou lidé vyjadřují spíše nepřímou formou - tím, jak zevrubně a emocionálně popisují jednotlivé překážky (tu prasklé potrubí, tu chybějící podlahy) a jejich řešení (svůj čas, peníze a svou práci, vložené do domu). To, že se do rekonstrukce byli schopni zapojit i sami - ať fyzicky, nebo spíše „jen“ invenčně - , popisují obvykle podrobně a s nádechem určité hrdosti či prostě spokojenosti (viz. podkapitola *„Sebe-realizace a posouvání možností“*). Je to tedy zásadní část jejich příběhu i jejich vztahu k současnému domovu.

56/ Místo pro siestu uprostřed práce

1.3 Domov vzniká mezi lidmi

Klíčovým předpokladem „domova“ je vědomí mezilidské sounáležitosti. Už jsme se několikrát zmínili o tom, v jakém specifickém významu zde používáme pojem „ruiny“ a „domova“. Dodejme, že okamžik, kdy se opravovaný dům stane „domovem“, nemusí vůbec odpovídat bodu jeho dokončené rekonstrukce. Námi zpovídaní majitelé staršího objektu jej začali obvykle obývat dříve, než byl „hotov“ (**„Až sem jednoho dne řekl rodině: a už vás zpátky neodvezu.“**, JF – přitom na domě ještě stále pracuje, **„No je tady ještě spousta práce.“**, PU, **„To je všechno ještě provizorní, ta kuchyň. Ale to by se sem člověk nastěhoval buhví kdy.“**, ČM). Nejenže však došlo k tomu, že fyzický stav domu už vyhovoval základní obyvatelnosti, ale také tu už majitelé zanesli vrstvu svých vlastních, společných zážitků – už si tu „zvykli“.

Teoretické ideály přitom nestačí, a nejednou i vyprchají, z pohodlní. Ale fyzická angažovanost vytváří (často přímo neuvědomovanou) vazbu, pocit sepětí, který je nezaměnitelný s jinými formami: „zachraňujeme“ dům, který už nikdo nechtěl, a zároveň v něm nacházíme útočiště, víc než jen „střechu nad hlavou“ (pokud jsme ji už opravili). Tím, že se na „ruinu“ jenom nedíváme (ať s pocity tísně či opojení, nebo obojího), ale že se odvážíme se jí i reálně „dotknout“, překonáváme přirozenou bariéru, kterou k ní - i jako někdo, kdo si ji „pořídil“ v plném nadšení – cítíme, přinejmenším v určitých okamžicích, a především v počátečních fázích rekonstrukce.

To je právě proces vzájemného „ochočování“, které je na počátku nejsilnější, a které se někdy na chvíli vrací např. tehdy, pokud člověk v objektu delší dobu nebyl – musí si pak znovu „zvyknout“¹¹⁵.

Zahájení práce je také „nastartováním“ celkového aktivního přístupu – dokud se daný den nezačne „dělat“, všechno to na člověka „padá“. Sledovat, třeba jen okem kolemjdoucího, postup, jak se ta která rodina den po dni „rozjíždí“ a realizuje přestavbu nebo opravu, je neobyčejně zajímavé.

V zamířeném ránu z auta vysedá rozespálá skupinka, děti se po čase rozprchnou po zahradě (někdy jsou zapojeny do drobnější výpomoci, hrabáním listů počínaje a přenášením střešních tašek konče), rodiče se pouští do práce. Původně pochmurný dvůr ožívá. Některá z (už zasklených) oken se otevřou, větrá se, z komína se začíná kouřit. Po okolí se nese směsice pracovních zvuků – otloukání, vrtání, míchačky. Z ulice nahlédne sousedka, která míří do obchodu (aspoň bude o čem informovat prodavačku i potkané známé), jiný kolemjdoucí se někdy zastaví a přihodí svou trošku do mlýna (jak by podsekával omítku, zná-li šikovného truhláře,...)¹¹⁶. Místo ožívá, třebaže zatím jen částečně – na konci víkendu lidé odjedou, dům potemní a ztichne. Ale zůstalo tu několik nových úprav a příslib pokračování. Ještě to není dům „k pohledání“ a zůstává tu ještě spousta nelehké i nevábné práce, ale už to není „dům nikoho“. Je to věc, na které už opět někomu záleží, a která někomu přináší potěšení, určitou ctižádost a představitost, i starost¹¹⁷.

¹¹⁵ Z osobní zkušenosti musím dodat, že toto „zvykání“ nemá nic společného s rezignací, i když i ta je celkem častým a přirozeným pocitem, zvláště v určitém věku a postavení – dítěte, tj. toho, kdo se pro tenhle „rodinný podnik“ nerozhodl. Počáteční vědomí „*uf, tak sme zase tady*“ a někdy i tíseň, která naskakuje při průchodu velkým, opuštěným objektem (přičemž lze uvažovat o specifickém přístupu k „strašidelnému domu“ právě u dětí, kteří jej vnímají odlišně než jejich akční rodiče), nezmizí samo od sebe. Poddává se tehdy, když se člověk aktivně zapojí – ať hrou, nebo (třeba jen symbolickou) prací. Na pozici „dítěte“ jsme nepřímě narazili už v komentářích k problému „seberealizace či břemena“, kdy respondenti reflektovali i to, zda rekonstrukce nejde na úkor rodinného života.

Nepamatuji se, že bych v našem „novém“ domě, tehdy skutečně přízračném, všelijak proděravěném a mokřém objektu, měla přímo strach. Pro nás, děti, byl sice zvláštní, a občasným úvahám o upírech a spol. při nočních cestách „na budku“ přímo nahrával, ale vždy tu fungoval magnet rodinného humoru a pospolitosti i „zábavní potenciál“, který pro nás hospodářství mělo (skrýše, prostor zahrady,...).

Vraťme se ale k motivu práce – od onoho dětského pocitu, že tento dům je vlastně jakýsi velký, zaprášený tvor, který, budeme-li na něj hodní, nás bude ochraňovat (a tento naivní přístup je svého druhu zjednodušením toho, co jiným způsobem prožívají i dospělí lidé), se „sblížovací schopnost práce“ (která funguje nejen mezi lidmi navzájem, ale právě i mezi lidmi a „jejich“ věcmi“) přetransformovala do intuitivního mechanismu, že necítí-li se tu člověk po delší pauze „doma“ a příjemně, tento pocit lze nejsnáze odstranit vydrhnutím kamenné dlažby (úkon to skutečně jen symbolický, vzhledem ke krátkodobému efektu) nebo jakýkoli jiným, třeba kreativnějším pracovním úkonem. Jakkoli to může znít naivně, je to jeden z prostředků, jimiž proběhne ta nevyzpytatelná vlna od pocitu tísně k pocitu naprostého bezpečí, od pocitu cizoty po pocit domova. A oba tyto pocity úzce souvisí i se souhrnným, blíže nedefinovatelným „geniem loci“ daného stavení, který oproti jiným objektům sestává i z „genia“ napůl neznámé minulosti.

¹¹⁶ Tuto atraktivitu lidské aktivity jsme zmínili už v podkapitole „*Prostě sme jim dělali takový představení...*“ (Začátky: naše ruina).

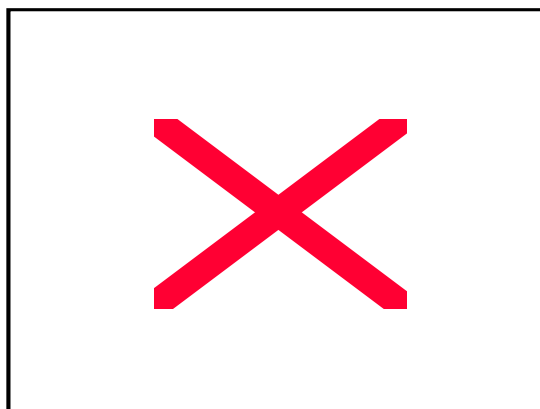
¹¹⁷ Opět osobní poznámka: tento proces sleduji ve vlastním životě se zvláštním obratem – zatímco naše rodina dlouho fungovala jako tito „nově příchozí blázni“, postupem let už došlo k jakémusi oboustrannému přijetí. Poté, co se u nás zklidnil pracovní kolotoč a daný objekt se výrazně vymkl z kategorie „zřícenina“, najednou se mění i pohled na ty ostatní „podobné“. Zatímco dříve byli vnímáni hlavně (a samozřejmě jsou tak zčásti vnímáni i dnes) jako určití spojenci, nyní se do postoje k obdobně začínajícím lidem míší nadhled, který tam dříve nebyl – v duchu, „*chudáci, ti si teda máknou...to sou ale* (v dobrém slova smyslu) *šilenci...*“.

Je to zřejmě především vlivem prožitých zkušeností, ale částečně i tím, že už je více času a energie sledovat i to, co se děje „okolo“. Tím samozřejmě narážíme na jiný nezanedbatelný aspekt rekonstrukce starého domu, bere-li se vážně: člověka tento projekt (ačkoli částečně a dočasně, nicméně výrazně) „spolkne“.

Vykonávaná práce přitom není nějakou „úlitbou“ duchům (jak by mohlo z některých pasáží či poznámek vyplývat), nebo prostě omezeným, svého druhu masochistickým vztahem mezi pracujícím člověkem a zpracovávaným objektem. Jak už bylo řečeno výše, domov vzniká mezi lidmi. A v tomto případě je jasně vidět, že přesněji vzniká mezi lidmi, kteří společně něco vytvářejí. U rekonstruovaných objektů jsou to konkrétní stavební úpravy, které vedou k stabilizaci a případně dalšímu zdokonalování domu, aby v něm mohli jeho „zachránci“ (nastálo nebo střídavě) pobývat. To, proč je tedy pro většinu lidí jejich opravený dům symbolem „útočiště“, je dáno i vědomím, které se postupem oprav utvrzuje a zároveň zhmotňuje v konkrétním fyzickém předmětu „par excellence“, domu: vědomím společného úsilí, společně překonávaných a překonaných překážek, společně hledaných a nacházených nových úkolů a řešení. To je totiž jádrem onoho „útočiště“, jehož je dům vlastně „jen“ materiální prezentací.

V rozhovorech s lidmi, kteří částečně vlastními silami opravili (nebo ještě opravují) starší dům, byly proto pěkné právě ty momenty, v nichž zaznívalo, že se i ty drobné, jednotlivé úkony spadají do třeba obyčejného, ale přece významného (protože osobního, individuálního) „společného díla“ („**To sme spolu nahazovali – já dole u míchačky, a manžel odebíral**“, PU), „... **to se brousilo, manžel velkou bruskou a já vedle něj malobruskou...**“, BL).

Takto postavená vazba mezi společnou prací a věcí, která je jejím hmatatelným dokladem, doznala v jistých společenských a politických kontextech určité parodické degradace - když se stala masovou ideologií, z níž se vytrácelo právo na svobodnou tvořivost a ohledy vůči soukromým hodnotám. Takovou „soukromou hodnotou“, tvořenou „po svém“, vlastníma rukama, dnes ale může být i dům, který se lidé (rodina, pár, skupina přátel) rozhodnou znovu objevit a „ochočit“ si ho pro sebe.

57/ Právě opravovaný objekt, zatím s novými okny. Vpravo od záběru se vrší suť, vlevo ji majitelé vyváží do přistavěného nákladáku. A opodál spí v kočárku dítě.

1.4 Symbolizace domu: útočiště nebo modla

>> „**Jak se do toho člověk zanořuje, tolik tomu dá... Je to, je to snový, iluzorní místo, je to symbol.. úniku, úkrytu. Vytvoříš tam takovej skanzen, ktorej zachráníš... To se ukazuje i na těch známejch, proč sem tak rádi jezděj. Tak se ptám – mám si to tak nechat, jako sen, únik takovej krásnej..? Chtěli sme vlastně vytvořit takový útočiště, vzniklo to z toho, že tam utečeš. Jenže se někdy stává, a to je blbý, když vlastně utíkáš odtamtud. Když seš mladej, tak ne, ale když ti začnou docházet**

síly, tě to užívá.. padá to na tebe. Tim pádem to působí jako něco živého...

***Vtiskává se tam ten dobrej nebo špatnej osud, ta historie, a je to o tom, jak se na to naladíš... Já sem tam na začátku měla strach, že třeba mi v tom neznámym areálu někde propadne dítě, a že se ten zvláštní sen změní... v hrůzu, což se naštěstí nestalo. Ale i o tom to je, že se s tím barákem spoutáváš.."* (OM)**

Úvaha nad tím, zda lze objekt udržet jako (jinde zmíněné „nekonečný území snů“), jako protipól všedního fungování, anebo ho vnímat jako dům pro trvalé bydlení. Jedná se totiž o jediný případ ve výběru respondentů, kdy majitelé staré usedlosti zatím nepřikročili k tomu, aby se do ní přestěhovali – využívají ji nadále jako „rekreační objekt“ (na víkendy, jako „letní sídlo“), ačkoli na začátku „*sme rozhodně nechtěli ten víkendovej typ!*“ a plánují se tam přestěhovat nastálo. Je však třeba počítat s tím, že i některé z popisovaných emocí a postojů mohou souviset právě s tím, že daný objekt představuje alternativu všednímu dni ve městě. V každém případě zde zaznívá motiv „útočiště“, které má své paralely také v předchozích komentářích jiných respondentů, o tom, jak se cítí v bezpečí v kamenném, „sedlém“ domě, pevně usazeném v krajině. K tomu se dostaneme zanedlouho. Dalším (částečně již citovaným) motivem je problém ubývajících sil - rekonstrukce, je-li příliš náročná a trvá-li příliš dlouho, se může ocitnout na hraně tíživého závazku nekončící práce. Jiným, pro naše téma zajímavým motivem, je poměrně explicitní personifikace materiálního objektu: působí „*jako něco živého*“, „*vtiskává se tam ten špatnej nebo dobrej osud a je to o tom, jak se na to naladíš...*“ (Poznámka o strachu o dítě nás zase odkazuje k již probíraným počátečním – často rozporuplným – pocitům, které si s sebou při vstupu do ruiny neseme.)

V této citaci je propojeno několik klíčových aspektů, které roztržštěněji a v různých variacích zazněly i jinde: postupnost „ochočování“, spoutávání se s domem, problém občasných krizí, kdy se z objektu stává tíživý balvan (který lze navíc vzhledem k vloženému úsilí a citovým vazbám opustit jen těžko), význam pro okolí a především význam pro sebe sama: „iluzorní, vysněné místo“, zhmotněný sen a potenciální úkryt (a to nejen před nenadálými událostmi, ale spíše před vnějším světem v nejširším smyslu, před světem každodenního, spoutaného „poklusu“). U někoho nejsou tyto motivy tak silné, ale v určité míře figurovaly u většiny respondentů. Záleží přitom také na tom, v jaké fázi „ruinovitosti“ se objekt nachází – zdá se, že čím zchátralejší, tím silnější emoce probouzí.

Funkce určitého úkrytu či útočiště jde přitom často ruku v ruce s otázkou, zda je jednou z našich potřeb obývat a „ochočovat si“ více prostorů, konkrétně zhmotněná v tzv. dvojím bydlení.

Opět ale nelze takto vyhocený význam generalizovat. Jakkoli u všech zpovídaných lidí tyto motivy „zvykání si“ až „přirůstání“ k domu zazněly, jakkoli všude výrazně figuroval silný citový vztah k domu, ne vždy docházel do tak výrazných či explicitně vyjádřených poloh, jako je výše citované „snové místo“, jakési absolutní útočiště v praktickém i metafyzickém smyslu. Umírněnější – přesto rozhodně ne povrchní - formu vztahu lze vyjádřit následovně:

>> „*Určitě tu chceme zůstat i do budoucna... jsme tu doma, jsme tu rádi, i s těma prasklinkama a netěsnícíma oknama (směje se). Ale zase myslím,*

že není dobrý fixovat se přespříliš. To je jako s tou prací. Je důležitý, aby se z toho nestávala modla, která pak jde na úkor něčeho jiného - jako sou děti, se kterými radši půjdem na procházku a tak..." (JF)

Nadhled, který (i při vztahu k „prasklínkám a netěsnícím oknům“ a spokojenosti v „novém“ domově) vyrovnává příliš silné upínání se na objekt. Podobně respondent vyjádřil i svůj pocit z vykonané práce („Nelpim na tom, udělat to sám, ale mám z toho dobrej pocit...“).

>> „Každěj extrémismus je nebezpečnej.“ (PU)

Jaký extrémismus? Extremismus bezohledné ignorace staré architektury a velkoprodukce novostaveb, ale i extrémismus lpění na „starém“ za každou cenu a kategorické zavrhování nových stylů i technik. Extremismus z pohodlněho, anonymního poměru k místům, kde žijeme, ale také extrémismus křečovitěho lpění na hmotě svého domu a podřizování života jedině jeho rekonstrukci.

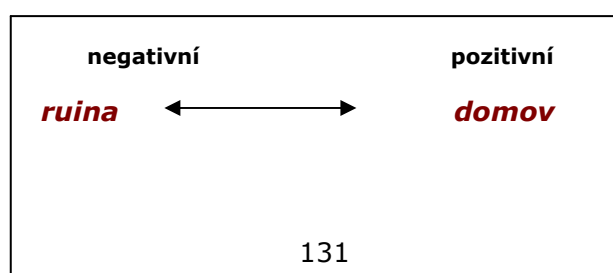
Individuální prožívání vztahu k domu je přirozeně různé. Důležité však je, že se můžeme setkat s oběma póly: s inklinací k tomu, vnímat rekonstruovaný dům jako symbolické útočiště, ale i určitý odstup a varování před tím, aby se nestal „modlou“.

V obou případech však svou roli hrají lidské, sociální obsahy: ono „útočiště“ nevzniká jen vnímáním fyzické záštity (silné zdi,...), ale zmíněnou mezilidskou zkušeností (společně zvládnutá rekonstrukce, spolu s „běžnými“ rodinnými zážitky atp.). A „modla“ je zde zase kladena jako extrémistický stav, kdy ony lidské, vztahové hodnoty (např. čas věnovaný dětem) ustupují do pozadí.

Tak se i předchozí pasáže, věnované motivům seberealizace, učení se, práce a vytvářeného vztahu, více či méně nápadně točily kolem důležité, choulostivé a do značné míry také individuální hranice: hranice mezi naplněním a břemenem, mezi smysluplným vztahem a přehnaným pohlcením. Ukázalo se, že do značné míry je tak velké „sousto“, jako je zobytnění zchátralého objektu, nezbytně i dočasným obětováním jiných zájmů, velkým výdejem energie a přizpůsobením celkového životního režimu aktuálnímu cíli.

Objev takové specifické sféry, jako je aktivní rekonstrukce staré venkovské usedlosti - zjištění, že člověka taková činnost může naplňovat a podněcovat - s sebou proto (dříve či později) přináší druhou stranu mince: vyjasňování mezí, v nichž je to činnost udržitelná a pozitivní, a kdy už překračuje individuální svobodu (pro konkrétního jednotlivce, pro konkrétní rodinu,...). Tedy svobodu, která otevírá prostor i jiným cílům a aktivitám, než je věčné nahazování omítky, a která je ostatně i jednou z nezanedbatelných podmínek, za nichž nás taková práce a její výsledky mohou těšit a obohacovat.

Celá tato práce je postavena na dvou základních pojmech: „ruina“ a „domov“. Čím víc se ale zabýváme jednotlivými příběhy, vidíme, že podobných protipólů se tu otevírá celá řada. Vztah, kterého jsme se právě dotkli, můžeme - spolu s jinými, již uvedenými významy - vyjádřit (například) následovně:

modla

útočiště

břemeno

seberealizace

Mezi všemi uvedenými významy existuje určitá souvislost. Už jsme se několikrát zastavili nad tím, že se zabýváme na pohybem mezi „ruinou“ a „domovem“, mezi dvěma lidskými produkty, mezi dvěma odlišnými, a přitom potenciálně propojenými vztahy. Rekonstrukce v námi pojednávaném kontextu je proměnou bývalého „domova“, nyní ruiny, opět v něčí „domov“, ať už je to striktně trvalé bydlení, nebo prostě místo, v němž se člověk cítí „doma“. Tento pohyb ale může probíhat v obou směrech – někdy je jakýmsi zvláštním cyklem změn.

Zabývali jsme se také, aspoň v náznaku, problémem úzké hranice mezi stavem, kdy člověka „jeho“ rekonstrukce těší a naplňuje, a kdy jej (nebo jeho blízké) začíná tížit a omezovat, kdy se stává břemenem.

A stejně tak, jako je velmi „lidská“ ona dvojí možná tvář hmotného objektu (starého domu), stejně tak „lidské“ (sociálními vztahy produkované a na sociálních vztazích závislé) jsou stavy, kdy se opravovaný dům stává „modlou“, nekonečnou, dominující náplní volného času, i stav, kdy je všemi zúčastněnými (svými obyvateli i případnými návštěvy) vnímán jako „útočiště“, místo, které se něčím vymyká z běžného kolotoče, které má svou jedinečnou atmosféru a z něhož je na první pohled patrné, že o něj jeho obyvatelé pečují.

Zatímco „ruina“ a „domov“ jsou tu nezákladnějšími, výchozími pojmy – určitými výslednými symbolickými tvářemi materiálního objektu, pojmy „břemeno“ a „seberealizace“ se vztahují k následnému pracovnímu procesu. A konečně, „modla“ a „útočiště“ jsou tu dvěma možnými výstupy, které z tohoto procesu vzcházejí¹¹⁸.

2. Potřeba „dvou světů“ anebo jediného domova, úniky do tepláků a přechodové rituály

Zastavme se nyní nad nelehkou tematikou kontrastů a dynamiky, které jsou s rekonstrukcí starého domu na venkově úzce spjaty. Rekonstrukce starého domu je totiž jak o kontrastech – o vymezování se vůči něčemu odlišnému a o hledání alternativy oproti „většině“ – , tak o dynamickém procesu – o změně, o proměnách domu i sebe sama.

Budeme hovořit o několika různých, ale přece podobných a provázaných otázkách. První pasáž nastiňuje hledání a reflexi kontrastního (nebo alternativního)

¹¹⁸ Přirozeně, že bychom mohli obdobných pojmů používat mnohem víc. Těchto šest se však zdá nejvýstižnějších – a také přímo vycházejí z kvalitativního výzkumu. Jsou to jak námi uchopené teoretické kategorie, tak původní výrazy z rozhovorů.

prostředí (venkova oproti městu). Další je věnována kontrastním proměnám vlastní „role“ respondentů („normální“ role x role v pracovních „teplákách“), která úzce souvisí se zvláštní dynamikou celého procesu. Nakonec se dostaneme k otázce polarity, tj. případné touhy uchovat si jisté dvojí kontrastní prostředí natrvalo. Ta nás dále navádí k těm výpovědím, které reflektovaly i určitou rozpolcenost nebo radikální odmítnutí „dvojího bydlení“.

Všechny tyto úvahy je třeba vnímat jako nástin, spíše než podrobné analýzy. Slouží k tomu, aby poukázaly na komplexnost rekonstrukce, rekonstrukce coby prožívaného, hodnotově a emocionálně podbarveného procesu, který se následně stává příběhem. A také nás navádí k pozdější úvaze, zda a jak lze „starý dům“ (v námi pojednávaných kontextech) vnímat jako „pomezí objekt“, jako specifický prostor tzv. liminality.

Ať už totiž takový dům funguje jako „druhé sídlo“ rodiny (jako prostor pro únik ze všedních struktur), nebo - v našem výzkumu převažující varianta - vykazuje svou zvláštní dynamiku „jen“ po přechodnou dobu rekonstrukce (aby se posléze stal „normálním“ domovem), vždy je výrazně spojen s prožíváním něčeho „jiného“ - zkušeností, které v ostatním životě lidé nezažívají, prostorem pro sny, pro hledání a pro nacházení „nových“ schopností (např. zvládnutí stavebních úkonů) i hodnot (např. nového vnímání „starých věcí“). A tato nově objevená vrstva (příběh rekonstrukce) se nevyhnutelně promítá i do vztahu k místu, kde lidé žijí.

V celku pak hrají své role všechny složky: výchozí (hmotný) objekt, přes konkrétní vyprávění, až po vznikající nebo potvrzované vztahy (vztahy k domu, k jeho okolí, k lidem, s nimiž je příběh sdílen atd.).

2.1 Kontrasty

Zprv je to kontrast „města“ a „venkova“. Jakkoli se dnes „životní styl venkovského obyvatelstva velmi připodobnil městskému“¹¹⁹ a řada protikladů mezi městem a venkovem prochází proměnami a relativizací, rozdíl mezi těmito dvěma souvisejícími světy je stále patrný. Je ostatně i jedním ze zásadních faktorů, které dnes obyvatelstvo láká k „návratu“ na venkov, k „cestě z města“ (ať už pak v praxi dopadá jakkoli). Také respondenti našeho výzkumu zmiňovali odchod na venkov (s nejrůznějšími individuálními argumenty, od pragmatických - levnější objekty, nutnost..., po ty emocionální - hledání klidu, bezpečného usazení, přesycenost městem...)¹²⁰. Dotkneme se tedy alespoň lehce motivu, který v této souvislosti zaznívá: potřeba kontrastu, případně polarity.

Zde je ovšem třeba obezřetně pracovat s dvěma odlišnými situacemi: s potřebou mít dvojí bydlení, mít „dva světy“ - tj. starý venkovský dům je využíván jako chalupa (a majitelé jinak žijí ve městě), anebo po jeho zdárné rekonstrukci majitelé pořizují chaloupku jinde (třeba ve vesnici na druhém konci Čech) - , a na druhé straně s motivem stálého, nerozpolceného kontrastu - přestěhování do starého statku, který je zároveň symbolickým i praktickým kontrastem proti předchozímu městskému

¹¹⁹ Dietmar Eberle, Předmluva k práci Pavla Hniličky *Sídelní kaše*, str. 7

¹²⁰ Dodejme, že při specializaci tématu se celá širší kontextu ukázala jako obtížně uchopitelná. Nebylo v kapacitě textu reprodukovat a analyzovat všechna témata, kterých se výzkum dotkl.

bydlení. V obou případech se jedná o hledání něčeho „jiného“, alternativního. U někoho je to stálý neklid pohybovat se mezi dvěma „domovy“, u jiného naopak odmítnutí „sedět na dvou židlích“ (protože „domov je přece jenom jeden“)¹²¹.

Zmiňovali jsme otázku, zda má „seberealizování se domem“ nějaké hranice. Přirozeně že má, přesto to není tak jednoduché. V některých případech se totiž ukázalo, že rekonstruování starého domu je – kromě jiného – alternativou všednímu fungování. Zvláště kontrastně tento aspekt vystupoval v případě, že majitelé neužívali objekt k trvalému bydlení. Silným motivem byla představa „osvobození se od civilizace“, únik z města, návrat k přírodě a tím i k větší osobní přirozenosti:

- >> **„Třeba ty lidi chtěj tu změnu... Nás pak taky při návratu do Prahy láká to teplo a čisto, a obráceně se pak zas těšíš do toho bahna... (směje se). Možná chceš tenhle kontrast, polaritu... I já bych tam asi za ty tři měsíce trpěla, obklopená těma starejma dveřma. Myslím, že to v tom člověku dycky bude.**
- ... Na tom je úžasná ta volnost, bezcivilizační... člověk tam může chodit v teplákách, je to pořád ještě bez těch jakože civilizačních prvků, chováš se tam přirozenějc, i když slušně!“ (OM)**

Otázka touhy po kontrastu vystupovala při výzkumu neustále a s velkou naléhavostí. Stejně tak i opačná úvaha, zda tyto dva protipóly - protipóly moderního světa a jakéhosi kulturního stereotypu o drsném, avšak ryzím venkově – lze propojit do jediného celku, konkrétně do jediného příbytku¹²².

- >> **„Ale možná to je ten dnešní ideál – ideální je mít v rámci venkova tu svou buňku, která standartem odpovídá tý době, jako satelit, čistý, úžasný, sterilní, a je to uprostřed tý zablácený vesnice... jo jako ta mladá rodina... maj ten komfort a čistej dům, ale líbí se jim, že můžou jít do starý hospody, že maj blízko do přírody, že tam je větší klid...“ (OM)**

Zajímavým faktem přitom je, že i lidé, kteří bydlí na venkově, a dokonce i někteří z těch, kteří sem přišli z města a rekonstruovali tu starší dům, mívají „chalupu“ nebo „chatu“. Po opadnutí stavebního záprahu a po dovedení

¹²¹ Tohoto tématu se zde jen dotkneme – bylo by ale tématem pro samostatný, hlouběji orientovaný výzkum.

¹²² Tento ideál je ostatně velmi žádaný a často ho provolávají realitní kanceláře, oháněje se pojmy „moderní bydlení 21. století“ a zároveň „venkovská idyla“ a „návrat k přírodě“ jako magickými formulkami. Je to samozřejmě především tržní názvosloví, mířící k potřebám, které jsou sice částečně produkovány uměle (reklama ve všech sférách vytváří „přirozenou“ potřebu něčeho zcela „nezbytného“), ale částečně jsou starým tématem. Letní šlechtická sídla, zahrádkářské kolonie i současný mocný ideál (minimálně slibovaný, otázkou je, zda vždy naplněný) propojit všechny výhody civilizace a „přírody“ do jedné stavby, mají mnoho společného. Fenomén „dvojitýho bydlení“ a konkrétně „chalupářství“ bývá přitom vnímán jako určité specifikum české populace.

objektu k obyvatelné, pohodlné úrovni (při trvalém bydlení), může dojít k tomu, že hledají jiné místo, kde by se mohli opět „realizovat“ a současně změnit prostředí.

58/ Na cestě – pěšky do polí z nové předměstské zóny

>> **„Tak tady sme to udělali tak, jak to v daný době šlo, na co sme měli... spousta věcí by mohla bejt hezcí... je to někdy udělaný spíš prakticky. Na seberealizaci mám chalupu, kam jezdíme... a tam si s tím ted' můžu vyhrát, stylově se vyřádit - potřebuju tu změnu...“ (ČM)**

Po dokončení rekonstrukce (i když, jak jinde majitelka říká, ještě je řada věcí v provizorním stavu) objektu pro trvalé bydlení se rodina „realizuje“ (a „stylově se vyřádit“) pro změnu na chalupě.

2.2 Přechody a změny rolí

Tento kontrast, a to už je další zvláštní motiv, spočívá kromě jiného ve zvláštnosti samotného procesu, který majitele nutí k tomu, aby na přechodnou dobu vystoupil ze své běžné role a učil se zvládat roli jinou. Kontrastem tu tedy není jen „venkov x město“, ale i „čas rekonstrukce x všední den v běžném zaměstnání“. To s sebou nese celou výbavu „přechodových rituálů“¹²³: příjezd, převlékání se do pracovního (soukání se do studených montérek, šátek na vlasy,...), příprava odpovídajícího náradí atd. Právě opatřování těla a změna oděvu je v tomto směru asi nejvýraznější. Stejně tak je vnímán opětovný návrat do „normálu“ – umývání od špíny i stop materiálu, převlékání zpět do „civilního“.

Zacházení s tělem, úpravy zevnějšku a změna oděvu - to vše jsou prostředky, které hrají v přechodových rituálech zásadní roli¹²⁴. Zde se „novicové rekonstrukce“ nemažou rituálními barvami, ale pracovním vápnem (ačkoli mimoděk – předpokládejme, že nikoli záměrně...), neoblékají si slavnostní kostýmy, ale ošoupané, různými skvrnami potřísněné montérky či tepláky, ročnímu období odpovídající vrstvy „hadrů“ (použijeme-li termín z rozhovoru), a na vlasy místo čelenky umístí šátek. Škála dalších doplňků je samozřejmě široká a odvíjí se od individuálních voleb a především od konkrétního pracovního úkonu.

Fyzický otisk stavebních prací a způsoby, jakými je při nich tělo zajišťováno a „převlékáno do jiného kabátu“, je tedy nedílnou a významnou součástí celého procesu. Máme-li tedy tento příběh „nevšednosti“ dokreslit, nemůžeme vynechat alespoň několik podobných výpovědí:

>> **„Hele, člověk se tomu nějak přizpůsobí, vezme na sebe špinavý montérky nebo prostě ňáký to pracovní voblečení... a de se do toho (smích).“ (BL)**

Převléknutí se do pracovního - „startujeme“. Reflektuje také adaptaci na novou situaci jako takovou. Připomeňme, že respondentka do té doby žila spíše městským životem a přímou zkušenost se stavebními pracemi neměla. Pracovní oblečení je tu jak nezbytným nástrojem (vybavením pro práci), tak posledním spouštěčem aktivity. A (především v retrospektivě příběhu) je i symbolem přijaté role.

¹²³ ve velmi obecném, bezprostředně pozorovatelném smyslu

¹²⁴ viz. například základní literatura tohoto tématu – Arnold Van Gennep, *Přechodové rituály*

>> **„Ale vlastně na to ráda vzpomínám, bylo to dobrý, jak sem pak vždycky přijela ke kamarádce se umejt od vápna...” (ČM)**

Opačná fáze – přechod zpátky. Vzpomínky na úspěšnou rekonstrukci, která probíhala podobně jako u ostatních respondentů hlavně o víkendech a dovolených, zahrnují i odkaz na přechodové akty mezi časem pracovním - a „zavápněným“ - a časem „všedním“. **Ten se počítá nikoli od okamžiku, kdy člověk odjíždí ze „svého staveniště“ a odemyká městský byt, ale ve skutečnosti až tehdy, kdy shodí poslední vrstvy pracovního oděvu a vydrbe z kůže zbytky prachu, malty a dalších nezbytných nadílek.**

>> **„Tak taky sem se do toho zapojoval... míchal maltu a tak. Jako na to celý by člověk neměl čas, musel sem chodit do práce, a je lepší si na něco brát řemeslníky... ale zas abych nad nima chodil v bílý košili, to taky nejde, že jo.” (SP)**

Kromě jiného tu oblečení (symbolická „bílá košile“) funguje jako možný znak distancování se od fyzicky náročné a znečišťující práce – vůči takovému postoji se dotýčný vymezuje.

>> **„Jasně, v pondělí člověk dorazí vymydlenej do práce, a sem tam zas za pani inženýrku... Ale v metru koukám na ruce a říkám si, no dobrý, tu až někomu podám, s těma mozolama... no je to velkej kontrast (smích)” (OM)**

Podobných informací padlo v rozhovoru (a nejen v tomto) více – štipající pokožka od vláken izolační vaty ještě několik dní poté, bolavá záda, namožené svaly, oči podrážděné od prachu a vápna, odřené prsty. Náročná fyzická práce s sebou nutně nese následky, které si přenášíme i do všedního dne. Je pak dalším aspektem procesu, že: „člověk si pak v práci (v zaměstnání) vlastně odpočine, dopřeje tomu šokovanému organismu nákej – sice nedobrovolnej – odpočinek“ (OM). To ostatně souvisí s celkovou kontrastů nám pojednávaných změn: zatímco v zaměstnání si lze „lízat rány“ po pracovním víkendu, o víkendu si dotýčný naopak dopřává odpočinek duševní. Mohli bychom pak uvažovat o celkové potřebě současného člověka v sedavém, psychicky náročném zaměstnání – jak se „aktivně zrelaxuje“? Někdo inklinuje ke sportu nebo kreativním aktivitám, někdo upadá do pasivního „odpočinku“. A někdo dává přednost fyzické práci, jakkoli je často považována za přežitek – dodejme z jiného rozhovoru: „**Když jezděj kolem mě lidi, tak se asi divěj, a říkaj: co to je, to je nějakej Mongol nebo neandrtálec, ne?** (smích)” (DR, kritika současného stavu k fyzické práci)

Výše uvedená výpověď obsahuje kromě jiného doplnění, které by nám nemělo uniknout. K dualitě rekonstrukce a „normálního“ života, k odděleným fázím pracovního víkendu a všedního dne v běžném zaměstnání (které u drtivé většiny našich respondentů nebylo manuální povahy), je třeba dodat, že navzdory tomuto jasnému, fyzickým aktem (hygieny a převlečení) vyznačenému přelomu tu nezbytně dochází k vzájemným přesahům. Přesněji, k přesahu „jiného“ (víkend) do „všedního“. V obráceném poměru to zdaleka tak neplatí – s pracovními „tepláky“ jako by skutečně šlo na chvíli odložit své běžné role.

Zato zážitek poněkud „vybočující“ aktivity (nového učení se - brousit podlahu, nahazovat omítku, kytovat okna,...) se může po dobu rekonstrukce promítat i do myšlenek běžného dne. A pokud na chvíli zapomeneme, co jsme dělali o víkendu, natažené svaly a polámané nehty nám to připomenou. Jakkoli jsou to tedy dvě relativně oddělené situace, dva prostory pro odlišné činnosti a myšlenky, mohou být

překlenovány jak duševními asociacemi (a obvoláváním firem se stavebním materiálem v pracovní době), tak viditelnou, ztělesněnou připomínkou (fyzickým stavem).

2.3 Když je dům hotov, přichází smrt...

Pojetí „bodu dokončenosti“ je vždy individuální, a jak jsme již řekli, i relativní (není určena objektivním fyzickým stavem domu). Souvisí jak se vstupními představami (do jakého stupně „dokonalosti“ chceme objekt dovést), tak s mírou, v jaké je pro koho samotná práce naplňující. Většinou tu byla řeč o tom, že stavební úpravy a opravy vlastního domu měly pro jejich majitele rozměr větší či menší seberealizace.

U někoho je tedy zřejmě „doživotní“ záležitost, u někoho spíše zajímavá, relativně „zábavná“ zkušenost, kterou podstoupí během rekonstrukce, ale už se k ní dále výrazněji nevrací. Anebo v ní pokračuje v jemnější, méně náročné formě, jakou je například udržování chalupy.

>> „Manžel, von je celoživotní budovatel... To když sme bydleli ještě v paneláku, celej byt vobložil dřevem, udělal tam pravý dřevěný podlahy, všechno... No a pak děti vyrostly, tam bylo hotovo, a co najednou. Tak se vybějí tady... ted' že by mi z garáže udělal ateliér...“ (WI)

Již částečně citováno. Práce na domě jako forma trávení volného času, jako způsob seberealizace, která si hledá nová a nová uplatnění.

Vedle zmíněné diskutabilní potřeby pohybovat se mezi dvěma odlišnými prostředími tu hraje roli i skutečnost, že je-li rekonstrukce úspěšně dokončena (byť práce na domě není nikdy definitivní), a mají-li dotyční lidé ještě dostatek energie, začnou hledat způsob, jak ji nějakým kreativním způsobem využít.

Možností je nepochybně mnoho a i to je jeden z důvodů, proč také chalupu, natož velký dům, neopečovává každý (o možnostech pasivního trávení času nemluvě). Pro někoho je to ale jakási řetězová potřeba: jakmile se z původního odvážného experimentu (rekonstrukce vesnického domu) stává všední, pohodlná realita (dům slouží jako trvalé bydliště, kvalita zařízení odpovídá rodinným standardům, a není v zásadě už co velkého řešit), přichází neklid, chuť pustit se do něčeho nového, byť většinou již menšího, tak zvaně rekreačního¹²⁵.

Mít dům a zároveň ještě chalupu se může jevit jako zvláštní rozmařilost a zbytečná starost, ale přestože je to záležitost opět značně individuální, odkazuje k obecnější pointě aktivních rekonstrukcí jako takových: k *potřebě pohybovat se mezi dvěma kontrastními místy* a k *významu samotného procesu*, nikoli prostého výsledku.

Zdá se přitom logické, že ti, kterým je blízká relativně samostatná oprava či přestavba, mají obecně rádi tento typ „kutilství“ (přestože charakterizovat rekonstrukci domu tímto roztomile dobráckým pojmem je trochu eufemismus a ve

¹²⁵ Musím říci, že mě toto zjištění překvapilo a vyvrátilo prostý stereotyp, že na chalupu či chatu jezdí lidé z měst, žijící v bytě. Několik respondentů dokázalo právě opak – buď pocházejí z venkova, kde mají domek se zahradou, a o víkendu jezdí do jiné vesnice na „chatu“, jiní se dokonce na venkov přestěhovali, zrekonstruovali tu starý dům, a zároveň pak začali také pravidelně vyrážet „ven“, na chalupu.

skutečnosti to bývá buď nutnost nebo jakási zvláštní, dlouhodobá posedlost). Je-li dotyčný zvyklý fyzické práci na domě, pokud ho baví, a neubíjí, a pokud mu to zdravotní stav a čas umožňují, je toto „rozšiřování pole působnosti“ asi přirozené.

Je také svého druhu reakcí na staré přísloví „*Když je dům hotov, přichází smrt.*“ Ve zcela odlišném kontextu – protipólově – můžeme toto přirovnání vztáhnout i na nekonečný koloběh, ve kterém se člověk točí, odpovídá-li Baumanově kategorii „ideálního konzumenta“, zmiňované v úvodních kapitolách. Heslo „nikdy se nezastavit“ funguje i v tržním světě, ale podstata je jiná: konzumovat nové a nové věci.

2.4 Anebo je domov jenom jeden?

Na druhou stranu, rozhodně nemůžeme výše naznačenou potřebu polarity, v tomto případě dvojího bydlení, zobecňovat. U některých respondentů totiž zaznává i vědomí rozpolcenosti mezi dvěma sídly, určitého schizofrenního stavu, který je obousečný: dodává na jedné straně pocit bezpečí a nezávislosti („*člověk má kam utéct*“), na druhé straně může být někdy emocionálně i prakticky náročný. A někdo dokonce variantu dvojího bydlení explicitně odmítá právě proto, že představa domova je nedělitelná a nezaměnitelná:

>> „Byt a ještě chalupu, to jsem nikdy nechtěl... protože, co je potom domov? Chci se vracet domů.“ (JF)

I v tomto nepřímém způsobu je zároveň vyjádřeno, co pro někoho domov JE a co NENÍ, a v daném postoji je skutečný domov jednoduše jen jeden¹²⁶.

3. Staré a nové – „duch“ a „neosobnost“?

3.1 Vztah respondentů k novostavbám

Už jsme mluvili o tom, že starý a nový dům tvoří významově související (protikladnou) dvojici. Zaměříme se zde na to, jak se tento kontrast otevřeně projevoval během rozhovorů.

Určitým způsobem zformovaný a vyjádřený postoj k alternativní volbě - postoj k novostavbám - byl za prvé neoddělitelnou součástí motivací pořídit si starší dům¹²⁷. Z předchozích pasáží jsme viděli, že tato motivace představovala dlouhodobější proces, vývoj o mnoha faktorech. Patřilo mezi ně i vymezení ze vůči „negativní“ (ve smyslu nezvolené, nepreferované)

¹²⁶ U někoho jiného pak může být zdůvodnění ještě zcela odlišné. U některých respondentů, kteří zvolili novostavbu, jejíž kompletní realizaci přešli z důvodu, proč by podobná citace nemohla platit i pro majitele staršího domu (viz respondentů řadu jiných motivů): „*Chalupu sme nikdy nechtěli. Nechteli chalupě dva dny makáš víkend co víkend, a pořád dokola. My n*...“ (CK)

¹²⁷ Části některých výpovědí tedy mohly být již citovány v příslušné pasáži.

variantě: zda a případně proč lidé nechtěli tzv. nový dům. Někdy je to motiv jednoduchý, jindy je provázán s dalšími hodnotami (např. vztahem k půdě). Dále tvořil průběžnou proti-stránku, když lidé popisovali jednotlivé úpravy, zařízení domu atp., všude, kde reflektovali svůj vztah ke starým věcem. **59/** *Budoucí domovy – a proč ne?*

Za druhé tento vztah samovolně pronikal do komentářů, v nichž bylo hodnoceno bezprostřední okolí domu, obec, do níž se respondenti nastěhovali, i změny v širším okolí daného místa. Někdy se také projevil nepřímo, např. v názorech na lokální mezilidské vztahy.

Jindy se reflexe tohoto tématu objevila při obecnějších úvahách o praktických stránkách „života na venkově“, či života ve starším objektu. Byly porovnávány výhody a nevýhody obou možností (řada těchto detailů byla však už zmiňována při popisu rekonstrukce).

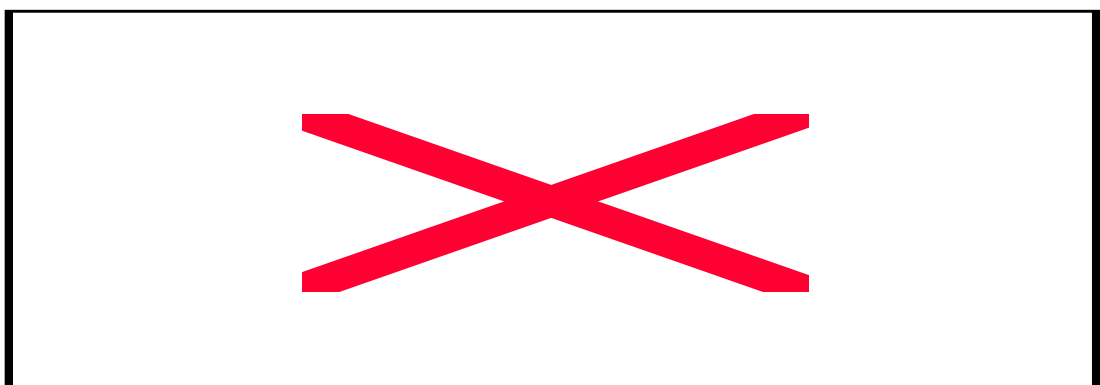
A konečně, nejednou se tato rovina vinula všemi těmito komentáři najednou – jediná krátká výpověď tak mohla shrnout jak např. (zpětně) prvotní motivaci, tak (aktuálně) proměny okolního prostředí, vznikající zástavbu atp. Zajímavé bylo, že většina respondentů se přitom jevila značně konzervativně – ačkoli třeba sami prošli fází úvah postavit „něco nového“, zmiňované změny komentovali veskrze negativně, s obavami či jednoznačným nesouhlasem.

- **„Nemohla bych tam bydlet!“**

>> **„Nový se staví v okolí, to jo. No tady ve vesnici je teď jenom ten novej žlutej dům u lesa... to je vnuka bejvalech starostovic. Tady se ale jinak moc nestaví, možná že bude jedna řada baráků směrem nahoru, tam jako k lesu... Ale to, co vzniká za Kralupama a tak, to naštěstí snad ne.“**
(BL)

Respondentka se jinak proti novým domům nestavěla – jí samotné nevyhovují, někomu prostě ano. Přesto, když přišla řeč na stavební aktivity v okolí, bylo její stanovisko jasné: tady snad ne.

>> **„Ty hrůzy, co stavěj tady vokolo? Takový paneláky naležato, to je takový vodosobněný, k tomu rádoby pruh zahrádky... nemohla bych tam bydlet! Jako některý ty baráky nejsou špatný, ale jako solitér! Myslivci sou z toho nešťastný, jak se všude staví a kácí, jako zvířata to strašně ruší, to kácení lesa, mýcení... to třeba za Velvarama je klid a taky je tam mnohem víc zvířat, bažantů... Tady teď i jak je ta cyklostezka, tak je tu mnohem menší klid... mládež si tu začla večer autama vozit slečny, jo... to jedou tam a za hod'ku zpátky, hm. No byl tu klid. A na tý louce u potoka, prej někdo má zájem to rozpižlat a stavět, jo, to je soukromej pozemek... Manžel dělá na zastupitelstvu a slyšel vo tom... no to bych asi umřela! (smích) No, ne, ale... radost bych teda**

neměla..." (WI)

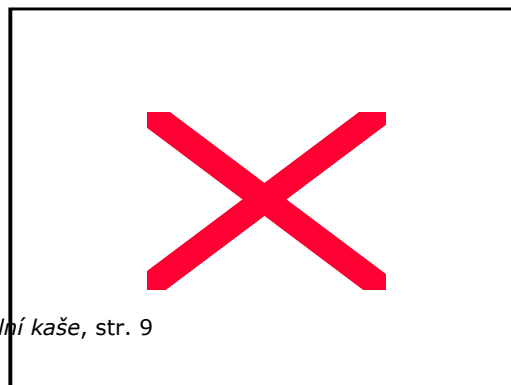
Kritika v okolí probíhajících změn v sobě nese i připomínku vlastních motivů, proč se stěhovat **60/** na venkov: hledání klidu. (Na problém měnícího se prostoru jsme již narazili v kapitole 2.3 *Vlastní dům: vyvrácení nebo potvrzení spotřebních tlaků?*) Tento klid ale nenávratně mizí, je relativizován příchodem dalších „hledajících“, kteří k tomu ovšem využívají odlišné, masovější prostředky (novou řadovou zástavbu). Věčný spor: je správné zachovat půvabnou mýtinu v lese tak, jak je, anebo je přirozené a oprávněné, že ji někdo „uloví“ pro sebe a svůj nový dům? Respondentka zároveň zmiňuje zapojení svého manžela do obecních záležitostí a odkazuje k aktuálním zkušenostem myslivců. Celá výpověď se však točí kolem tématu měnícího se okolí a kolem úvahy o novostavbách - které však nejsou odsouzeny z principu, ale vzhledem ke konkrétním realizacím v konkrétních místech. Tento aspekt je hojně komentován i v literatuře, zabývající se současnou suburbanizací. Mnohem závažnějším problémem než architektonická hodnota jednotlivých staveb je především jejich „zapojení“ do krajiny, celek vzniklé, stále se rozrůstající zástavby, která nesleduje žádný (kvalitní) urbanistický projekt a produkuje tzv. „bezmístnost“, která má navíc dlouhodobé trvání: „Špatně postavený dům naši potomci možná jednou zboří, ale jednou rozparcelované a urbanizované území se v původní volnou krajinu změní těžko.“¹²⁸

- >> **„V okolí se teď docela staví, to je pravda... No, lidem to prostě asi moc připadá náročný a pomalý opravovat něco starýho, kdežto u takovýho toho satelitního domku prostě stačí zalistovat katalogem a uvázat se k hypotéce, no...“ (SP)**

Určitá míra tolerance (pochopení pro to, proč se někdo pouští raději do koupě rodinného domku na hypotéku), ale i kritiky. Osobním řešením dotyčného je nyní již opravený starší objekt, k němuž má i rodinné vazby. Dodejme, že ty zřejmě u „rekonstruktérů-starousedlíků“ hrají větší roli než u lidí, kteří se do vesnice přistěhovali z města. Nemusí se to projevovat ve fyzickém setrávání na místě, kde žily i předchozí generace (jako v případě respondenta pana C.). Motiv vztahu k místu, případně spojený s příbuzenskými vazbami (byť třeba „jen“ jako obecná úvaha), byl však v rozhovoru vždy přítomen.

- >> **„Jako já to mám jako svoji svobodu, přijde mi to nejpřirozenější cesta, jen to tam nechat v té původnosti, co to jde. Ale jasně že naopak v práci vidím, že to takhle nejde vždycky. Když vidím ty vyplundrované baráky, tak je mi jasný, že to celý vymlátěj a udělej nanovo a chápu, že ta laťka komfortu je tak vysoko, tak to tak bejt musí...“ (OM)**

- >> **„Ty satelity v okolí, co začly, to je na jedno brdo a maj to hrozně blízko k sobě...“**
(manželka) **„Člověk se podívá z okna a kouká susedovi do kuchyně!“**

¹²⁸ Kateřina Dubská, Slovo vydavatele – Pavel Hnilička, *Sídelní kaše*, str. 9

„A jak se teď kácí a staví nad rybníkama u Zeměch... To je velká škoda, protože to byl v podstatě jedinej pořádněj kus lesa, co tu v okolí byl!“
(RH)

O tom, zda a nakolik bude kácení a zástavba **61/** prozatímní pohled od okraje nové zástavby pokračovat, padaly mezi lidmi různé informace.

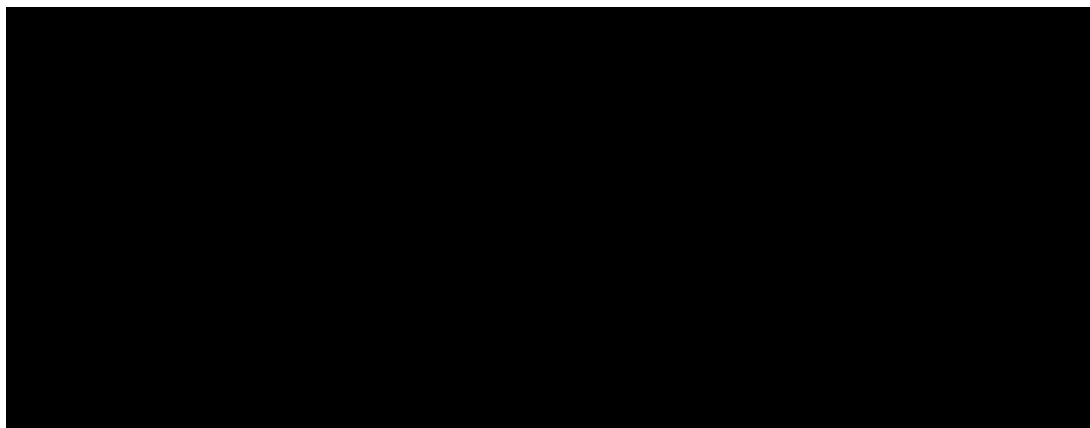
>> **„Jako panelák má ty výhody, když sou děti malý, všechno je dostupný, školka blízko, všechno, na koupák sme chodili... teď ale sou stejně velký, dcera studuje v Praze, kde má přítele, syn šel na Kladno na elektro, jo...“** (WI)

Příklad jedné z mnoha širších úvah, kterými lidé přirozeně procházejí – vyvažování výhod a nevýhod města X venkova, bytu X domu. Z objektivního hlediska nerozlučitelná hádanka, jejíž řešení je individuální, závislé na mnoha faktorech, z nichž ty “praktické” nejsou rozhodně jedinými.

>> **„Takhle to přece nemůže jít dál, to je vymknutá doba... Mizí všechna trpělivost. Dneska lidi všechno chtějí HNED – a „hned“, to už je „pozdě“! – co nejrychlejš, a mít toho víc než ostatní, předháněj se tím... Tady ve vesnici... staví se, jo, na okraji tam teď staví nové domy, to je hrozný, vypadá to hrozně.“** (DR)

Výpověď souvisela s komentářem aktuálních změn v obci, s hodnocením současných staveb apod.

Úvodní výrok o vymknuté době vycházel z úvah, které procházely celým setkáním: respondent se věnuje řemeslu (kovoslévačství do písku, citováno i v části „Starý dům – mrtvá hmota?“), často dával svou práci do kontrastu vůči průmyslové výrobě a odtud pak odvíjel širší úvahy o „konzumní společnosti“, problému netrpělivosti, ztrátě zodpovědnosti, vytrácejícího se vztahu k půdě, domovu i slábnoucí úctě k ruční práci.

62/

Někdy šlo hodnocení „opoziční varianty“ ruku v ruce s černým humorem, s delšími úvahami o problému „kýče“, která mohla sklouznout k sebe-ironické hře. Dodejme pouze pro zajímavost, že níže citovaná výpověď vyplynula opět z komentářů blízkého okolí, kde se v jiném setkání objevil zajímavý pojem, shrnující (ovšem tentokrát zcela vážně, bez ironie) kýčovitě experimenty do výrazu „nadstandartní krása“¹²⁹.

¹²⁹ Konkrétně tak označila hrdá majitelka soubor sádrových odlitků (v rozptylu od „repliky“ Michelangelova Davida po rustikální kachničky), jimiž měla vyzdobenou zahradu. V okolí pak občas nachází sympatizanty i

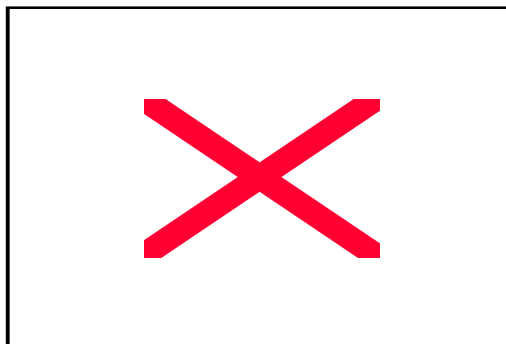
>> **„No, ale my taky plánujem na zahrádce vybudovat takovej „pseudohřbitov“, napadlo nás, takovou skalku ve stylu náhrobků, tak se kdyžtak nelekejte, když budete vokoło (směje se).**

A taky si chci pořídit na zahradu trpaslíka – no vážně! Jenže! Dneska neseženete hezkýho trpaslíka, jo, takový ty čínský, kolem silnic, to ne! Ale dobrej... to je úzkoprofilový zboží! Hezkýho českýho trpaslíka s lucerničkou, to je problém... No koukáme různě, i třeba kousek tady, v Buštěhradě, jak sou burzy starožitností...

Já vim, někdy sou tyhle věci šílený! Joo, budu mít paroží na štítě, vokenice natřem na zeleno... (směje se).“ (WI)

I tak se dá vyjádřit názor na určité estetické i obecnější priority. Zároveň je tu patrný individuálně orientovaný vkus – vsuvka o „hezkém české trpaslíkovi“ je míněna zcela vážně. Odkaz na prodej starožitností zazněl i v jiných rozhovorech (BL) a dotvrzuje specifický, vážně myšlený vkus majitelů.

Co se týče „nadstandartní krásy“, není to obecný pojem – naopak je pojmenováním subjektivního názoru dotyčného, ale vtipně shrnuje experimenty, které mají domu dodat určitou eleganci, vzcnost či cokoli chcete – reálných provedení je bezpočet, ovšem s několika základními „poznávacími znaky“, sádrovými soškami nejrůznějšího žánru počínaje. Zajímavé je, že podobné doplňky často nekorespondují s celkovým vzhledem domu.

63/

• **„Žij a nechej žít...“**

Přestože ale většina respondentů kritizovala velkoplošné nové zástavby a zásahy do krajiny, které jsou s tím spojené (zástavby satelitního typu či tzv. podnikatelského baroka, mezi Kralupy a Zeměchami, v Zeměchách, nad Lešanami, na okraji Neuměřic,...), neznamenalo to, že by zároveň odsuzovali ty, kteří prostě volí variantu nového domu. Obavy a rozčarování nad konkrétními změnami v okolí nešly nutně ruku v ruce s obecným zavržením varianty novostavby (jak jsme již zmínili, někteří z nich také sami prošli úvahami o novém domě nebo uznávali některé jeho praktické výhody), ani jejich majitelů.

Nejednou tedy zaznělo, že je to otázka odlišného vkusu, priorit, jiného životního stylu apod. – které nelze obecně nadiktovat, v kterém se mohou lidé lišit. I při této toleranci ovšem zůstávala jasně vymezena vlastní pozice.

odběratele (jedná se o podnikatelskou činnost). Pojem „nadstandartní krásy“ vyjadřoval, že se jedná o „něco víc“ než jen „obyčejnou“ krásu, o nadstandartní způsob, jak povznést svůj příbytek. I to je varianta.

>> **„Na to člověk musí bejt chytlej... což je možná tak 20% lidí, ale těch 80 % ne, nebo se jim to sice třeba líbí, ale bydlet by tak nechtěli... Mně se zas taky líběj některý moderní věci, ale domů bych si to nepořádila.“ (BL)**

Tolerance, ale i jasná distance. A rozlišení mezi tím, co se člověku „líbí“, a v čem by chtěl skutečně žít.

>> **„Podívejte, já sem z Kralup... Bratr teď žije v Praze a potvrzuje to, že ten, kdo se nenarodil v Praze, je nakonec největší Pražák (smích), ten by sem nejel. Táta se ptá, co by tu asi tak dělal a máma, ta je zas ten typ, jít na kafe do obchodního centra.“**

To je prostě vo žebříčku hodnot, jakej má člověk náhled, jo... já mám spoustu zájmů a nechci se nechat vomezovat, vezmu si foťák nebo čtvrtku a jdu někam do strání, jo, myslim, že to má bejt tak, že "žij a nechej žít"... každému prostě vyhovuje něco jinýho..." (WI)

Není pravidlem, že by lidé hledali podobný model, v jakém sami vyrostli. Zatímco řada respondentů mluvila o „vzoru“ či inspiraci z dětství (viz. oddíl *Motivace a hledání*), je na druhé straně běžné, že se v rámci jedné rodiny každý člen následně orientuje úplně jinak.

3.2 Hledání kontinuity a autenticity

„Opravdovost místa znamená mnoho. Dokážeme se najít v místech, která mají svou integritu, ale nikoliv mezi přebujelými fasádami skrývajících pusté užitkové části nebo mezi imitacemi materiálů. Pokud si nevážíme upřímnosti u míst, jaká je její hodnota ve společnosti?“¹³⁰

Nemůžeme a ani nechceme nějak absolutně rozhrěšit otázku toho, co je „dobře“ a co je „špatně“. To, co zde sledujeme, je nezbytně subjektivní pohled na subjektivně prožívané a prezentované příběhy několika lidí. Bez ohledu na jakousi zobecnitelnou „správnost“ toho či onoho přístupu (bydlet v satelitu x bydlet ve vlastnoručně opraveném starším domě), jsou tyto „obyčejné“ příběhy neobyčejně zajímavé a vyjadřují se k otázkám, které v určité formě řeší kdokoli – a které snad mají v dnešní době své zásadní místo. Spočívají v hledání určité duchovní záštity, která se zdaleka nemusí vyčerpávat oficiálním (pokud vůbec nějakým) náboženským vyznáním nebo jinak cíleně reflektovanou životní filosofií. Navádí nás k úvahám o „smyslu lidského života“ (jakkoli se z něj v této formulaci stává klišé).

To, co tedy zaznělo během rozhovorů, i to, co bylo patrné smyslově (vzhled domu, vlhkost chodby, vůně v kuchyni, drsná deska stolu,...), nevyvolávalo žádné dramatické, velkášské dojmy nebo závěry. Přesto v sobě každý příběh obsahoval více či méně explicitně vyjadřovanou radost ze života i z opraveného domu, hledání tvůrčích cest, i reflexi „přítomné minulosti“ (v pozitivním hodnocení) či potřebu „na

¹³⁰ Christopher Day, *Duch a místo*, str. 18.

něco navázat". Už jsme se také (v pasáži „Motivace“) zmínili o častém motivu „duše“ domu, nejednou dávaného do kontrastu s „neosobností“ novostaveb, o hledání něčeho „osobního“, „autentického“, odlišného¹³¹. Právě na tyto aspekty se nyní podíváme.

„Upřímnost“ a „autenticita“ místa samozřejmě není ztotožněna se „starým“ či historickým objektem. Málokdo je také schopen tyto kladné přívlastky definovat nějak obecněji (což je ostatně dobře). Pokud v našich rozhovorech padly takové úvahy, často byly podníceny reflexí *konkrétních* novostaveb (příkladně „rychlostaveb“, které začaly bez kvalitního urbanistického konceptu rašit v okolí) a *konkrétních* starších objektů (příkladně toho vlastního). Už jsme viděli, že se za tím neskrývá generalizovaná odsouzení jiných voleb, než je ta osobní, a že i někteří z respondentů sami prošli fází zvažování nového domu. Zároveň tu však jasně probleskují i motivy „oduševnělosti“ a „osobnosti“ (staršího objektu) – a jsou považovány za podstatné¹³².

>> **„Ale takovej ten moderní dům, to bych nechtěl... to je bez duše.“ (JF)**

Svým způsobem příznačná výpověď – stručná, a přitom kategoricky pojatá zmínka o protipólu zrealizované volby. V pokračování rozhovoru jsme se k tomuto motivu vrátili – co tedy pro dotyčného znamená, že má (pro něj) starý dům „ducha“? Je asi přirozené, že nikdo na takovou otázku nepodá přesnou analýzu, ale to neznamená, že by to nebylo důležité:

>> **„No, něco v tom prostě je - ale to... to nikdy nepopíšete (směje se)... Něco tam na vás dejchá, zatímco ten novejš, hypermoderní dům, to mi často připadá studený, takový prázdný, nic v tom není... V tom starým je už něco živýho, někdo tam žil...“ (JF)**

>> **„... Takže to tam mám, tu potřebu, já potřebuju v domě tu minulost cejtít, abych se v tom domě cejtila příjemně.“ (PU)**

>> **„Já říkám, je to vo úctě k předkům, jo. Já když to vidim, co dokázali, často těma obyčejnejma prostředkama, tak já se jim hluboce klanim. Jenže to dneska lidi nechtěj! nechtěj v něčem pokračovat, chtěj všechno za každou cenu nový, a hlavně hned a víc, než má soused, jo. No jo! Já... už sem z týhle doby asi... mimo.“ (DR)**

Odpověď na otázku, proč a jak se dotyčnému žije raději ve starém domě (původní nevelká usedlost, s chlévy a stodolou, kterou před dvaceti lety vlastními silami opravil a zřídil si tu živnost), sklouzla ke kritické úvaze nad současnou dobou. „Úcta k předkům“ i určitá vyhoštěnost v dnešním světě byla v tomto případě vracejícím se leitmotivem. Dodejme, že tento charismatický muž byl mezi zpovídanými lidmi výjimečný tím, že pocházel z vesnice, celý život tak žil, pracoval na poli, živil se vlastníma rukama atd. – rekonstrukce domu pro něj tedy nebyla novou, alternativní zkušeností, ale něčím naopak velmi přirozeným. Díky tomu zde nepřekvapilo jak množství podnětných myšlenek, tak

¹³¹ Odlišného vůči reflektovaným „většinovým“ poměrům, nebo aspoň tomu, jak byly respondenty vnímány (produkce staveb v okolí jako současný masový trend, neúcta k tzv. tradicím, zapominání na hodnotu lidské práce atd.)

¹³² Tato personalizující vrstva byla přirozeně různě, individuálně pojata – zatímco někdo stočil 80% rozhovoru na nadšený popis stavebních úprav, jiný sklouzl především k metafyzičtějším úvahám o minulosti domu, o vzájemném vztahu apod.

radikálních soudů moderního konzumerismu, ztrácejícího se vztahu k půdě, k místu, kde žijeme, k práci i k lidem.

- >> **„No a já sem prostě chtěla do baráku, a do nového by se mi moc nechtělo, mě to přijde strašně neosobní! Mně přijde, že když ty lidi dřív stavěli baráky, tak jednak vo tom mnohem víc přemejšleli, jo, takže to umístění toho baráku mělo smysl, kdežto dneska, to vůbec není nijak krytý, v terénu usazený, jo. Prostě nějak víc přemejšleli, proč a co a jak dělat. A potom, protože to stavěli jako by celoživotní dílo, tak do toho vložili strašnej kus toho ducha. Kdežto to nový, to je takový neosobní, to než to zabydlíte, než tomu dáte nějaký ... no nějakýho ducha, nějaký život... to trvá strašně dlouho, než se ten barák zabydlí. Kdežto tohle je takový už... už prostě přijde mi útulný...” (PU)**

Představa „ducha“ starého domu, coby určité zabydlenosti, „oživení“ již proběhlými lidskými životy.

- >> **„Takový paneláky naležato, to je takový vodosobněný... nemohla bych tam bydlet!” (WI)**

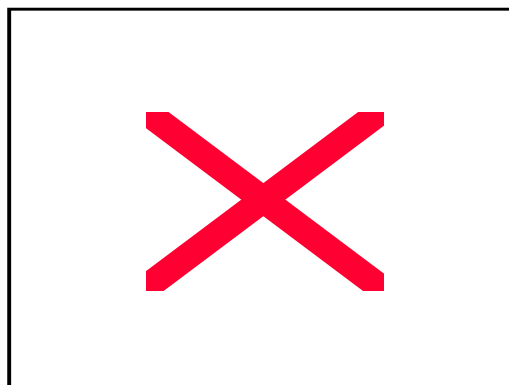
Častý typ výpovědi – zatímco nemusí být vždy deklarováno, co znamená (konkrétní) starší objekt, v tomto případě usazený na okraji vesnice, jasně je vyjádřen vztah k opačné variantě – obavy z anonymity, stejnosti, „odosobněnosti“.

3.3 Minulost a představivost

Zřejmě nejvýraznějším projevem zájmu o „minulost domu“ bylo komentování konkrétních fyzických prvků, průběžné porovnávání současného využití s bývalým účelem, který se i dnes může některými stopami hlásit o pozornost. I letmá poznámka byla přitom zajímavá, vypovídala o širší respondentově orientaci, a určitým způsobem reflektovala uplynulý čas, zpřítomněný v hmotných součástech domu:

- >> **„To je vlastně to... zajímavý, ne, že... člověk může šahat na kliku, kterou si votvíral někdo před sto lety... Nová klika... na tý, když se to tak vezme, není nic zvláštního, tu si přece koupí kdokoli... a kdekoli.” (JF)**

Představivost, vnímavost vůči minulosti (jakkoli neimplikuje touhu se do minulosti v reálném životě vrátet!), **spojení hmotného s nehmotným** (což je zde jeden z nejpodstatnějších motivů). A nezaměnitelnost, jedinečnost starého předmětu.

64/

- >> **Ale někde se dá dobře poznat, jak to bylo předtím, jo... dveře byly jinak, ty sou předělávané... zůstal teda ten vstup po tom schodišti zespoda do patra, ale ty venkovní dveře – no to je jak tam podávali to obilí, ne?... -**

no ty sme museli předělat. No řada věcí musela bejt trochu jinak, ale zas se nám líbí, když je to ještě poznat, co tam bylo... to máte tamhlety voblouky ve zdi, ty sme chtěli nechat takhle vodkrytý.

No, starý to vlastně není tolik, to je nějakejch devadesát let. To se k statku stavělo poslední, říkal starej Hafík, co sme slyšeli. A za jednotou, jestli ste viděla, sou ještě vidět kamenný klenby v tom svahu, viděla ste to? To muselo bejt úžasný, to byl fakt vobrovskej statek. No a tenhle špejchar jedinej nezbouřali, jézédáci si z toho udělali traktorku..." (BL)

Opět typicky vícevrstvá výpověď. Charakterizuje jak praktickou stránku věci (popis stavebních úprav), tak nevyhnutelnou reflexi minulosti: minulých činností, které jsou zhmotněny a tím přenášeny v čase, do jiné, odlišné doby. Objekt už sice není neslouží k uskladňování obilí, ale některé jeho prvky na to stále odkazují. Je jen na jeho současných majitelích, jak je budou vnímat (a interpretovat) a jak s nimi naloží dále. V našem výběru je obvyklé, že pokud daný rys není v rozporu se současnou funkčností obydlí, je silným zájmem nových majitelů jej, třeba už jen jako „*takovej ozdobnej zbytek minulost*“ (ČM), zachovat. Dalšími motivy ve výše uvedené citaci jsou například odkazy na místního starousedlíka, který nově přistěhovalým slouží jako zdroj informací o objektu. Ty se zároveň propojují s hmotnými relikty, pozorovatelnými v blízkém okolí (zbytky kleneb po původním statku, viz. foto č. 37). Minulost objektu tedy sice jeho obyvatele neomezuje, adaptují jej pro vlastní potřeby – ale vždy je svým způsobem vnímaná a komentovaná, skládá se do téhož příběhu. Je skrytou, ale přítomnou vrstvou starého domu.

>> Nebo vomítky – když obnažíš kameny, tak si představuješ, že je tam takhle někdo, nákej řemeslník, před 100 lety poskládal, skládal s malejma kouskama do mezer, vyplnil to... to tam pak najednou úplně vidíš.

Ale já si tam nepromítám přímo ty minulý lidský osudy. Ale vidím tam ty ruce, co už tu nejsou. Představuju si to budování, ten vlastní řemeslník se mi tam promítne, ty lidi, co tam kolem toho běhali, to mě fascinuje. Když tam šáhám na ty kameny, tak se tam přenesu, jako když ti někdo stříhne film...

Představíš si... asi jo, dotýkám se tý věci, kterou ten řemeslník vytvořil, i když ne pro mě - ale je to úžasný, že se to ke mně dostalo." (OM)

65/

Určitý druh komunikace s dochovaným objektem z minulosti a tím –byť zprostředkovaně a pomyslně – i s odplynulou historickou dobou. Návaznost na jednu z motivací z fáze hledání domu – motivy výzvy a představivosti. Pokud bychom se ale na tento případ podívali v jeho celistvosti, zjistíme, že ona původní „představivost“ se s postupem rekonstrukce proměnila. Původní vize představovaných změn (co všechno by se z něj dalo „udělat“) ustoupila odlišné, intenzivně prožívané představivosti vůči již existujícímu potenciálu, vůči samotné, původní hmotě domu.

3.4 Konkrétní přítomnost a abstraktní minulost

To, že si výše citovaná respondentka nepromítá „přímo ty minulý lidský osudy“, je velmi zajímavá poznámka, kterou lze interpretovat různě. Na jiných místech totiž se zájmem hovořila i o konkrétních „pamětech“ domu (které zjišťovali hlavně od starších obyvatel obce). Ale ona „představivost“ a vnímání „ducha“ či „historie“ domu se zdá být obecnější, vágnější povahy.

Při srovnávání s výpověďmi jiných respondentů vyplývá na povrch dojem, že pro současné majitele je v domě pozitivem „**že už tu někdo žil**“ (JF), „**ten barák je už zabydlený, má ducha**“ (PU), „**něco v něm je**“ (RH), ale co přesně to vlastně je, co přesně se tu odehrávalo, to už je jiná věc. Daný objekt je totiž místem, kde se má nyní odehrávat „náš“ život („**jasně, že sme z toho chtěli mít náš dům**“ OM, „**to je náš domov**“ ČM), a jeho konkrétním obsahem jsou naše současné, přítomně prožívané životy.

Ona „minulost“ je žádaná a intuitivně přijímaná, je krásná a tajemná, je jiná a zajímavá, je svým způsobem uklidňující (ve spojení i s hmotnou stránkou objektu: „*Hodně dělej ty tlustý zdi, je to takový... takový bezpečný.*“, BL). Konkrétní, hmatatelné detaily (skoby ve zdech, ručně otesávané trámy,...) fungují jako spouštěče naší představivosti a dodávají místu jeho nezaměnitelnou, jedinečnou tvář. Konkrétní lidské osudy, které tu v minulých desetiletích nebo stoletích proběhly, mohou pokoušet naši zvědavost, mohou znít romanticky (součástí příběhů byly i např. historky, pod jakým oknem se „mladý slečně“ dvořili místní mladíci¹³³) i tísnivě (kdo v jakém pokoji zemřel a podobně).

Přesto je tato minulost nutně polozakrytá (o možná i záměrně polozakrývaná), tvoří jakousi spodní, podvědomě vnímanou a respektovanou vrstvu obývaného místa. Musí zůstat nejasná a napůl potlačená, protože konkrétní, bezprostřední a primární je život, který zde probíhá *teď*. Komunikace mezi „tehdy“ a „dnes“ je mlhavá, instinktivní, někdy i naivní, nezasvěcená. To, co je v domě „staré“, minulé, nutně zůstává „jiné“, neznámé, nepochopitelné. Můžeme si představovat dávného sedláka, který tu odpočíval na kamenném zápraží, a spokojeně obhlížel své hospodářství – a je dobře, že nás staré věci a domy k takovým myšlenkovým cestám dovedou podněcovat. Nicméně je to obraz, který zůstane nejasný a jaksi „vespod“.

Bezprostřední a v detailech prožívanou rovinou je vždy žitá přítomnost. Proto, vrátíme-li se k našim příběhům, je zřejmě přirozené, že lidé hovoří o „duchu“ domu a dovedou se rozmluvit o původních funkcích toho kterého předmětu nebo místnosti (nebo alespoň o svém výkladu této domnělé funkce), ale nepídí se po jednotlivostech minulých lidských životů¹³⁴. Vnímají ono „něco“, co „už v domě je“, ale soustředí se především na to, že v něm pracují a následně žijí se svou vlastní rodinou.

¹³³ Podobné odlesky minulých časů byly postižitelné buď přímo ve výpovědích respondentů – nových majitelů, ale také ve vyprávěních místních, starších lidí.

¹³⁴ O něčem podobném jsme již mluvili v části „*Staré a nové ve společnosti*“, v kapitole *Strach a posvátno domova*.

Právě tato dvojakost prožívaných (a velmi odlišných) časů je jedna z nejzajímavějších věcí, které můžeme na problematice „ruina nebo domov“ pozorovat. Nelze nijak zpochybnit, že lidé žijí „nyní“ a že jejich zájem o „staré“ je vždy specifický a relativní. A přesto, navzdory všem praktickým aspektům rozdílnosti (vybavení současného bydlení je nutně na hony vzdáleno venkovskému bydlení před sto lety) a navzdory oné „mlhavosti“ našeho potenciálního zájmu o minulost, je tato rovina podstatná a zvláštním způsobem vždy „přítomná“.

V rámci našeho tématu je přítomná díky dvěma věcem: díky *člověku*, který je takovým vjemům a úvahám otevřený, a díky *hmotné věci*, která má – jak jsme řekli již v prvních kapitolách – svou „social agency“, je vždy nějak aktivní. A ač sama o sobě neživá, má schopnost „oživovat“ minulost.

3.5 Vztah starého a nového

Na tento aspekt se zaměřuje i následující výpověď – v ní se ale zájem o minulost zabarvuje úvahou o kontinuitě, o jiných rovinách, které mohou hrát v individuálním vnímání starého domu svou roli. Přestože taková úvaha zachází poměrně daleko, je také jednou z možností, jak vnímat rekonstrukci starého domu. A přes výjimečně intenzivně pojímaný vztah k domu se nevymyká našim předchozím výkladům ani jiným, byť lehčeji formulovaným výpovědím ostatních respondentů.

>> Nevim, proč mě to láká, ta stará doba, ale je to úžasný... nějaká ta úcta k předkům, i když to byli obyčejný lidi a nebyli to mí příbuzný. Nevim, co na tom je. Když sem snímala ten štít, 1820, – pro ně to byl konec domu, muselo tam bejt lešení, majitel si to vymyslel, a já už to tam mám jako vnitřní část domu, která se tam najednou odkryla.

Nevim, co na tom je zvláštního, že se dotýkáš té věci, co se dotýkal ten člověk v potu a námaze a to něk patlal před 160 lety, a ty to tam pak taky patláš. To po tom člověku zůstalo, ta věc 1,5 století zůstala... To je ta zvláštní... nesmrtelnost.

A ty tím, že to uznáváš, tak tu jejich nesmrtelnost respektuješ, udržuješ.. Možná je to podvědomě to, že to nesmetu se země, protože by to udělali i můj potomci... a nemělo by to smysl.

Možná jo, možná proto. Je to vo tý nesmrtelnosti, hledání toho smyslu. Děláš to kvůli sobě, protože ty tím, co děláš, tak vlastně tak to bude i s tebou.

To je samoučelný, když nic z toho člověk nezachová.. když každá generace zruší to předtím. A to je úžasný, když se naopak tvejm dětem líbí to, co tobě. Ale když po tobě naopak nic nezůstane..." (OM)

Konkrétní rekonstrukce se tu stává východiskem osobní proměny a zasazením do širších postojů – do úvahy o smyslu vlastního života i „lidstva“. Neplánovaně jsme se vrátili k tématu, které bylo obsahem první části o „starém a novém ve společnosti“ – úvaha o

„smyslu“ a „udržitelosti“ takového světa, kde by byl z produkce „nového“ učiněn převládající model (realizovaný nebo „jen“! vytoužený). Snaha zachovávat staré věci by ovšem neměla být křečí, lpěním na vyprchalých významech. **66/ Jediný zachovalý kachel z parádních kamen**

- rozebraných v době, kdy byl dům „ruinou“.

Staré a nové však musí být v rovnováze, ve vzájemně otevřeném a respektujícím vztahu. Všechno nové se totiž časem stane starým. A všechno staré bude časem potřebovat změnu, něco nového, čím se nejen udrží „při životě“ (nová krytina), ale také posune dál, přizpůsobí se aktuálnímu kontextu a promění se v něco „nového“.

3.6 Nenahraditelnost a čas

O tomto aspektu jsme se již částečně zmínili (*Peníze - neporovnatelnost „starého“ a „nového“*). V kontextu, který se nejostřeji projevil v předchozí citaci, je také třeba vnímat motiv „personalizace domu“, způsob, jakým je starému domu přisuzována určitá „osobnost“. Jak jsme viděli na předchozích stránkách, není nikdy jasně, jednoznačně definována. To ale neznamená, že pro nás není zajímavá a podstatná.

Častěji než přímo personální, „živé“ vnímání starého domu lze také vysledovat obecnou, spíše podvědomou představu o jeho „osobnější“ atmosféře než je ta, jakou disponují čerstvé, obzvláště satelitní novostavby (vnímané jako „výrobek“, typ zboží). Dále byly zmiňovány motivy jako je nenapodobitelnost (*„starej barák, to znova neuděláte“*, BL), „nezakoupitelnost“ (*„to se nedá nekoupit“*, RH) a větší vážnost při jeho vzniku (reflexe toho, že nevznikl jako řadový komerční produkt). Opět se v jednotlivých výpovědích nevyhneme srovnávání různých postojů, zastávaného a kritizovaného, s vymezováním se vůči opačné variantě a s úvahami o slábnoucím vztahu většinové společnosti k podobným hodnotám. Současně je v nich obsaženo právě přesvědčení o jisté nenahraditelnosti (některých) starých staveb, a jejich vnímání coby „individualit“:

>> „Dneska to je ta předžvejkánost médiama, že ten sen maj pak lidi už naservírovanej, dneska je už nabídka doslova všeho, až po repliky dřevavejch trámů a polystyrénovejch kamenů – no fakt!, dostanete všechno... můžete mít repliku starýho domu, ale novou. To sou JAKO starý fabionky, ty půvabný obloučky, všechno JAKO... Někdo to už pochopil, tu individuální romantiku starejch staveb – a převedl to do typizovanejch výrobků.

Takže to ty lidi, to starý, nemůže je to lákat, když radši si tam můžou dát vobklad místo skutečného cihlování... nějakej ten plastovej výlisek, kterej na pohled vypadá jako to původní spárovaný zdivo. To je továrna na sny, habad'úra, a je jasný, že to ty lidi přiláká... ta napodobenina rustikálního stylu, ale která umožňuje, že ten objekt je suchej, teplej... Ale není v tom ten duch. Ten plastovej výlisek není kámen.“ (OM)

Reflexe současných povrchně historizujících trendů, které se snaží spojit romantický vzhled s jeho dalšími asociacemi („originalita“, „tradice“... viz. i některé názvy typových rodinných domků – „Romantik“, „Klasik“ apod.). A zároveň ostrá kritika této „habaďúry“, „továrny na sny“, která typologii starých objektů vyprazdňuje na pouhou hmotnou formu, navíc v alternativě takové napodobeniny, která zároveň poskytuje výhody moderních materiálů a v neposlední řadě nižší náklady (ve srovnání s např. již komentovaným drahým kamenem na „šedesátkový zdi“, BL). Proti tomu je stavěn „duch“ domu, který má za sebou určitou minulost, který spolupracuje s okolní krajinou, a který je tvořen „autentickými“ materiály, tj. materiály, které si nehrají na nějaké jiné. Tatáž respondentka komentovala i současné materiály, a to v zásadě pozitivně – protože jsou to současné, moderní materiály, které ale nepředstírají, že jsou dřevem nebo kamenem. Podobně jsme se zmínili o citaci WI: „**Nemám ráda, když si plastový okna hrajou na dřevěný...**“.

Přes všechnen dosavadní důraz, kladený na hmotnou stránku domu, totiž vůbec nejde o „pouhou“ hmotu samu o sobě. Ať v popisech ruiny (kapitola „*Starý dům: mrtvá hmota?*“), nebo ve výpovědích respondentů, kteří mluvili o solidnosti, pevnosti stavby, o její „usazenosti“ v terénu - o jejích fyzických parametrech – byla tato rovina vždy úzce spojená s rovínou časovou, mezilidskou, pocitovou, hodnotovou – s **rovínou nehmataelného**, a o to důležitějšího.

**>> Některý místa maj ale asi větší půvab a jiný možná ne, takže možná fakt na některým tom starým baráčku fakt není než to vlhký zdivo. V tomhle sme prostě ovlivněný, že sme se setkávali s krásnejma barákama... to byly nebo ještě sou... neopakovatelný jedinci, úžasný objekty, nenahraditelný!
Bylo a ještě jich je – krásnejch venkovskejch domečků, který v sobě něco maj, a to je to strašně smutný.**

Naopak to ty bakelitový rychlodomky nadržané na polích nemůžou vydržet tak dlouho, aby do nich vstoupil... čas lidskejch osudů, aby se vdechl do nich nějaký duch! To je holt zboží, nabízený výrobek... nemá to ani tu životnost a tak se tam nemůže nic vdechnout. To pole za 50 let bude plný těch narychlo naprodukovanejch slepičáren, a pořád to budou slepičárny... to je jako okály, který si lidi pozděj obezdívali...

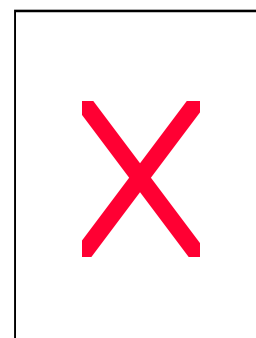
Dům má bejt hmota, pořádná hmota!

Na druhý straně než nezbejvá, než ty starý baráky dokumentovat, dokud tu sou.

To je jasný, ten životní styl je jinej, ale... Třeba Koleč – to místo dejchá, oslovuje tě...” (OM)

Setkáváme se tu tedy se zvláštní souvislostí – mezi hmotou a jí přisuzovanou „oduševnělostí“, vůči níž jsou do kontrastu postaveny „bakelitový rychlodomky“, vnímané jako pouhé zboží. Naopak starému objektu je připsána jedinečná tvář, minulost a dokonce i určitá „osobnost“ (je to „neopakovatelný jedinec“).

To je zřejmě založeno jak na jeho konkrétní architektonické hodnotě a na konkrétním zasazení do daného místa – zároveň

však i na jeho „stáří“, na tom, že už do něj „vstoupil... čas lidskejch osudů“. Není tabulou rasou, má už svůj ustálený charakter a během času i svůj specifický obsah.

67/

>> **„Líbí se mi, že... starej dům má prostě nějakej svůj... svoji svébytnost. Tim, že už v tý krajině stojí tak dlouho...“ (JF)**

Podobné spojení mezi uplynulým, absorbovaným časem na jedné straně a „svébytností“, specifickou samostatností daného objektu. Jak jsme řekli už v I. části, „Staré a nové ve společnosti“, nový dům naproti tomu nic (sociálního, zažitého) neobsahuje – pro vstupující čerstvé majitele je „zcela a jenom jejich“. U starého domu, jakkoli zde nezbytně dochází k jeho přisvojení (ochočení, „ponašení“), však zůstává navíc vrstva minulosti – starý dům už má „ducha“. Má minulost. A **minulost znamená i určitou nezávislost, neuchopitelnost** pro současného „přivlastňovače“. To neplatí jen o domech. V paměti je potenciál svobody.

3.7 Celoživotní díla a nesmrtelnost?

Neobvyklou myšlenkou je spojování faktu záchrany domu s pocitem vlastní „nesmrtelnosti“. Většina respondentů sice hovořila o obecné potřebě lepšího vnímání „tradice“, „starých věcí“, „pamětí věcí“ apod. – tedy o potřebě určité kontinuity (jak osobní, tak celospolečenské), ale do takové „metafyziky“, nakolik je explicitně vyjádřena v následující citaci, se obvykle nepouštěli. Přesto dává tématu zajímavý rozměr a stojí za úvahu. Pojí se v ní opět více motivů, z nichž některé už zazněly (ochočování, bezprostřední kontakt s domem, respekt k anonymním předkům...), výrazněji se tu však o pozornost hlásí vnášení vlastních pocitů i vzpomínek do hmoty objektu. A dokonce určité povznášení hmotné věci na něco „víc“ – ze zajímavých důvodů:

>> **Proto je úžasný, když tomu domu přiřkneš ducha, tak tě přežije. Proto mu přiřkneš vyšší formu, když si říkáš, že tě vnímá, že je vlastně jakoby živej – takže i když ty tu pak nebudeš, tak kus tebe v něm zůstane a žije dál... jasně, že to zní trochu... (překvapeně se rozesměje)**

Ale spousta lidí to prostě neřeší, jim to nechybí. Nejenomže sou utlumený tím konzumem, ale ani nic nehledaj.

Tomu domu je 160 let a náš je 15 let, ale je náš, protože sme mu dali tu naději, vzkříšení...

A líbí se mi, že každý to místo dostanu pod ruce, tím že se ho dotknu všude, si ho přivlastním, ochočím.

To je právě úžasný, že je velikej... i když tím pádem nebude tip top, ale o to tam nejde.

No, a to mě napadá, že... uznávání těch předků možná zajišťuje nějakou jakousi nesmrtelnost. To je vlastně obyčejný, prostě... Když to respektuju, aspoň něco z toho minulýho potenciálu, i tu krajinu, tak je tam podvědomě – možná - i ten pocit nesmrtelnosti vlastní. Prostě pocit, že to má smysl. To je to nevysvětlitelný, nekonkretizovatelný... podvědomý. V tom respektování minula je nějaký zajišťování toho teď a potom...” (OM)

Výpověď vyplynula na povrch až ke konci poměrně dlouhého rozhovoru. Zatímco zpočátku byla řeč především o konkrétních postupech a opravách, později se respondentka dostávala k více a více „hlubším“ úvahám, které nakonec vyústily až do té výše uvedené. Nezdála se však být předem jasné analyzovaná a zformulovaná, a dokonce i posléze - což nebyla mezi respondenty výjimka - přišla na řadu i snaha vyslovenou úvahu odlehčit, zrelativizovat. Přesto, nebo právě proto, se do celku této práce zdála velmi podnětná. Mísí se tu jak čistě egocentrická perspektiva, jakási potřeba sama sebe zachytit v toku času, „přivlastnit“ si starý objekt a stát se tak součástí jeho příběhu, tak širší postoj ke světu okolo sebe - úvaha o tom, zda „to má smysl“. Zrekonstruovaný starý dům se tu stává jak „mou“ věcí par excellence (v hrdosti „*my sme mu dali tu naděju*“), a zároveň se stává „kamenným svědkem“ lidského života.

>> ***„Mně přijde, že když ty lidi dřív stavěli baráky, tak jednak vo tom mnohem víc přemejšleli, jo, takže to umístění toho baráku mělo smysl, kdežto dneska, to vůbec není nijak krytý, v terénu usazený, jo. Prostě nějak víc přemejšleli, proč a co a jak dělat.***

A potom, protože to stavěli jako by celoživotní dílo, tak do toho vložili strašnej kus toho ducha. Kdežto to nový, to je takový neosobní, to než to zabydlíte, než tomu dáte nějaký... no nějakýho ducha, nějak život... to trvá strašně dlouho, než se ten barák zabydlí. Kdežto tohle je takový už... už prostě přijde mi útulný.

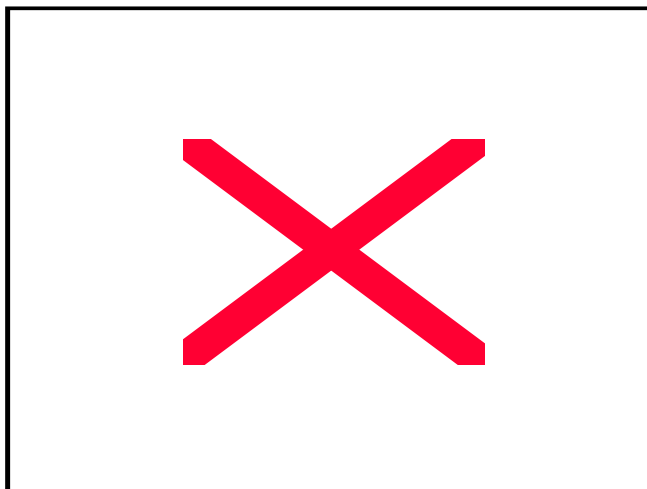
Ten barák - prostě voni věděli, tenkrát věděli, jak to stavět, a těm lidem na tom konkrétním baráku záleželo, což je dodneška znát na tom, jak je usazenej a udělanej, ale taky na tom, že... z něj něco dechá. Takže já chci žít v baráku, v kterym cejtím tu minulost a kterej byl s něčim, s nějakou úctou a pečlivě, dělanej... a že se to zachová dál. Do neosobního nového baráku by se mi nechtělo.“ (PU)

Opět určité hledání - důraz kladený na (subjektivně vnímanou, avšak regulérní) „autenticitu“ objektu, která vychází z představy, že vznikl jako něčí „celoživotní dílo... a že se to zachová dál“. Zdánlivě naivní aspekt, že dotčným připadá daný dům „už útulný“ (o to paradoxnější, že v době, kdy začínali s rekonstrukcí, na stržených podlahách a otlučených omítkách nebylo mnoho poetického), tedy vychází z obecnějšího názoru na kvalitu tehdejších postupů i na motivace minulých stavitelů, resp. obyvatel, a z potřeby „**žít v něčem, na čem někomu záleží (nebo záleželo)**“. Ačkoli tedy tato citace oproti předchozí nehovoří o podvědomé snaze „zvěčnit“ vlastní život, spojuje ji s ní důležitý aspekt. Ten spočívá ve vzájemnosti odpovědnosti, v mottu „**podle sebe soudím tebe**“ (a dokonce i naopak), resp. „co dělám já, mohu čekat i od jiných“ a od „jiných“ se případně lze inspirovat. První citace hovořila o tom, že zachováváním něčeho z minulosti zároveň dáváme najevo touhu, aby bylo podobně naloženo i s naším odkazem. A druhá výpověď se k tomu dodává podobným pohledem: bydlení v objektu, který vznikl jako „celoživotní dílo“, jde ruku v ruce s určitou mírou ohleduplnosti i důkladnosti prováděných opravných prací i úprav. Respekt je tedy vnímán oboustranně. A nakolik je ona představa „poctivých dávných stavitelů“ realistická a nakolik se do ní projektují subjektivní, možná lehce zromantizované soudy, není vlastně tak podstatné. Podstatné je, že je ona úcta takto vnímána a že vyvolává bezprostřední reakci - vztah k místu, otevřenost k adaptaci, trpělivost s postupem rekonstrukce, schopnost vývoje.

4. Nedokonalost a svoboda

4.1 Relativita (ne)dokonalosti

Řekli jsme, že rekonstrukce je oboustranným přizpůsobením, adaptací mezi „starým domem“ (ruinou, hospodářským objektem nebo prostě starším domem s řadou závad) a „novým člověkem“ (člověkem „moderní doby“, která mu nastavuje určité standardy bydlení a životního stylu). Jeden z nejzajímavějších důsledků tohoto přizpůsobení se je to, že „nelpění na dokonalosti“ (např. dřevěná podlaha bez stop a škrábanců) může být pozitivně (tvořivě) osvobozující.

68/Mizící domek (Slatina) – půvab navzdory rozpadu

>> „Jestli nelpíte na nějaký dokonalosti, tak se naučíte všechno.“ (OT)

Z rozhovoru mezi člověkem, který se s rodinou vrhl do úspěšné rekonstrukce statku, a mladým manželským párem, který teprve začíná a prošel prvními „stavebními zkušenostmi“ při opravách a úpravách bytu (je situován ve starém objektu). Uvažují do budoucna o tom, „opravit si něco staršího“ (vlastní dům). Oba manželé jsou přítom – podle vlastních slov – „panelákový lidi“, od dětství vyrůstající v klasickém sídlištním bytě. Nedávno ale začali realizovat hledání „něčeho jiného“ - s nadšením, které je až nakažlivé. Je přítom fascinující sledovat posuny, které člověk činí od postoje „já neumím ani zatlouct hřebík“, k postoji „Učím se... začíná to jít! Jo, zkusíme to!“

Neznamená to, že bychom měli rezignovat na „co nejlepší možné“ řešení, na snahu se zlepšovat v čemkoli, co děláme. Ale zjištění, že „to jde i jinak“, že současně tak výrazný trend (nový rodinný dům na předměstí, s hypotékou na celý život) není ani zdaleka jediným řešením, je osvobozující. Příběhy, které tu zazněly, byly proto kromě jiného o tom, že vytlučená okna a opadaná omítka nejsou překážkou - že jimi věc nemusí končit, ale začínat. Hranice mezi seberealizací a břemenem je přítom povážlivě úzká.

Ale přesto je jasná a lze ji udržet: „domov“ totiž není o materiálně dokonalém prostředí, ale o prostoru, který přijímáme za své a který přijímá za své nás. A tím může být i ono ochočené místo, které není ponecháno tomu, aby se stalo nebo zůstávalo „ruinou“.

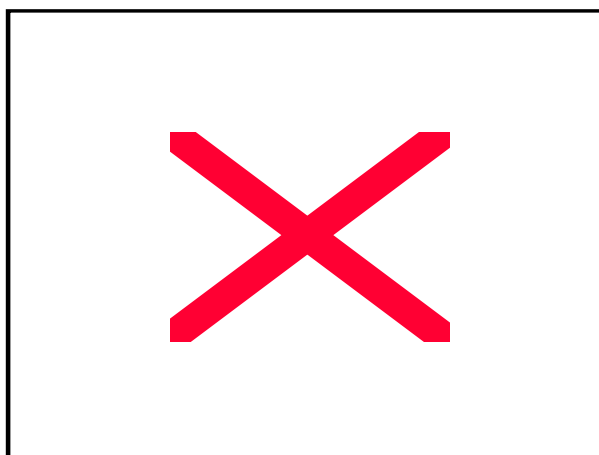
I v předchozím textu jsme několikrát zmiňovali nejrůznější kompromisy, ke kterým se nakonec majitelé staršího objektu „museli“ uchýlit. Nebylo to však nutně z finančních důvodů, ale většinou prostě proto, že to byl způsob, jak kromě adaptace domu pro současné potřeby zachovat i podstatnou část jeho „kouzla“, atmosféry, která k němu jeho nové majitele přivedla. Samozřejmě by to „šlo udělat jinak“ - zdi vyrovnat vnější i vnitřní izolací, všechna netěsnící okna vyměnit za nová plastová,

omšelé a odřené materiály strhnout a nahradit je dokonalými, novými povrchy. Jaký by ale měla taková „rekonstrukce“ smysl? A je to snad jediná „ideální“ cesta?

>> „To bych si asi připadal jak někde v business centru, v městský kanceláři!“ (JF)

Krátký komentář k možným současným materiálům – odmítnutí obláci dům do „hladkého kabátu“.

Dokonale hladké povrchy skutečně mohou zavánět jakousi neosobností, moderní anonymitou, kterou by – zdálo by se – současní lidé mohli být dostatečně „nasyceni“ z pracovní doby, z pohybu v nákupních centrech atd. Problém je, že většina lidí si na takovou formu zřejmě spíše zvyká, bere ji jako „nasazenou látku“, pod níž se pak každá prasklinka v dřevěných podlahách nebo hrubá, nepravidelná omítka musí zdát jako „nedokonalá“, vadná, nedostačující, neestetická¹³⁵.

69/ Zuby času - lákavé nebo nežádoucí?

V příbězích, které jsme zde sledovali, to byla negativní, nepreferovaná varianta. Někdy ovšem nacházená až časem, v průběhu rekonstrukce. O „slevování z dokonalosti“, které nemusí být „leností“, jako spíše pootevřením jiného horizontu hodnot, jsme již mluvili.

Dodejme ovšem, že navzdory intenzitě trendu „dokonalých povrchů“ to není (ani v širším měřítku) jediná využívaná možnost. I v rámci architektonických diskusí zaznívají hodnocení alternativních úprav, „návrátů“ k „drsným designům“, k záměrné (otázkou je, zda však ne umělé) „nedokonalosti“. Řada věcí, dříve nadšeně přijímaných coby pokrokových, je dnes kritizována.

Přesná, dokonale těsnící budova, z velké části zhotovená z umělých materiálů (které často nabízejí dojem moderní, efektivní „dokonalosti“ a bezstarostnosti, jako jsou již kritizovaná plastová okna, viz. kapitola *Realizace a vzájemné ochočování, „...barák musí trochu dechat, hlavně starej“*, RH), má i svá negativa:

„Moderní stavby se od starých odlišují. Jsou méně propustné a tedy i méně odvětrávané. Staré domy s průvanem si dokázaly poradit s vlhkostí. V modernizovaných a neprodyšných budovách se objevuje plíseň... (a naopak:) od života vypůjčené přírodní materiály jsou se životem neslučitelné.“¹³⁶

Problém je však kromě jiného v tom, že podobné nešvary nejsou na první pohled zdaleka tak patrné, jako jsou závady, pozorovatelné na starém domě. To, že „dřevěný

¹³⁵ Něco jiného je například záměrný, vyvážený designový artefakt – s respondentkou BL jsme na toto téma narazili v již zmíněné souvislosti rozporu „líbí se mi moderní věci... ale bydlet bych v tom nechtěla“. Někteří další respondenti se ani nebránili „moderním“ věcem ve svých příbytcích. Moderní umělecký předmět, který si může najít místo i v objektu kamenné sýpky, je ale jedna věc. A diktát (povrchní) „dokonalosti“ (ve smyslu striktní „rovnosti“, „hladkosti“, „pravidelnosti“, „geometričnosti“ atd.) je věcí druhou.

¹³⁶ Christopher Day, *Duch a místo*, str. 208 („Obloukem kolem nemocných domů“). Specifický pohled, zpracovaný do velmi zajímavé knihy, který zde citujeme především proto, že v některých momentech koresponduje i se zaznamenanými výpověďmi.

okna bude potřeba znova natřít“ se stává pádnějším argumentem, než to, že „v plastových se zanedlouho zapaříte“. Efekt hladkých, rovných zdí převáží nad dojmem metrových, ale „oloupaných a studených“ kamenných zdí.

Image nového domu, která se – přinejmenším v prvních letech jeho existence – někdy blíží velké hračce ze stavebnice Lega¹³⁷, vyvolává dojem čistoty a pravidelnosti. Starý dům je oproti tomu vždy nutně špinavý a nepravidelný. A při výběru toho, jaké zboží si koupíme, dáváme (můžeme-li „si to dovolit“) obvykle přednost novému, neposkvřněnému výrobku, před omšelým kusem z bazaru. To, že nový plast není kvalitnější, ale levnější než příslušné množství přírodního materiálu, je překrýváno nánosem reklamy, „módních trendů“ i celkovou masáží trhu s nemovitostmi.

Opustíme ale (velmi problematickou) diskusi o (ne)dokonalých materiálech starého versus nového domu a jejich ekonomických kontextech. Vraťme se k příběhům rekonstrukce jako procesu „učení se“, posouvání vlastních možností a postupného „zdokonalování“, které jde ruku v ruce s ochotou ke kompromisům.

Viděli jsme, že starý dům, navzdory nejrůznějším „vadám“ („*Nic tu není rovný!*“, *BL*), poskytuje svým majitelům určitou výzvu a potenciál, s nímž mohou dále pracovat. Opět tu proti době stojí obecná představa „dokonalého, hotového domu“ proti jedinečným vlastnostem konkrétního domu, „objektivní (resp. veřejnými médii prezentovaná a v praxi usilovaná) kvalita“ (mítí všechno „tip top“, podle aktuálních standardů, s použitím všech moderních technologií, na milimetry zaizolovat objekt,...) proti individuálním prioritám.

Právě ony individuální priority majitele (samozřejmě v přiměřených mezích¹³⁸) a dokonce i zachování individuálních rysů konkrétního domu by ale mít své nezanedbatelné místo. Už jsme se několikrát dotkli toho smutného konce, kdy příliš radikální úpravy nebo upřednostnění dílčích „moderních parametrů“ – často nezamýšleně – zlikvidují to, co vlastně přichází na objektu přilákalo. Zničit stávající atmosféru místa nebo domu je totiž bohužel snazší, než ji vytvořit. Proto je ostatně klíčovou náplní rekonstrukce citlivě (a nejednou obtížně) hledat vhodná propojení starého a nového, což nejednou znamená i slevení z představ ideální dokonalosti:

>> „To by bylo neproveditelný, kdyby to bylo dělaný profesionálně! Musely by se řešit všechny ty sondy, odvlhčení, stabilizace... To je jasný, takhle sme to udělali jenom... jenom záchranný funkce, a ještě amatérsky a co nejjednodušejc...

Ale to sme si říkali, už na začátku: až jednou tady budem moct bydlet! Jo, a to tam pak ty funkce musíš nacpat, a určitej komfort, jo, jinak ty tepelně-technický parametry a dispozice nevyhovujou trvalýmu bydlení...

Jenže, to si musí člověk ujasnit, co chce, a jestli si tím nechá svázat ruce nebo se do toho přesto pustí. A fakt je, že vlastně postupně to tam do

¹³⁷ Toto přirovnání zaznělo v jednom z rozhovorů.

¹³⁸ V mezích funkčnosti a nezávadnosti objektu pro jeho obyvatele i v mezích veřejné ohleduplnosti (neomezovat souseda, drasticky nenarušit vnějšími znaky svého domu okolní kontext atp.) – což jsou přirozeně obtížné, a v praxi proto nejednou konfliktní otázky.

nějakýho toho vobyvatelného stavu dostáváme, i když postupně a z pohledu jinejch je to amatérský, nedokonalý.

Jasně, že je to nedokonalý, jenže vo tom to je, to je zas vo těch prioritách, jestli se budem hnát za nějakou vizí dokonalosti nebo to vezmem, jak to je, v tý relativní původnosti, a uzpůsobí se to tak, aby tam zůstalo to kouzlo, kvůli kterému sme do toho přece šli... Dokonalý věci si můžu koupit v obchodě." (OM)

>> „Ta situace, nějaký to omezení... ten barák... vás přinutí to vymyslet. A vymyslíte to." (ČM)

>> „No to máte relativní. Nám se to takhle líbí. Proč bych třeba měnila tu střechu, když sou ty tašky kvalitní, že jo. Protože sou starý? nebo že to je takový pestrobarevný, že to není úhledný... no! Tak vo to v tom baráku fakt nejde (smích)" (PU)

Žádný dům totiž není dokonalý – ani starý, ani nový. Důležitější je, jaký k němu mají jeho obyvatelé vztah. V úvodu kapitoly jsme citovali rozhovor mezi začínajícími mladými lidmi a člověkem, který za sebou už rekonstrukci starého domu má. Věta ***„Jestli nelpíte na nějaký dokonalosti, tak se naučíte všechno.“*** by mohla být mottem všech námi sledovaných příběhů.

4.2 Přímá tvořivost a dobový paradox svobody

Viděli jsme, že existující potenciál domu může sloužit jako východisko naší představitivosti – záleží pak na individuálních možnostech a především prioritách a vkusu, nakolik bude realizace této výzvy spočívat spíše ve změnách, nebo spíše v zachování původního rázu. Kombinace obojího byly prezentovány jako tvůrčí, podnětná činnost, do níž se majitelů zapojili ve všech fázích – při vymýšlení vhodných technických i estetických řešení, i v podílení se na fyzické realizaci oprav a úprav.

Lidé se do staršího domu nestěhují ani bezmyšlenkovitě, ani z jednoduchých důvodů. Není to ani nouzová varianta, ani extravagantní úlet. Může to být výsledek hluboce promyšlených či prožívaných motivů a je to zároveň reakce na širší společenské možnosti (to, co „můžeme“) i omezenosti (to, co „postrádáme“). Je-li rekonstrukce starého domu „naplňováním alternativy soudobé samostatnosti a svobody“, co by nám v dnešní „svobodné společnosti“ mohlo tolik chybět?

Přestěhování se do staršího domu na venkově má přirozeně některé shodné, nebo přinejmenším podobné motivační rysy jako současný trend stěhování se na předměstí: touha po vlastním domě, odchod z města, představa soukromého vlastnictví pozemku, který je zároveň zahradou (kouskem „přírody“). Na rozdíl od domu, který si hotový „na klíč“ kupujeme, se v případě postupné, osobně podporované rekonstrukce přidávají jiné, výrazné aspekty. Je to nová, ale obohacující zkušenost, bezprostřední a hmatatelný kontakt s místem, kde hodlám žít, osobní zapojení se do procesu, učení se vnímat „ducha“ domu.

Majitelé starých domů tedy nerekonstruují minulost. Ale nějakým (více či méně citlivým) způsobem s ní komunikují, částečně ji respektují a částečně ji převádějí na přítomnost, na aktuální kontexty. V případě námi sledovaných objektů (často statků, nebo hospodářských objektů) dochází k zvláštnímu paradoxu, k podivné přesmyčce mezi odlišnými historickými dobami:

Vnímáme sami sebe jako členy demokratické, svobodné společnosti - kde duševní práce dostává mnohem více prostoru než kdy dřív, a není vytlačována celodenní manuální námahou¹³⁹. A přesto se námi sledované příběhy týkají lidí, kterým je naopak blízké bydlet v prostoru, který byl původně zasazen do zemědělských souvislostí, a který obývali lidé, z dnešního pohledu v mnoha aspektech nesvobodní (lopotící se celý den na poli, pod rukou příslušného statkáře). Hledají určitý typ svobody a kreativity v tom, že se vlastníma rukama zapojují do oprav svého domu - něco, co bylo nutností, se dnes stává dobrovolnou alternativní volbou, která přináší pocit uspokojení („*zvládli sme to*“, PU) i svobodné vůle („*pro mě je to ta svoboda... nekonečný území snů*“, OM).

Pokaždé zřejmě hledáme tu část volnosti a seberealizace, která nám chybí, protože byla ve společnosti odsunuta do vedlejší role. V tomto případě je to kontrast bezprostřední práce - manuální, i invenční, která (v době složité dělby práce) přibližuje člověka ke konkrétnímu dílu¹⁴⁰. Námi zpovídaní lidé tomuto procesu nijak (aspoň ne trvale) nepropadli, nicméně to byla možná cesta, jak najít (osobní) rovnováhu v příliš oddělených světech. Jinými slovy, (dnes už málo zakoušená) osobní, fyzická bitva s překážkou, zkušenost „ochočení“ si něčeho starého a jiného, a zážitek vlastní tvořivosti.

Určitá přiměřená shovívavost - k „nedokonalosti“ objektu i k sobě samému (v trpělivosti, než se naučím nahazovat, v nelpění na strojové přesnosti výkonu) - totiž může dát modernímu, fyzicky zhýčkanému člověku možnost bezprostředního zapojení se do hmotné tvorby vlastního domova (a nejen toho).

A naopak, příliš dogmatický postoj typu „*to bych nedokázal, to musí dělat firma*“ nebo „*na starším baráku je vždycky nějaká vada*“ nás nevědomky svazuje, zbavuje otevřenosti k jiným možnostem, činí nás dobrovolně závislími na neosobní, zprostředkované cestě k „rodinnému sídlu“.

Každý, i (zatím) nový dům bude spojen s určitou starostí, s nutností řešit závady a opotřebení, nikdy nebude dokonalý, ať už reklamní katalog slibuje cokoli. Může být samozřejmě dobrý, plnohodnotný, funkční, útulný (záleží koneckonců na reálném provedení, místě, a v neposlední řadě opět na mezilidských vztazích) - samozřejmě. Ale není jedinou možnou variantou, a vize jeho dokonalejšího statusu je klamná.

Naproti tomu, námi sledované příběhy „obyčejných rekonstrukcí“ ukazují na to, že zbaví-li se člověk podobných předsudků, převáží-li u něj pozitivní motivace, pak (s nutnou dávkou štěstí, tak jako u všeho) může při postupných opravách starého

¹³⁹ Hovoříme samozřejmě v konkrétním kontextu soudobé evropské společnosti, a o tzv. střední vrstvě, zaměstnané v terciálním sektoru - ta aspoň odpovídá převládajícímu výběru majitelů jak zmiňovaných (starší objekty), tak zde oponovaných (lidé, stěhující se do předměstských satelitů).

¹⁴⁰ Což samozřejmě na první pohled zavání přízrakem marxistické teorie, a přitom jde o prostou skutečnost, která byla reflektována v rozhovorech a která je prostou alternativou převládajícímu modernímu „životnímu stylu“.

domu objevit novou, specifickou oblast seberealizace. Seberealizace, která je spojená jak s vyvíjejícím se vztahem k objektu a ujasňovanými ohledy, tak s vlastním osamostatňováním (viz. výpovědi o pocitu emancipace, dobrý pocit, že některé věci „zvládnou i sám“). V námi sledovaných exkurzech to byla nová zkušenost – lidé neměli doposud žádné anebo jen lehké, méně náročné zkušenosti podobného druhu.

Není to ani umělé zdvihání sebedůvěry (respondenti prezentovali spokojenost s vykonávaným zaměstnáváním a vesměs to byli velmi aktivní, sebejistí lidé). „Pouze“ posunutí perspektivy od obecně přijímaného stereotypu (že manuální, stavební práce je nedůstojná nebo/a pro „běžného smrtelníka“ příliš náročná, ne-li nezvládnutelná) k nalezení vlastní aktivní pozice, s takovou mírou vlastního fyzického zapojení, jaká dotyčnému individuálně vyhovuje.

5. Co s tím? Životnost místa a domu.

5.1 Staré a nové – vztah ve věčném pohybu

Tato práce není programově zaměřena proti „novému“ ani proti změně. Pouze se snaží připomenout význam a pozitivní potenciál „starého“ a hledat konkrétní příběhy jejich ohleduplného, a přitom flexibilního propojení do funkčního, ale zároveň živého, „útluného“ celku. Nové není – nemusí být – odkázáno k tomu, aby zůstalo chladné a prázdné, tak tomu přirozeně v koloběhu času není. To však nic nemění na věci, že stojí za to, otevírat oči i „starému“, protože, jak jsme řekli, jsou to dvě strany téže mince. K motivu „mění se novoty“ dodejme delší, ale podnětnou citaci z práce Christophera Daye, který zároveň – pouze jinými slovy – hovoří i o tom, co zde několikrát zaznělo v souvislosti s jednotlivými výpověďmi a jejich reflexemi „ducha v domě“: *„Novinky jsou na počátku vždy cizí, ale to se časem mění. Čím více času uběhne, tím pevněji jsou materiály i budovy jako celek spojeny. Kameny a cihly ohladí deště, dřevo stářím zešedne, starý lak získá patinu, mechy, lišejníky a popínavé rostliny dům propojí s místem... Viditelné opravy - jako jsou nové břidlicové tabulky, bednění a cihly - nejenže zdůrazňují stáří stavby (stejně jako když člověk dostane falešné zuby!), ale také poukazuje na vynaloženou péči, což vzbuzuje pozitivní reakce. Místa, která se nikdy zřetelně nemění, nereagují na život. Živá jsou místa, která se mění s počasím, časem, údržbou a opravami. Stejná pravidla platí i v interiéru. Čím starší je interiéru, tím více toho viděl, tím více je prosyrcen duchem svých minulých obyvatel. Někdy tato energie není pozitivní - nejde jen o strašidelné domy, ale také o klaustrofobní úzkost nebo feudální aroganci zapsanou do zdí. Častěji ale věkem spíše zjemní - stejně jako lidé - a jsou tak mnohem přitažlivější. Tento charakter se může vtisknout i do součástí interiéru (nábytku) nebo materiálů - například vyžralosti dřeva, kterému se nové nikdy nemůže vyrovnat.“¹⁴¹*

Podobně byla popsána řada předchozích situací – nutnost propojit minulé s přítomným, adaptovat starý dům k současným účelům, nenapodobitelnost starých věcí i „duch“ domu, tedy nejasná, časem zjemnělá „paměť“, uložená v jeho zdech.

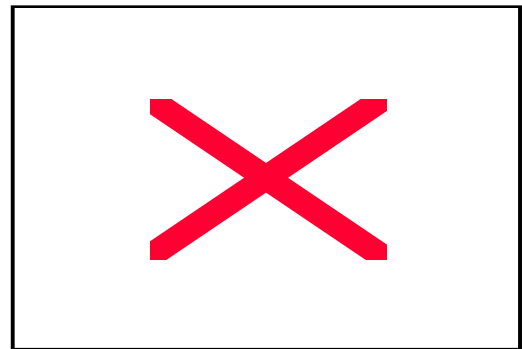
Právě nemovitost, jako věc, která nikam neuteče, může procházet měnícím se časem i okolním prostorem, skládá v sobě další (paměťové, estetické, funkční) vrstvy, ztrácí nebo naopak získává dílčí rysy i závady – mění se a přitom zůstává relativně

¹⁴¹ Christopher Day, *Duch a místo*, str. 50

tatáž a na stejném místě. Mění se společenské kontexty, v nichž je zasazena, a mění se i lidé, kteří ji užívají pro ten či onen účel. Ti určují, co se ní bude dále dít (bude-li stržena, přestavěna, opravena, ponechána rozkladu). Zároveň do ní ale vstupují jako do prostoru, který je na nich svým způsobem nezávislý, který má svou vlastní, do značné míry neznámou minulost – svůj čas, nejednou přesahující trvání lidského života, svou „paměť“ či „ducha“.

Řekli jsme, že nové a staré je ve věčném pohybu – přechází jeden do druhého, doplňuje se, vzájemně si oponuje. Dynamika nových věcí je nezadržitelná, ale nevisí ve vakuu – měla by aspoň částečně navazovat na potenciál „starého“ a včas respektovat, že mnohé věci (o událostech nemluvě) nejsou nahraditelné a opakovatelné, jakkoli by se to díky „technologickému pokroku“ mohlo zdát.

Proměna domova v ruinu a (snad i) proměna ruiny v domov je rozšířeným procesem. Nemusí dojít až k situaci, že se bydlíště stane skutečnou ruinou, kdy je na pováženou, zda skutečně „stojí za to“ ji rekonstruovat – ale není výjimkou. Je ovšem otázkou, co je horší – ruina, jednotlivý zchátralý dům, nebo odosobněná krajina nové zástavby. Autoři, zabývající se stinnými stránkami současné suburbanizace, na ni dávají jasnou odpověď. Na to se zaměříme v následující kapitole.

70/ Možnost zachránit starý objekt není zákonitá.

5.2 Sociální udržitelnost domu

Celý tento text pojednává o vztazích – o vztahu lidí k jejich domu, i o tom, jak se „do něj“ vtiskávají jejich vzájemné mezilidské vztahy: vzpomínky na zkušeného truhláře, který začínajícímu mladému páru vypomáhal (RH), na otce, který i ve svém vysokém věku povzbuzoval ostatní k aktivitě (OM), spolupráce manželů („člověk musí s tím druhým táhnout za jeden provaz“, WI), i časové zařazování životních okamžiků, spojené s body rekonstrukce (narození dítěte apod.). A v neposlední řadě sice vágní a podvědomý, ale přece přítomný vztah k minulým obyvatelům a událostem.

Kritiky současné suburbanizace se zaměřují především na jejich celkovou koncepci (respektive její absenci): na vytváření suše obytných zón, které postrádají funkční, živé veřejné prostory a propojení, občanskou vybavenost a další, pro tvorbu skutečného, k životu příjemného a plnohodnotného místa. Velkým problémem je nezáměr o širší kontext, o prostředí, v němž nové rodinné domy vznikají:

„Zahleděná touha po rodinném domě jako emancipované jednotce bez vztahu k širšímu území mění pohled na okolní prostředí jako na zbytkový produkt, jako na odpad, který zbude po realizaci vysněných domků. Nezáměr o venkovní prostředí vede k přílišné fragmentaci, funkční a vizuální monotonii a v neposlední řadě k úplné ztrátě veřejného prostoru. Je tak možno nazvat blahobyt a prostředí důstojné k životu? Je s podivem, jak dokonalými spotřebními výrobky se současný člověk obklopuje ve srovnání s nedokonalostí okolního prostředí, ve kterém žije.“¹⁴²

¹⁴² Pavel Hnilička, *Sídelní kaše*, str. 12. Faktem je, že naše práce se zabývá (starými) domy samotnými a vztahem jejich majitelů, a tématu okolního prostředí se zdaleka tolik nevěnuje. Samozřejmostí však rozhodně, ani pro respondenty, není. Jakkoli je tu důraz kladen primárně na domy, nutně souvisí i s jejich okolím (součástí motivační výbavy těchto respondentů, jejich kritik nových satelitů, komentářů, že starý dům je „usazený v terénu“ apod.).

Velmi zajímavá je pro naše téma ekologická perspektiva, ovšem ve specifickém smyslu. To, že někteří z respondentů prošli úvahami o „novém ekologickém domě“, je jedna věc. Pro nás je zásadní otázka sociální a vztahové udržitelnosti domu. Souvisí s již zmíněnými teoriemi o suburbanizaci, ale dává smysl i v rámci námi kritizované „nadvlády nového“, o níž jsme mluvili v části „*Staré a nové ve společnosti*“ (princiální preference nových, jen „našich“ domů a věcí, a stereotypní odmítání věcí, které naopak mají svou minulost). K tomu lze opět dodat podnětnou citaci Pavla Hniličky - struktura území a vztah k stávajícím věcem může být zásadnější než zvolená stavební technologie:

*„V debatě o trvale udržitelném rozvoji vyvstává vedle technických ukazatelů spotřebované energie také otázka tzv. **sociální přijatelnosti**. Opravdu ekologický dům, tj. dům šetrný k životnímu prostředí, nemusí být nutně ze slámy a hlíny, jak si lidé ekologickou architekturu často představují. Daleko důležitější v tomto ohledu je **životnost stavby jako takové. Ekologický dům je takový, který je svými uživateli oblíbený, který se nemusí po 20-30 letech bořit, protože se stal sociálně nepřijatelným**. Životnost stavby je tak z pohledu její šetrnosti k přírodě daleko důležitější než otázka samotného stavebního postupu. Z hlediska trvale udržitelného rozvoje je velký rozdíl, jestli dům vydrží s obměnami dvě stě let, nebo jestli na jeho místě dojde desetkrát k demolici a výstavbě nového objektu, ať už jakkoli šetrným způsobem. Jelikož žijeme v době, kdy společnost ovládají často se měnící trendy, je nutno znovu hledat význam pojmu přijatelnost a stavět tak, aby substance domu uměla přežít změny nálad...“¹⁴³*

To neznamena, že by lidé měli udělat tlustou čáru, nebourat žádný z existujících objektů a zadaptovat všechny dostupné staré stodoly, sýpky a obytné domy bývalých velkostatků. Ani to neznamena, že bychom mohli od A do Z okopírovat stávající územní strukturu obcí a nepřipustit změny. Je třeba počítat s tím, že „žijeme jinak“.

To ale nic nemění na věci, že životnost domu má dalekosáhlý vliv a že „staré“ a „nové“ by spolu mělo komunikovat. A že cestou k tomu může mít i jistá přizpůsobivost, menší upjatost na „*dokonalé spotřební výrobky*“ a větší pozornost k tomu, co obnáší rizika „*nedokonalého okolního prostředí*“, orientace na osobní vztahy k domu i místu, i otevřenost vůči sociálním vztahům, které v dané lokalitě probíhají. A že „substance“ domu by měla být založena na něčem mnohem zásadnějším, než jsou „změny nálad“. Dopřejme si větší představivost a odvalu.

5.3 Adaptabilita a místní vztahy

Kromě významu **osobní přizpůsobivosti** (již zmíněné motto „*Ve starým baráku se musíte přizpůsobit vy tomu baráku, ne naopak.*“, ČM) je tu zásadní otázkou **adaptabilita samotného domu**. Určitě není samozřejmostí a neplatí obecně – přesto se představa „nepoužitelnosti“ staršího venkovského (obzvláště s hospodářskými funkcemi spojeného) objektu ukázala být spíše předsudkem. Mluvili jsme jak o **omezeních**, tak o potenciálu starého domu, o jeho **fyzickém i inspiračním potenciálu**, o nabízených možnostech, které v novém domě nelze napodobit. Pro obec je příchod nového majitele, který se pustí do rekonstrukce nepohodlného, pro vesnici problematického objektu, vítaný. Alespoň v našem výzkumu jsme se nesetkali

¹⁴³ Pavel Hnilička, *Sídelní kaše*, str. 49-50

s žádnými většími komplikacemi stran stavebních povolení nebo jiných omezení¹⁴⁴. Výsledné řešení je samozřejmě sporné, rozmanité a těžko rozsouditelné (byla to úprava vhodná? pokud ne, co s tím? atd.).

Zůstaňme však u základní myšlenky. Viděli jsme, že zmíněný potenciál nevyklučuje možnost funkčního, a přitom citlivého propojení „moderního“ s „původním“. **Esteticky** byla hledána poměrně snadno (podle individuálního vkusu, samozřejmě, a také v postupném „doladování“).

Problematičtější jsou zpočátku především základní **technické parametry** typu voda, topení, odpad, elektřina atp. V tomto směru se zaprvé začínají prosazovat modernizační projekty obecní infrastruktury jako takové (plynofikace a nyní velmi žhavá otázka zavádění kanalizace v sledovaných obcích), za druhé je to záležitost individuálních plánů a řešení - i proto, že jednotlivé rekonstrukce začínaly většinou dříve, než zmíněné obecní projekty, a musely být proto nezávislémi „prvními vlaštkovkami“¹⁴⁵. Například topení je jednotlivými respondenty řešeno různě: elektrické v podlaze (PU, podobná varianta i RH), kotel na dřevo (BL), plyn plus kamna na uhlí a dřevo (OM),... Jedním ze zajímavých detailů byl i prvek vody - stejně jako řada jiných věcí se získání tohoto zdroje mohlo stát dalším emocionálně či symbolicky podbarvenou „tečkou“ v příběhu: **„To objevil můj otec, úplnou náhodou, při práci na zahradě – najednou zaslechl takovej zvuk, spadl kamínek do skrytý studny, která tam celou dobu byla zasypaná, schovaná. Takže sme nečekaně získali vlastní vodu!“** (OM, odraz rodinného vztahu i motiv „skrytého zdroje“), **„Tady všude je problém s vodou... měli sme tu hydrogeologa... ale všude v těch skalách sou podzemní jeskyně. No a my sme nad hlavním pramenem, přímo nad slují, ten barák stojí vlastně na průsečíku dvou pramenů!“** (PU, určitá zvláštnost, možná až magičnost daného místa). Technické zázemí je tedy někdy kompromisem, někdy ekonomicky náročným, ale je vyvažováno jinými ústupky, a cílenými prioritami (**PU: „No není to ekonomicky nejvýhodnější varianta. Ale nechtěla sem, aby to tu rušily nějaký panely!“**).

Vedle otázek technického typu jsou dalším nezbytným bodem **dispoziční struktury objektu** a to, jak je lze sladit s potřebami současného bydlení. V námi sledovaných případech se toto propojení podařilo zrealizovat ke spokojenosti majitelů i k velmi zajímavým, a přesto ne drastickým proměnám domu. Dokonce i zdánlivě nepoužitelný zchátralý statek se může stát příjemným a funkčním (byť stále trochu specifickým) rodinným obydlím.

Konkrétním příkladem mohou být prostory vnitřních sýpek v patře, které projevily potenciál ideální „společenské místnosti“, těžiště domu, které plní funkci jakéhosi velkého obývacího, jídelny či pracovny – jakési víceúčelové, obvykle velmi charismatické místnosti. Odráží se tu zajímavá změna hospodářsko-sociálních funkcí objektu: jádrem už není obživa a zemědělská produkce, ale soukromý život. *Není tu už obilí, ale rodina.* Toto pojetí koresponduje i se současnými trendy velkého

¹⁴⁴ Zmiňována byla však např. úvaha o tom, zda prohlásit objekt za chráněnou památku – majitel (ZA) však z obav před přílišnou „svázaností“ z tohoto původního záměru ustoupil.

¹⁴⁵ V tomto směru dodejme, že „nové koště dobře mete“ – řada nově příchozích se zapojila do obecních záležitostí, mj. i do aktivního řešení těchto problémů. To také vypovídá o tom, že na rozdíl od sociální izolovanosti, která hrozí v případě satelitního bydlení, nemají nově přichozí problém pustit se do vztahů se starousedlíky a nejsou zdaleka tolik vnímáni jako nová (a cizorodá) „náplava“.

„obývacího pokoje“ (**„To nám strašně vyhovuje, když je v tom baráku jedna velká společná prostora a pak má každéj ten svůj pokoj...“**, PU).

Obzvláště rozlehlé objekty jsou v současnosti pojaty s možností „otevřených vrátek“ do budoucna a zároveň poskytují nejrůznější možnosti. Současnému bydlení například slouží středová část domu (příkladově právě sýpka s přilehlými „komorami“), původně ryze hospodářské části (maštale, stodoly) mohou sloužit k pracovním účelům (v souvislosti s rekonstrukcí nebo zahradou, ale někdy také v souvislosti s vlastním podnikáním, např. jako dílna nebo sklad) nebo pro zvířata (buď hospodářská, nebo, v našem výzkumu vzhledem k „městským“ zvykům obyvatel častěji, domácí, např. psi). Výhodou mohou být také prostory, které nejsou dotaženy k úplné „dokonalosti“, ale stanou se ideálními při větších návštěvách nebo jiných akcích. Část domu, která přesahuje současné možnosti využití, může být potenciálně připravena pro další generaci (**„Půda je zajištěná, udělali sme tam vikýře, no ale zatím to necháváme bejt... třeba si tam, když budou chtít, udělat byt holky“**, RH a LH).

71/ Ve stodole dílna, v sýpce s pavlačí byt, půda s přidanými vikýři – bydlení pro další generaci.

Obecně lze tedy říci, že se starý dům, který vznikl v odlišných dobových kontextech, může za jistých podmínek (dostatek času, finanční vklad, vlastní invence,...) stát vhodnou alternativou i pro dnešní bydlení. Velkým, do značné míry samostatným specifickým námi pojednávaných případů je už fakt, že se jedná o „odchody na venkov“. Konkrétní lokalita je navíc příkladově oblastí „hybridního“ životního stylu – mezi městským a (kdysi) venkovským.

I tato pozice „mezi městem a venkovem“ je svým způsobem charakteristická. Lidé, jejichž příběhy tu byly naznačeny, většinou fungují „na obou židlích“, často dojíždějí za prací do města, ale zároveň se výrazně zapojují do lokálního života.

Přestože jsme se tedy zabývali primárně rovinou vztahu ke konkrétním domům, nemůžeme pominout tuto zásadní otázku: nedochází přirozeně jen k adaptaci nově přichozícího člověka a starého objektu, ale i (mnohem podstatněji) k adaptaci „nového“ člověka a místního prostředí, a vztahu se „starousedlíky“. Mezi osobnějším, bezprostředním vztahem k rekonstruovanému domu a větší otevřeností vůči lokálním sociálním vazbám se zdá být souvislost.

Přestože i za opravami staršího objektu se skrývá potřeba jisté autonomie („být ve svém“), nezanedbatelnou součástí procesu je i postupné seznamování se s okolím, osobní kontakty s místními, větší zájem o to, co se tu děje, ambice něco změnit (například u příležitosti toho, že ve svém kamenném domě ve stráni potřebuji zajistit kanalizaci), nutnost a u někoho i ochota více spolupracovat s tím, co už tu „bylo před námi“. **A to je nejen ten vlhký, opravy vyžadující dům, který by tu nedávno vyrostl na zelené louce, ale který je součástí stávající vnitřní zástavby a jeho hroutící se střecha ohrožuje sousedův objekt. Jsou to především lidé, s nimiž nově přichozí vstupují do kontaktů a učí se s nimi žít.**

V této souvislosti je zajímavé přehodnocování „městských x vesnických“ vztahů, respektive hledaných a nacházených priorit. „Venkovská mentalita“ je většinou pro nově příchozí z města zprvu tvrdým oříškem (viz. např. výpovědi BL). Na druhé straně se ve všech příbězích postupně objevovala kladná hodnocení – ztráta městské anonymity, ochota sousedské výpomoci:

>> **„Sousedské vztahy sou supr. Jako jasně, máte tu ten nešvar starších žen, s tím se člověk musí smířit, pomluvy sou někdy strašný... člověk je pořád pod dohledem. Ale zase když se něco stane, tak vám vždycky někdo pomůže. Jo, to říkám teď všem mladejm lidem, co se takhle přistěhujou... nejdřív je dobrý zajít za sousedama, bejt otevřenej, vyřikat si věci rovnou na rovinu, a neschovávat se za žádný korespondence vo stavebních úpravách nebo tak. Prostě osobní kontakt je ten nejdůležitější!“ (PU)¹⁴⁶**

Starý dům má tedy nejen vlastní, konkrétní (estetickou, paměťovou,...) svébytnost. Jeho výrazným rysem je to, že jakkoli „vypadl“ ze svých původních funkčních vazeb, zůstává v těch prostorových. Je tedy součástí existující obce a to znamená i vysokou pravděpodobnost (dobrých či horších) mezilidských vztahů.

VI. Závěry

1. Rekapitulace textu

Soustředili jsme se na téma „proměny ruiny v domov“, na konkrétním materiálu o rekonstrukci venkovských objektů. Téma domu a domova se do značné míry odehrávalo na pozadí současného vztahu mezi městem a venkovem, řadu motivů lze ale vnímat v širším kontextu. Sledovali jsme je v několika rovinách – tou nejpodstatnější byla rovina „praktická“, založená na konkrétních lidských příbězích, které se snažil zachytit terénní výzkum. Přes hmotný objekt (dům) je alternativa takového bydlení rozvíjena v rovině bezprostředních a osobních vztahů, hledání kontinuity, „autenticity“, i vlastní „svobody“. Ve stručnosti projdeme základní strukturu a podstatné myšlenky práce.

V části **„KONTRAST STARÉHO A NOVÉHO VE SPOLEČNOSTI“** jsme se zabývali především tím, že dané téma, rekonstrukce starých objektů, kontrastované se současnou produkcí novostaveb, nelze redukovat na ekonomické a pragmatické důvody. Že se za těmito dvěma odlišnými volbami skrývá „něco víc“. V centru pozornosti stála přitom volba starého domu, která se ale ukázala jako spojená s volbou opoziční – vždy spočívá i v reflexi opačné varianty.

¹⁴⁶ Obdobných výpovědí bylo zaznamenáno více. Vzhledem k rozsahu i tematické orientaci práce však tuto rovinu můžeme jen naznačit.

Zabývali jsme některými poměrně známými tématy – diskusemi o suburbanizaci (přínejmenším té dnešní, protože suburbanizační proces přirozeně není novinkou) a fenoménem rodinného domu. Podstatné pro nás bylo pojetí nového domu jakožto typu „zboží“. Kontrastovalo totiž později vykreslenému konceptu „domu jako něčeho více“, personalizovanému objektu, k němuž si jeho majitelé postupně vytváří vztah. K probíhající odborné diskusi jsme se pokusili připojit další, méně obvyklé roviny tématu „starý versus nový dům“ (přímo se jim pak věnuje ta část práce, která vychází ze samotného terénního výzkumu):

Starý dům je zde prezentován jako objekt, který je svým způsobem neuchopitelný, vždy v sobě nese napůl neznámou minulost, a vždy své majitele „omezuje“. Schopnost tento potenciál vnímat jako podnětný a inspirační, takový, který není překážkou, ale výzvou, a schopnost přizpůsobit se (tvořivě) něčemu již existujícímu, je považována za pozitivní.

Naproti tomu byla postavena příliš stereotypní, masová preference „nového“ (nových věcí, nových domů,...). V této souvislosti jsme se nevyhnuli dynamice mezi dvěma výklady: mezi riziky, která obnáší převádění všech věcí a hodnot na „peníze“ (podle sociologa Simmela), a mezi individualizací věci, k níž dochází i v případě, že ji kupujeme nejprve jako anonymní, masově produkováný výrobek (podle některých teorií směru „*material culture studies*“). „Nové věci“ tedy rozhodně nejsou z principu odmítány, text pouze upozorňuje na rizika, která vznikají, pokud jsou prohlašovány za jediné žádoucí. V tomto kontextu jsme se zabývali také některými teoretiky postmodernismu (Bauman a jeho „ideální konzument, Krier o „ideologii modernismu“ v architektuře).

Podstatná je tu námi navržená hypotéza, že „*co je nové, je jenom moje*“ (neboli „nový dům mě ničím nepředchází“). Na ní byla postavena úvaha o specificích starého domu (dům, který v sobě nese minulost, budí rozporuplné pocity, může nahánět strach atd.), i zpochybnění „snu o novém rodinném domě“, který – zaslepen výsledkem – může sám sebe zničit. Řada přívlastků, které v sobě tento ideál nese, se totiž v praxi ukazují jako velmi relativní – čas nakonec „učiní každou novou věc starou“, prostor, který se stává neomezeně prodejným, ztrácí původní lákavost (idea „domu u lesa“ se stává nenaplnitelnou), zpochybněna je i určující motivace poříditi si svůj dům: touha po samostatnosti a volnosti. („*Máme-li totiž neustále „začínat nanovo“, nakonec nám nezůstane nic. A můžeme to nazvat třeba nezávislostí.*“)

Cílem této části nebylo obecně odsoudit volbu nového rodinného domu. Pouze poukázat na relativitu jejích argumentů - a argumentů, které bývají naopak stereotypně přisuzovány starému domu (a těch, které mohou být skryty pod povrchem). Upozornit na rizika, která z takového příliš jednostranného postoje vyplývají, zdůraznit význam *procesu* (způsobu a prostředků, jimiž je touha po rodinném domě realizována) oproti redukci na *cíl* (výsledné zakoupené „zboží“ – ukázkově satelitní domek „na klíč“). Tím bylo zároveň otevřeno pole dalšímu výkladu – rekonstrukci staršího, často již „ruinovitého“ objektu.

Výkladu, postavenému na rozhovorech s lidmi, kteří opravovali nebo opravují zchátralý dům, předcházela exkurz „**STARÝ DŮM – MRTVÁ HMOTA?**“. Ten se soustředil na starý dům (zvoleného typu, ve sledované lokalitě) ve fázi, kdy je „ničím“.

Tedy poté, co z něj lidé odešli a předtím, než se do něj (možná) jiní lidé opět nastěhují a promění ho ve svůj domov.

Řešil specifika objektů, které přetrvaly společenské změny, a nyní hledají nová, odlišná uplatnění. Název části tedy odkazuje k tomu, že ani prázdný, z původních vazeb vytržený objekt, není nutně „mrtvou věcí“, tedy věcí, která by nevyvolávala žádné akce a reakce. Rozebírali jsme zde rozporuplnou povahu prázdného, chátrajícího domu – coby možného „rezervoáru“, zdroje (předmětů i inspirace) na jedné straně a odpadiště, skládky na straně druhé. Byl zde vyzdvižen také ambivalentní dojem, kterým se takový dům obrací ke svému okolí: velmi negativně (projev lidské zloby nebo nedbalosti, nebezpečný, řítící se objekt, ruina, která přitahuje další a další ničení a odpad), ale někdy i pozitivně (romantika 200 let starého domu, tajemnost, alternativnost...). V obou případech je takový dům pojímán jako specifický „signál“, stopa a východisko k lidským postojům a pocitům (ať už jsou příčinou nebo následkem).

Pozastavili jsme se také nad otázkou „autentičnosti věci“, na rozporu mezi ručně zhotovenými a osobně prožívanými předměty a předměty masově vyráběnými, případně uměle (a ve velkém) napodobujícími „zub času“. Sledovali jsme je na příkladě mobilních předmětů, které byly původně součástí starého domu – a které z něj, coby „zdroje“, mohou být dále distribuovány. Tato vsuvka částečně navazuje na úvahy předešlé části (otázka „minulosti“ ve věci – chtěné nebo nežádoucí, „pravé“ nebo jen povrchně napodobované, otázka osobního vztahu k věcem...), částečně předestírá některé z motivů části následující.

V jedné z podkapitol jsme se také v rychlosti věnovali přehledu různých možností, jakými je v praxi (na příkladech z lokality) kombinováno „staré“ a „nové“. Jejich vztah a nutnost tyto dvě oblasti vhodně propojit pro nás byly zajímavé i dále.

Konečně IV. část, **„JAK SE Z RUINY STÁVÁ DOMOV“**, byla věnována postupu samotné rekonstrukce, tedy průběhu „oné zvláštní proměny, která sice pracuje s něčím „starým“, ale zároveň vede k něčemu „novému“... na koloběh, v němž domov, který propadl do minulosti a nechal po sobě jakousi „ruinu“, vzbuzující rozporuplné pocity, dává základ jinému domovu“.

Používali jsme zde několik klíčových pojmů: *ruina, domov, ochočování*. První dva jsou označením pro dva odlišné významové póly starého domu – „ruiny“ coby symbolického, nikoli fyzicky definovaného stavu, „domova“ coby přisvojeného, pozitivně prožívaného, „ochočeného“ místa. Ochočování (pojem, převzatý z uskutečněných rozhovorů) vyjadřuje kromě jiného „procesualitu“, postupnost a specifickou vzájemnost vznikajícího vztahu mezi domem a jeho majitelem.

Faktor *vývoje* byl podstatný ve všech fázích a aspektech rekonstrukce - počínaje hledáním vhodného objektu, vyvíjejících se motivací, které za volbou „starého domu“ stály, přes postupně ujasňované priority, postupně nacházená řešení i přijímané ztráty a ústupky, krok za krokem posouvány vlastními možnostmi a odvahou, až po postupně vytvořený, upevněný vztah ke konkrétnímu domu a místu. Jakkoli byli jednotliví respondenti různí a jejich konkrétní motivace a názory rozmanité, mohli jsme sledovat určitou spojnicí jejich příběhů: vývojovost, která se přenášela od často rozporuplných, nepříjemných prvních pocitů, přes učení se a upřesňování, po současnou spokojenost. Vůbec to neznamena, že je to obecně platný, spolehlivý

scénář. Znamená to pouze to, že se takto vyvíjel u zpovídaných lidí, a že i zdánlivě pozitivní přítomnost za sebou může mít rozpornou a náročnou minulost, která se často skládá i z emocionálních, iracionálních vrstev.

Vedle popisných stavebních komentářů tu výrazně vystupovaly na povrch reflexe starého domu: motiv „výzvy“ (dům zachránit, upravit,...) a představivosti, náznaky toho, co pro dotyčného znamená, že „má minulost“ nebo určitá shovívavost vůči řadě vlastností objektu i jasné představy o tom, „co s ním“. Důležité bylo *osobní zapojení* se do rekonstrukce, které bylo prezentováno mimo jiné jako pozitivní zvládnutí situace, seberealizace, rozšíření dosavadních zkušeností i pocit určité emancipace (pracovní samostatnosti) a volnosti (např. v invenci hledaných řešení). A současně s tím i postupné bezprostřední poznávání domu a vázanost.

Za pozornost stály také postoje okolí, jak ze strany příbuzných a přátel, tak – často bizarně – ze strany místních starousedlíků. Opravy domu se tak stávaly jevištěm pro navazování kontaktů, vzájemné oťukávání, ale přirozeně i pro spekulativní výklady o nově přichozích. Koupě a rekonstrukce starého domu samozřejmě neprobíhá v sociálním vakuu, navzdory tomu, že respondenti reflektovali i to, že je takový proces nutně (dočasně) „pohltil“. Toto pohlcení bylo vždy dvousečné, i když pozitivní aspekty byly prezentovány jako převažující.

Z celkového hlediska byla kromě jednotlivých „detailů“ nejzajímavější „příběhovost“ daného procesu, a to, jak do každého druhého popisu „o maltě“ vstupovaly jiné motivy – vzpomínky na proběhlé vztahy, pocity vnitřního úspěchu i určité (např. rodinné) potvrzené sounáležitosti, osobní hodnoty a zkušenosti, emoce, intuitivní vztahy, vkládané do objektu, vnímaného jako zvláštní protějšek.

Na posledně jmenovanou rovinu a na to, jak se sledované příběhy vřazovaly do diskuse „staré versus nové“, jsme se blíže zaměřili v VI. části, **„VÝZNAM PROMĚNY“**. Ta opouští chronologickou linii a soustřeďuje se na významově zabarvené výpovědi napříč materiálem.

Rekonstrukce starého domu je tu příběhem o různých dějstvích: o potřebě „ideálního“ domova (takové varianty bydlení, které už má svou minulost, které je zasazeno do okolní krajiny...), objevení prostoru „něčeho jiného“ – nových zkušeností, jinak vnímaných vztahů, fyzického, osobního překonávání překážek – a hledání toho, co se zřejmě jinak nedostává: odlišně prožívané (byť samozřejmě relativní) soběstačnosti a určitých (byť třeba jen vágně vnímaných) „kořenů“.

Velmi zajímavé byly proto ty výpovědi, které přímo či nepřímo hodnotily „osobní“ dimenzi starého domu (oproti odosobněné novostavbě) a jeho „autenticitu“ (to, že nelze „napodobit“, že nemůžeme koupit nebo „přeskočit“ čas, pocit určité stálosti). Nebylo pro nás podstatné, jak je tomu „obecně“ – nelze říci, že je starý dům obecně „osobnější“ než nový, natož lepší nebo horší. Podstatná je pro nás perspektiva sledovaných vyprávění, v nichž je dotyčnými „jejich“ starý dům takto (a v opozici vůči novým zástavbám) vnímán.

Vnímavost vůči oné nedoložitelné, nedefinovatelné rovině (té, v níž se do domu „vtiskává *dobrej nebo špatnej osud*“ nebo „*vdechne život těch lidí, co tu žili*“) je tu důležitá právě pro jejich nositele – a bohužel je v dnešní době zřejmě čím dál vzácnější. Pro někoho je velmi podvědomá, někdo si ji v průběhu rekonstrukce spojuje s dalším zajímavým aspektem: s představivostí vůči minulosti („vidim tam ty ruce, co

už tu nejsou“). Ostatně tato představivost nemusela být vždy vyjádřena jako vědomý postoj – stačilo sledovat jednotlivé zmínky, vsouvané mezi fyzické popisy domu (interpretace toho, k čemu jaká část mohla sloužit, estetické a pocitové hodnocení, snaha daný prvek zachovat,...).

Jednou z průběžných tezí bylo, že existuje souvislost mezi vloženou osobní, bezprostřední energií (bez ohledu na profesionalitu pracovního výkonu), a vzniklou vazbou k danému objektu i k jeho okolí. Důležité je, že dům se vždy stal něčím víc, než jen pouhou stavbou. Nejen postupně utvářeným prostorem pro rodinný život, domovem (jaký vzniká přirozeně v nejrůznějších typech bydlení), ale také určitým specifickým protějškem, k němuž byly směřovány významné (nejen ekonomické) investice.

Tělesnost člověka (fyzická práce, tělesně zakoušené přechody mezi rekonstrukcí a „všedním dnem“,...) a hmota domu (vnímání hmatatelných věcí – materiálů, nalezených předmětů,...) tedy hrály ve vyprávěních zvláštní roli. V každém případě byly vnímány jako podstatné, byť různými způsoby: od podvědomých pocitů bezpečí (ve „velkém kamenném“ domě), přes prostý pocit těsného „uvyknutí si“ na dům („nějak nám to tady přirostlo“) až po úvahu o transcendentálních obsazích v hmotném domě (promítání vlastního života, úvahy o nesmrtelnosti, apod.). Zjednodušeně řečeno, hmota nebyla „pouhou hmotou“. Tento specifický materialismus ale nezacházel do extrémů, nezůstával bez nadhledu a reflexe – vyvažovalo jej vědomí, že dům nemá být „modlou“ a že jádrem domova jsou vzájemné lidské vztahy.

2. Co z toho vyplývá?

Nastíněný příběh ztrát a nálezů, přizpůsobování se i osamostatnění nás nestaví před jedinou správnou variantu. Pobízí ale k tomu, být vnímavější a otevřenější, ohleduplnější i odvážnější.

Respekt vůči něčemu, co už tu „je“, a ochota najít vhodné propojení s přítomnými požadavky jde totiž ruku v ruce s určitým typem odvahy. S odvahou, že se nenecháme odradit povrchními nedokonalostmi a nepohodlnými, náročnými řešeními. Že zkusíme věci dělat „jinak“, než nám nabízí první pohledy a nabídky. Že neustrneme u běžných klišé a stereotypů, které z varianty starého domu činí nepoužitelného, ošklivého dinosaura, který patří – v lepším případě – do muzea. Že se nebudeme stydět „ušpinit si montérky“ a najdeme si svou individuální střední cestu mezi bezprostředním, osobním zapojením do tvorby vlastního domova (vlastní práce a nápady), a mezi řadou současných jiných možností (odborní řemeslníci, vhodné technologie,...). Možná riskujeme, že tento poměr sil správně neodhadneme a že nás to bude stát peníze, čas a mozoly. Ale na druhou stranu si tím otevíráme příležitost dozvědět se o sobě něco nového – a vytvořit si k místu, v němž žijeme, bezprostřední a osobní vztah.

3. Návrhy dalšího výzkumu

Z takto otevřené perspektivy by bylo možné dále sledovat a zkoumat řadu dílčích nebo souvisejících témat. Naznačme některá z nich.

Z hlediska **materiality** domu bychom mohli vyjít k různým „drobným“ otázkám, například zde jen naznačené diskuse o použití odlišných materiálů (příkladově spor mezi dřevem a plastem), které za sebou skrývají řadu argumentů i hodnotových postojů, preferencí a asociací. Hmotné věci by také mohly sloužit jako výchozí bod pro zkoumání specifických distribučních a vztahových sítí – tak by například mohla být detailněji a konkrétněji prozkoumána „cesta staré věci z ruiny přes antik“, které jsme se jen dotkli v III. části.

Komplexním tématem samo pro sebe jsou **vztahy mezi starousedlíky a nově příchozími** obyvateli. To by zasluhovalo podrobnější, samostatný výzkum, případně i se zohledněním možných rozdílů právě mezi těmi nově příchozími, kteří se stěhují do starší, vnitřní zástavby, a těmi, kteří naopak vstupují do zóny novostaveb. Z dosavadního výzkumu vyplývá, že první varianta se zdá být otevřenější a vztahy těchto „nových“ lidí k místním pozitivnější (aktivnější), zatímco obraz předměstí (aspoň tak, jak byl doposud konstatován v odborné literatuře) je izolovanější.

Nejen v této souvislosti by byl velmi zajímavý další, dlouhodobější **výzkum života na satelitním předměstí**. To, co v této práci často kritizujeme, je hodnoceno skrze přítomný okamžik – jakým způsobem budou však dnešní novostavby fungovat dále, je velkou otázkou. Stejně tak by bylo zajímavé porovnat výpovědi jejich obyvatel po několika letech, zda a jak už se s místem „sžili“. Jakkoli je tato problematika již v odborné diskusi otevřena a řada problémů je zřejmá již dnes, nezbyvá zároveň než připustit, že mnohé ukáže teprve čas – a případně hloubkové, kvalitativní výzkumy.

Konečně zmiňme ještě zcela odlišnou rovinu, která by stála za podrobnější prozkoumáním. V řadě míst jsme se dotkli motivu **„liminality“ starého domu**, domu na pomezí různých společenských a historických kontextů, domu-ruiny, která vzbuzuje škálu různých, často vnitřně ambivalentních postojů (jak pro okolí, tak i – jak jsme viděli – i pro majitele samé, především v počátečních fázích). Liminalita, pomezí status, jak jej rozvinul například Victor Turner¹⁴⁷.

Můžeme vůbec aplikovat „liminalitu“, koncept, který popisuje jisté sociální mezistavy živých lidí, na neživou materiální věc? Nedopouštíme se tak příliš volného nebo násilného výkladu? Přijali jsme už ten úhel pohledu, v němž má i „pouhá“ věc svou specifickou „social agency“ a předchozí kapitoly měly za cíl vykreslit alespoň některé z rozměrů této skutečnosti: ukázat, že i starý, opuštěný objekt, má – anebo *může mít* – svůj vlastní, barvitý, s lidmi provázaný „sociální život“. Výsledkem nemá být redukce komplexního problému rozpadajících se usedlostí na jejich „liminální status“. Teorie liminality rozhodně není jediným a definitivním rozluštěním této „tajenky“. Přesto si myslím, že může být podnětným exkurzem, jednou z možných perspektiv, ve kterých lze problematiku nahlížet, a že ji lze v určitých bodech provázat s již zmiňovanými teoretickými poznatky i se sděleními, která vyplývala z terénního výzkumu. Turnerova koncepce pomezí stavů, struktury versus anti-struktury a

¹⁴⁷ Téma liminality lze sledovat především v Turnerově esejí „Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage“, zahrnutém v knize „The Forest of Symbols“ (1967). Zde otevřené téma liminality pak Turner dále rozvíjí v práci „The Ritual Process: Structure and Anti-structure“ (1968, česky vyšlo 2004). Zabývala jsem se jím ve své bakalářské práci, „Postižení jako pomezí stav“, 2005.

communitas, zde může sloužit jako inspirační zrcadlo pro naši konkrétní problematiku, nikoli jako celistvý výklad, aplikovatelný v celé jeho šíři¹⁴⁸.

Tento koncept by bylo možné aplikovat jak na samotný problém „ruiny“, tak v řadě aspektů i na samotný proces rekonstrukce, jakožto „jiného prostoru“, specifického období, kdy lidé zakoušejí jiné překážky a zkušenosti („antistruktury“), a které kontrastují vůči „normálnímu“ dni (v Turnerově terminologii bychom mohli užít pojmu „struktury“). Podstatnou roli zde hrála i vzájemná sounáležitost, společně zvládané úkoly, které ovlivnily i vnímání daného sociálního celku (mohli bychom tak prozkoumat hypotézu Turnerovy „communitas“), i dílčí „přechodové rituály“ (jichž jsme se také dotkli v kapitole V., 2. „Potřeba dvojího světa – úniky do tepláků...“). Jakkoli jsou tyto nástiny zajímavé a do značné míry korespondují s námi pojednanými dílčími motivy, k potvrzení takového konceptu by bylo nutné zaměřit další výzkum.

Slovo závěrem

Opustím teď dosavadní výklad, rovinu nadhledu, pravidel terénního výzkumu a snahy dokázat nějaké teze či hypotézy. Snad tento úrok neshodí to, co tu bylo napsáno – přece si ho neodpustím.

Co se stalo úplně na konci této práce? Udělala jsem (třeba malé, třeba velké) kolečko. Strhly mě jiné příběhy, abych se nakonec vrátila zpátky... a někam ještě víc nazpátek, než si běžně uvědomuji a pamatuji. Během rozhovorů, během procházení fotografiemi i hmatatelným prostorem, se vynořila dávno zapadlá vrstva: vrstva podivného, starého domu, zvláštní ruiny, kterou mí rodiče z nějakých bláznivých důvodů pořídili, a v níž se pomalu rozprostřela síť nejrůznějších, více i méně veselých a hřejivých zážitků. Už si skoro nepamatuji, jaký byl na začátku – je dnes tak jiný, a přesto je to tentýž dům. A zatímco řada jiných zkušeností sklouzla po povrchu, barevné odstíny v různých denních a ročních dobách, doteky materiálů, vůně dřeva a zápachy mokré omítky, chlad při příjezdu i teplo po roztopení kamen, všechny spojené s jediným domem, zůstaly.

Opuštěný, zchátralý dům je zvláštní prostor. Obsahuje tmou, vlhko, rozpad a nečekané, nepříjemné obsahy (od navezené skládky v síni, přes mrtvé kočky až po smutné příběhy o minulých obyvatelích). Obsahuje ale i světla, měkce propouštěná skulinami ve stropěch a krovu, rozmanitost nedokonalých povrchů, oblé omítky, omšelé kliky a výhledy do zpustlé zahrady. Při každém vstupu do podobného objektu

¹⁴⁸ Zásadnějším způsobem, a přece ne bezvýhradně, ji nejznáměji využil jiný antropolog, Robert Murphy, ve svém životním díle „Umlčené tělo“. Koncepti „nezařaditelného“, „nedefinovatelného“ mezistavu, který vyvolává ve společnosti ambivalentní pocity a postoje, vyňal z Turnerova rituálního kontextu (založeného původně na základním členění rituálu, definované Arnoldem van Gennepem) a vztáhl ji na (současně i osobně zažívanou) zkušenost zdravotně handicapovaného člověka.

Obecně je tedy určitá vzájemná teoretická inspirace - přejímání jistých teoretických konceptů (a jejich aplikace na rozmanitou škálu témat a situací) – pozitivní: prověřuje do jisté míry i širší užítelnost a relevanci dané teorie a zároveň podněcuje k něčemu novému. Na druhé straně, není neomezená, a pokud autor takovou tematickou „přesmyčku“ realizuje, měl by přitom toto přejímání (či přinejmenším ovlivnění) dostatečně reflektovat, nepřekrucovat původní slova a intence „zdrojového“ teoretika a rozlišovat, co je už jeho vlastní úvahou. Jednoduché to ovšem není a škála takových „kombinací“ je nepochybně široká a různě „úspěšná“.

cítím tu směsici strachu a zvědavosti, odporu i okouzlení, obav i zvláštního klidu, který sestupuje ze starých kamenných zdí, oprýskaných parapetů a zotvíraných okenic.

Dům, který pak projde tou proměnou - přestane být ruinou a stane se opět něčím domovem – přes všechny své změny nepozbývá své minulosti. Nemůžeme tuto vrstvu zrušit, vydrhnout ji spolu s plísní a zatřít ji vápnem, ale můžeme ji přijmout, přikrýt ji vlastním životem a nechat ji podřimovat.

Dům, o kterém mluvím, je jenom jeden – je „náš“. Stejně tak „jeden“ je další dům - pro „své“ obyvatele. Kdybych tedy měla přiznat, proč jsem se věnovala danému tématu, musela bych říci, že kvůli tomu setkání s jedinou konkrétní chátrající usedlostí, ve které jsem se jako dítě začala cítit v nezaměnitelném bezpečí. A to bezpečí vznikalo díky jarnímu slunci, vůni oběda, teplu šamotové cihly v ledové posteli, díky puchýřům při podávání tašek, díky rodinnému veselí a dětským hrám, díky dědovi, mlčenlivě kytujícímu stará okna, díky uvolněnému smíchu návštěv nebo díky zážitku ranního probuzení, spojeného s radostným překvapením, že nás v noci ani neodhlodaly myši, ani neodnesli duchové.

Na tom všem je nejhezčí samotná lidská sounáležitost. A potom zvláštní objev, že ani zřícenými střechami a děravými podlahami nemusí „věc“ končit, ale začínat.

LITERATURA

Baše Miroslav a Cílek Václav: *Krajina domova v době rozpadu města a přeměny venkova*, IN: Veřejná správa, 19/06

Bauman, Zygmunt: *Globalizace (Důsledky pro člověka)*, Mladá Fronta, Praha 2000

Blažek, Bohuslav: *Venkovy: Anamnéza, diagnóza, terapie*, ERA, Brno 2004

Czumalo, Vladimír: *Architektura v národě chatařů a chalupářů*, časopis ERA 21, 03/05

Day, Christopher: *Duch a místo*, ERA, Brno 2002

Doskočil, Karel: *Berní rula, Popis Čech r.1654, svazek 2 (Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule)*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1954

Douglas, Mary: *Purity and Danger (An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo)*, Routledge Classics, London-New York, 2004

Frolec, Václav, a Vařeka, Josef: *Lidová architektura*, SNTL a ALFA, Praha 1983

Gehl, Jan: *Život mezi budovami (Užívání veřejných prostranství)*, Nadace partnerství – Program Partnerství pro veřejná prostranství a Jan Gehl, Brno 2000

Gennep, Arnold van: *Přechodové rituály*, Lidové noviny, Praha 1997

- Gibas, Petr: *Mezi „lokálností“ a „lokalitou“* (bakalářská práce, vedoucí: Mgr. Radovan Haluzík), Kladno 2007
- Haas, Felix: *Architektura 20. století*, Státní pedagogické nakladatelství Praha, Praha 1978
- Hnilička, Pavel: *Sídelní kaše. Otázky k suburbální výstavbě rodinných domů*, ERA, Brno 2005
- Hořejší, Anna: *Postižení jako pomezí stav* (bakalářská práce, vedoucí: doc. PhDr. Zdeněk Pinc), Praha 2005
- Knopp, Alfred a kolektiv: *Vesnice – stavby a krajina mají svůj řád*, Ústav územního rozvoje, Brno 1994
- Kolektiv autorů: *Téma pro 21. století: Kulturní krajina aneb proč ji chránit?*, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2000
- Kolektiv autorů: *Pražské usedlosti II.* (katalog ke stejnojmenné výstavě), Útvar rozvoje hlavního města Prahy, Praha 2006
- Kolektiv autorů: *Tereziánský katastr český, svazek 2 (rustikál)*, Archivní správa ministerstva vnitra ČR, Praha 1966
- Kopecký, Jiří: *Slatina u Kralup nad Vltavou, v zrcadle minulosti i současnosti*, nakl. Slávka Kopecká, Slatina 2004
- Krajník Stanislav a Pospíšil Zdeněk: *Kladensko*, Středočeské nakl.v Praze, 1985
- Krier, Léon: *Architektura – volba nebo osud*, Academia, Praha 2001
- Ložek Vojen, Cílek Václav, Kubíková Jarmila a kolektiv: *Střední Čechy: Příroda, člověk, krajina*, Středočeský kraj, nakl. Dokořán, Praha 2003
- Miller, Daniel: *Material Culture and Mass Consumption*, Wiley-Blackwell, 1997
- Navrátilová, Alexandra: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Vyšehrad, Praha 2004
- Patočka, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Oikúmené, Praha 1995
- Pechar, Josef: *Československá architektura 1945-1977*, Odeon 1979
- Reich, Jan: *Dům v krajině*, Galerie Nový svět, Praha 2007
- Ryba, Jiří: *Rodinný dům jako symbol úspěchu*, IN: *Domy* (České bydlení, 77 rodinných domů z let 1989-2006), Prostor – architektura, interiér, design, o.p.s, Praha 2006
- Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze VIII. – Rakovnicko a Slánsko*, nakl. Františka Šimáčka, Praha 1891
- Sklenář, Karel: *Archeologické nálezy v Čechách do r.1870*, Národní muzeum, Praha 1992, *Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku*, Mělník 1982
- Sýkora, Luděk, ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, 2002

Škabrada, Jiří: *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Argo, Praha 2003

Špecinger, Otakar: *Z historie Kralupska*, Kralupy n.Vlt. 1984
Čtyřicet let socialistického zemědělství Kladenska, OV Svazu
družstevních rolníků, Kladno 1989

Turner, Victor: *Forest of Symbols*, Cornell University Press, Ithaca 1970
Průběh rituálu, struktura a antistruktura, Computer Press, Brno 2004

Úlovec, Jiří: *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech, I., II.*, nakl. Libri, Praha 2003

Další zdroje:

Bernard Šafařík, dokument „*Homo chalupář*“ (Česká televize, 2001)

Televizní pořad „*Jak se staví sen*“ (Prima, 2007)

webové stránky Ministerstva životního prostředí ČR: <http://www.env.cz>

webové stránky Českého statistického ústavu: www.czso.cz

SEZNAM FOTOGRAFIÍ

číslo fotografie místo a rok vzniku • autor nebo zdroj (AH = Anna Hořejší)

1	Olovnice (mlýn), 2007 • AH
2	Lešany, 2007 • AH
3	Blevice, 2008 • AH
4	Horoměřice, 2008 • AH
5	Olovnice, 2007 • AH
6	Blevice, 2007 • AH
7	Lešany, 2007 • AH
8	Zeměchy, 2008 • AH
9	Velké Přílepy, 2008 • AH
10	Olovnice, 2006 • AH
11	Koleč, 2005 • AH
12	Floriánka (Vladimírov) pod Řípem, 2003 • AH
13	Olovnice, 2007 • AH
14	Olovnice, 2007 • AH
15	Koleč, 2008 • AH
16	Olovnice, 2008 • AH
17	Olovnice, 2006 • AH

- 18 Koleč, 2008 • AH
19 Neuměřice, 2007 • AH
20 Neuměřice, 2007 • AH
21 Trněný Újezd, 2005 • AH
22 Blevice, 2008 • AH
23 Olovnice, 2008 • AH
24 Zeměchy, 2008 • AH
25 Blevice, 2008 • AH
26 Olovnice, 1993 • z archivu respondentky OM
27 Olovnice, 2008 • AH
28 Olovnice, 2000 • z archivu respondentky OM
29 Blevice, 2006 • z archivu respondentky BL
30 Blevice, 2008 • AH
31 Olovnice, 2006 • AH
32 Olovnice, 1993 • z archivu respondentky OM
33 Olovnice, 2006 • AH
34 Olovnice, 2007 • AH
35 Olovnice, 2007 • AH
36 Lešany, 2007 • AH
37 Blevice, 2008 • AH
38 Olovnice, 2007 • AH
39 Blevice, 2008 • AH
40 Olovnice, (?) 1995 • z archivu respondentky OM
41 Blevice, 2008 • AH
42 Olovnice, 2007 • AH
43 Blevice, 2008 • AH
44 Olovnice, 1993 • z archivu respondentky OM
45 Blevice, 2008 • AH
46 Blevice, 2008 • AH
47 Blevice, 2008 • AH
48 Olovnice, 2008 • AH
49 Neuměřice, 2008 • AH
50 Neuměřice, 2007 • AH
51 Olovnice, 1995 • z archivu respondentky OM
52 Olovnice, (?) 1997 • z archivu respondentky OM
53 Olovnice, 2008 • AH
54 Olovnice, (?) 1994 • z archivu respondentky OM
55 Olovnice, 2008 • AH
56 Olovnice, 2007 • AH
57 Zeměchy, 2008 • AH
58 Horoměřice, 2008 • AH
59 mezi Kralupami a Zeměchami, 2007 • AH
60 tamtéž, 2007 • AH
61 Zeměchy, 2008 • AH
62 Neuměřice, 2007 • AH
63 Zeměchy, 2008 • AH

64	Olovnice, 2008 • AH
65	Slatina, 2008 • AH
66	Olovnice, 2008 • AH
67	Floriánka pod Řípem, přibližně 1955 • z archivu paní MG
68	Slatina, 2008 • AH
69	Olovnice, 2008 • AH
70	Slatina, 2008 • AH
71	Olovnice, 2008 • AH

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Přehled citovaných respondentů

Příloha č. 2 – Historický nástin sledované lokality

Příloha č. 3 – „Sídelní kaše“ u Kralup

Příloha č. 1

Přehled citovaných respondentů

Následující přehled odráží materiál, získaný formou cílených, polo-strukturovaných rozhovorů. Klíčové výpovědi jsou rozptýleně a v konkrétních kontextech použity napříč výkladem, především IV. a V. části. Takový způsob stavění textu jsem považovala za nejvhodnější - přesto nelze pominout původní celky jednotlivých rozhovorů, z nichž pak byly výpovědi „vytaženy“. Níže je tedy stručný chronologický přehled respondentů. Jak jsem zmínila v úvodu práce, podstatným zdrojem informací byla také roztržitější, většinou spíše neformální a neplánovaná komunikace s obyvateli pojednávaných obcí. Tuto rovinu se snažím podchycovat (tj. upřesňovat její zdroje) v poznámkách v průběhu textu, do tohoto přehledu ji ovšem nezahrnuji.

Uváděny jsou pozměněné iniciály dotyčného respondenta/-tky (cílem bylo v rámci možností dodržet anonymizaci, jedná se tedy o zkratky pro účel práce, tak, jak byly použity v textu), bydliště, přibližnou dataci uskutečněného rozhovoru a následně stručný popis konkrétní situace (shrnutí příběhu) nebo základní orientace rozhovoru.

- **MG** (současné bydliště Sulejovice, rozhovor na jaře 2006)

Tento rozhovor stál vlastně u počátků zvoleného tématu, a přestože se jedná o místo vzdálené od námi nejvíce sledované lokality přibližně 20 km, byl do výzkumu zahrnut. Příběh paní MG, snachy zakladatele usedlosti pod Řípem (nazývané

„Floriánka“ podle zakladatele, oficiální název „Vladimírov“ podle jeho nejstaršího syna, obec Kleneč), tedy slouží v práci spíše ilustrativně, ale má v ní své místo.

Dlouhé vyprávění se orientovalo na historii rodiny, změny za socialistického režimu i úvahy o současné situaci. Motivem k uskutečnění rozhovoru byl velký statek, vybudovaný roku 1912, který hrál velkou roli ve spletitých rodinných osudech. Po „zlatém věku“, líčeném na pozadí vlasteneckých písní, hraných na klavíru na zápraží, následovalo znárodnění, nucený odchod rodiny a sporné využívání od odlehlého objektu pro účely JZD. Po revoluci byl statek restituován, bohužel už ale ve špatném stavu a především poté, co část příbuzných žije v zahraničí, část nemá o objekt s přilehlými polnostmi vážnější zájem. Respondentka podala návrh na prohlášení objektu za kulturní památku, což se také v roce 1995 realizovalo. Bohužel bez dalších aktivit.

Právě z kontextu této „ztracené ruiny“ (ještě dnes krásné) do značné míry vznikl výzkumný zájem o opačné varianty – o situace, kdy dojde k úspěšné rekonstrukci.

- **KS** (*Olovnice, jaro 2007*)

Paní je v důchodu, v obci se narodila a žije dodnes. V obsáhlém rozhovoru jsme se zaměřily jak na současnost (na nejrůznější mezilidské vztahy, na aktuální dění v obci, příchody nových lidí atd.), tak na minulost (vzpomínky na bývalé fungování místních statků, válečné události, proměny, které přinesla kolektivizace, restituce majetku,...). Respondentka pochází z kdysi bohaté statkářské rodiny, většina majetku (i v sousedních vsích) je dnes roztroušena. Rozhovor velmi pomohl představě o proběhlých společenských změnách, o konkrétních historiích jednotlivých objektů i náhledu do současných vztahů mezi starousedlíky a nově příchozími. A také mě nasměroval na některé další respondenty.

- **DR** (*Neuměřice, léto 2007 a jaro 2008*)

Výchozím tématem byla respondentova profese – kovoslévačské řemeslo. To bylo těžištěm obou setkání (prohlédli jsme jeho dílnu, mluvili o vztahu se zákazníky, o jejich spektru a typu zakázek, i o problémech jak během minulého režimu, tak v současnosti).

Dalším okruhem byl respondentův životní osud, jeho příchod ze Sudet, založení dílny a opravy domu (do značné míry svépomocí), jímž je typická, byť nevelká hospodářská usedlost. Velkým tématem diskuse pak byly současné změny v blízkém okolí, rozvoj nové zástavby, vztahy s nově příchozími.

- **SP** (*Blevice, podzim 2007*)

Motivem k uskutečnění rozhovoru s tímto starousedlíkem byla nákladná oprava původní fasády respondentova domu. Jedná se o bývalý hostinec, zděděný po otci, do jehož postupné rekonstrukce se pan SP nedávno pustil. Klíčovým tématem byly právě tyto práce (aktuálně provedená fasáda, nedávno zapuštěná eurookna, úpravy interiéru,...). Hledání ideálního řešení a následná realizace nebyly jednoznačné, respondent se do obojího vrhl důkladně a aktivně, konzultoval návrhy několika

odborníků (architektů) a nakonec se přiklonil k variantě nejbližší původnímu vzhledu. Sám se také zapojoval do některých prací, jak mu jeho zaměstnání (elektro-inženýr, dojíždí do Kralup) umožňovalo. Kládí přitom důraz na vlastní aktivitu majitele, ale současně považoval za rozumné mít na některé stavební úkony zkušené řemeslníky (nedílnou součástí hovoru byly také cesty, jak vhodné řemeslníky sehnat, na doporučení místních atp.). Kromě popisů a reflexe vlastního domu byly tématem rozhovoru místní vztahy, úvahy o vztazích k místu (zda a jakou cítí lidé k svým bydlištěm vazbu, zodpovědnost,...) a o proměnách „starých“ a „dnešních“ časů.

- **ČM** (Olovnice, podzim 2007)

Do obce se přistěhovala před pěti lety, v souvislosti se změnami v osobním životě. S manželem, který vede stavební firmu, tu opravili chátrající tradiční dům (variantu staršího objektu přitom AO konstatuje jako původní, především časová a finanční nutnost, a současně jako přijatelnou alternativu bydlení v „paneláku“).

Výhodou byla partnerova profese (shánění stavebního materiálu, osvědčení řemeslníci). Oba však byli uvyklí městskému životnímu stylu, ačkoli respondentka původně vyrůstala na venkově (dočasný život ve městě se tedy jevil jako ústupek). Osobní zapojení se do náročných oprav domu shrnovala AO pragmaticky a prostě, zároveň však jako novou zkušenost, které se musela naučit. Zajímavý byl mimo jiné obrat od původně zvažované „provizornosti“ tohoto řešení – počáteční úvahy o tom, zda časem nepostavit „lepší dům“, upadly v zapomnění („prostě nám to tady přirostlo“). Dům si zvenčí zachovává relativně původní ráz (zajímavě se změnila pouze barevnost fasády - jemně modrá), preferuje přírodní materiály, zároveň působí velmi čistě a pohodlně i pro malé dítě. Interiéry jsou přírodně laděny, kombinují převažující moderní vybavení s (přiměřenými) nostalgickými náznaky.

Dnes jsou dotyční rodinou se třemi dětmi, oba se aktivně zajímají o dění v obci a paní AO zde úspěšně pokračuje ve své původní podnikatelské profesi – objekt jí poskytl výhodu vhodného prostoru pro výtvarný ateliér.

- **OM a OT** (Olovnice, podzim 2007 a jaro 2008)

Rozhovory s oběma manželi, především s paní OM. Rodina z Prahy, v roce 1993 koupili statek, určený k demolici, s hospodářským zázemím a pozemkem. Velkou část volného času věnovali a stále věnují rekonstrukci, zatím ho užívají k rekreačním účelům, do budoucna uvažují o trvalém bydlení.

S výjimkou velkých oprav (střechy) a některých odborných úkonů (zavedení plynu apod.) provádějí stavební práce sami. Předtím měli zkušenost s úpravami městského bytu, rekonstrukce statku však byla zcela novým, mnohem náročnějším systémem. Po prvních několika letech intenzivní práce (záchrany toho nejnepříjemnějšího) se pracovní tempo trochu zvolnilo, v současnosti se otevírají otázky dalšího využití. Kromě osobního „útočiště před všedním dnem“ a výhledového bydlení je objekt příležitostně využit pro „velké návštěvy“, spojené s kulturním vyžitím. Vztahy s místními byly hodnoceny pozitivně, nezanedbatelnou rovinnou je i zájem o širší dění v okolí. Dům samotný je pak vnímán velmi osobně a citově.

- **JF** (*Koněprusy, podzim 2007*)

Východiskem rozhovoru bylo setkání v jiné rekonstruované usedlosti v cílové lokalitě (probíhala tu mimo jiné konzultace zkušeností, které respondenti měli), a vzhledem k velmi blízkým motivům jsem se rozhodla jej zařadit. Jedná se opět o mladou rodinu se třemi dětmi. Před necelými dvěma lety pořídili starou kovárnu a přestěhovali se sem z Prahy.

Oběma manželům byly vždy bližší starší domy, nicméně zpočátku uvažovali i o variantě ekologické novostavby. Pan JF, s nímž byl rozhovor veden, se podílel na většině stavebních prací - s výjimkou odbornějších úkonů opravuje dům „na vlastní pěst“. Mezi motivy, které zmiňoval, patří pozitivní pocit určité emancipace (zjištění, že některé věci dovede zvládnout sám), zároveň ale s nadhledem toho, že „není dobře se moc fixovat“ a upřednostněním času, stráveného s rodinou, před pohlcujícím pracovním nasazením. Při opravách a úpravách domu se snaží zachovat maximum původního „půvabu“, ovšem s přihlédnutím k technickým možnostem a standardům současného bydlení. Určitou míru kompromisů i shovívavosti vůči „dokonalosti“ považuje za nevyhnutelnou, vzhledem k osobnímu ladění (orientace na rodinu, vztahy,...) ani není problémem. Vztahy s místními jsou velmi příjemné, po počátečním „otukávání“ si na sebe již obě strany zvykli, život mimo město rodině vyhovuje a chtěli by tu zůstat i do budoucna.

- **NC a DC** (*Velké Přílepy, zima 2007/2008*)

Rozhovor s oběma manželky tvořil jakousi protiváhu setkáním, orientovaným naopak na starší objekty, jež jsou součástí vnitřní obecní zástavby. Rodina se před dvěma lety přestěhovala z Prahy do satelitního domku ve Velkých Přílepech. Velmi zajímavý je vývoj názorů a priorit, a postup k zvolené variantě. Starší dům byl vyhodnocen jako nevýhodný, protože jeho (obvykle) lepší poloha nevyvažuje finanční náklady, které by byly nutné k „pořádné rekonstrukci“.

Nejpozitivněji hodnotili (především pan DC) fázi projektování domu, které probíhalo v interaktivních konzultacích s architektem. Samotný dům je zrealizován velmi zajímavě a přitom uměřeně – nelze mu rozhodně vytknout nešvary „podnikatelského baroka“, a je dimenzován přiměřeně velikosti rodiny se dvěma dětmi. Celkově pozitivní řešení „kalí“ typické problémy nově budovaných předměstí - problém infrastruktur, nedostatečná občanská a kulturní vybavenost, nevzhledné prostředí, neustále se rozrůstající domky, jejichž kvalita a žánry jsou velmi různorodé, posouvající se hranice (dům manželů NC a DC měl stát například na okraji „čtvrti“, nyní je však zřejmé, že parcelace pozemků – původní zemědělské půdy - pokračuje). Specifickými otázkami jsou pak možnosti společenského života – rodina jej vede velmi aktivně, nicméně často mimo bydliště, které funguje skutečně spíše na bázi automobilových přesunů. Kladně však hodnotí například možnost „bydlet ve svém“, větší klid než ve městě a relativní dostupnost přírody.

- **ZA** (*Olovnice, zima 2007*)

Místní respondent z dané obce, zhruba před půl rokem koupil rozsáhlý objekt. Ten byl dlouho v komplikovaných majetkových vztazích a v současnosti je značně zchátralý. Jedná se o bývalý největší statek v Olovnici, zmiňovaný i respondenty z jiných obcí. Usedlost tvoří velká obytná stavba, bohužel již s narušenou statikou, na ni navazuje sýpka, zvenčí provedená v krásných arkádách, dále stodola a velký hospodářský objekt (samostatná sýpka). Ten bude nyní využíván k obytným i podnikatelským účelům, o zachování obytného domu zatím není rozhodnuto. Větší stavební práce připadnou firmě, majitel se také pracovně zapojuje (setkání s ním proběhlo v okamžiku, kdy obezdíval novou elektro-skříň). Rekonstrukci konzultoval například se statikem i na památkovém úřadě, nakonec se však rozhodl objekt jako kulturní památku nenavrhopvat (aby nebyl příliš omezen v úpravách). O svém vztahu k objektu a jeho historii se nevyjadřoval, soustřeďuje se na praktický průběh rekonstrukce.

- **RH a LH** (*Olovnice, zima 2007/2008*)

Rodina opět s osobními vazbami k obci. Manžel pochází ze Šumavy, manželka z Olovnice – oba jsou tedy uvyklí životu na venkově, s dojížděním do zaměstnání v blízkém městě. Roku 1995 (zhruba rok po zahájení rekonstrukce) se nastěhovali do původního rodinného statku (patřil rodině manželky, LH), který byl ale po fázi hospodaření JZD v neobyvatelném stavu. Drtivou většinu stavebních prací prováděl sám respondent („*mezi směnami v Kaučuku sem dělal barák*“). Respondentka LH popisuje začátky dosti strastiplně, s tím, že se jí do tmavého, poničeného statku na začátku rozhodně nechtělo. Do procesu oprav a následně zabydlování domu se promítal také pozitivní vztah se starším manželským párem, který sem byl nastěhován za minulého režimu. V současnosti tu žijí velmi spokojeně i s dvěma dětmi, RH od původního „*sem stěhovavej typ*“ přechází spíše k tomu, že by se stěhovat už nechtěl (kromě jiného se tu realizuje provozování samostatné truhlářské dílny), manželka představu odchodu jednoznačně zamítá. Dům si ze značné míry zachoval původní vzezření typického středočeského statku, v interiéru je však o poznání modernější.

- **WI**, *Olovnice (zima 2007/2008)*

Rozhovor s respondentkou, jejíž rodina se sem přestěhovala z bytu v Kralupech. Nespokojenost s tamním bydlením přešla do pátrání po vhodném rekreačním objektu, z něhož se nakonec stalo hledání domu pro trvalé bydlení. Manželé se pustili se do rekonstrukce rodinného domku na okraji obce. Nejedná se tentokrát o bývalý statek, ale o dům z 50. let, ale ačkoli tu nenajdeme řadu aspektů, které zaznívaly jinde (adaptace hospodářských objektů, vyrovnávání se s minulým hospodařením JZD,...), podobně i tady noví majitelé řešili náročnou opravu objektu, učení se vlastní rekonstrukci, postupné uvykání si místu. Dnes je dům hotov, rodina se zadaptovala v dostupné síti (zaměstnání, školy, obchody,...) a oba manželé se také zapojili do obecní samosprávy a dalších aktivit.

- **BL** (*Blevice, zima 2007/2008*)

Manžel respondentky pochází přímo z Blevic, ona z Chomutova. Přibližně před rokem začali přestavovat objekt bývalého špejcharu (mezitím JZD „traktorárny“). V současnosti je adaptovaný k obytným účelům, se zachováním základních rysů stavby i většiny původního materiálu (případně citlivě nahrazeného). Při rekonstrukci zkombinovali jak odbornou práci (firmu, jednotlivé řemeslníky), tak vlastní fyzické zapojení do některých činností. Respondentka tuto novou roli popisuje pozitivně, jako zajímavou zkušenost. Postupně upřesňují své představy o „novém“ domě.

- **PU** (*Olovnice, jaro 2008*)

Velmi zajímavý rozhovor, do něhož se kromě „paní domu“ zapojovali i ostatní členové rodiny. Mají zkušenost s různými typy bydlení, hledali ale něco „svého“ a „starého“. Před osmi lety pořídili a během dvou let zrekonstruovali – z velké míry vlastními silami – starší dům (z počátku 20. století) s hospodářským zázemím. Je opraven citlivou kombinací zachování starého a vkládáním nového. Paní PU je kromě jiného velmi aktivní v obecních záležitostech – pracuje na stavebním úřadě, založila v obci obchod atp.

Příloha č. 2

Historický nástin sledované lokality

Následující text je do značné míry založen na mé starší práci, seminární práci v rámci kurzu Antropologie krajiny I. a v této diplomové práci slouží jako doplnění historické perspektivy sledovaného terénu. Oproti původnímu textu byl zkrácen a lehce upraven.

ÚVOD

Nebylo smyslem zde obsáhnout celou regionální historii. Cíl práce byl dvojitý: za prvé na konkrétním vzorku poukázat na skutečnost, že „dávné kořeny“ mají i ty oblasti, která dnes (alespoň na první pohled) nemají fond, jenž by se dal prohlásit za „tradiční“ a památkově cenný. A za druhé, využít získaného přehledu v materiálech k dalšímu výzkumu oblasti, tentokrát více konkrétního – zaměřeného na problém bývalých statků, jejichž hospodářský význam zanikl. Historický přehled proto není zcela vyvážený – zaměřuje se na počátky osídlení oblasti a pak stručně nastiňuje její vývoj do 19. století. V následujícím období se pozornost soustřeďuje především na problém socialistického hospodaření v kontextu předchozích

velkostatků. Jednotlivým obcím se pak věnuje hlavně z hlediska jejich založení, starší historie a případných památkových zajímavostí.

Zvolená lokalita

Text se zaměřuje na několik obcí Středočeského kraje, nacházejících se západně od města Kralupy nad Vltavou – Blevice, Koleč, Neuměřice, Olovnice a Slatina. Jako okresní či jinak zásadní města pro zmíněné obce figurovaly Kladno, Kralupy, Mělník, Roudnice nad Labem, Rakovník, Slaný a Velvary. Jsou součástí mikroregionu zvaného Svatojirský potok (a sdružení „Přemyslovské střední Čechy“). Jak praktické vazby těchto vybraných obcí, tak pramenné materiály jsou proto rozloženy do více směrů – informace lze nalézt v kartografických zdrojích a literatuře, pojednávající o „Kralupsku“, „Mělnicku-Slánsku“, „Kladensku“, „Velvarsku“, „Roudnicku“ či „Podřipsku“. Většinou je to dáno dobovým okresním zařazením obce, jindy se jedná o pružnou kategorii (mikroregion či prostě zažité označení oblasti).

Jsou to nevelké a dnes poměrně nenápadné obce, ale oblast, v níž se nacházejí, byla významně propojena s českými dějinami a tak i samotné vesnice v minulosti procházely dramatickými změnami a postihy (války, epidemie, společenské transformace). V lokalitě je doloženo pravěké osídlení, blízká Budeč (asi 3km jihovýchodně od Kolče) byla důležitou dominantou v raném středověku, oblast byla hustě osídlena od kolonizace ve 13.stol.. Postupně zde vznikaly důležité majetkové državy šlechtických rodů, docházelo ke zcelování pozemků a rozvoji různých odvětví (cukrovarnictví, pivovarnictví, mlynářství, později těžba uhlí,..). Původní panské velkostatky o několik století později posloužily jako základ státních statků kolektivizovaného zemědělství, ale už v zcela odlišném společenském kontextu. Tyto usedlosti bývalých „venkovských boháčů“ jsou ještě dnes součástí této někdy opomíjené, ale půvabné a zajímavé lokality. Většinou ale chátrají a na rozdíl od přizpůsobivých malých staveb vytvářejí v obcích a krajině zvláštní relikty - jednou na půli cesty k zániku, jindy znovu uchopené k dalšímu, odlišnému využití. Celá lokalita v současnosti doznává postupných, ale zřetelných změn, kromě jiného díky relativní blízkosti od Prahy. Všechny obce mají přirozeně své vazby k blízkým městům (pracovní příležitosti, občanská vybavenost, kultura,...), každá je ale zároveň specifická jak atmosférou, tak svou historií či kulturním životem – o každé z nich lze říci něco zajímavého. Uvedený text toho má být alespoň stručným nástinem.

Krátce ke geologickému vývoji a přírodním podmínkám

Geologický vývoj místní krajiny začal v době mezi prahorami a prvohorami (tzv. *algonkium*), kdy bylo zdejší území zalito mořem. Významným obdobím byl prvohorní karbon, kdy tu vznikly vrstvy kamenného uhlí. Většina území pak byla znovu zalita mořem během druhohor a to v křídovém útvaru, který zde zanechal vrstvy jílu, slepenců, pískovců a opuk. Stopami dalších, třetihorních sladkovodních záplav jsou kamenitá pole na Velvarsku a sopečné výlevy – například Slánská hora (330m) a Vinařická hora (413m), dvě důležité dominanty kraje (spojované i s problémem občasného nedostatku srážek¹⁴⁹). V následném čtvrtohorním střídání dob ledových a meziledových docházelo k intenzivnímu rozrušování a odnosu hornin.

Celkově byla oblast uchráněna dramatictějších horotvorných procesů a na její tvářnosti se podílely spíše vodní toky. Oblast Slánska spadá do povodí Vltavy a je odvodňována několika velkými potoky: Bakovským, Vranským, Zlonickým a Červeným, které se spojují v okolí Velvar. Dalšími výraznými toky je potok Knovízský (resp.Svatojirský) a Zákolanský (s přítoky Týneckým a Dřetovickým), které se spojují v Kralupech nad Vltavou a bezprostředně se týkají námi sledovaných obcí.

¹⁴⁹ Tuto asociaci lze potvrdit na základě informací od místních obyvatel obce Olovnice. Podobně se o ní vyjadřuje J.Kopecký: „O Vinařické hoře se mezi místními traduje, že je příčinou, že Slatina a její okolí patří k nejsušším místům v Čechách. Od západu přicházející dešťové mraky se prý v důsledku čedičových vlivů Vinařické hory rozrazí a Slatinu s okolím pak minou. Je obvyklé, že zatímco třeba v Praze a na Velvarsku vydatně prší, ve Slatině nespadne ani kapka deště.“(Kopecký, Slatina u Kralup nad Vltavou, str.225)

Podnebí je zde teplé a mírně suché, převážně s mírnými zimami, celkově s podmínkami příznivými pro zemědělství. Občas se území potýká s nedostatkem vláhy, v současnosti ale ne tak závažně jako v dřívějších dobách (o těžkém suchu, které zapříčinilo všeobecnou bídu a hlad, se hovoří např. v souvislosti s rokem 1746¹⁵⁰).

Reliéf širší oblasti představuje převážně poloninu, původně stepního charakteru, nyní využívanou především zemědělsky. Sledovaná lokalita – okruh obcí – je poměrně členitá, terasovitá pole střídají zalesněné pásy. Z půdních typů zde převažují černosoly a luvisoly (hnědozem, šedozem)¹⁵¹.

Historický vývoj lokality

Archeologické výzkumy v této oblasti prováděl v 19. století vlastenecký kněz a významný archeolog Václav Krolmus (1787-1861¹⁵² – zkoumal především terén kolem Slatiny, v Blevicích, Zvoleněvsi, Olovnici), řadu nálezů zaznamenal také amatérský archeolog Václav Schmidt (1850-1909), který byl ředitelem cukrovaru ve Zvoleněvsi, a dále jeho nástupce Jan Felcman (1849-1916). Mezi archeology z následujícího století figurují především Antonín Knor, Helena Olmerová (výzkum v 50. letech, zaměřený na Slatinu a Blevice) a Václav Fencel (výzkum podél Knovízského potoka, 70. léta).

Začátek trvalejšího osídlení se zde datuje do mladší doby kamenné, neolitu. Většina nálezů však pochází z období mladšího: od eneolitu (nálezy řivnáčské kultury, datované přibližně 3200 let př.n.l.) a následně doby bronzové (kultury únětické, mohylové, knovízské, štítarské), železné (artefakty z halštatského a laténského okruhu) a konečně z přelomu letopočtu doby římské (velké římské sídliště se zřejmě nacházelo na území nynější Slatiny).

Podrobnější údaje jsou uváděny v historickém přehledu jednotlivých obcí, zde pouze uvedme, že jak starší nálezy, tak výzkumy ve 20. století (cílené i podnícené náhodným nálezem, například při stavební činnosti) dokládají dlouhou lidskou historii místního kraje.

Území bylo zřejmě už na počátku našeho tisíciletí hustě osídleno. Kulturní krajinou (s uzavřenou zástavbou vesnic uprostřed polí) se však stalo až později, s jistotou poté, co v našich zemích proběhl do poloviny 14. století kolonizační proces. K této etapě však postrádáme konkrétnější a ucelenější prameny materiál a často proto nelze pevně doložit datum původního vzniku obcí¹⁵³. Ve 13. a 14. století bylo území tvořeno pestrými sítmi menších zemanských statků, jejichž dominantami byly kostely a obranná a hospodářská centra – tvrze, které však později většinou zanikly (především za třicetileté války, což se týká i některých „našich“ vesnic) nebo byly přestavěny na zámky.

¹⁵⁰ tamtéž, str. 28

¹⁵¹ čerpáno z Půdní mapy středních Čech (Střední Čechy, str. 37).

¹⁵² Uvádí jej opět J.Kopecký (str. 13) a často na něj v přehledech archeologických nálezů pro Kralupsko či Mělnicko odkazuje K.Sklenář i jednotlivé záznamy (v Archivu nálezových zpráv) dalších badatelů.

¹⁵³ Na tento problém narážejí také autoři různých regionálních publikací. „...O historii jednotlivých obcí se z těchto dob zachovalo pouze nepatrně zpráv. První záznamy o jejich existenci nejsou datem vzniku, protože takováto místa trvala většinou už mnohem dříve. Dokonce i nejvýznamnější lokality jsou přitom v pramenech uváděny až poměrně velmi pozdě: Unhošť v 2.pol.13.stol, Velvary k r.1282, Kladno r.1318, Stochov r.1324, Buštěhrad (Buštěves) 1352, Slaný 1262...“(Špecinger, 1989, str.20). „Neúplné a nahodilé prameny nám nedovolují sledovat vývoj na území našeho okresu v jeho konkrétním průběhu...Nejstarší písemné doklady pocházejí z let 1280-1320, což zřejmě souvisí s kolonizačním ruchem té doby.“ (volně podle S.Krajníka a Z.Pospíšila,1985)

V 15. století se přes místní krajinu mnohokrát převalila husitská a katolická vojska. Po doznění konfliktů se postupně měnila struktura kraje – pozemky dosud menších rytířských statků byly stmelovány pod velká panství a v 2. pol. 15.století bylo na území tehdejšího Slánska¹⁵⁴ několik velkých dominií, mezi nimi Kladno, Zlonice, Buštěhrad, Zvoleněves (toto panství – a později státní statek - hrálo v historii pojednáváných obcí důležitou roli) či Třebíz. Panství ovšem často měnila svůj rozsah i majitele. (Největší a nejvýznamnější bylo v té době dominium rodu Martiniců, pozdějších Clam-Martiniců, kteří z původního Smečna od 15.století výrazně rozšiřovali své državy.) Navzdory významu a rozvoji řemesel zůstávalo nejdůležitějším odvětvím zemědělství. Šlechtická panství se během 16. století měnila na režijní velkostatky s poplužními dvory, rybníky a pivovary.

K velkému zpusošení zdejší krajiny došlo během třicetileté války: postižena byla nejen města (Slaný a r. 1639 Velvary, spálené švédským vojskem), ale i většina vsí, která lehla popelem¹⁵⁵. 18. století pak nešetřilo válečnými událostmi a časté byly také různé požáry (v souvislosti se zmiňovanými suchy) i epidemie (neštovice, tyfus, a později, počátkem 19. stol. také cholera).

Po skončení válek přichází nová vlna nevolnictví a roboty, drobnější panství spíše zanikají a pevnější pozici si drží velkostatky – v této lokalitě jsou to např. rozsáhlé velkostatky Buštěhrad, resp. buštěhradské panství, které přešlo do rukou Sasko-Lauenburského rodu a pod jehož správu spadala řada vsí a poplužních dvorů. Nejvýraznější majitelkou se stala v 1. pol. 18. stol. velkovévodkyně Anna Marie Františka Toskánská (1672-1741), která jeho centrem učinila Zvoleněves¹⁵⁶.

Renesanční architektura 16. století, značně poničená během třicetileté války, byla postupně nahrazována barokními výstavbami (což se týká jak městské zástavby, tak sakrálních staveb, sýpek a tzv. selského baroka). Krajina během 18.století víc a víc ožívala silničním provozem (komunikační trasy tudy odedávna vedly od Prahy k Drážďanům, Lipsku a Karlovým Varům). Roku 1714 ztratil Slaný své postavení krajského města, jímž se stal Rakovník (v roce 1788 však bylo opět přeloženo do Slaného). V 2.pol.století následovalo po hladomoru velké nevolnické povstání (1775), které se z východních Čech dostalo až do nedalekých Veltrus a Nelahozevsí, kde se ke vzbouřencům připojili také někteří poddaní z Velvarska a proti kterým zasáhlo vojsko ze Slaného. Důležité byly josefínské reformy, rozklad feudální řádu, rozvoj manufaktur (které kromě jiného vyžadovaly přísun pracovních sil z venkova). Zemědělství zaznamenalo po polovině století výraznou změnu v nové plodině – bramborách (které „zachránily“ lid od hladomorů), nejprve na popud velkostatků zaváděných mezi lidmi a potom využívaných samotnými velkostatky v souvislosti s rozvojem lihovarů. Budovány byly také pivovary a cukrovary (největší byl ve Zvoleněvsí, založen r.1859 jako císařský podnik). Je to doba, kdy oblast stále spadá pod zvoleněveské panství (v polovině 19.stol.drženého Leopoldem II., velkovévodou Toskánským) – patří sem obce Otovice, Blevice, Slatina, Zvoleněves, Podlešín, Neuměřice, Olovnice, Ješín a další¹⁵⁷.

Zásadní změny přinesla v následujícím století kolektivizace zemědělství a s ní spojené společenské transformace. Její dopad je rozporuplný, nicméně celkově je hodnocen jako negativní – s následky pro krajinu, architektonické objekty i mezilidské vztahy. Nesporným faktem je, že „kolektivizace zemědělské velkovýroby zapříčinila, že hospodářské objekty bývalých statků ztratily svou funkci a postupně zchátraly.“¹⁵⁸ a otázka, jakou úlohu by dnes tereziánské sýpky a jim podobné objekty plnily, zůstává do

¹⁵⁴ Jak již bylo řečeno, členění okresů se měnilo. „Slánsko“ se sledovanými obcemi dokládá také Berní rula z r. 1654.

¹⁵⁵ Výmluvně doklady poskytuje Berní rula z r.1654, např. pro tehdejší panství Zvoleněves, kdy samotná obec Zvoleněves je uváděna jako „pustá“ a blízká vesnice Ješín jako „spálená“ (Berní rula, sv.2, Slánsko, str.702)

¹⁵⁶ O této době viz. O.Špecinger (1989), J.Kopecký (2004) a J.Úlovec (2003)

¹⁵⁷ Podle Popisu Království českého Františka Palackého z r.1848 – mapa, IN: S.Krajník a Z.Pospíšil,1985. Níže uvedená mapka je pouze kladem listů k Stabílnímu katastru, z něhož tyto vztahy nevyplývají.

¹⁵⁸ A.Knopp a kol., 1994, str.16

značné míry hypotetická. Původní majetkové vztahy byly přerušeny a jejich „restituce“ po čtyřiceti letech přišla pro mnoho venkovských staveb příliš pozdě – toliko konstatování, nikoli ale smetení problému chátrajících objektů do škatulky zvané „socialismus“.

Tomu předcházely stávky zaměstnanců na přelomu 19. a 20. století – literatura z 80.let hovoří o nadšeném dělnickém hnutí (tj. o „venkovském dělnictvu“, původně poddaném lidu, který ani po zrušení roboty nedošel svobody), které se bouřilo proti kapitalistickému vykořisťování a začalo se úspěšně organizovat (nelze přitom nezmínit A. Zápotockého, rodáka ze Zákolan – obce sousedící s Kolčí a nacházející se v údolí pod bývalým hradištěm Budče). Hlavním střediskem, z něhož od jara 1919 vycházely revoluční akce venkovského dělnictva, byly Neuměřice. Probíhaly stávky na panském dvoře i u sedláků, do nichž se zapojili i pracovníci zvoleněveského cukrovaru, a roku 1920 se stávka rozšířila do celkem 34 velkostatků s mnoha poplužními dvory (v rámci Kralupska)¹⁵⁹. Socializace zemědělství, která vypukla především po únoru 1948, byla realizována zakládáním Jednotných zemědělských družstev a státních statků: „Kladensko¹⁶⁰ však náleželo k oblastem, kde tyto statky působily už od dob první republiky. Původ zděšších státních majetků spočíval hlavně v někdejších císařských dvorech a v panství Clam-Martiničů...Ke zvoleněveskému panství, které se konstituovalo v první polovině 18.století a přešlo nakonec do osobní držby Habsburků, byl v 60. letech 19. století připojen ještě statek Koleč...Činnost byla řízena prostřednictvím hospodářských správ při následujících dvorech: Zvoleněves (navíc dvůr Slatina), Neuměřice (k tomu dvory Kamenný Most a Ješín), Koleč (navíc dvory Holousy a Míkovice v Kralupech n.Vlt.)...Ke statku patřily i pivovar v Olovnici a cihelna v Kolči...” K dokreslení situace můžeme doplnit dlouhou, ale výstižnou citaci z již zmiňovaného sborníku, pojednávajícího o úspěšné realizaci „socialistického venkova“. Zároveň totiž (ovšem ne bez jasně orientovaného, konfrontačního záměru) zmiňuje i období starší:

„Vesnicím bylo družstevnictví známo už od poslední čtvrtiny 19. století...Spolkovou mlátičku bylo možno nalézt za první republiky téměř v každé obci. Sdružovali se tu však pouze střední nebo větší hospodáři k dílčí činnosti, kterou nemohli sami finančně zvládnout.Hospodářské a skladištní družstvo ve Velvarech, založené v 90. letech na masové základně k prodeji osiva či nákupu plodin, pak představovalo v podstatě velký kapitalistický podnik, v němž rozhodovali a z něhož měli prospěch především venkovští boháči. Avšak socialismus znamenal a uskutečňoval zcela jiné, všestranné a úplné združstevnění zemědělské práce, která byla zbavena lidského vykořisťování, mohla se netušeně rozvíjet a spolu s dalšími faktory přinesla i výraznou přeměnu veškerého života na vesnici. Beze zbytku byly likvidovány pozůstatky feudálních velkostatků a vekovské buržoazie, vznikla nová třída družstevního rolnictva a mohl se vyrovnat rozdíl mezi vesnicemi a městem...Při socializaci venkova sehrály rozhodnou úlohu místní organizace KSČ, národní výbory a orgány NF. Iniciativa a nejdůležitější pomoc však vycházela u těchto nových, dosud neznámých... úkolů hlavně z jednotlivých okresů. Po volbách r.1946 náležel okres Kralupy nad Vltavou k těm, ve kterých získala KSČ nadpoloviční většinu hlasů. Proto zde existovaly příznivé politické předpoklady k plnění budovatelských úkolů...Nejdůležitější bylo zakládání JZD, v květnu 1949 byla založena družstva ve Vojkovicích a Křivousech, následovaly Blevice a Otovice...Začátkem r. 1950 bylo v kralupském okrese 8 JZD a ...r. 51 už dokonce 31... tehdy obhospodařovala tato JZD celkem 54% zemědělské půdy okresu...Socializace, včetně převodu konfiskovaných latifundií do státních statků, zde tudíž ve své první fázi proběhla poměrně rychle... socialistický a zejména družstevní sektor zapustil na tehdejší Kralupsku pevné kořeny..... Některá družstva pracovala a prosperovala, jiná však zpočátku značně kolísala. Způsobovaly to

¹⁵⁹ Volně převzato z O.Špecingera, „Z historie Kralupska“. K danému období je bohužel k dispozici právě literatura do 80.let, a často je problematické oddělit dobový étos a fakta. Nicméně pokud k těmto zdrojům přistupujeme s ohledem na to, kdy byly psány, jsou o to zajímavější. Nezbyvá než konstatovat, že mají svou výpovědní hodnotu (podobné materiály byly vydávány také „jen pro vnitřní potřebu“, jako například velmi oslavně laděná práce „Čtyřicet let socialistického hospodaření na Kladensku“), kterou je zároveň zajímavé konfrontovat s výpověďmi pamětníků.

¹⁶⁰ Jako okres Kladno byla oblast vedena od 60. let.

nejrozmanitější vlivy: nedostatek kvalifikovaných lidí, zkušeností i prostředků, ale také záškodnictví. Neboť pro myšlenku kolektivizace se sice podařilo získat většinu malých a středních rolníků, avšak ne vždycky byli izolováni venkovští boháči, kteří se stavěli proti novému vývoji... velcí hospodáři značně škodili družstvům, aniž by přitom sami plnili předepsané dodávky státnímu zemědělskému výkupu apod. Podle platných zákonů museli být někteří z těchto lidí dokonce souzeni a trestáni – a hospodaření za ně přebíral socialistický sektor. Tyto události ovšem dezorientovaly i velmi poctivé občany, což s dalšími faktory leckdy nepříznivě ovlivňovalo výsledky společné práce...¹⁶¹

K pozdější etapě kolektivizovaného zemědělství (70.léta) lze doplnit, že docházelo k opouštění dosud nějak využívaných starších objektů, které následkem špatné údržby zchátraly a k větší integraci družstev i honů (a s tím souvisejícím ekologickým problémům)¹⁶². Po roce 1990 bylo slučování honů ukončeno a došlo k rozpadu JZD. Řada problémů ale zůstává nevyřešena.

BLEVICE

Jedná se o nevelkou obec, zanořenou v údolí a ze všech stran krytou náhorní plošinou, která je v prstenci kolem vsi zalesněna. Přesná doba jejího vzniku ani původ názvu nejsou známy. *První písemný doklad o Blevicích je z roku 1282.* Jedna z hypotéz *názvu* souvisí s blíže neurčeným vůdcem Blevem, jehož lid se tu údajně kdysi usídlil, později se v pramenech k této obci váží další, podobné názvy (Belwic, Blovic, Blewic, později německé Blewitz).¹⁶³ Jasnější údaje ale chybí.

Archeologické výzkumy zde dokládají prehistorické osídlení. Nejstarším nálezem se zdají být dvě kamenné eneolitické sekery (z tohoto období ale jen výjimečný nález). Ze střední doby bronzové (přibližně 1550 let př.n.l.) tu byly objeveny nálezy kultury *mohylové*: mohylník na okraji lesa jihovýchodně od obce, objevený A. Knorem, a *lužické*: bronzový náramek a jehlice, které při jednom ze svých výzkumů našel V. Krolmus. Z mladší doby bronzové (1200 let př.n.l.) tu je hojnými nálezy zastoupena kultura *knovízská* - z výzkumu H. Olmerové vyplývá, že se zde pravděpodobně nacházelo velké knovízské sídliště, což dokládá prostor zvaný „Na Svatém“, zkoumaný v minulosti také Krolmusem, kde bylo v současných polích nalezeno množství keramickým střepů z daného období. Na jiných místech byly nalezeny knovízské nádoby. Knovízský materiál se tu mísí s materiálem novějším, pravděpodobně *římským* (mezi počátkem letopočtu a počátkem 5. století - blíže nedatováno), což se ukazuje jak z typu keramiky, tak vzhledem ke skutečnosti, že v sousední Slatině bylo objeveno římské sídliště. Z pozdější doby je nález jámy, obložené kameny a naplněné střepy a kostmi, zastupující tzv. kulturu *hradištní* (období raného středověku¹⁶⁴).

Ve 13. století část obce patřila vyšehradské kapitule a část náležela klášteru sv.Jiří. na Pražském hradě. Z Berní ruly (1654) vyplývá, že Blevice byly i později rozděleny na dva díly – jeden patřil ke statku Kamýk na statenickém panství nebo nadále klášteru panen sv.Jiří, druhý díl patřil ke statku Slatina, který měl v držení Jan Vilém Gerštorf z Gerštorfu – později, v roce 1674 byl připojen k již zmiňovanému zvoleněveskému panství.

Pro další vývoj obce obecně platí vývoj nastiňovaný v předešlé kapitole. Velmi známé byly Blevice díky hudebním koncertům předních umělců, pořádaným v letech 1865 až 1908 zásluhou statkáře a starosty

¹⁶¹ V podobném duchu by citace mohla dále pokračovat (zmiňováno je také „zářné JZD“ v Černuci, které se bezprostředně týkalo i námi vybraných obcí) – do práce byla zahrnuta především v souvislosti se zájmem o vývoj a využívání právě oněch „velkostatků“(viz.Úvod). IN: O.Špecinger, 1984, str.60-63.

¹⁶² Viz.Knopp a kol., 1994.

¹⁶³ Čerpáno z J.Kopeckého(2004).

¹⁶⁴ V některých záznamech označované prostě jako kultura „slovanská“, období 8.-9.stol., často v souvislosti s Budčí .

Václava Brtníka. Zajímavou kulturní památkou je židovský hřbitov (nejstarší náhrobek je z r.1718) při jižním okraji obce.

KOLEČ

Obec v současnosti na východě navazuje na o něco mladší Zákolany a patří k ní také osady Mozolín a Týnec. Ze severu sousedí s Blevicemi, vůči nimž je zřejmě starší - *první písemná zmínka o ní je z roku 1125* (podle některých zpráv však vznikla už v 10.století). V té době je uváděna jako villa Cholecz (odtud pak název Choleč, Koleč).

Archeologické nálezy se týkají především doby bronzové – ze staršího období (2400 l.př.n.l.) se dochovaly hroby a keramika únětické kultury, bronzové ozdoby bylanské kultury, z mladší doby bronzové je zde zastoupena knovízská kultura: v prostoru pozdější cihelny byla A.Knozem nalezena zřejmě kulturní jáma, hrob a další artefakty – především keramika (zásobnice, amfora, misky). Celkově bohatý sběr knovízské keramiky a nálezy kulturních jam dokazují existenci někdejšího sídliště (výzkum Evy Janské). Dále tu byly nalezeny mladohradištní zbytky fortifikace a pohřebiště v blízkosti Budče.

Obec původně s největší pravděpodobností patřila k Budči a později se stala součástí vyšehradské kapituly, které patřila až do 14.století. Tehdy zřejmě vzniklo jádro samostatného statku, který držel roku 1318 Vaněk z Kolče, jehož potomci tu sídlili do 15.století (poslední z nich byl zřejmě Černín). Po husitských válkách připadla Koleč Václavu Cardovi z Petrovic a v dalších letech a stoletích následovalo klasické střídání majitelů. Koncem 16.století byla v Kolči založena tvrz, na jejímž místě byl počátkem 18.stol. postaven barokní zámek. Roku 1714 byla ke Kolči připojena obec Třebusice¹⁶⁵.1882 se stal držitelem Kolče František Josef I., který ji zahrnul do svého panství. Tak jako ostatní obce tedy i Koleč prošla dlouhým obdobím střídání šlechtických majitelů, v 19.století se ocitla v habsburských rukou a po roce převzal obec, včetně zámku, státní statek.

Zmíněný zámek na místě předchozí renesanční tvrze vybudovali Ubellovi ze Siegburgu v letech 1711-1713. Přistavěli k němu také kapli nejsvětější Trojice a 1779 přibyla ještě zvonice. K jeho osudu po 2.světové válce uvádíme citaci z práce J.Úlovce¹⁶⁶: *„Po roce 1945 sloužil zámek k zajištění provozu Státního statku Zvoleněves. Ten ho využíval až do r.1989. Poté statek postupně odkoupilo několik zájemců připravujících jeho obnovu a využití jako hotelové zařízení.¹⁶⁷ Žádný z nich však nezačal těžce poškozený objekt opravovat, takže je dnes v havarijním stavu. Předpokládané náklady na obnovu dosahují již čtyřiceti milionů korun, takže šance na jeho záchranu jsou minimální.“*

Koleč se proslavila v souvislosti se včelařstvím. „Už v letech 1862 až 1866 existovala v Kolči včelařská plemenná stanice, kde bylo pěstováno výborné, k nám právě zaváděné včelí vlašské plemeno. V roce 1879 založil V.Švarc v Kolči malou továrnu na výrobu včelařských potřeb. Včelařský spolek, který byl v obci založen, pořádal výstavy a vydával různé časopisy a publikace.“¹⁶⁸

NEUMĚŘICE

¹⁶⁵ - zemědělská obec, doložená r.1226, v níž bylo objeveno žárové pohřebiště z doby římské a nalezeno přes 800 hrobů s bohatou bronzovou výbavou.

¹⁶⁶ J.Úlavec (2003), str. 318

¹⁶⁷ Stejná situace platí pro velký zámek v samotné Zvoleněvsi – před několika lety byla zakoupena zahraniční firmou údajně k hotelovému využití.

¹⁶⁸ Kopecký (2004), str.45

V rovině rozložená obec, obklopená poli, která je Knovízským potokem spojena se sousední Olovnicí a ze západu s Kamenným Mostem. *Písemně je poprvé zmiňována v roce 1158. Nazývána* byla v průběhu historie různě: Neuměřice, Novoměřice či Nauměřice. Podle jedné z pověstí je název odvozen od jejího zakladatele Neumíra, jinde od jakéhosi Neuměře, další verze vysvětluje název ze slov „nově vyměřený“.

Archeologické doklady jsou o něco chudší než u ostatních obcí. Nalezeno tu bylo několik hrobů (blíže neidentifikovaných) a povrchový sběr keramických střepů dokládá kulturu snad *eneolitickou* a později především *knovízskou* a z pozdní doby bronzové *štítarskou*.

I v této obci, která farně spadala pod Slatinu, byla v minulosti tvrz - v 16. století ji i celou vesnici vlastnil Neuměřice Jindřich Zejdlic ze Šenfeldu. V 2. pol. 16. stol. tvrz však zanikla. Počátkem 17. století měly Neuměřice 17 statků a chalup. Dlouho se zde držel poplužní dvůr, na němž se vystřídalo několik majitelů, a který pak byl v 17. století připojen k panství Zvoleněves. Po 2. světové válce se stal majetkem státních statků, zchátral a v devadesátých letech byl zlikvidován.

Jinou výraznou stavbou v Neuměřicích býval mlýn, který ale již za nejasných okolností zanikl. Nacházel se v místě současné usedlosti čp. 74, která však byla přestavěna na obyčejné stavení.¹⁶⁹

J.Kopecký se zmiňuje o události, ke které zde došlo r. 1920 – o stávce zemědělských dělníků a kladenských horníků na podporu propuštěného zaměstnance statku Františka Minaříka¹⁷⁰. Ze staršího období píše o významném rodáku Martinovi Bacháčkovi (1539-1612), významného pedagoga a rektora Univerzity Karlovy, který se tu narodil na tzv. Cardovském statku čp.1 a kterého Rudolf II. povýšil do šlechtického stavu (získal vlastní erb a přídomek Nauměřský z Nauměřic)¹⁷¹. Je podle něj pojmenována neuměřická škola.

OLOVNICE

Olovnice se nachází 18 km od Kladna, na východě sousedí se Zeměchami (k zemědělským rybníkům byla nedávno v místě staré úvozové cesty dovedena cyklostezka), na severozápad vede podél Knovízského potoka spojení do Neuměřic a na jihozápad podél Slatinského potoka do Slatiny.

První písemná zmínka o Olovnicí pochází z roku 1285. *Název obce* je podle historických pramenů vysvětlován v souvislosti s jejím držitelem (1285 - vladka Olov – Matias de Olovitz, 1318 - Zbraslav de Olouicze, 1380 - Martino Olla - zkratka pro Oldřicha neb Olbrama) V 15. století bylo jméno pozměněno na Olovice a Volovice. Od roku 1669 se trvale užívá Volovice a od roku 1785 Wolowitz. V roce 1924 si odvedenci na rekrutském večírku odhlasovali jméno Olovnice. Úředně bylo potvrzeno 21.3.1925.

Původní osídlení je opět doloženo archeologicky. Starší nálezy jsou opět připisovány Krolmusovi, systematický výzkum podél Knovízského potoka zde v 70. letech prováděl Václav Fencel. Podobně jako

¹⁶⁹ z pojednání „Mlýny Svatojirského potoka“, Irena Veverková, IN: Slánský obzor

¹⁷⁰ Tato událost byla výše zmíněna v souvislosti s „dělnickým povstáním“ – O. Špecinger se zmiňuje o propuštěném „důvěrníkovi“ správce statku, který byl díky stávce přijat zpět.

¹⁷¹ J.Kopecký, str. 46

v sousedních vesnicích tu bylo s jistotou doloženo osídlení od mladší a pozdní doby bronzové: nálezově je tu opět zastoupena kultura *knovízská*, *štitarská* a *halštatská*. O pozdějším *římském osídlení* se jistou dobu spekulovalo, v r. 1971 bylo – především na základě keramických nálezů – potvrzeno. (Poslední okruh místních nálezů je problematický – jedná se o kosterní nálezy, které ale s největší pravděpodobností spadají do historie relativně nedávné. Jedná se zřejmě o dílčí pohřby mimo vesnici v době epidemie cholery ve 30. letech 19. století.)

Nejstarší historické doklady o starém původu obce jsou v zemských knihách¹⁷². Z roku 1285 odkazuje k tomu, že tu nejspíše byl dvůr a při něm pak vznikla tvrz Maltézských rytířů. Ta byla v roce 1561 uváděna jako již zpustlá a po třicetileté válce zanikla úplně¹⁷³. Další záznam je z roku 1318, kde se jako držitel obce uvádí jakýsi „Zbraslav de Olouicze“. Ve 14. století ves náležela konventu Matky Boží Jana Jeruzalemského. Roku 1436 zapsal císař Zikmund ves Olovnici Václavovi Cardovi z Petrovic. Ve druhé polovině 15. století jsou držiteli Jošt z Rožmberka, biskup Vratislavský a konvent Pražský. Ti pak z finančních příčin zapsali zboží svým věřitelům a majitelem se stal Zikmund Barše z Kamenice. V roce 1541 se dostala ves do držení Jindřicha Zejdlice a jeho syna Jiřího (rod Zejdliců ze Šenfeldu zmiňovaný i pro Neuměřice). Od roku 1576 je držitelem Hertvík Zejdlic. Asi při konfiskaci majetku české šlechty připadla ves Bořenům ze Lhoty, kteří drželi oblast až k Mikovicům (tj. východně od Olovnice přes Zeměchy k současnému okraji Kralup n.Vlt.). Roku 1628 je zapsána ves „Olowicze czela“. Roku 1669 jsou „Wolowicze „ prodány Juliu Františku knížeti Saskému. Po jeho smrti dědila majetek jeho dcera, již zmiňovaná Marie Anna Františka, ovdovělá arcivévodkyně Toskánská, jejímž dědicem se stal rod Habsbursko – Lotrinský.

S historií obce je spojeno několik výrazných činností, z nichž některé byly pro Olovnici ve své době klíčové a přesahovaly obecní význam. Ta první sahá až do středověku, kdy se především zásluhou Karla IV. po celých středních Čechách rozšířilo pěstování vinné révy, což se týkalo i olovnických strání. Po celoevropské epidemii už zde ale vinice nebyly obnoveny. Přípomínkou zůstal ještě dnes používaný název domu *Vinopalna* ve středu obce (v něm je dnes po generální rekonstrukci provedené v posledních letech umístěn obecní úřad, pošta a obchod).

Druhým, dnes už těžko představitelným odvětvím bylo hornictví. Na olovnickém katastru byly v r. 1840 otevřeny dva doly- Eufrosie a Fastus, pro nízkou kvalitu jejich uhlí a malou mocnost slojí však byla těžba brzy zastavena. (Těžba probíhala i v jiných vesnicích - Otovicích či Slatině).

Dalšími výrobními aktivitami bylo pivovarnictví a mlynářství, které bohužel v souvislosti s transformacemi hospodářství po 2.světové válce skončily. Olovnický pivovar (jistou dobu začleněný do státních statků) objemem své produkce sice patřil k těm malým, ale díky kvalitní vodě, čerpané z lokality „V Loužku“ na sever od obce, si jeho pivo získalo uznání mezi klienty v širokém okolí¹⁷⁴.

Také „olovnický mlýn proslul široko daleko, protože v dobách zásobovací tísně v těžkém období 2. světové války tu načerno a riskantně získávalo vítané přilepšení mnoho obyvatel místních i z mnoha obcí přilehlých, jak o tom svědčí děkovaná pamětní deska nad vstupem do mlýna. Jiná pamětní deska na mlýně připomíná, že se zde v r. 1864 narodil význačný český lékař, primář Vinohradské nemocnice a zakladatel Spolku českých lékařů MUDr. Erazim Vlasák.“¹⁷⁵

¹⁷² Údaje jsou převzaty z obecních materiálů, zpřístupněných současným starostou obce Ing. Josefem Brejníkem. Původní kronika Olovnice byla bohužel ztracena. Výše uvedená data jsou sledovatelná v pozemkových knihách (KÚ Mělník).

¹⁷³ Pravděpodobně stávala na návrší nad rybníkem u návsi, na místě nynějšího špejcharu – místo se dodnes nazývá „Na zámečku“ (ve zrekonstruované budově je nyní mateřská školka).

¹⁷⁴ Kvalita vody v obci se na různých místech liší. Bohužel kvalita onoho výjimečného pramene utrpěla přílišným užíváním hnojiv na okolních polích. Nedávno ale proběhly úspěšné pokusy tento problém zmírnit, a dokonce se uvažovalo o obnovení tohoto zdroje.

¹⁷⁵ Volně podle historie obce, jak je prezentovaná také na jejích webových stránkách.

To je ale ještě nedávná historie – olovnický mlýn, založený roku 1561, je však nejstarší budovou v obci. V zadní části ještě dnes najdeme starý rodový znak Zejdliců (kamennou desku z červeného pískovce se třemi nad sebou plovoucími kapry). Od 19. století patří mlýn rodině Brejníků. Novější fasáda je bohatě zdobena v secesním stylu (mlýnská kola, reliéf s mlynářskými výjevy, vlastenecký motiv Sv.Václava). Mlýn v roce 1948 zabavil stát, po roce 1989 se v restituci vrátil původním majitelům.

V současnosti se vesnice rozvíjí, byly opraveny drobnější památky (za nejcennější je považován první pomník Josefa Jungmanna v Čechách, zhotovený rodákem Františkem Kdýrem v r. 1874, zhotovený ze zdejšího pískovce) i některé budovy (obecní úřad, hostinec se společenským sálem,..), do vesnice se stěhují i noví lidé a její tvář je optimistická. Tak jako v jiných obcích je ale i tady řada velkých (kdysi krásných a využívaných) objektů, které jsou dnes v havarijním stavu, jehož řešení je z různých důvodů v nedohlednu.

SLATINA

Z Olovnice pokračuje silnice na jihozápad. Na křižovatce odbočuje cesta jižně na Blevice, západně, kolem velkého rybníka, na Slatinu. Samotná Slatina prochází (spolu se stejnojmenným potokem) údolím a je terasovitě rozložená ve svahu po dominantou kostela a zbývající části původní tvrze. K té se váže *první písemná zmínka o obci z r. 1318*. Název obce (podobně jako jiných „Slatin“ v Čechách) je zřejmě odvozen od původních slatinných terénů.

Archeologické doklady k obci jsou poměrně bohaté. Nejstarší doklady jsou k eneolitu (hrncovitá nádoba se spálenými kostmi aj. – nordická kultura). Řada nálezů svědčí opět o *knovízské* kultuře, a z mladší doby železné o *laténské* kultuře. Další výraznou etapou bylo *římské* osídlení (nalezeno množství keramických střepů, kulturní jámy, bronzové předměty, pohřebiště) – východně od dnešní Slatiny se na jejím katastru nacházelo velké sídliště (výzkumy A.Knora, V.Schmidta).

Další archeologické výzkumy se již dotýkají středověku – vypovídají o někdejší slatinské tvrzi (výzkum K.Reichertové v 50. letech), jejíž vývoj úzce souvisí s dějinami obce jako takové. Byla spolu s poplužním dvorem postavena počátkem 14.století v místě dnešních hospodářských budov nad slatinskou osadou. A.Sedláček o jejích původních majitelích píše: „*Z vladyk zdějších připomínají se r.1318 Miloslav, s nímž tu měl nějaký statek Vít ze Slaného a roku 1366 Bohuta Kladenský a Miloslav, bratří, kteří podávali faráře ke kostelu zdejšímu.*“¹⁷⁶ Na Slatině se postupně vystřídalo několik majitelů, bývala přitom dělena na tzv.dvojí zboží, přičemž jeden díl vždy patřil zvoleněveskému panství (jejím držitelem byl tedy i již zmíněný Jindřich Zejdlic). V 16.století byla tvrz přestavěna v renesančním slohu do podoby šlechtického sídla. Za třicetileté války byla však spolu s hospodářskými budovami včetně pivovaru¹⁷⁷ vypálena a zpustla. Opravena byla po roce 1670 a došlo k její přestavbě k ryze hospodářským účelům. To už patřila spolu s mnoha dalšími statky knížeti Lauenburskému, po němž je zdědila (také již uváděná) Anna Marie Františka, později velkovévodkyně Toskánská. V dalším období patřila Slatina Habsburkům a nakonec po rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918 přešel velkostatek Zvoleněves včetně Slatiny do vlastnictví Československé republiky. V tvrzi začal hospodařit státní statek a poté objekt využívalo JZD. Po jeho rozpadu se objekt stal majetkem

¹⁷⁶ A.Sedláček, 1891, str.260

¹⁷⁷ „...Pokud se ..pivovaru jako součásti zdejšího dvora týká, je známo, že v době existence zvoleněveského panství měla vrchnost ve Zvoleněvsi a několika dalších sousedních obcích vždy po jedné hospodě, do nichž se dodávalo pivo právě ze slatinského pivovaru.“(J.Kopecký, str. 61)

Pozemkového fondu, který ho v r.2002 prodal novému vlastníkovi. Ten zahájil postupné stavební opravy s ohleduplným zachováním původních rysů stavby.

Příloha č. 3

„Sídlní kaše“ u Kralup

Text je upravenou verzí mé seminární práce v rámci kurzu Antropologie krajiny II. a slouží zde jako exkurz do problematiky suburbanizace, jež sice není hlavním tématem diplomové práce, ale je pro její kontext podstatná. Především z důvodu rozsahu hlavního textu a také toku výkladu byla zařazena až do příloh.

Úvod

Následující text se věnuje tématu, které se v poslední době stalo velmi aktuální a debatované – jedné z forem současné suburbanizace. „Sídlní kaše“ – rozvolněná a dále se rozrůstající zástavba při okrajích obcí, která postrádá občanské vybavení, sociální vazby a celkově smysluplné zasazení do prostředí – se po

polovině 90. let „objevila“ i u nás¹⁷⁸, zatímco v jiných zemích, ukázkově v Severní Americe a jiných západních zemích, není žádnou novinkou, ale naopak ožehavým problémem, který si žádá řešení. U nás má - ve své podobě současného „urban sprawlu“ - zatím krátkou historii a touha po „rodinném domě“ za každou cenu (spolu s vydatným tlakem médií) převažuje nad kritickými hlasy a nad úvahami o změně. Přesto se už suburbální výstavba a likvidování volných ploch staly tématem, o němž se hodně mluví - v rovině teoretické (vzniklo několik výrazných sociologicky zaměřených publikací) i obecně-správních. „Urban sprawl“ je tedy jevem, který byl odhalen jako nemalý problém. Jinou rovinou je ale faktická realita - poptávka lidí po podobném typu bydlení neslábne a díky tomu roste i nabídka. S volným prostorem (většinou původně zemědělsky využívaným) se zachází jako s holým obchodním artiklem, a zároveň jako s „odpadem“, toho, který zbývá po zaplnění parcel, aniž by dal vzniknout skutečnému (sociálně a esteticky živému) místu.

„Sídelní kaše“ je zde ostrým protipólem právě těch přístupů, které se naopak snaží využít stávajících objektů, najít pro ně nová řešení a navázat skutečný vztah k danému místu. Není to přitom jen protipól konceptuální, ale reálný: výzkumem sledovaná lokalita (okruh obcí severozápadně od Prahy), začíná v posledních letech vykazovat podobné rysy. Jednoznačně se zde „urban sprawl“ šíří po trase směrem od Prahy - obce jako Horoměřice či Velké Přílepy (jméno obce dostává výstižný podtón) začínají být pro něj skoro ukázkové. Ale i dané obce, spadající už přímo do „zájmové“ lokality (například Zeměchy, sousední Lešany a prostor mezi nimi podél komunikace z Kralup), v posledních letech zaznamenávají podobný vývoj - velkoplošné zakládání domků na původně zemědělských plochách. Trochu odlišným jevem je potom budování novostaveb pro majetnější klienty - také se jedná o „rozlézání“ do okolní krajiny, nicméně jsou to většinou objekty rozmanitější (v pozitivním i negativním provedení), s o něco většími zahradami (ovšem i většími garážemi, většími satelity,...) a umísťované spíše do romantických zákoutí, než na rozlehlější rovinaté plochy. Nelze říci, že by někdy výrazně nenarušily původní ráz místa, nicméně představují už jinou „krajinnou situaci“ než je velkoplošné zastavování prostoru anonymními, uniformními domky.

Základní rysy a problémy „sídelní kaše“

Pojem „suburbanizace“ je samozřejmě mnohem širší a komplexnější než zde pojednávaný typ zástavby - zde se jedná hlavně o tzv. rezidenční suburbanizaci, která je vedle tzv. komerční suburbanizace tou nejčastěji diskutovanou a obvykle s určitým zjednodušením spojovanou s pojmem „urban sprawl“, „rozdáváním měst“. Typicky udávanými vlastnostmi těchto „sídelních naležat“, jak jsou satelitní městečka často nazývána, je jejich malá hustota, nedostatečně (nebo vůbec) rozvinutá vlastní infrastruktura (redukce „veřejného prostoru“ na minimum, absence společenských, kulturních a obecně občanských prvků a aktivit), realizace na plochách při větších i menších obcích (bezprostřední blízkost obce ale není podmínkou - někdy je vzdálenost mezi obcí a vznikajícím satelitním městečkem poměrně velká, což zaráží i velkou ekonomickou a energetickou nevýhodností) a na původně zemědělské půdě¹⁷⁹, silná vázanost na automobilové (a tedy individualizované a neekologické) dopravě, určitá izolace od vnějšího světa, monofunkčnost (stávají se z nich de facto jakési „noclehárny“). Problém izolace a ztráty vazby s okolním prostředím je jedním z nejčastěji zmiňovaných a v praxi také opravdu nejvíce alarmujících. Výstižně ho popisuje následující citace: „Zahleděná touha po rodinném domě jako emancipované jednotce bez vztahu k širšímu území mění

¹⁷⁸ Suburbanizace jako taková ovšem není u nás novým jevem - výrazně se projevovala už v období mezi světovými válkami, a jako taková je fenoménem již od 19. století. Jistý druh problémů, sledovatelný v případě novodobé „urban sprawl“, lze potom najít i za minulého režimu, ve výstavbě sídelních (sociální nefunkčnost místa atd.) - motivace jsou ovšem zcela jiné. Soudobá „sídelní kaše“ se u nás rozvíjí až později, nikoli ovšem hned po revoluci - počátkem 90. let je kupní síla obyvatel ještě příliš nízká.

¹⁷⁹ To je možné díky tomu, že se změnou politického režimu „padla“ ochrana zemědělské půdy a zároveň se „vynořilo“ mnoho vlastníků půdy, jimž byla v restituci vrácena - dávno s ní ztratili vazby, nemají o ni logicky zájem a raději ji zpeněží.

*pohled na okolní prostředí jako na zbytkový produkt, jako na odpad, který zbude po realizaci vysněných domků. Nezáměr o venkovní prostředí vede k přílišné fragmentaci, funkční a vizuální monotonii a v neposlední řadě k úplné ztrátě veřejného prostoru. Je tak možno nazvat blahobyt a prostředí důstojné k životu? Je s podivem, jak dokonalými spotřebními výrobky se současný člověk obklopuje ve srovnání s nedokonalostí okolního prostředí, ve kterém žije.*¹⁸⁰

Předpoklady vzniku satelitních městeček jsou jak praktické (ekonomicky motivované), tak hodnotové (touha po rodinném domě jako výrazu soukromí, pohodlí, samostatnosti, a „úniku z města“). Výstavba na „zelených loukách“ je za prvé levnější, rychlejší a jednodušší, než využívání vnitřních potenciálů ji existující zástavby. V souvislosti s demografickým rozvojem dále přibývá domácností (byť ne obyvatel jako takových) a tedy roste i poptávka po „samostatných jednotkách“. Nekvalitní územní plánování je podřizováno ekonomickým, resp. tržním zájmům a roste také poptávka po nákupních centrech (i plochy nákupních zón a velkých obchodních a skladových hal spadají do problému „urban sprawl“). Problémem je dále především „nedostatečná koordinace místních samospráv při rozvoji „svého“ území“ a „nedostatečně využívané nástroje územního plánování, které by koordinovaly ekonomické, sociální a environmentální problémy v území podle principu udržitelného rozvoje.“¹⁸¹

Jak vyplývá i z výše uvedeného, vedle krajinných, ekologických a ekonomických důsledků je velkým problémem sociální aspekt suburbanizace. Přináší s sebou kromě jiného izolaci nových obyvatel a vzájemnou segregaci mezi nově příchozími, většinou majetnějšími a sociálně výše postavenými, a původními obyvateli přilehlé obce. Zároveň je velmi omezen sociální život v rámci nového prostoru, tj. uvnitř „městečka“ – funguje zde silná individualizace, ztráta vzájemné soudržnosti a oslabení vazeb, které souhrnně spadají pod představu „občanské společnosti“ (sousedské vztahy, snaha společně řešit lokální problémy atd.).

Problém místa – stavba a její okolí

Jedním z ústředních problémů, více či méně diskutovaných mezi laickou veřejností nebo přinejmenším v odborné literatuře, je ignorování širšího území, na němž „urban sprawl“ vzniká. Hlavní důraz se jak v projektech, tak v představách lidí, kteří touží po „domově“ v rodinné vilce, zaujímá samotná stavba domu. To, jak bude začleněna do širšího kontextu, jak bude vypadat okolí atd., je už druhořadé. Přitom je vnímání okolního prostoru neoddiskutovatelnou stránkou lidského života, a i ve starších obdobích se ukázaly rozpory mezi „vědeckým“ pojetím dokonalé architektury a přirozenými potřebami skutečných lidí¹⁸². Plochy, zastavěné řadami domků se „zahradami“, oddělenými vysokými ploty, působí jako „země nikoho“¹⁸³.

Místo sice nelze „vědecky propočítat“, ale na druhé straně ani nevzniká zcela samovolně, jak by někdy běžné představy napovídaly. Tuto představu lze konfrontovat s minulostí, se vznikem „tradiční architektury“. Nepochybné je, že daleko více vycházela z přírodních podmínek, podřizovala se jim a přizpůsobovala je a respektovala okolní prostředí (už jen z praktických důvodů). Jejím vývoj ale není nahodilý ještě v dalším směru – vesnice byly zakládány, nevyrostly „jen tak“.

Užitečný exkurz k tomu lze učinit z práce Jiřího Škabrady¹⁸⁴, který srozumitelnou formou shrnuje různé typy vesnic, tj. jejich zakládacích plánů (plánů samozřejmě respektujících přírodní terén a podložených dlouholetými zkušenostmi, nikoli „načrtnutých“ svévolně). Dalšími významnými aspekty, které bychom mohli vztáhnout k problému „tvorby místa“ v satelitních městečcích, je umístění objektu na parcele

¹⁸⁰ Hnilička, Sídlní kaše, str. 12, citováno i v předchozím textu.

¹⁸¹ Volně podle zprávy Ministerstva životního prostředí.

¹⁸² Příkladovými vizemi „dokonalých měst“ byly i projekty Le Corbusiera. Zajímavý rozbor „odlidštěnosti“ architektury i jejího kontextu řeší také sociolog Zygmunt Bauman v knize „Globalizace.“

¹⁸³ V trochu odlišném kontextu lze tento pojem použít i v případě nezačleněných starších objektů, které jsou v očích veřejnosti „všech a ničích“, a nenajde-li se pro ně nové využití, zůstávají v jakémsi sociálním i estetickém „vakuu“.

¹⁸⁴ Jiří Škabrada, Lidové stavby.

(tradiční obdélníkový půdorys domu, kolmo usazeného na návesní linii x současný trend usazovat dům uprostřed parcely) a celkové usazení v terénu (komunikace stavby a okolí, zápraží,...). Tradiční stavitelství bývá (alespoň teoreticky) nejednou kladeno jako zdroj poučení a inspirace pro moderní architekturu a plánování – současně je však třeba se vymezit vůči „historizujícím“ tendencím, které, obzvláště v kombinaci s „kašovitou“ zástavbou, vedou k ještě divočejším výsledkům¹⁸⁵.

Další poučný náhled nemíří přímo do žánru lidové architektury, ale architektury „ekologické“ – projektů, které cíleně pracují s přírodními podmínkami a specifikami terénu a zároveň se snaží zminimalizovat energetickou náročnost objektu (či – ještě podstatněji - celého shluku objektů). I tady je nicméně jasná vazba k „tradičním zkušenostem“ („...Existují způsoby, jak spojit stavbu s jejím okolím. Pracujeme-li s procesy organického růstu, můžeme dosáhnout stejných výsledků, jako domy z éry lidové architektury.“¹⁸⁶). Klíčovými koncepty je tu „organický růst“¹⁸⁷, vzájemná spolupráce (stavět „s“ lidmi, ne jen – často navíc jen formálně - „pro“ ně), vytváření aktivních ohnisek, jakýchsi „uzlů“ společenské činnosti a „důvodů k zastavení“. Stejně jako v kritických analýzách, soustředěných výhradně na „urban sprawl“, i tady zaznívá volání po „zahušťování“, tedy po koncentrovanějším a zároveň uváženějším využívání prostoru – nikoli jen z důvodu „šetření“ prostorem, ale i zmíněných společenských neduhů.

Perspektivy řešení

Výstavba kolonií rodinných domů rozhodně nesměřuje ke konci – navzdory výše naznačeným kritikám a evidentním negativům bude pokračovat. Otázkou je, zda se podaří ji nějakým způsobem regulovat, omezit, upravit. Zatím je v našem prostředí poměrně novým jevem a český systém plánování mu reálně nevěnuje příliš pozornosti. Spouště lidí zatím chyběly finanční prostředky, ale počet těch, kteří si „rodinný dům na předměstí“ a jeho provoz (včetně nemalých nákladů na individuální dopravu) mohou dovolit, se zvyšuje a poptávka po nových domech daného typu tedy neutichá. Touhu po rodinném domě jako takovou zároveň určitě nelze odsoudit, je však nutné přehodnotit její realizaci – a také doposud dosti rozšířený přístup (ostatně v historii nijak nový), podle něhož je co největší výstavba dokladem ekonomické vyspělosti země a zároveň bývá i měřítkem úspěšnosti jednotlivce (bez ohledu na „cenu“ v nejširším slova smyslu). Nejde tedy o to, výstavbu zavrhnout, ale o to, „jak“ je taková výstavba prováděna.

V praxi by se tedy měly změnit koncepty zastavovacích plánů, důraz by měl být položen na zvýšení hustoty využívání osídlení (tím není míněno „zmenšování zahrádek“, ale intenzivnější využívání již existujících potenciálů, mezer ve vnitřních zástavbách atd.)¹⁸⁸ a na strukturu zástavby¹⁸⁹. Dalším zdůrazňovaným krokem by mělo být porovnání se zeměmi, kde má „urban sprawl“ delší historii – vnímat možná negativa, a s tímto poučením se snažit situaci včas řešit a předcházet nadměrnému šíření.

¹⁸⁵ „...Ani nová stavba se nezapojí do kontextu starší zástavby tím, že bude přizdobena detaily okopírovanými z historických objektů. Takový přístup má důsledky přesně opačné, protože převádí novou stavbu do polohy zesměšněné karikatury staré stavby, což platí zvláště v případech, kdy stavba vybočuje z některých základních principů tradiční výstavby. Znovu opakujeme – není to historický, přesněji řečeno pseudohistorický či historizující detail, co nenásilně zapojí novou stavbu do tradičního kontextu, ale naopak pochopení základních pravidel výstavby historických objektů...Názvy typových řad Elegant a Klassik jsou jistě z nejvyšší kategorie černého humoru.“ – Škabrada, Lidové stavby, str. 235.

¹⁸⁶ Day, Duch a místo, str. 182

¹⁸⁷ To ovšem není synonymum pro „samo-růst“. Zdůrazňovány jsou uvážené, cílené projekty vytváření jakýchsi výchozích míst, z nichž se pak místo pro život může dále postupně rozšiřovat (má kam a hlavně má své sociální funkce a příležitosti, např. náměstí, kulturní vybavení, ulice, na nichž se dá setkávat,...). Christopher Day tu popisuje velmi podobné principy, jako to jinými slovy činí například Pavel Hnilička, když uvádí úspěšné projekty, kdy „stačilo“ založit výchozí aktivní body, nasměrovat část pěších zón apod. „Promyšlenost“ zastavovacích plánů u žádného ze zmiňovaných autorů neznamená „dokončenost“ do posledních detailů – tím by ostatně sklouzávali k pojetím „umělých vědeckých měst“, vůči nimž se vymezují.

¹⁸⁸ Pavel Hnilička uvádí jako žádoucí posun od současného poměru 10-30 obyvatel/ha k ideálnímu 80-100 ob./ha.

¹⁸⁹ Jedná se např. o vytvoření určitých „typů“ - typologie venkovního prostoru, rozvinutá architektem Aldem Rossim (popisování Hniličkou) – do značné míry nadčasových forem uspořádání komunikačních prostorů.

Problematika „urban sprawlu“ je v současné české politice uchopena následovně¹⁹⁰: Ministerstvo životního prostředí formulovalo mezi nástroji, jak problém minimalizovat, upřednostňování využití *brownfields* pozemků¹⁹¹ uvnitř města před rozvojem rozvolněné zástavby do příměstské krajiny. Dalšími nástrojem je podpora vytváření a udržování zelených prstenců kolem ohrožených měst, ochranných pásem podél lineárních prvků v krajině (např. podél dálnic) – tzv. „*beauty strips*“, a především důsledné a jasné vymezení zastavěných a zastavitelných území, limitace minimálního využití území (prevence nevhodného využití), i takové kroky, jako je moratorium, okamžitý zákaz určité činnosti, tj. například konkrétně vymezeného typu výstavby (jako dočasné řešení problému). Je nepochybné, že je to „běh na dlouhou trať“, jehož výsledky nelze odhadnout – pozitivem ale přinejmenším je, že na problém začíná upozorňovat stále více lidí z různých oblastí.

Nová zástavba v konkrétní lokalitě – staré versus nové

Proměny krajiny vlivem nových zástaveb lze sledovat prakticky ve všech částech České republiky. Výraznými jsou v tomto směru lokality blízko Prahy a dalších větších měst. Níže uvedený „exkurz“ nahlíží do oblasti, která je snadno dostupná jak z hlavního města, tak z jiných důležitých „uzlů“ (Kralupy nad Vltavou, Velvary, Slaný), které poskytují přílehlým vesnicím pracovní příležitosti i řadu aspektů občanské vybavenosti (zdravotnické služby, administrativní záležitosti, kulturní centra atd.). Většina obcí tu přitom spadá do oné rozšířené sídelní kategorie „civilizovaného venkova“, kde většina obyvatelstva žije způsobem života, který se v mnoha ohledech neliší od toho městského – prvků tradičního, ryziho venkova – takového, jaký zůstává v romantických představách nebo na starých fotografiích – bychom tu mnoho nenašli. Jedná se sice o odlišné prostředí, než je to městské, nicméně po minulém období, kdy bylo součástí státní politiky „pозdvihnout venkov na úroveň města“ a dokonce „smazat rozdíly mezi městem a venkovem“¹⁹², přišly jiné, v mnoha směrech dynamičtější (ale neméně problematické) změny, díky nimž některé rozdíly venkov x město skutečně mizí nebo přinejmenším ustupují. Vztahy mezi venkovem a městem se obracejí¹⁹³. Začíná být velmi žádoucí „utéci z města“. Není to samozřejmě touha zobecnitelná na celou populaci, ale stává se širším společenským trendem.

Specifickým a velmi rozšířeným „řešením“ je pořízení domu v kolonii výše popisovaného typu. Motivace a očekávání lidí se přitom nemusí naplnit, nicméně pro řadu lidí je to nepochybně stále velmi lákavá varianta a i po jejím dosažení mohou být spokojeni – styl života „automobil – práce – soukromí mezi čtyřmi zdmi“ pro ně ostatně není ničím novým. Jestli to ale je jejich skutečné očekávání, nelze asi soudit ani generalizovat.

V lokalitě, pro mě zajímavé z hlediska osobního i studijního, v posledních několika letech dochází jak k nenápadnému, ale zcela jasnému šíření „sídelní kaše“, tak k méně centralizovaným a unifikovaným pokusům o „romantiku“ v originálnější a samostatnějším provedení¹⁹⁴. Oblast je snadno dostupná, má poměrně dobrou infrastrukturu, a navíc i řadu krajinných půvabů i „výhod“. Ty první se projevují spíše v případě nových soliterních domů, vznikajících v zákoutích lesa či na břehu rybníka (nutno dodat, že se k nim většinou brzy přidávají „sousedé“), ty druhé (terén vhodný pro větší výstavbu) se pak v posledních

¹⁹⁰ Volně podle dokumentu prezentovaného na webových stránkách Ministerstva.

¹⁹¹ Jedná se o starší průmyslové zóny města, tzv. *brownfields*.

¹⁹² Viz. například A.Knopp a kol., *Vesnice – stavby a krajiny mají svůj řád*.

¹⁹³ Zajímavě zpracovaným dokumentárním cyklem České televize byl pořad „*Homo chalupář*“, věnovaný mimo jiné právě měnícímu se vztahu města a venkova (komentováno mj. sociologem J. Kellerem).

¹⁹⁴ Navzdory ironickému tónu, kterému se většinou při podobných pojmech neubráním, rozhodně nechci všechny tyto případy sesypávat do jediné škatulky – za prvé je to i otázka osobního vkusu, za druhé je třeba přiznat, že některé ze staveb spojují modernitu a „nový kabát“ s uměřeností a relativně uváženou volbou místa. Domnívám se nicméně, že je jich bohužel spíše menšina.

dvou letech staly základem pro vznik řadových zástaveb. Jsou to přirozeně původní zemědělské plochy, nejlépe poblíž hlavní komunikace a na okraji obce¹⁹⁵.

Na druhé straně je lokalita zajímavá i z hlediska zcela odlišného fenoménu – ve většině obcí je možné sledovat různé formy vyrovnávání se s problémem původních hospodářských celků, které ztratily své původní funkce (většina obyvatel se navíc dávno neživí zemědělstvím, a pokud ano, tak v menších měřících) a díky charakteristickému rysu nemovitosti, totiž že nikam „neuteče“, zůstaly na místě, zatímco se okolní svět (společenské poměry i vzhled lokality) rychle mění. Větší stavení jsou mnohem hůře adaptabilní, než malé domky, o ryze hospodářských objektech (sýpky, chlévy) ani nemluvě.

Situace můžeme stručně shrnout takto: do obcí se stěhují noví lidé, mj. i z Prahy, někteří z nich přitom využívají starší objekty - ať k rekreačním účelům, nebo stálému bydlení, případně i provozování živnosti, jako například výtvarné dílny, nebo firmy, např. se stavebninami, která využila původního objektu zachovalé stodoly¹⁹⁶. Většinou je pak jejich rekonstrukce záležitostí postupnou, na několik let, a většinou s osobním nasazením majitelů. Někdy se ale i logicky stává, že počáteční nadšení vyprchá, když se ukáže, že oprava je mnohem náročnější, než předpokládali, až nezvládnutelná, a musí to vzdát. Vedle toho ovšem existují i šťastnější konce.

Zároveň je tu ovšem řada objektů, které se původním majitelům nedaří prodat (často s cenou, kterou před lety nasadili příliš vysoko, a nyní se objektu, který mezitím značně zchátral, nemohou zbavit prakticky vůbec), nebo je nezřídka zapleten ve vlastnických sporech či dlužích (několik případů firmy, která je v konkurzu, banky, která objekt nechce prodat obci apod.), někdy je také jednoduše využít na stavební či jiný materiál. Častým problémem bývá kýžená demolice, na kterou obec nemůže (nebo nechce) uvolnit peníze, přestože se ještě před několika lety zdálo, že se podaří objekt využít k obecně prospěšným účelům.

Postoje místního obyvatelstva nejsou o nic méně rozmanité a často rozporuplné. Většina lidí pochopitelně nemá o chátrající objekty zájem. Dalším spektrem jsou nejružnější stížnosti (nutno uznat, že někdy zcela oprávněné – bortící se zdi vedle mateřské školky apod.), despekt k „ruině“, ale i (více či méně skryté) využívání jejich potenciálu – rozebírání materiálu i vybavení. A podobně ambivalentní přístupy se často váží i k lidem, kteří se do domu nastěhují (minimálně na začátku, ostatně tak jako většina „novousedlíků“).

Závěr

Stále se rozšiřující nová zástavba, často sociálně i esteticky nevyvážená, rozrůstající se původních polích a reliktů dřívějšího zemědělského hospodaření, v podobě chátrajících usedlostí, tak vytvářejí v řadě obcí zvláštní, protikladnou směsici. Postupem času se bude jejich nepoměr víc a víc zdůrazňovat. Pokud přitom dojde k přehodnocení zastavovacích plánů, tak, aby nové plochy budov dávaly v dřívě zemědělské krajině aspoň trochu smysl (napojením na místní obec, zaktivněním sociálního života i architektonicky harmoničtějším řešením), a aspoň část stávající bezprizorné architektury dostane opět nové a přiměřené využití (ať pro soukromé, nebo veřejné účely, což se v dílčích případech úspěšně daří), může být „český venkov“, jakkoli je to dnes komplikovaný pojem, na hony vzdálený „českému venkovu“ před několika desítkami let, živým, vyváženým prostředím, které je s to vytvářet alternativu prostředí městskému. Závěr tohoto textu nechce být ani naivně optimistický ani bezvýhodně pesimistický – faktem ale je, že v současnosti probíhají (mezi jiným) dva výrazné procesy, ovlivňující jak ráz krajiny, tak naše fungování v ní: rozpad jedné cenné vrstvy minulosti (ať už je nebo není oficiálně zastřešena památkovým statutem),

¹⁹⁵ Často uváděným negativem je ekonomická náročnost takto zakládaných výstaveb, které jsou nevýhodné pro „mateřskou“ obci. Jako příklad lze uvést situaci, kdy si nově příchozí ponechají trvalé bydliště na staré adrese, kde také odvádějí daně – viz. článek „*Krajina domova v době rozpadu města a přeměny venkova*“, Miroslav Baše a Václav Cílek, IN: Veřejná správa 19/06.

¹⁹⁶ Předtím byla v takovém objektu, tehdy ještě „nikomu nepatřícím“, jakási velmi improvizovaná tělocvična, se zavěšenými boxovacími pytli.

kterou lze sotva nahradit, a nepřiměřené rozrůstání pochybně nastavené výstavby, která pro změnu poznamená českou krajinu i do budoucnosti.